

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TUNCELİ İLİ EKONOMİK FAALİYETLERİNİN
KÜLTÜR COĞRAFYASI AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Handan ARSLAN

HAZIRLAYAN
Songül OĞAN

ELAZIĞ-2016

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

TUNCELİ İLİ EKONOMİK FAALİYETLERİNİN KÜLTÜR
COĞRAFYASI AÇISINDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Handan ARSLAN

HAZIRLAYAN
Songül OĞAN

Jürimiz tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonunda bu yüksek lisans tezi oy çokluğu ile başarılı sayılmıştır.

Jüri Üyeleri

1. Yrd. Doç. Dr. Handan ARSLAN(Danışman)
2. Yrd. Doç. Dr. Ayşe ÇAĞLIYAN
3. Yrd. Doç. Dr. Sabri KARADOĞAN

F. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim KurulununTarih ve Sayılı kararı ile bu tez Onaylanmıştır.

Prof. Dr. Zahir KIZMAZ
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****Tunceli İli Ekonomik Faaliyetlerinin Kültür Coğrafyası Açısından İncelenmesi****Songül OĞAN**

**Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Coğrafya Anabilim Dalı
Türkiye Coğrafyası Bilim Dalı
Elazığ-2016, Sayfa: XVII + 254**

Coğrafya, en basit tanımıyla insan ve mekân ilişkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Kültür insanın doğa karşısında doğayla birlikte yaşamını sürdürebilmesi için ürettiği her şeydir. Kültürlerin ve toplumların mekansal farklılıkları kültür coğrafyası tarafından incelenir.

Tunceli İli Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat Bölümünde yer almaktadır. Doğuda Bingöl ve Elazığ, batıda ve kuzeyde Erzincan, güneyde ise Elazığ iliyle komşudur. Tunceli, 7.774 km² yüzölçümü ile Türkiye topraklarının % 1'ini kaplamaktadır.

Tunceli İli, Fırat nehrinin iki ana kolu olan Murat ile Karasu nehirleri arasında, etrafını tabii bir duvar gibi çevreleyen Munzur ve Mercan dağlık kütleleri yamaçlarında kurulmuştur. Tunceli ili arazisinin, %70'ini dağlar, %25'ini platolar ve % 5'ini ova alanları oluşturur. Tunceli ilinde Karasal iklim hüküm sürmektedir. Yıllık toplam yağış miktarı 550-1080 mm arasında değişmektedir. Doğal koşulların fazlası ile etkilediği bir yaşam sahası ve buna bağlı gelişen ekonomik yapı daha çok hayvancılık ve çok az tarım faaliyetleri üzerine şekillenmiştir. Sanayi ve ticaret yok denecek kadar az gelişmiştir. Şehirleşme, göç, teknolojik yenilikler vb etmenler ile beraber geleneksel üretim araçları ve yaşam uğraşları terk edilmiş, ya yok olmuş ya da yok olmaya yüz tutmuştur. Çalışma sahasında geleneksel halk kültürünün etkisi ile şekillenen 40 meslek tespit edilmiştir.

Anahtar Kelime: Kültür Coğrafyası, Tunceli, Munzur Dağları, Tunceli Sarmısağı (Allium Tuncelianum), Göç.

ABSTRACT**Master Thesis****Investigation of Economic Activities of Tunceli Province from the Point of Cultural Geography****Songül OĞAN****Fırat University****Institute of Social Sciences****Department of Geography****Department of Turkey Geography****Elazığ-2016, Page: XVII + 254**

Geography, in the simplest term is a science that studies the relationship between people and places. Culture encompasses everything that human being produced in order to survive with nature. Spatial differences of cultures and communities are examined by the cultural geography.

Tunceli Province is located in the Upper Euphrates of Eastern Anatolia Region. It is bordered by Bingöl and Elazığ in the east, Erzincan in the North and west, Elazığ in the south. Tunceli covers 1% of the Turkey's territory with 7,774 km² area.

Tunceli province was established between Karasu and Murat rivers which are two main tributaries of the Euphrates, in the slope of Munzur and Mercan mountainous mass which surround it as a wall, and its surface area comprise 70% of mountains, 25% of plateaus and 5% of lowland areas. Continental climate is dominant in the Tunceli province. Its total annual rainfall varies between the range of 550-1080 mm. Economic structure based on living area affected predominantly by natural conditions is shaped over intensive stock farming and less agricultural activities. Commerce and industry sector is underdeveloped, almost nonexistent. Traditional manufacturing tools, professions and life pursuits emerged by the means of environmental conditions and cultural consciousness have been either abandoned or tend to disappear or even disappeared by virtue of urbanization, migration, technological innovation and etc. The study area has been detected in 40 career shaped by the influence of traditional folk culture.

Keywords: Cultural Geography, Tunceli, Munzur Mountains, Tunceli Garlic (*Allium Tuncelianum*), Migration

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IV
HARİTALAR LİSTESİ	VIII
TABLOLAR LİSTESİ	X
GRAFİKLER LİSTESİ.....	XIII
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	XV
ÖNSÖZ	XVII

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırma Sahasının Konumu, Sınırları ve Başlıca Özellikleri	1
1.2. Çalışmanın Amacı	4
1.3. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Malzeme	5
1.4. Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	6
1.4.1. Coğrafyacıların Yaptığı Çalışmalar	6
1.4.2. Diğer Disiplinlerce Yapılmış Çalışmalar	13
1.5. Kuramsal Çerçeve	14
1.6. Kavramsal Çerçeve	21

İKİNCİ BÖLÜM

2. TUNCELİ İLİNDE EKONOMİK FAALİYETLERİ ETKİLEYEN	23
COĞRAFİ ÖZELLİKLER.....	23
2.1. Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Fiziki Faktörler.....	23
2.1.1. Yeryüzü Şekilleri.....	24
2.1.2. İklim özellikleri	36
2.1.3. Bitki Örtüsü	47
2.1.4. Hidrografik Özellikler	49
2.1.5. Toprak Özellikleri	54
2.2. Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Beşeri Faktörler.....	56
2.2.1. Yerleşme Özellikleri.....	56
2.2.1.1. Yerleşmelerin Tarihi Gelişimi	58
2.2.1.2. Yerleşmelerin Kuruluş Yeri Özellikleri.....	62

2.2.2. Nüfus Özellikleri	65
2.2.2.1. Nüfusun Tarihi Gelişimi	66
2.2.2.2. Nüfusun Nitelikleri	74
2.2.2.3. Nüfus Hareketleri.....	101
2.2.3. Hakim Ekonomik Faaliyetler	104
2.2.4. Ulaşım.....	107
2.2.5. Genel Arazi Kullanımı	107
2.3. Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Kültürel Faktörler.....	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TUNCELİ İLİ MEVCUT EKONOMİK FAALİYETLERİ.....	116
3.1. Tunceli İlinde Ekonominin Tarihsel Seyri.....	116
3.2. Mevcut Ekonomik Faaliyetler.....	127
3.2.1. Tarımsal Üretim.....	127
3.2.1.1. Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler	127
3.2.1.2. Sebzeler.....	131
3.2.1.3. Meyveler	131
3.2.2. Hayvancılık.....	133
3.2.2.1. Büyükbaş Hayvancılık	134
3.2.2.2. Küçükbaş Hayvancılık.....	138
3.2.3. Arıcılık.....	144
3.2.4. Yayılcılık Faaliyetleri	147
3.2.5. Balıkçılık	150
3.2.6. Madencilik.....	152
3.2.7. Sanayi	154
3.2.8. Turizm	155

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TUNCELİ İLİNDE EKONOMİK COĞRAFYA- KÜLTÜR COĞRAFYASI ETKİLEŞİMİ.....	161
4.1. Kültürel Yayılma Açısından Ekonomik Faaliyetler.....	162
4.2. Kültürel Ekoloji Açısından Ekonomik Faaliyetler.....	167
4.3. Kültürel Bütünleşme Açısından Ekonomik Faaliyetler	173
4.4. Kültürel Coğrafi Görünüm (Landscape-Peyzaj) Açısından Ekonomik Faaliyetler.....	174

4.5. Kültürel Coğrafi Geçmiş Açısından Ekonomik Faaliyetler	179
4.6. Halk Kültürü ve Popüler Kültür Açısından Ekonomik Faaliyetler	180

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TUNCELİ İLİNDE KÜLTÜREL COĞRAFİ GEÇMİŞE BAĞLI OLARAK YÜRÜTÜLEN EKONOMİK FAALİYETLER.....	183
5.1. Günümüzde Yapılan Kültürel Ekonomik Faaliyetler	184
5.1.1. Dokumacılık	186
5.1.2. Hamallar	189
5.1.3. Tuzcular	189
5.1.4. Bağlamacılar	191
5.1.5. Değirmenciler	192
5.1.6. Demirciler	193
5.1.7. Marangozlar	194
5.1.8. Elişiciler (İğne Oyacılığı –Dantelcilik)	195
5.2. Günümüzde Yok Olmaya Yüz Tutan Kültürel Ekonomik Faaliyetler.....	195
5.2.1. Semercilik	197
5.2.2. Çanak-Çömlek	197
5.2.3. Taş işçiliği	200
5.2.4. Kalaycılık	203
5.2.5. Nalbantçılar	203
5.2.6. Çalgıcılar	204
5.2.7. Sepetçiler	205
5.2.8. Bileyci veya Çarkçı:	205
5.3. Günümüzde Yok Olan Kültürel Ekonomik Faaliyetler	205
5.3.1. Şarapçılık	207
5.3.2. İpekböcekçiliği	208
5.3.3. Halk Hekimliği	209
5.3.4. Çirokçu (Masal Anlatıcı)	212
5.3.5. Ağıt Yakıcı	212
5.3.6. Kuyumcular	212
5.3.7. Çerçiler	214
5.3.8. Kırık- Çıkıkçılar	214
5.3.9. Dericiler	214

5.3.10. Çarıkçılar	215
5.3.11. Kumaş dokumacıları.....	215
5.3.12. Kök Boyacıları.....	216
5.3.13. Hecatçı (Tarım Malzemeleri Yapan Ustalar)	217
5.3.14. Kaçakçılar	218
5.3.15. Ebe Nineler	218
5.3.16. Sünnetçiler	218
5.3.17. Makinacılar(Harmancılar)	218
5.3.18. Dibekçiler (Bulgur Öğüten Kişiler).....	219
5.3.19. Havancılar (Tütün Doğramacıları)	220
5.2.20. Yorgancılar	220
5.3.21. Kelekçiler	220
5.3.22. Kömürcüler.....	221
5.3.23. Sakızcılar	222
5.3.24. Kavafçılar (Yemenici)	222

ALTINCI BÖLÜM

6. TUNCELİ İLİNDE GELECEĞE YÖNELİK EKONOMİK FAALİYETLERİN PLANLANMASI.....	223
6.1. Turizm	223
6.2. Organik Tarım.....	237
6.3. Arıcılık	238
6.4. Yaylacılık ve Mandıracılık.....	240
SONUÇ	243
KAYNAKÇA.....	245
EKLER	253
Ek 1. Orjinallik Raporu	253
ÖZGEÇMİŞ	254

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1: Tunceli İli Lokasyon Haritası.....	1
Harita 2: Dünya Diller Haritası	19
Harita 3: Dünya Dinler Haritası	19
Harita 4: Dünya Kültür Bölgeleri Haritası	20
Harita 5: Tunceli İli ve Yakın Çevresinin Topoğrafya Haritası.....	25
Harita 6: Tunceli İli Fiziki Haritası	27
Harita 7: Tunceli İli Jeoloji Haritası.....	33
Harita 8: Urartu Krallığı'nın Batı ve Kuzeybatı Kesimleri	59
Harita 9: XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı.....	60
Harita 10: Tunceli ili 1990 Yılı Nüfus Dağılışı Haritası	72
Harita 11: Tunceli İlinin 2000 Yılı Nüfus Dağılışı Haritası.....	73
Harita 12: Tunceli İlinin 2013 Yılı Nüfus Dağılışı Haritası.....	73
Harita 13: Tunceli İli Genel Arazi Kullanım Haritası.....	111
Harita 14: Tunceli İli Büyükbaş Hayvan Dağılışı (1991)	135
Harita 15: Tunceli İli Büyükbaş Hayvan Dağılışı (2001)	136
Harita 16: Tunceli İli Büyükbaş Hayvan Dağılışı(2013)	137
Harita 17: Tunceli İli Küçükbaş(Koyun) Hayvan Dağılışı(1991).....	139
Harita 18: Tunceli İli Küçükbaş (Koyun) Hayvan Dağılışı(2001)	139
Harita 19: Tunceli İli Küçükbaş (Koyun) Hayvan Dağılışı (2013)	140
Harita 20: Tunceli İli Küçükbaş (Kılkeçisi) Hayvan Dağılışı(1991)	142
Harita 21: Tunceli İli Küçükbaş(Kılkeçisi) Hayvan Dağılışı(2001)	142
Harita 22: Tunceli İli Küçükbaş(Kılkeçisi) Hayvan Dağılışı(2013)	143
Harita 23: Tunceli İli Arı Kovanı Dağılışı (1991) (Kaynak: TÜİK).....	145
Harita 24: Tunceli İli Arı Kovanı Dağılışı (2001).....	145
Harita 25: Tunceli İli Arı Kovanı Dağılışı (2013).....	146
Harita 26: Tunceli İli Maden Haritası.	153
Harita 27: Tunceli ilinde Günümüzde Yapılan Kültürel Ekonomik Faaliyetlerin Dağılışı.....	185
Harita 28: Tunceli ilinde Günümüzde Yok Olmaya Yüz Tutan Kültürel Ekonomik Faaliyetlerin Dağılışı	196

Harita 29: Tunceli ilinde Günümüzde Yok Olan Kültürel Ekonomik Faaliyetlerin Dağılışı.....	206
Harita 30: Tunceli İlinde Turizm Faaliyetlerinin Dağılışı	227

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Coğrafya Bilimlerinin Sistemik Tasnifi	16
Tablo 2: Kültürel Coğrafyanın Sistematiği	16
Tablo 3: Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Sıcaklıkların Aylara Dağılışı (C°)(1967-2014)	39
Tablo 4: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık Ortalama Minimum Sıcaklıklar(C°)(1967-2014).....	41
Tablo 5: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık Ortalama Maksimum Sıcaklıklar(C°)	42
Tablo 6: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık ve Yıllık Ortalama Donlu Günler Sayısı.....	44
Tablo 7: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık Ortalama Yağış(mm)	45
Tablo 8: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık ve Yıllık Ortalama Kar Yağışlı Günler Sayısı	46
Tablo 9: Tunceli İlinde Yerüstü ve Yeraltı Sularının Yıllık Akış Miktarları	50
Tablo 10: Tunceli İli Sınırları İçinde İşletmede Olan ve Yapılması Planlanan Barajlar ve HES'ler.	52
Tablo 11: Büyük Toprak Guruplarının (Ha) Tunceli İlinde İlçelere Göre Dağılımı.....	55
Tablo 12: Büyük Toprak Guruplarına Göre Arazilerin Kullanım Kabiliyet Sınıfları	56
Tablo 13: XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı ve Köy Sayıları (1518-1566).....	67
Tablo 14: XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağında Nüfus (1518-1566)	68
Tablo 15: 1980-1903 Dersim Sancağı Nüfus Miktarı	69
Tablo 16: Yıllara Göre Karşılaştırmalı Tunceli - Türkiye Nüfus Bilgileri(1927-2013).....	71
Tablo 17: Yıllara Göre Tunceli İlçeleri Nüfus Bilgileri (1927- 2013	74
Tablo 18: Tunceli ilinde Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus (2013).....	78
Tablo 19: Tunceli İlin de Nüfusun Yaş Guruplarına ve İlçelere Göre Bölünüşü (2013)	79
Tablo 20: Tunceli İlinde İlçeler Bazın da Cinsiyete Göre Nüfus Gelişimi (1965-2013)	82
Tablo 21: Türkiye ve Tunceli'de Aktif Nüfusun Sektörlere Göre Dağılışı (1990).....	83
Tablo 22: Tunceli İlinde Aktif Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı(1990)	83
Tablo 23: Türkiye ve Tunceli'de Aktif Nüfusun Sektörlere Göre Dağılışı (2000).....	84
Tablo 24: İlçeler Bazında Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (2000).....	84
Tablo 25: Tunceli İlinde 12 Yaş ve Daha Yukarı Nüfusun İşgücü Durumu(1990)	85
Tablo 26: Tunceli İlinde 12 Yaş ve Daha Yukarı Nüfusun İşgücü olmayanların Durumu (1990)	85
Tablo 27: Tunceli İlinde 12 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun İşgücü Durumu(2000)	85
Tablo 28: Tunceli İlinde 12 yaş ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun İşgücü Olmayan Durumu (2000)	86
Tablo 29: Tunceli İlinde Aktif Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (1990-2000)	86

Tablo 30: Tunceli İlinde Aktif Sigortalıların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (2012).....	88
Tablo 31: Tunceli İlinde Nüfusun Okuma Yazma Durumu (6 Yaş ve Üzeri)(1990-2013)	89
Tablo 32: Tunceli İlinde Nüfusun Eğitim Durumu(1990-2000-2013).....	91
Tablo 33: Tunceli İlinde 2013 (6 Yaş ve daha yukarı yaştaki) Nüfusun Eğitim Durumu	91
Tablo 34: Tunceli İlinde İlçelere Göre Köy-Şehir Nüfusu(1935-2013).....	100
Tablo 35: Tunceli İlinde İlçelere Göre Köy Sayısı (1935-1955)	102
Tablo 36: Tunceli İli Göç Verileri (1975-2014).....	102
Tablo 37: 1997 Yıllı Tunceli İlinde Göç Sonrası Eğitim Kurumları Durumu	103
Tablo 38: 1981 Yılı Tunceli Köy Envanterine Göre: Gelir kaynaklarının Önem Sırası ve Gelir Kaynağı Türüne Göre Köylerin Geçim Kaynakları Dağılımı (%)	105
Tablo 39: 1997 Yılı Tunceli Köy Envanterine Göre Gelir kaynaklarının Önem Sırası ve Gelir Kaynağı Türüne Göre Köylerin Geçim Kaynakları Dağılımı (%)	106
Tablo 40: 2013 Tunceli İli İş kayıtlarına Göre Girişim Sayısı (Kaynak: TÜİK)	107
Tablo 41: Tunceli İli İlçeleri Yüzölçümü Dağılımları (km ²)(Kaynak:2012 İl Yıllığı).....	108
Tablo 42: Tunceli İli'nde İlçelere Göre Toprakların Arazi Kullanım Kabiliyetlerine Göre Dağılımı(Hektar)	110
Tablo 43: Tunceli İli'nde İlçelere Göre Arazi Kullanım Durumu	111
Tablo 44: Tunceli İli Arazilerin Kullanma Şekli ve Arazi Verimlilik Sınıflarının Karşılaştırılması (2012).....	112
Tablo 45: Tunceli İli Kültür Arazisi Kullanım Durumu(2013)(Kaynak: TÜİK)	113
Tablo 46: 1941 Yılı Tunceli İline Ait Tarımsal Üretim Verileri(Ton).....	124
Tablo 47: 1941 Yılı Tunceli İline Ait Hayvan Varlığı.....	124
Tablo 48: Tunceli İli Tarımsal Yapı ve Üretim (1954-1955-1956-1957)	125
Tablo 49: Tunceli İli Tarımsal Yapı ve Üretim (1961-1971-1981-1991)	126
Tablo 50: Tunceli İlinde Yıllarına Göre Genel Hayvan Sayısı (1961- 1971- 1981- 1991).....	126
Tablo 51: Tunceli ili Kültür Arazisi Kullanım Durumu (2013).....	128
Tablo 52: Tunceli İlinde Buğday Varlığı (Ton)(1991-2013)	129
Tablo 53: Tunceli İlinde Arpa Varlığı (Ton) (1991- 2013).....	130
Tablo 54 : Tunceli İlinde Fiğ, Yonca ve Mürdümük Varlığı (Ton) (1991-2013)	130
Tablo 55: Tunceli İli 2013 Seçilmiş Sebze Ürünleri Üretimi(Ton)	131
Tablo 56: 1991-2013 Yılları Arası Tunceli ili İlçeler Bazında Dut Üretim Miktarı(Ton)	132
Tablo 57: 1991-2013 Yılları Arası Tunceli ili İlçeler Bazında Ceviz Üretim Miktarı (Ton)...	133
Tablo 58: Tunceli ili Büyükbaş Hayvan Sayısı (1991-2013).....	134
Tablo 59: Tunceli İlinde İlçelere Göre Koyun Varlığı (1991-2013).....	138
Tablo 60: Tunceli İlinde İlçelere Göre Kıl Keçisi Varlığı (1991-2013)	141

Tablo 61: Tunceli İlinde Arı Kovanı Sayısı (1991- 2013)	144
Tablo 62: Tunceli İlinde Arıcılık Yapan Köy Sayısı(1991-2013).....	147
Tablo 63: Hayvan Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı (Kaynak: TUİK).....	149
Tablo 64: Tunceli İlinde Avlanan Balık Miktarları (2000-2003).....	150
Tablo 65: Alabalık Yetiştiriciliği Verileri (Kaynak: TUİK)	151
Tablo 66: Türkiye ve Tunceli İlin de İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayısı (2013)	155
Tablo 67: Turizm Bakanlığında İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri(2011).	160
Tablo 68: Belediyeden İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri(2011)	160
Tablo 69: 1997 Tunceli İli K. E. E. Göre Değirmencilerin İlçeler Bazında Sayısı.....	192
Tablo 70: 1997 Tunceli ili K.E.E. Göre Demircilerin İlçeler Bazında Sayısı.....	194
Tablo 71: 1997 Tunceli İli K.E.E. Göre Marangozların İlçeler Bazında Sayısı	195
Tablo 72: 1997 Tunceli İli K.E.E. Göre Taş Ustalarının İlçeler Bazında Sayısı	201
Tablo 73: 1997 Tunceli İli K.E.E. Göre Nalbatçıların İlçeler Bazında Sayısı	204
Tablo 74: Tunceli İli Üzüm Varlığı (ton).....	208
Tablo 75: Tunceli İli İpekböcekçiliği Varlığı.....	209
Tablo 76: Tunceli İli Yaylaları (2015)	241

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1: Pülümür, Ovacık, Nazımiye, Pertek İstasyonları Aylık Ortalama Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik	39
Grafik 2: Tunceli, Mazgirt, Çemişgezek, Hozat İstasyonları Aylık Ortalama Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik	40
Grafik 3: Pülümür, Ovacık, Nazımiye, Pertek İstasyonları Aylık Ortalama Minimum Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik	41
Grafik 4: Tunceli, Mazgirt, Çemişgezek, Hozat İstasyonları Aylık Ortalama Minimum Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik	42
Grafik 5: Pülümür, Ovacık, Nazımiye, Pertek İstasyonları Aylık Ortalama Maksimum Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik	43
Grafik 6: Tunceli, Mazgirt, Çemişgezek, Hozat İstasyonları Aylık Ortalama Maksimum Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Garfiği.....	43
Grafik 7: Pülümür, Ovacık, Nazımiye, Pertek İstasyonları Ortalama Yağışın Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik (mm).....	45
Grafik 8: Tunceli, Mazgirt, Çemişgezek, Hozat İstasyonları Ortalama Yağışın Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik (mm).....	45
Grafik 9: Tunceli İlinde Yıllara Göre Nüfus Gelişimi (Kaynak: TÜİK).....	71
Grafik 10: Tunceli İli 1990 Yılı Nüfus Pramidi	75
Grafik 11: Tunceli İli 2000 Yılı Nüfus Pramidi (Kaynak TÜİK)	76
Grafik 12: Tunceli İli 2013 Yılı Nüfus Pramidi (Kaynak TÜİK)	76
Grafik 13: Tunceli ilinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Geniş Aralıklı Gruplama Oransal Dağılışı (2013).....	77
Grafik 14: Tunceli İlinde Yıllara Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (1965-2013)	80
Grafik 15: Tunceli İlinde Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü(1990) .	87
Grafik 16: Tunceli İlinde Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü(2000) .	87
Grafik 17: Tunceli İlinde Aktif Sigortalıların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü(2012).....	88
Grafik 18: Tunceli İlinde Nüfusun Okuma Yazma Durumu(1990)	90
Grafik 19: Tunceli İlinde Nüfusun Okuma Yazma Durumu(2000)	90
Grafik 20: Tunceli İlinde Nüfusun Okuma Yazma Durumu(2013)	90
Grafik 21: Tunceli İli Kır ve Kent Nüfuslarının Değişimi (1935-2013).....	93

Grafik 22: Merkez İlçenini Nüfusunun Seyri(1935-2013)	94
Grafik 23: Çemişgezek İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013).....	95
Grafik 24: Hozat İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013).....	96
Grafik 25: Mazgirt İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013).....	97
Grafik 26: Nazımiye İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013).....	97
Grafik 27: Ovacık İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013).....	98
Grafik 28: Pertek İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013).....	99
Grafik 29: Pülümür İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013).....	99
Grafik 30: Tunceli İlinin 1927-2013 Yılları Arasında Toplam Nüfus Seyri.....	101
Grafik 31: Tunceli İli Büyükbaş Hayvan Sayısı(1991-2013).....	137
Grafik 32: Tunceli İlinde 1991-2001-2013 Yılı İlçelere Göre Keçi Sayısı.....	143
Grafik 33: Tunceli ilinde İlçeler Göre Arıcılık Yapan Köy Sayıları(1991-2012).....	146
Grafik 34: Tunceli ilinde Toplam Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvan Varlığı (1991-2013).....	149

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1: Tunceli'den Genel Bir Görünüm	2
Foto 2: Tunceli Merkez	29
Foto 3: Munzur Dağlarında Toplanan Mantar	49
Foto 4: Tunceli- Rabat Kalesi Civarı Kalıntıları	114
Foto 5: Tunceli- Rabat Kalesi Civarı Kalıntıları.....	114
Foto 6: Tunceli- Rabat. Demir Curufları ve Çömlek Parçaları.....	115
Foto 7: Tunceli-Demirkapı Mezar Taşları	165
Foto 8: Geleneksel Tunceli İli Giyimi	167
Foto 9: Tunceli- Ovacık –Kılçadırları.....	169
Foto 10: Tunceli de Taş Meskenler-Demirkapı	169
Foto 11: Tunceli İlinde Tek ve İki Katlı Kerpiç Meskenler (Akın Gedik Arşivi)	170
Foto 12: Munzur Dağ Alabalığı (Salmo Turutta Macrostiğima)	171
Foto 13: Munzurlarada Çengel Boynuzlu Dağ Keçileri (Malik Kaya Arşivi).....	172
Foto 14: Tunceli Tekdiş Dağsarımsağı	173
Foto 15: Tunceli Ovacık Geleneksel Ev Mimarisi (Ercan Gürsönmez Arşivi)	177
Foto 16: Çemişgezek-Ulukale Sekilendirilmiş Tarihi Dut Bahçeleri	178
Foto 17: Çemişgezek -Ulukale, Bahçe Damı.....	178
Foto 18: Ovacık – Karagöl Yayla Mimarisi	180
Foto 19: Dokuma Usta Öğreticileri ve Yapılan Ürünler (Heybe, çuval, cacım).....	188
Foto 20: Usta Öğretici Perihan Hanım.....	188
Foto 21: Yün Egirme Tarağı	189
Foto 22: Pülümür Ağa Hiver Tuzlası	190
Foto 23: Pülümür Ağa Hiver Tuzlası	191
Foto 24: Rabat Kalesi Yakında Eski Bir Su değirmeni.....	192
Foto 25: Tunceli- Kocakoç, Aktif Su Değirmeni.....	193
Foto 26: Tunceli- Rabat Kalesi Altında Bulduğumuz Demir Curufları.....	194
Foto 27: Tunceli- Akpazar: Yapılan Ama Fırınlanmamış Su Testileri	198
Foto 28: Atölyede Yapılan Ürünler.....	198
Foto 29: Çömlek Tezgahının Başında Halil Bozkurt.....	199
Foto 30: Çömlek Yapımında Kullanılan Kil ve Kum	199
Foto 31: Tunceli Akpazar Beldesinde Kiremit Fabrikası	200

Foto 32: Demirkapı Köyü Taş (Mermer) Ocağı.	202
Foto 33: Tunceli – Merkez, Taş Konaklar	202
Foto 34: Kızvan Ağacı (Pistacia Atlantica).....	211
Foto 35: Tunceli- Venk (Darıca) Eski Maden Sahası ve Curufları.....	213
Foto 36: Geleneksel Tarım Aletleri(Döven ve Karasaban), Tunceli-Sinan Köyü	217
Foto 37: Geleneksel Harman Makinesi, Tunceli- Kacarlar Köyü.....	219
Foto 38: Kenger (Gundelia Tournefortii), Tunceli- Ovacık.....	222
Foto 39: Tunceli- Pertek Kalesi	228
Foto 40: Munzur- Halvori Gözelerinde Rafting	230
Foto 41: Yapımı Devam Eden Ovacık	231
Foto 42: Munzurlarda Dağcılar	231
Foto 43: Silbus Dağı Tırmanışı	232
Foto 44: Tunceli-Ovacık-Karagöl Doğa Gezisi	234
Foto 45: Tunceli- Ovacık- Kırk Merdiven Doğa Yürüyüşü	235
Foto 46 : Tunceli- Ovacık Organik Bal Üreticisi	239
Foto 47: Ovacık- Kırk Merdiven Yaylası.....	240
Foto 48: Munzurlar- Kepir Yaylası.....	242

ÖNSÖZ

“Tunceli İli Ekonomik Faaliyetlerinin Kültür Coğrafyası Açısından İncelenmesi” isimli çalışma yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır.

Araştırmada Tunceli ilinin konumu, sınırları, yerleşim tarihi, temel fiziki- beşeri- kültürel- ekonomik coğrafya özellikleri, kültürel ekonomik doku, kültürel coğrafya açısından işlenmiştir. Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün de araştırma sahasının konumu, araştırmanın amacı, kullanılan yöntemler, kuramsal ve kavramsal çerçeveden bahsedilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümün de ekonomik faaliyetleri etkileyen fiziki coğrafya özellikleri, beşeri coğrafya özellikleri ve kültürel coğrafya özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde Tunceli ili mevcut ekonomik faaliyetleri incelenmiştir. Çalışmanın dördüncü bölümünde Kültür coğrafyasının ekonomik faaliyetlere, ekonomik faaliyetlerin kültür coğrafyasının oluşmasına karşılıklı etkileşimleri incelenmiştir. Çalışmanın beşinci bölümünde Tunceli ilinde Kültürel Coğrafi Geçmiş açısından yapılmış, şu anda yok olan ve yok olmaya yüz tutan kültürel ekonomik faaliyetler (40 tane meslek) belirlenip dağılışı, oluşum sebep ve sonuçları incelenmiştir. Çalışmanın altıncı bölümünde ise Tunceli ilinde geleceğe yönelik ekonomik faaliyetlerin planlanması başlığı ile kültürel- fiziki dokuyu bozmadan, istihdam alanı yaratabilecek, göçü ve insansızlaşmayı engelleyecek, potansiyelleri olan ekonomik uğraşlar belirlenmiştir.

Çalışmamın her aşamasında desteğini ve emeğini esirgemeyen, akademik bakış açısını kazanmamı sağlayan tez danışman hocam Yard. Doç. Dr. Handan ARSLAN’a ve Yüksek lisans boyunca desteğini her zaman hissettiğim değerli hocam Yard. Doç. Dr. Ayşe ÇAĞLAYAN’a ve Coğrafya Bölümü hocalarına şükranlarımı sunarım.

Çalışmam boyunca desteğini esirgemeyen kardeşim Ali OĞAN’a, Araştırma görevlisi Turgay ÖZ’e, Coğrafya öğretmeni Seçil KÜNTEŞ ER’e, Mehmet ÖZ’e , Savaş TUNCER’e, aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

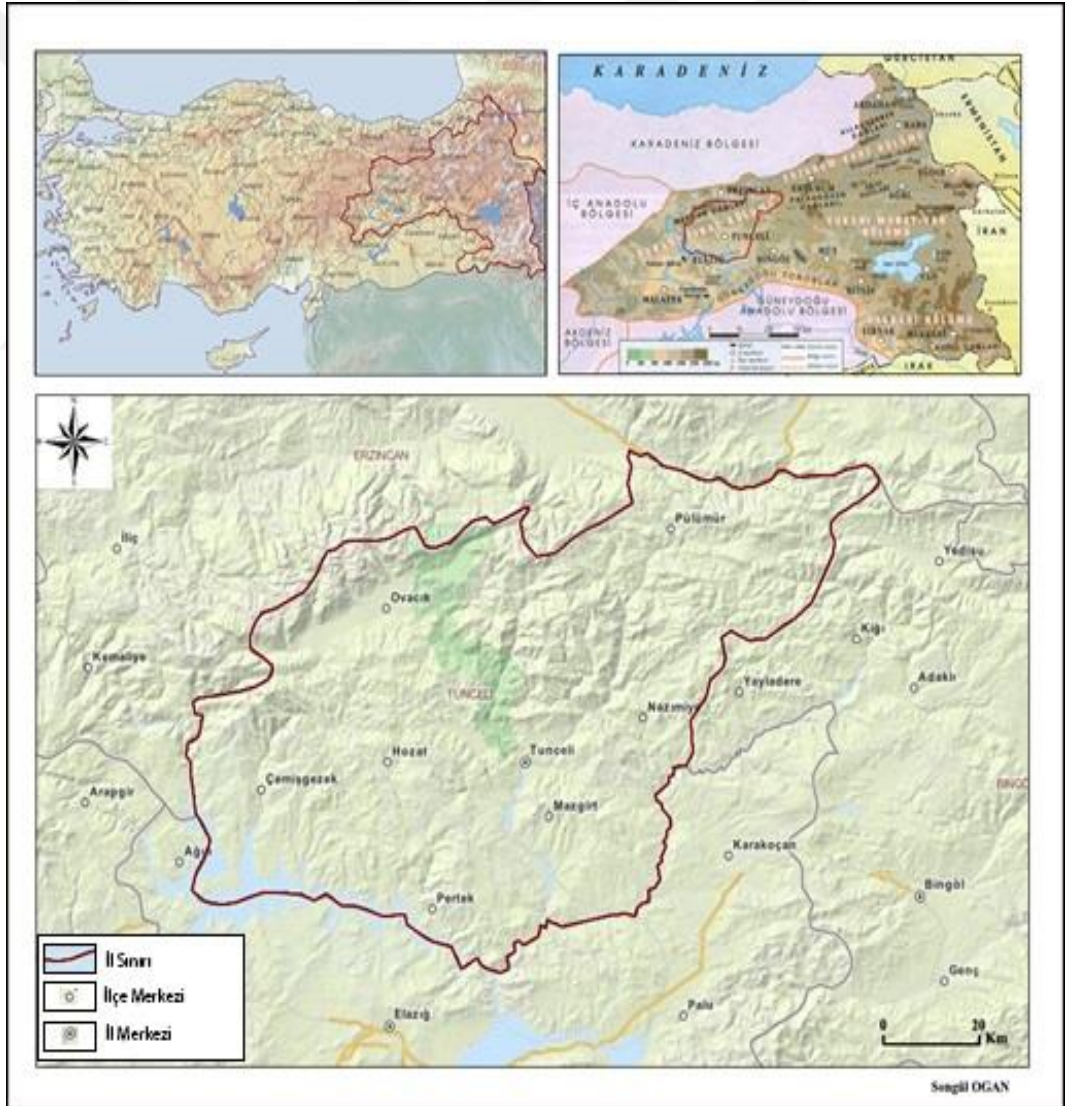
“Tunceli İli Ekonomik Faaliyetlerinin Kültür Coğrafyası Açısından İncelenmesi” adlı araştırmanın, Tunceli ilinin sürdürülebilir gelişimine katkı sunan, çözüm üreten ve gelecekte bir kaynak olarak insanlara ve bilime fayda sağlayan bir araştırma olması dileklerle.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1.1. Araştırma Sahasının Konumu, Sınırları ve Başlıca Özellikleri

Araştırma alanı Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Fırat bölümünün, Aşağı Murat dağlık yöresinde yer alır. İlin kuzeyinde Erzincan, doğusunda Bingöl ve Elazığ, batısında Erzincan ve Elazığ, güneyinde ise Elazığ illeri bulunmaktadır (Harita: 1) . Doğuda Bingöl Dağları ve Peri Suyu, güneyde Keban Baraj Gölü, kuzeyde ve batıda Munzur Dağları ve Karasu ırmağı ile çevrilidir. Tunceli, 7.774 km² yüzölçümü ile Türkiye topraklarının % 1'ini kaplamaktadır.

Harita 1: Tunceli İli Lokasyon Haritası

Tunceli, Fırat nehrinin iki ana kolu olan Murat ile Karasu nehirleri arasında, etrafını tabii bir duvar gibi çevreleyen Munzur ve Mercan dağlık kütleleri yamaçlarında kurulmuştur (Foto 1). Tunceli arazisinin, % 70'ini dağlar, % 25'ini platolar ve % 5'ini ova alanları oluşturur (Durmuş, Çağlıyan, 2009:85) . Dağlık ve engebeli alanlardan oluşan toprakların kuzeybatı, kuzey ve kuzeydoğusunda Doğu Toros dağlarının uzantısı olan Munzur dağları yer alır. Munzur dağlarının doğu ucunda Mercan dağları bulunur (Saraçoğlu, 1989:207) . Doğuya doğru Avcı ve Bağırpaşa dağları kuzey sınırını oluşturan dağlardır. Güneye doğru gidildikçe yükselti azalmaktadır. Bu dağlar hem yüzey suları ile aşınarak hem de akarsular tarafında derin bir şekilde oyularak yüksek platolara dönüşmüştür. Tunceli de yükselti güneyden kuzeye, batıdan doğuya doğru artış gösterir. Kuzeyde Munzur Mercan dağlarının doğu ucunda Avcı dağlarının en yüksek noktası 3463 metre yükseklikte ki Akbaba Tepesi olup, güneye doğru 700 metrelere kadar alçalan oldukça engebeli bir topoğrafyaya sahiptir (Harita: 6) . İlin toprakların % 25 platolarla kaplı olup, Munzur Dağlarının ve Bağırpaşa dağlarının doruk bölgelerinde yüksek sırtlarla çevrilmiş yüksek düzlüklerdir. Merk yaylası, Kepir yaylası vb yaylaların varlığı özellikle ilin orta ve kuzey kesimlerinde yaylacılık faaliyetlerinin yapılmasını sağlamıştır (Durmuş, Çağlıyan: 2009:85) .Yörenin büyük bir kesiminde yüzey kahverengi ve kahverengi orman toprakları ile kaplıdır. Alüvyal topraklara çok az miktarda ve ancak akarsu kenarlarında rastlanmaktadır. Arazinin büyük bölümü çoğunlukla 6. ve 7. sınıf topraklardır.

Foto 1: Tunceli'den Genel Bir Görünüm (Songül Oğan, 2013)

En önemli akarsuları Munzur Suyu, Mercan Deresi, Pülümür Çayı, Peri Suyu, Tahar çayı'dır. Yüksek ve sarp kesimlerde doğal ulaşım yollarını oluşturan ve çoğunlukla güney doğrultusunda bu akarsular boyunca uzanan vadiler dar ve dik yarıklar şeklindedir. Su potansiyelinin varlığı, dar ve dik vadiler bu bölgede baraj yapım çalışmalarının hız kazanmasına sebep olmuştur. Mercan Regülatörü ve HES, Uzunçayır Barajı ve HES, Dinar Regülatörü ve HES, Çemişgezek HES bunlardan bir kısmıdır. Tunceli de Keban Baraj gölü dışında büyük göl yoktur. Munzur, Mercan, Avcı, Kabasakal, Bağırpaşa Dağlarının doruklarında buzul yataklarının sularla dolması sonucu oluşan sirk gölleri vardır. Bunlardan başlıcaları Karagöl, Kuzugölü, Buyerbaba Gölleri, Hızır Gölü, Çimli gölü, Sülük gölü vb (Saraçoğlu,1989:210).

Tunceli ilinde Karasal iklim hüküm sürmektedir. Kışlar kar yağışlı, soğuk ve uzun, yazları ise sıcak, kurak ve kısa sürmektedir. Aylara göre ve gece ile gündüz arasında sıcaklık farkı çoktur. Yıllık toplam yağış miktarı 550-1080 mm arasında değişmektedir. En fazla yağış kış ve ilkbahar mevsimlerinde görülürken, en az yağış yaz mevsiminde görülür. İlin kuzeyinde 3500 metre yükseltiler sahip dağlık alanlar ile güneyde 700 metreye kadar alçalan, çok engebeli arazi yapısı, yağış, sıcaklık, rüzgar, güneşlenme gibi iklim elemanları üzerinde önemli farklar yaratmaktadır. İlin kuzey kısmında bulunan Ovacık, Hozat, Pülümür, Nazimiye ve kısmen merkez ilçe de kışlar daha sert, kar yağışlı, karın yerde kalma süresi daha uzun ve donlu gün sayıları daha fazla iken, güneyde bulunan ilçelerden Pertek, Çemişgezek, Mazgirt ilçelerinde ise kışlar daha yumuşak, donlu gün sayısı daha az, kar yağışı yerini yağmur yağışına bırakır (Tablo:6, Tablo:7 ve Tablo: 8) .

Vadilerde ve akarsu boylarında meşe (quercus) , huş (betula) , ardıç (juniperus), kavak (populus nigra) , söğüt (salix alba), dişbudak (fraxinus angustifolia) , sumak (rhus coriaria) , akça ağaç (acer tataricum) , ceviz (juglans regia) ve çınar (platans orientalis) ağaçları bulunur. Platolar da ise doğal bitki örtüsünü kısa boylu otlar oluşturur (Koyuncu, Arslan,2009: 4) . Bitki örtüsü bakımından çok zengin olan Munzur dağı Milli Parkında 1518 çeşit bitki kayıtlı olup, bunlardan 43 çeşidi Munzur dağında, 227 çeşidi Türkiye'de endemik türlerdendir (Tunceli Ekonomik Değeri Olan Bitki Raporu, 2011: 38) .

İklim ve topoğrafya Tunceli ilinde beşeri ve ekonomik yapının oluşmasında belirleyici faktördür. İlin kuzey kısımlarında dağlık ve sert iklim koşulları yerleşmelerin daha çok vadi yamaçlarında kurulmasına ve ekonomik uğraş bile değilse, kendi ihtiyaçları için hayvancılığı zaruri kılmıştır. Güneye doğru ise yerleşmeler daha çok Keban baraj

gölüne açılan vadiler ve çöküntü alanlarda yoğunlaşmış, ziraat ile hayvancılık beraberce yapılan uğraş olmuştur. Pülümür, Nazimiye, Mazgirt ilçeleri bir yamacın eteğinde, Hozat ve Çemişgezek ilçeleri vadi içinde, Merkez ilçe munzur vadisinin taraçaları üzerinde, Ovacık ilçesi ova üzerinde, Pertek ise düzlükler üzerinde kurulmuştur. Tunceli İli 1997 Köy Envanter Etütlerine göre 308 toplam köyün: 90 tanesi yamaçta, 43 tanesi orman kenarında, 24 tanesi orman içinde, 25 tanesi baraj gölü kenarında, 36 tanesi ovada, 25 tanesi dağlık arazide, 29 tanesi vadi de, 18 tanesi şehirler arası yol kenarında, 18 tanesi nehir kenarında kurulmuş olması yerleşmelerin kurulmasında topoğrafyayı çok belirleyici unsur olarak karşımıza çıkarmaktadır. Tunceli arazisinin çoğu tarım dışı arazi olduğu için geçim kaynağı hayvancılığa dayanmaktadır öyleki 308 köyünden yaylası olan köy sayısı 116'dır.

1.2. Çalışmanın Amacı

“Tunceli ili Ekonomik Faaliyetlerinin Kültür Coğrafyası Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezimizde Tunceli ili ekonomik faaliyetlerinin Kültürel Coğrafya özellikleri ve oluşmasında etkili olan fiziki, beşeri, kültürel faktörler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırma sahamız engebeli rölyef yapısı ve iklim özellikleri ile bitkisel üretimi kısıtlamaktadır. Bu coğrafi koşulların yöre halkına etkilerini ve yöre halkının coğrafi koşullara etkilerini ve var olan sosyo-ekonomik faaliyetlerin kültür coğrafyası açısından yansımaları ortaya koymaya çalışılacaktır. Türkiye de gerek kültür coğrafyası alanında çalışmaların günümüzde yoğunluk kazanması, gerekse Tunceli ilinin ekonomisine dair kapsamlı çalışmaların az olması, beşeri, ekonomik ve kültür coğrafyası açısından Tunceli'nin birçok yönünün bilinmemesi, bu çalışmanın yapılmasındaki en önemli amaçlardan birini oluşturmuştur. Bu doğrultuda:

- Tunceli ilinin ekonomik yapısına etki eden fiziki, beşeri ve kültürel unsurları ortaya koymak,
- Tunceli ili ekonomik özelliklerinin kültür coğrafyası açısından analizini ortaya koyarak kültür coğrafyası çalışmalarına bir yenisini daha eklemek.
- Çalışma sahamızda varlığını sürdüren, yok olmaya yüz tutan ve yok olmuş kültürel ekonomik faaliyetleri (mesleklerin) dağılışı, nedensellik, ilişki kurma (bağlantı) ve karşılaştırma ilkeleri doğrultusunda ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu ekonomik faaliyetlerin sosyal, ekonomik, kültürel yönleri ve devam ettirilmelerinin önemi vurgulanmıştır.

- Tunceli ilinde geleceğe yönelik istihdam alanı yaratacak ve göçü engelleyecek, doğal ve kültürel doku ile uyumlu potansiyelleri olan ekonomik faaliyetler tespit edilmiş ve kalkınma planlarına katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Belirlenen amaçlar ve kullanılan yöntemler çerçevesinde ortaya konulan çalışmanın hem kültür coğrafyası çalışmalarına hemde Tunceli ili ile ilgili yapılacak çalışmalara katkı sağlaması amaçlanmaktadır.

1.3. Çalışmada Kullanılan Yöntem ve Malzeme

“Tunceli ili Ekonomik Faaliyetlerinin Kültür Coğrafyası Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tez çalışması büro ve arazi çalışmaları ile hazırlanmıştır. Öncelikle tez çalışmasının konu kapsamı masa başında tespit edilmiştir. Konu ile ilgili daha önce yapılmış bütün çalışmalar tespit edilmiştir. Kültür Coğrafyası alanında yapılan yerli ve yabancı çalışmalar taranmıştır. Seminer çalışması olarak kültür coğrafyası çalışılmıştır.

Çalışma alanının coğrafyası, kültür coğrafyasının kapsamı ve konular arası ilişkilendirme yapmak üzere yapılan çalışmalar gözden geçirilmiştir. Çok sayıda ilgili çalışma incelenmiştir. Tunceli ili ekonomisi ile ilgili veriler toplanmıştır. Çalışma konusu ile ilgili arazi çalışması yapılmıştır. Varlığını sürdüren, yok olmaya yüz tutan ve yok olan ekonomik faaliyetler ile ilgili mülakatlar ve fotograflamalar yapılmıştır. Çalışma sahası detaylı şekilde gezilerek geleneksel halk kültürünün etkisi ile şekillenen mesleklerden 40 tanesi tespit edilmiştir. İlgili kişiler ile görüşülerek veriler toplanmıştır. Bu mesleklerin günümüz durumları, nedensellik, karşılıklı ilişki ve dağılışı, kişiler ile mülakat yapılarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Veri toplama yöntemlerimden biride karşılıklı görüşmelerdir (mülakattır) . Sohbet tarzı görüşme aracılığı ile kaynak kişilere olgusal sorular yöneltilerek, verilen bilgiler derlenmiş ve fotograflamalar yapılmıştır.

Tunceli ilinin ülke ve bölge üzerindeki konumu, mevcut potansiyelleri, mekan - ekonomik faaliyetler ilişkisi tarihsel süreç içerisinde irdelenmiştir. Tunceli ilinin bugünkü sosyal ve ekonomik yapısı, nüfus ve yerleşme özellikleri, kültür coğrafyasının konu başlıklarına göre değerlendirilmiştir ve çalışma alanında yok olan, yok olmaya veya az da olsa devam eden insan- doğa ilişkisinde ortaya çıkan kültürel faaliyetlerin geçmişten günümüze değişimleri ele alınmaya çalışılmıştır. Asıl gaye bu coğrafyanın kültürel anlamda farklı ekonomik faaliyetleri bünyesinde barındırmış olması sebebi ile coğrafi ilişkilendirmeyi daha detaylı ortaya koyarak anlaşılmasını sağlamaktır.

Coğrafi bilgi sistemleri teknolojileri kullanılarak değişik ölçekteki (1/ 25.000) topoğrafya haritası ile (1/50000) jeoloji haritası sayısallaştırılmıştır. Elde edilen sayısal verilerden ve yapılan arazi çalışmalarından sağlanan özel verilerden çalışma konusuna ait 25 tane harita oluşturulmuştur. Sayısallaştırılan veriler ile grafik ve tablolar oluşturulmuştur. Çalışma sırasında CBS (Coğrafi Bilgi Sistemleri) yazılımlarından Arcmap 10.2 ve Global Mapper kullanılmıştır. Yine bu çalışmada çalışma alanına ait 30 m çözünürlüklü sayısal Arazi modeli (SYM) kullanılmıştır. Sayısal Arazi Modeli ile üretilen haritalar diğer vektörel veriler ile çakıştırılarak haritalar üretilmiştir.

Tunceli Valiliğinden, İl Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünden, DSİ Müdürlüğünden, Meteoroloji Genel Müdürlüğünden, SGK Müdürlüğünden, Tunceli Belediyesinden, TÜİK ‘den veriler alınmıştır.

Elde elden veriler coğrafyanın dağılışı, nedensellik, ilişki kurma (bağlantı) ve karşılaştırma ilkeleri doğrultusunda değerlendirilerek yorumlanmaya çalışılmıştır.

1.4. Daha Önce Yapılmış Çalışmalar

Daha önce yapılmış çalışmaları coğrafya alanında yapılan çalışmalar ve diğer disiplinler tarafından yapılan çalışmalar olmak üzere iki kısımda değerlendirilecektir.

1.4.1. Coğrafyacıların Yaptığı Çalışmalar

Kültür Coğrafyası açısından yapılan çalışmalar:

Tümertekin ve Özgüç “ Beşeri Coğrafya “ İnsan- kültür- mekan” adlı kitapta kültür coğrafyası ve içeriğine dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır. (1998)

Kamil Günel “Alman Coğrafya Ekolü” adlı makalesinde coğrafyanın Almanya’ da ki gelişimi irdelenmiştir. Günel’e göre beşeri coğrafyanın kurucusu Frederick Ratzel ‘in özellikle kültürel coğrafya çalışmalarında göç ve çevre ile ilişkisi ve çevrenin birey ile toplum üzerindeki etkisi gibi konuları işlediğini belirtmiş. Ratzel devletleri var eden alanlarıdır düşüncesi ile ‘Hayat sahası’ fikrini ortaya atmıştır. Alanı iklim, fiziki yapı, toprağın özellikleri, yükselti vb. faktörlerle birlikte düşünüp değerlendiriyor; devletlerin etkinliklerini, karakterini ve kaderini bu unsurların belirleyeceğini savunmuştur. Bu düşünceleri Alman toplumunun Nazi politikasında da etkili olmuştur (Günel, 2011: 195) .

Çevresel determinizmin Amerika’daki ilk önemli eleştirilerden birini Barrows’un yazmış olduğu **“İnsan Ekolojisi Olarak Coğrafya”** makalesi dile getirmiştir. Bu

makalede coğrafyanın inceleme alanının bir yerin fiziki özellikleri değil orada yaşayan insanların bu fiziki özelliklere karşı geliştirdikleri davranış biçimleri olması gerektiğini vurgulamıştır. İkinci bir isim Carl O. Sauer'dir. "**Morfoloji of Landscape**" en etkileyici çalışmalardan biri olmuştur. Bu makalede Sauer fiziki çevrenin insan faaliyetleri için malzeme sağladığını ancak önceden söylendiği gibi belirleyici olmadığını savunmuştur. Ayrıca coğrafyanın çalışma alanı doğal peyzajı oluşturan fiziki etmenler ve bunların etkileşimi değil aksine insanların oluşturduğu kültürel peyzajın değişimini incelemek olmalıdır diye ifade eder. Bu çalışmanın sonuç kısmında Sauer görüşlerini şu şekilde özetlemektedir. "Gerçeğin basitçe seçilmiş bir kısmı, yani peyzaj sürekli bir değişim içerisindedir. İnsanın kültürel peyzaj yoluyla ifade eden değişen dünyası ile ilişkisi bizim çalışma alanımızdır. Biz herhangi bir yerin insan için önemi ile ve bu yerin değiştirme süreci ile ilgileniriz."(Arı, 2011: 10) .

Carl O. Sauer 'Peyzajın morfolojisi (Morphology of Landscape çeviri: Yılmaz ARI) adlı makalesinde kültürel peyzajın kültürün gelişmesi ya da kültürün yer değiştirmesi ile değiştiğini ifade eder.

Harlon H. Barrows " Geograpy as Human Ecology" (İnsan ekolojisi olarak coğrafya) (çeviri: Erol TÜMERTEKİN) adlı makalede çevresel kompleksin, kısa bir kesiti içinde doğal güçlerin işlemesi özellikle insan faaliyetleri nedeniyle de derin biçim değişimine uğrar. Bölgesel iktisadi coğrafyanın birbirine bağlı olsa da iki temel sorunu olduğunu ifade eder.

1- İnsan doğayı ve onun kaynaklarını nasıl kullanır ve bunları neden bu biçimde kullanır.

2 -Söz konusu bölgenin insan tarafından kullanımı açısından sunduğu elverişliliği ve elverişsiz yanlar, olanaklar ve eksiklikler nelerdir? Bunlardan ilki sorunun incelenmesi kültürel peyzajın özelliklerinin incelenmesi ile başlar şeklinden ifade etmiştir.

ABD de deterministlere karşı her bölgenin farklı kültürel dokusu olabileceği mantığı ile bölgesel coğrafya gelişmiştir. Coğrafyanın Dört Geleneği makalesinde Barrows bölgesel çalışmaların Strabo ile başladığını dile getirir. II. Dünya Savaşı sırasında bölgesel çalışmaların yetersizliği açığa çıkmış 1980'lerden sonra tekrardan önem kazanmıştır. Davranışsal ve Hümanist Coğrafya alanında Gilbert White sosyoloji ve psikolojinin yöntemlerinin kullanarak insanların sel felaketlerine karşı davranışlarını ve onunla ilgili karar verme süreçlerini çalışmıştır. Onlara göre bir yerin fiziki ve ekonomik özelliklerini gerçekte ne olduğunu çalışmak yerine insanların onu nasıl

algıladığını çalışmak daha uygun olacak. Çünkü insanlar belli bir çevrede karar verirken o çevrenin gerçek özelliklerini değil, kendilerinin algıladıkları özellikleri temel alırlar (Arı, 2011: 11)

David Ley “Öznesiz Coğrafya: Hümanist bir eleştiri” makalesinde hümanist Coğrafyayan vurgu yapmıştır. Yine **Yi Fu Tuan “Mekan ve Yer: Hümanist Perspektif”** makalesinde “Yerler İnsan Hislerine Bağlıdır” ifadesi ile yer ve mekanın aslında insanların yükledikleri anlamlarla ilgili olduğunu ortaya koymaktadır (Arı, 2011: 13)

Arı, “Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı” isimli çalışmasında peyzaj, landscape kavramının kökeni hakkında bilgi vermiştir. Ayrıca Amerikan coğrafyasında peyzaj kavramının nasıl algılandığını, eski ve yeni kültürel coğrafya bakış açısıyla ortaya koymuştur. Buna göre eski kültürel coğrafya anlayışında peyzaj kavramının, coğrafyanın asıl inceleme konusu olduğu görüşünün hakim olduğunu ifade etmiştir. Arı'nın aktardığına göre, Amerikan kültür coğrafyasının kurucusu Carl Ortwin Sauer'dir. Sauer Berkeley Okulunu kurmuş olup yaşamı boyunca yaptığı çalışmalarla Kuzey Amerika kültür coğrafyasını şekillendirmiştir. O çalışmalarının büyük bir kısmını kültürün maddi boyutu üzerinde kültürel peyzaja dayandırmıştır. Sauer coğrafyanın asıl konusunun peyzaj olduğunu ilk kez 1925 yılında kaleme aldığı, en önemli eseri olan *The Morphology of Landscape*'de belirtmiştir. Bu makale Amerikan coğrafyasında yeni bir çığır açmıştır (Arı, 2005: 324-325). Yeni kültürel coğrafya çalışmalarında ise peyzaj kavramı çevresel algı, yere bağlı davranışların anlam ve inanç değerleri ile nasıl şekillendiğini konu alan eserlerde ortaya koyulmuştur. Bu çalışmalarda kültürün maddi öğelerinin betimsel analizinden, peyzajın anlamına doğru bir geçiş olmuştur. Şehirlerin kültürel durumlarını yansıtmaya çalışan eserler bu dönemin kültürel coğrafya çalışmalarına damgasını vurmuştur (Arı, 2005: 328). Arı bu çalışmasıyla peyzaj kavramının coğrafi çalışmalardaki yeri ve önemine açıklık getirmiştir.

Arı ve Köse “İnsan çevre etkileşimini yorumlamada yeni bir alternatif: Kültürel coğrafya” adlı makalelerinde Türkiye’de Kültürel Coğrafya alanında gelinen noktayı irdelemişlerdir. Arı ve Köse’ye göre; Türk coğrafyasının gelişimini inceleyen eserler, genellikle coğrafi çalışmaları etkileyen felsefi yaklaşımlarda bir değişim kaydetmemiştir. Pek azı hariç tutulursa bu eserler, değişimleri genellikle organizasyon ya da yönetim anlamında ele almışlardır. Batı coğrafyasında çok değişik akımlar; determinizm, posibilizm, Çevresel algı, Değiştirici unsur insan, davranışsal coğrafya akımı, post modern coğrafya akımı, Marksist coğrafya akımı, Post-yapısalcı coğrafya

akımı, feminist coğrafya akımı vb bir çok farklı akım- bakış açıları gelişmiştir. Görüldüğü gibi batı coğrafyasında sadece bir gelenek içerisinde bile olağanüstü değişimler yaşanırken Türk coğrafyası çok uzun bir süre yer bilimi geleneği olarak devam etmiştir. Türk coğrafya literatüründe bu denli paradigma değişimleri yaşanmamış, Türk coğrafyası bu değişimlerden kendini şaşırtıcı şekilde koruyabilmiştir. Aslında bu dönemde eskimiş bilimsel anlayışlara karşı uyarılar olmuştur (Yücel 1987, Tümertekin ve Özgüç 2004). Hatta Tanoğlu şöyle der: Şu halde beşeri coğrafyada ham determinizm, şu veya bu fizik faktör ya da bu faktörler kombinezyonundan meydana gelen ve çevreden doğan kadere inanmamak lazımdır. Şu coğrafi mevki, şu iklim, bu toprak yahut bütün bu faktörlerin kombinezyonundan meydana gelen şu çevre şu neticeyi doğurur şeklindeki mutlak hükümlere, mütalealara beşeri coğrafyada değer verilemez (Tanoğlu, 1964;9). Buna rağmen Erinç (1973, 30) O'nun da “. . . hakikatte dolaylı olarak kendi hocalarını da etkilemiş olan [determinist] Ritter-Ratzel Alman okulu ile tamamen aynı şekilde düşünmekte olduğunu” belirtmektedir. Esasen Türk coğrafyasında determinizm izleri günümüzde bile derince görülürdüğünü belirtmiştir. (Arı, 2010)

Sütgibi “Türkiye de Yerleşim Ekolojisi Üzerine Bazı değerlendirmeler” adlı makalesinde Türkiye'deki yerleşmelerin kurulup gelişmesinde etkili olan fiziki çevre koşullarının olumlu ve olumsuz etkilerini incelemiştir. Kısaca belirtmek gerekirse: Çevresel faktörler olan iklim, toprak, bitki örtüsü, denize göre konum, eğim, yükselti, jeolojik yapı, yer şekilleri, arazi özellikleri, ovalar ve depresyon sahaları vb. faktörler yerleşmelerin kurulmasında olumlu ve olumsuz etkiye sahiplerdir. Sütgibi'ye göre insanların yerleşme yerini seçerken iklimin elverişliliği, verimli topraklar, suyun varlığı, jeomorfolojinin imkan verdiği ulaşım ve savunma kolaylıkları gibi çevre unsurlarına dikkat etmişler ve bu özelliklerin tamamına ya da bir kaçına sahip alanların yerleşmek için tercih etmişlerdir. Çevre şartlarının değişmesi beraberinde yerleşme sahalarının önemini yitirmesini de sağlamaktadır. Örneğin ilk çağ liman kentleri olan Efes, Millet, Perge, Troya gibi kentler ortaya çıkış ve gelişimini hazırlayan çevre şartlarını değişmesi ile birlikte ilk çağdaki önemini kaybetmişler, varlıklarını günümüze kadar devam ettirememişlerdir. Çevre koşulları hem yerleşmeleri olumlu etkilerken aynı anda olumsuzda etkileyebilirler. Örneğin deprem sahaları hem riskli hem de verimli sahalar olma özelliğine sahiptirler. Sütgibi sonuç bölümünde Ekolojik çevre unsurlarının ülkemizdeki yerleşmelerin gelişmesi ve devamlılığı üzerinde çok önemli etkilere sahip olduğunu belirtmiş. Ancak son yıllarda gelişen sanayi ve nüfusun ekolojik çevre

unsurlarını yoğun baskı altında kalmış, kaynakların aşırı ve dengesiz kullanımını nedeni ile yerleşmeler açısından önemli sorunları da beraberinde getirdiğini belirtmiştir. Bir başka önemli nokta da günümüzde yeni konut alanları veya sanayi alanları yer seçiminde ekolojik çevre koşulları yerine başka faktörlerin ön plana alındığını belirtmiş ancak bu unsurların neler olabileceğini belirtmemiştir.

Işık “Türkiye de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri” adlı makalesinde Kentleşmeyi sağlayan faktörleri sınıflandırmıştır. Oysa kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması, mevcut kentlerin büyümesine yol açan toplumda artan oranda iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan insan davranış ve ilişkilerinde kentler özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir. Popüler kültür sahaları da dediğimiz kentlerin Türkiye’deki oluşum modellerini incelemiş ve geleneksel model dediği Sanayi, Turizm, Terör, Tarım ve Üniversite Unsurlarına bağlı kentleşme oluştuğunu belirtmiştir.

Karadağ “Kentsel Ekoloji: Kentsel Çevre Analizlerinde Coğrafi Yaklaşım” adlı makalesi, ekoloji - coğrafya – kent kavramlarının tarihsel gelişimini ve birbirileri ile olan ilişkilerini incelemiştir.

Günel “Alman Coğrafya Ekolü” adlı makalesinde Almanya’daki coğrafi gelişimi ve bunun içerisinde Beşeri coğrafyada kültürel coğrafya çalışmalarında önde gelen isimleri irdelemektedir.

Kültürel coğrafya alanında çalışma yapacaklara veri sağlamak açısından coğrafyacılardan kültürel coğrafyada önde gelen yabancı coğrafyacıların makalelerinin çeviriler yapılmıştır.

Yılmaz Arı; a-Ellen Semple’ nin ‘Fiziki Çevrenin İnsana Etkileri(Influences of Geographic Environment)’ adlı makalesini,

b-Carl O. Sauer ‘in ‘Peyzajın Morfolojisi (The Morphology of Landscape)’makalesini,

c- William D. Pattison’ın ‘Coğrafyanın Dört Geleneği (The Four Traditions Of Geography) makalesini,

d-Yi-Fu Tuan ‘ın ‘Mekan ve Yer: Hümanist Perspektif (Space and Place: Humanistic Perspective) makalesini,

e-Robert W. Kates ‘in ‘İnsan –Çevre Geleneği: Takip Edilmeyen, Halen Bizi Bekleyen Yol (The Human Environment: The Road Not Taken, the Road Still Beckoning) adlı makalesin çevirmiştir.

Tümertekin, Harlan H. Barrows'un 'İnsan Ekolojisi Olarak Coğrafya (Geography as Human Ecology)' adlı makalesini çevirmiştir.

Halil İbrahim Taş, Edward J. Taaffe 'ın 'Mekansal Bakışın Coğrafyadaki Yeri (The Spatial View in Context) makalesini ve Anthony r. De Souza 'ın 'Coğrafya Zamanı: Yeni Amerikan Ulusal Coğrafya Standartları(Time for Geography: The New National Standards) adlı makalesini çevirmiştir.

İlhan Kaya "David Ley 'Öznesiz Coğrafya: Hümanist Bir Eleştiri"(Geography Without Human Agency: A Humanistic Critique) adlı makalesini çevirmiştir.

Karakuzulu ve Atanur'un "Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Tortum, Çıldır, Tödürge Gölleri" adlı makalesinde kültürel unsurlardan olan efsaneler ve söylenceler ile oluştuğu fiziki koşullar irdelenmiştir. : İnsanın yaşadığı çevrede birçok coğrafi unsurla karşılaştığını, kişinin bunları anlamlı hale getirmesinin kültüre bağlı olduğunu, çeşitli kültürlerin etraflarındaki doğal oluşumları algılamaları ve anlamlandırmaları da bu yüzden farklı olacağını belirtmektedirler. (2007)

Sandal "Sosyo –ekonomik Temeli Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Adana Örneği" adlı makalesinde Adana şehrinin sosyo-ekonomik temelli (Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, ekonomik gelir vb) kültürel farklılıkları olan Yenibey, Akkapı ve Yurt mahallelerinin özellikleri incelenmiştir ve belirli kültürel kalıpları olan insanların belli mahallelere toplandığını belirtmiştir. (2008)

Emekli "Coğrafya- Kültür- Turizm: Kültürel Turizm" adlı makalesinde coğrafya - kültür - turizm ve ilişkileri irdelenerek, kültür tanımları, coğrafya tanımları ve kültürel değerlerin yarattığı kültürel turizm üzerinde durmuştur. (2006)

Karadağ "Kentsel Ekoloji: Kentsel Çevre Analizlerinde Coğrafi Yaklaşım" makalede kentsel ekoloji, kentsel büyümenin ekolojik yaklaşımla planlanması olarak belirtmekte, kentin yerleştiği alanın coğrafi çevre değerlendirmesinin doğru okunması ve üzerinde gelişen insan etkinliklerinin çevresel duyarlılık esasına uygun kullanımlar geliştirmeleri ile mümkün olacağını belirtmiştir. (2009)

Gök ve Kayserili " Geleneksel Erzurum Evlerinin Kültürel Coğrafya Perspektifinde İncelenmesi" adlı makalede Erzurum mimarisini geleneksel özellikleri ve şekillenmesinde etkili olan faktörler incelenmiştir.

Kayserili "Carl Ortwin Sauer ve Kültürel Coğrafya" adlı makalede Sauer'in kültür coğrafyasındaki bakış açısını incelemiştir.

Başkaya ve Türk “Coğrafi Mekan ve Jeolojik yapının ekonomik faaliyet ve kültüre etkisine bir örnek: Yesmek Taş Ocağı ve Heykel Atölyesi” adlı makalede bir bölge ya da yörede önceki nesillerden günümüze kalan mimari ve arkeolojik unsurlar, coğrafi koşulların önceki medeniyetler üzerindeki etkilerini yansıtan ve kanıtlayan en önemli maddi kültür varlıkları olduğu üzerine değerlendirmeler yapmışlardır.(2014)

Karabağ, Şahin “ **Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası**” adlı kitaplarında ekonomik faaliyetleri belirleyen fiziki ve beşeri faktörlere dair değerlendirmelerde bulunmuşlardır. (2009)

Tunceli İli İle İlgili ve İçerik ile İlgili Genel Coğrafyada Yapılan Çalışmalar:

Saraçoğlu “**Doğu Anadolu Bölgesi**” adlı kitabında Tunceli iline dair değerlendirmelerde bulunmuştur (1989).

Erinç “ **Doğu Anadolu Coğrafyası**” adlı çalışmasında Tunceli iline dair değerlendirmelerde bulunmuştur (1953).

Arınç “**Türkiye'nin İç Bölgeleri**” adlı kitabında Tunceli İline dair fiziki ve beşeri özellikleri ile ilgili bilgiler vermiştir (2011).

Dal “**Tunceli'nin Şehir Coğrafyası**” adı çalışmada Şehrin yerleşmesinde etkili olan faktörleri, nüfus özellikleri ve Fonksiyon özellikleri irdelenmiştir (2003).

Acar “**Tunceli ili Tarım Coğrafyası**” lisans tezinde 1970 ile 1997 yılları arasındaki tarımsal üretim değerleri, etkileyen doğal ve beşeri faktörler ele alınmıştır (1999).

Sarısaltık “ **Tunceli İlin'de Hayvancılığın Dağılışı**” adlı lisan tezinde ilin 1991 ile 2004 yılları arasındaki hayvancılık faaliyetleri ve bunları etkileyen doğal – beşeri faktörleri incelemiştir (2006).

Doğan “**Ovacık Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkileri**” adlı yüksek lisans tezinde bölgenin engebeli ve dağlık topografyası ve iklim özelliklerinin getirisi olarak Milli parka sahası dahil endemik bitkiler ve bunların halk arasında kullanılan bitkileri araştırılması ortaya konulmuştur (2008) .

Ünlü “**Aşağı- Murat-Tunceli Dağlık Yöresinin Tarımsal Yapısı**” adlı yüksek lisans tezinde Tarımı etkileyen coğrafi faktörler irdelenerek 1995-2007 yılları arasındaki tarımsal ve hayvansal üretim işlenmiştir (2008) .

Şıkoğlu “**Pertek İlçe Merkezi'nin Coğrafi Etüdü**” adlı çalışmasında Pertek ilçesinin fiziki ve beşeri özellikleri incelenmiştir (2010).

Yiğit ve Durmuş "Türkiye'nin Meyve Üretim Bölgeleri" adlı yüksek lisans tez özeti makalesinde Yukarı Fırat bölümü ve Dağlık Tunceli yöresinin meyve potansiyeli (Dut, Ceviz, Badem vb.) hakkında bilgi verilmiştir (2003) .

Yazıcı, Akpınar ve Şahin "Doğu Anadolu Bölgesinde Hızla Nüfus Kaybeden Tipik Bir İlçe Merkezi: Pülümür" adlı makalede İlçenin Doğal çevre özellikleri, Nüfus ve Yerleşme özellikleri incelenmiştir (2000) .

Güngör ve Çiftçi "Çemişgezek Kasabasının Kuruluşu, Gelişmesi ve Fonksiyonları " adlı makalede İlçenin genel özellikleri, tarihsel kuruluşu, fonksiyonlarına dair çalışma yapılmıştır (2003) .

Çılgın "Ovacık Ovası (Tunceli) ve Munzur Dağlarının Güneybatı Aklanının Jeomorfolojisinde Buzullaşmanın Etkisi" adlı çalışmasında Munzur dağlarının glacial yapısına dair değerlendirmelerde bulunmuştur (2013) .

Bilgin "Munzur Dağları Doğu Kısmının Glacial ve Periglacial Morfolojisi" adlı çalışmasında Munzur dağlarının morfolojik ve glacial oluşumlara dair değerlendirmelerde bulunmuştur (1972) .

Açık "Nazımiye İlçe Merkezinin Beşeri ve iktisadi Coğrafyası "adlı Yüksek Lisans çalışmasında 1975-2007 yılları arasında ilçeye ait nüfus özellikleri ve ekonomik özellikler incelenmiştir (2009) .

1.4.2. Diğer Disiplinlerce Yapılmış Çalışmalar

Ünal "XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı" adlı kitabında Osmanlı arşivlerinde o zamanki ekonomik faaliyetlere dair bilgiler verilmiştir (1999) .

Yılmazçelik " Dersim Sancağı" adlı kitabında Osmanlı döneminde 19. yüzyılda Dersim sancağının idari, ikdisadi ve sosyal hayatına dair değerlendirmelerde bulunmuştur (2011) .

Sılan " Doğu Sorunu" adlı kitabında 1945'li yıllarda yeni il olan Tunceli ili ve ilçelerinin sosyo- ekonomik durumuna dair değerlendirmelerde bulunmuştur (2010) .

Küçük "Tunceli –Ovacık Yöresinde Kırsal Yerleşim Durumu, Sorunları ve Çözüm Önerileri" adlı yüksek lisans çalışmasında ovacık ilçesinin kırsal yerleşme özelliklerini ve sorunlarını irdelemiştir (2008) .

Çarkı "Yüzey Araştırmaları verileri Işığında Tunceli –Pertek Karaçor Bölgesi Hellenistik Dönem Öncesi Yerleşmeler" adlı Yüksek Lisans çalışmasında bölgenin tarih öncesi yerleşim alanlarını çalışmıştır.

Taş "Tunceli Çevresindeki Aşiretler ve Sosyo-Kültürel Yapı " adlı çalışmada Osmanlı öncesi – Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet dönemi aşiretler ilişkiler ve sosyo-kültürel yapı ele alınmıştır (2012) .

Sevim "Tunceli Bölgesindeki Urartu Kalıntıları" adlı çalışmada ilin tarih öncesi dönemleri incelenmiştir (2007) .

Yarman tarafından yayına hazırlanan **"1978 Palu- Harput"** adlı kitapta, o dönemin Çarsacak, Çemişgezek ilçeleri ve köylerinin sosyo-ekonomik durumlarına dair bilgi verilmiştir (2011) .

Deniz "Dersim'de İnanç Sembolizmi" adlı doktora çalışmada bölge insanının toplum, inanç sistemi ve kültürel antropolojik değerlendirmelerde bulunmuştur (2011) .

1.5. Kuramsal Çerçeve

Kültür kavramı, insanların belirli bir süreç içerisinde yaşayarak sahip oldukları değerlerin, inançların, davranış ve normların bir arada oluşturduğu uyum (Glazer,2005:607) , insanların toplumsal ve tarihsel gelişim içerisinde oluşturdukları bütün maddi ve manevi öğelerin toplamı (Soysal, 1998:9) , çevrenin insan tarafından meydana getirilen kısmı (Tümertekin ve Özgüç, 2004: 79) , kuşaktan kuşağa aktarılan ve toplumda yaşayan insanların bütün öğrendiklerini ve paylaştıklarını kapsayan bir olgu (Yalçın ve Yogun Erçen, 2004) , birey veya bir grubun yapısını vurgulu bir şekilde karakterize eden tutum ve davranışlar (Carey, S.M. and Cosgrove, J.F., 2006:264) olarak değişik şekillerde açıklanmaktadır (Sandal, 2008:53).

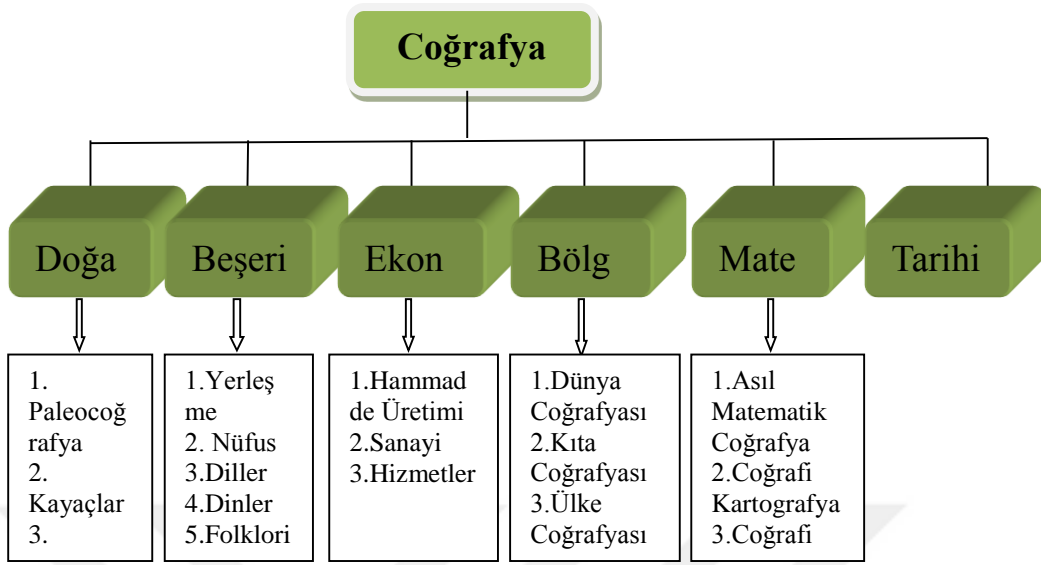
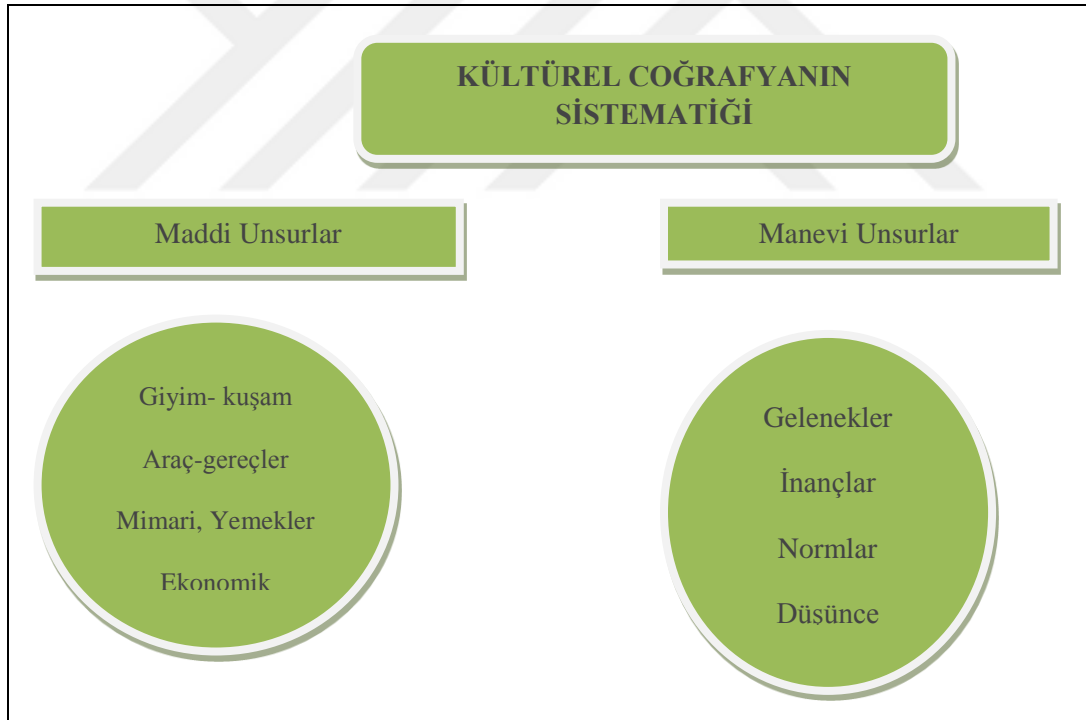
Geniş anlamı ile kültür toplumsal yapı, doğa ve insanlar arası ilişkilerden doğar. Coğrafyacı Steiner kültür kavramını 'özel bir habitat içinde yaşamın devamlılığını sağlayan ve sosyal gruplar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan, ideoloji, düşünce, geleneksel davranışlar dizisi, sosyal ve politik organizasyonlar ile özel ve genel insan yapımı olan her şey' olarak tanımlar. Kültür, insan topluluklarının uzun yıllar boyunca üzerinde yaşadıkları coğrafi ortamlardan ve birbirilerinden etkilenerek geliştirdikleri ortak davranışlar ve değerler bütünüdür (Özçağlar 2000: 118). Kültür bir toplumun tüm hayat biçimidir (Yılmaz, 2009: 12) . Temelde yaşam biçimi, yaşam koşulları ve insanların bu yaşam koşullarına uyumudur. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün özdeksel (maddi) ve tinsel (manevi) değerler ile bunları yaratmada, sonraki kuşaklara

iletmeye kullanılan insanın doğal ve toplumsal çevresini egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü (TDK 1983: 775)

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak, kültürü coğrafi olarak şu şekilde ele alabiliriz:

1. Kültür toplumsaldır; çünkü kültürü yaratan toplumdur.
2. Kültür süreklidir ve birikimseldir. Her kültür kendinden önce üretilen kültürü kullanarak, onun birikiminden yararlanarak ya da ona dayanarak yenilenir.
3. Kültür etkileşimli bir süreçtir. Her kültür tarihsel ve coğrafi etkileşimlerle üretilir.
4. Kültür ve mekan birbiriyle etkileşim içindedir ve bu yüzden coğrafyanın bir konusudur.

Coğrafya ile kültürün kesiştiği nokta mekandır. Coğrafya, insanla doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimleri, bu etkileşimler sonucunda gelişen faaliyetlerle durumları dağılım, ilişki kurma, karşılaştırma nedensellik ilkelerine bağlı kalarak ve çeşitli araştırma yöntemleri uygulayarak araştırıp inceleyen, elde ettiği sonuçları bir sentez halinde ortaya koyan, kendi içerisinde çok sayıda bilim dalından oluşan bir bilimler topluluğudur (Özçağlar 2000: 118-119) . Mekana bağlı etkileme ve etkilenme sonucu oluşan maddi ve manevi kültür unsurlarının mekana bağlı farklılıkları ve fonksiyonlarını coğrafya bilim dalı inceler. Coğrafyacılar gerek beşeri gerekse çevresel her tür mekansal kalıbı gözlemlemek üzere eğitilirler (Özgüç-Tümertekin 1997: 83) Beşeri coğrafyanın bir alt dalı olan kültür coğrafyası, sahip oldukları kültürel değerlere (dil, din, eğitim, folklor, etnolojik yapı) göre farklılık gösteren insan topluluklarının yer yüzündeki coğrafi dağılımını ve bu dağılımda ortaya çıkan kültürel farklılıkların ve benzerliklerin nedenlerini coğrafi ortamla ilişkilendirerek ele almaktır (Tablo 1 ve 2). Kültür, insan topluluklarının uzun yıllar boyunca üzerinde yaşadıkları coğrafi ortamlardan ve birbirilerinden etkilenecek geliştirdikleri ortak davranışlar ve değerler bütünüdür. Konuya bu açıdan sentezci bir yaklaşımla baktığımızda, yeryüzünde farklı kültürlerle sahip çok çeşitli insan toplulukları bulunmaktadır. Halen yeryüzünde var olan çeşitli kültürleri bir bütün halinde ele alıp, coğrafi ortamla ilişkisini kurmak ve coğrafi dağılımını ortaya koymak kültür coğrafyasının işidir (Özçağlar, 2001: 92).

Tablo 1: Coğrafya Bilimlerinin SistematiK Tasnifi**Tablo 2:** Kültürel Coğrafyanın Sistematiği

Kültürel coğrafyanın önemli konularından biri de fikirlerin, davranışların, yeniliklerin, yaşam tarzlarının mekansal yayılmasının ürünü olan kültürel yayılma konusudur. Her hangi bir kültürün kültür ocağından çıkarken izlediği yol, aldığı şekil, etkileşimleri ve uğradığı değişimler ile yayılma kalıpları kültür coğrafyacılarının üzerinde durduğu temalardır. Kültürel yayılmalar çoğu zaman doğrudan yayılma dediğimiz ticaret,

savaş, evlilik vb. şekilde yayılır. Yine bir diğer yayılma zorlama ile olan savaşlarda yenilgiler sonucu, fetihler vb. sonrası oluşan zorunlu kabullenmelerdir. Bir de dolaylı yayılma vardır ki çoğu zaman farklı kültürel araçlar üzerinde yayılma sağlanır; teknoloji, medya, internet vb. Kültürel coğrafyacı Carl Sauer, tarımsal gelişme, değişimleri, kökenleri ve yayılmasını incelemiştir. (Özgüç-Tümertekin 1997: 85) Kültürel yayılmayı yavaşlatıcı çevresel bariyer özelliği gören çevresel engeller vardır. Bunlar okyanuslar, denizler, dağlar, gür ormanlar, iklim tipleri vs. Örneğin Munzur Dağları' nın kolay ulaşılamaz özellikleri nedeni ile kültürel değişimlere kapalı olması yöre kültürünün oluşmasında etkili olmuştur.

Kültür coğrafyasının bir diğer konusu Kültürel Ekolojidir. İnsanların yaşam biçimleri ve oluşturdukları kültür grupları fiziksel dünyanın bir bölümünü işgal ettiklerinden mekan ile kültür arasındaki ilişkiyi coğrafyacılar incelerler ki böyle bir inceleme Kültürel Ekoloji adını alır (Özgüç-Tümertekin 197: 91). Coğrafi koşullar, yer şekilleri, iklim, toprak, bitki örtüsü vb. etmenler ekolojik çevre unsurlarıdır ve bu unsurlar kimi noktalarda insanları yönlendirirken kimi noktalarda kültür sahibi insan tarafından değiştirilmekte hızlı bir ekolojik değişim yaşanmaktadır.

Kültür coğrafyasının bir diğer konusu Kültürel Bütünleşmedir. Kültürel bütünleşme ortaya çıkan bir durumun aslında birçok faktörün etkisi ile oluşması durumudur. Coğrafyacının kültür içi güçlerin mekansal çeşitlilikleri belirlemeye nasıl yardımcı olduklarını görmesini sağlar. Bir olayı incelerken ve çevre üzerindeki etkisini incelerken aslında birçok faktörün etkileşimi ile oluşturduğunu ortaya koyarlar (Özgüç-Tümertekin 2010) .

Kültürel coğrafi görünüm de denilen, kültür gruplarının yeryüzüne yerleşirken yarattıkları yapay görünüme Kültürel Peyzaj denir. Kültürel Peyzaj, kültürel coğrafya temalarının en somut olanıdır. Kültürel peyzaj, kültür gruplarının yeryüzünde yaşarken yarattıkları görünür maddi peyzajdır. Kültürler doğal habitatı kendi peyzajlarına dönüştürürler. Yerleşilmiş her yer doğal peyzajdan dönüştürülmüş bir kültürel peyzaja sahiptir ve her peyzaj kendisini yaratan kültürü yansıtır (Arı, Köse, 2005: 58) . Mimari, yollar, tarlalar, giyim-kuşam, elle tutulmaz nitelikler, tatlar, kokular vb. özellikler Kültürel Peyzajı oluşturan unsurlardır.

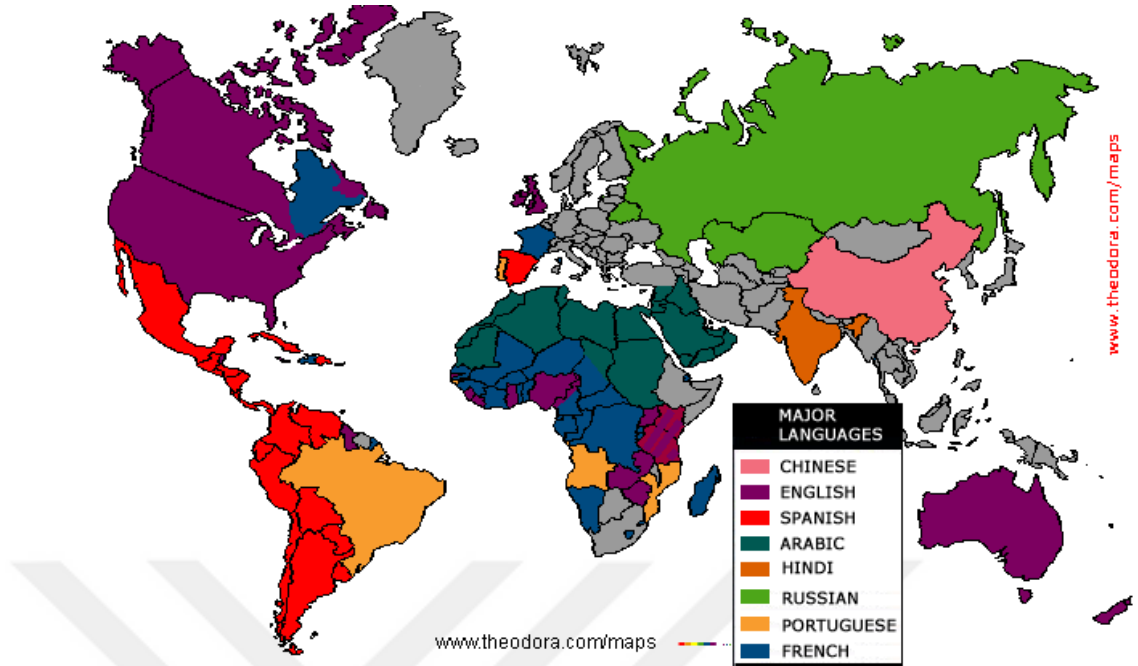
Kültür coğrafyasının bir diğer konusu Kültürel Coğrafi Geçmiştir. Mekansal kalıpları anlamak için o alanın zaman içindeki değişimleri incelenmek gereklidir. İnsanlar tarafından verilen ekolojik kararlar onların çevre ile olan geçmişteki etkileşimlerinden

doğmaktadır. Sürekli bir değişim içinde bulunan normlara uyum sağlamaya ve uygulamaya çalışan büyük halk kitlerinin oluşturduğu kültüre popüler kültür, geleneklerini sürdüren halkların oluşturduğu kültüre ise halk kültürü denir. Her kültür bölgesi kendine özgü özellikler taşır. Kültür bölgelerinin incelenmesinde dil, din, ırk, nüfus dağılışı, nüfus toplanma alanları, siyasal örgütlenmeler (neyin ve kimin yönettiği, yönetimin şekli ve yapısı, siyasal kurumlar ve güç merkezinin yer seçimi) binalar, el sanatları, ekonomik kalkınma düzeyi genellikle bir kültürün teknolojisini yansıtır. Bir kültürde hayatını kazanma yolları (hayat standartlarını belirleyen ve yansıtan değişkenler), konutların türü (dağılışı, meslek yapısı, işbölümü, arazi kullanımı ve mülkiyetini de içine alır), mekanın örgütlenmesi vb kavramlar kültürel coğrafyanın unsurlarını oluşturmaktadır (Tablo: 2) . Kültür bölgelerinin incelenmesinde genellikle iki tür bölge ayırımı söz konusudur. Şekilsel (formal) ve işlevsel (fonksiyonel). Ancak bunlara bir de ‘vernaküler bölgesi’ ya da ‘halk kültürü bölgesi’ denilen üçüncü bir bölge türü daha eklenmektedir (Özgüç-Tümertekin 2010).

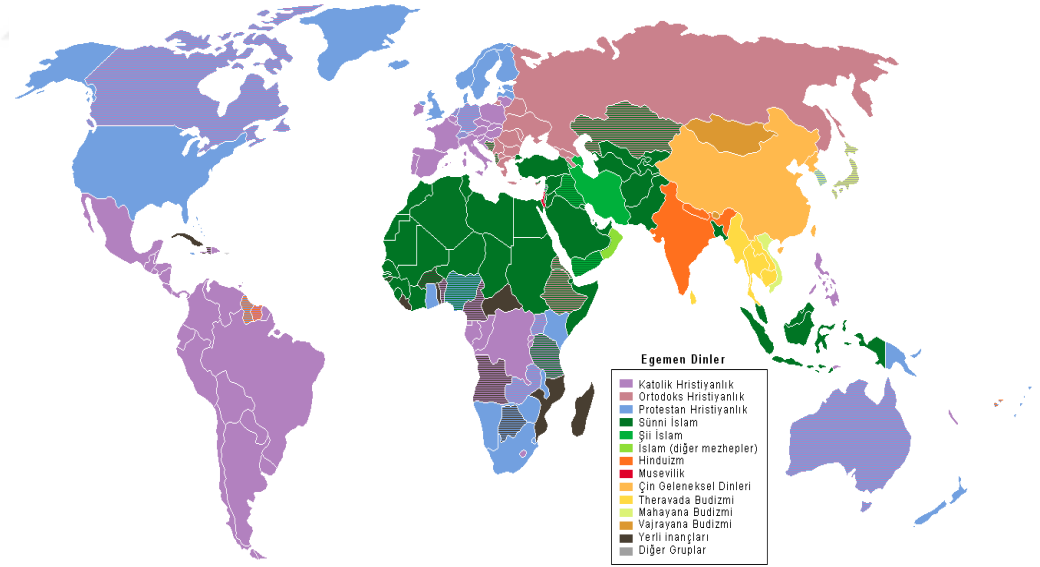
Şekilsel kültür bölgeleri: Bir ya da daha çok kültür özelliğini paylaşan insanların yerleşmiş oldukları alan olarak tanımlanabilir. Coğrafyacılar şekilsel kültür bölgelerinin benzer kültür özelliklerine sahip insanları gruplandırmada yararlı olduğu; bu tür bölgenin kültürdeki mekansal farklılıkları tasvir etmede kullanılabilecek bir araç olduğu kanısındadırlar (Özgüç-Tümertekin 2010). Örneğin dillerin dağılışını gösteren bir harita üzerinde çizilen bir Türk dil bölgesi Türkçe konuşulan alanı gösterecektir (Harita 2 ve 3).

İşlevsel Kültür Bölgeleri: Şekilsel kültür bölgesi somut olmaktan çok soyuttur. İşlevsel kültür bölgesi ise kültürel bakımdan genellikle türdeş değildir; bunun yerine siyasal, ekonomik, toplumsal işlev görecektir şekilde örgütlenmiş bir alandır (Özgüç-Tümertekin. 2010)

Geleneksel halk kültürü bölgeleri (vernaküler kültür bölgeleri): Bazı coğrafyacılar vernaküler ya da algılanan olarak anılan üçüncü bir tür kültür bölgesi daha kabul edilmektedir. Bu şekilsel ya da işlevsel bir durumu olmadığı halde, yaygın kabul gören ve bölgesel adının kullanımında kanıtlandığı gibi, içinde yaşayanlar arasında varlığı kabul edilmiş bir bölgedir. Bu tür bazı bölgeler fiziki çevre özelliklerine dayanırken, diğer bazıları ekonomik, siyasal, tarihsel vb. gibi özellikleriyle ortaya çıkarlar. Yine bu tür algılanan bölgeler toplum/cemaat duyusunun şiddetle hissedildiği, çıkarların paylaşılmasının önemli olduğu bölgelerdir. Bu tür bölgeler herhangi bir zamanla kitle haberleşme ağı ile kampanyalarla da yaratılabilirler (Özgüç-Tümertekin. 2005: 136).

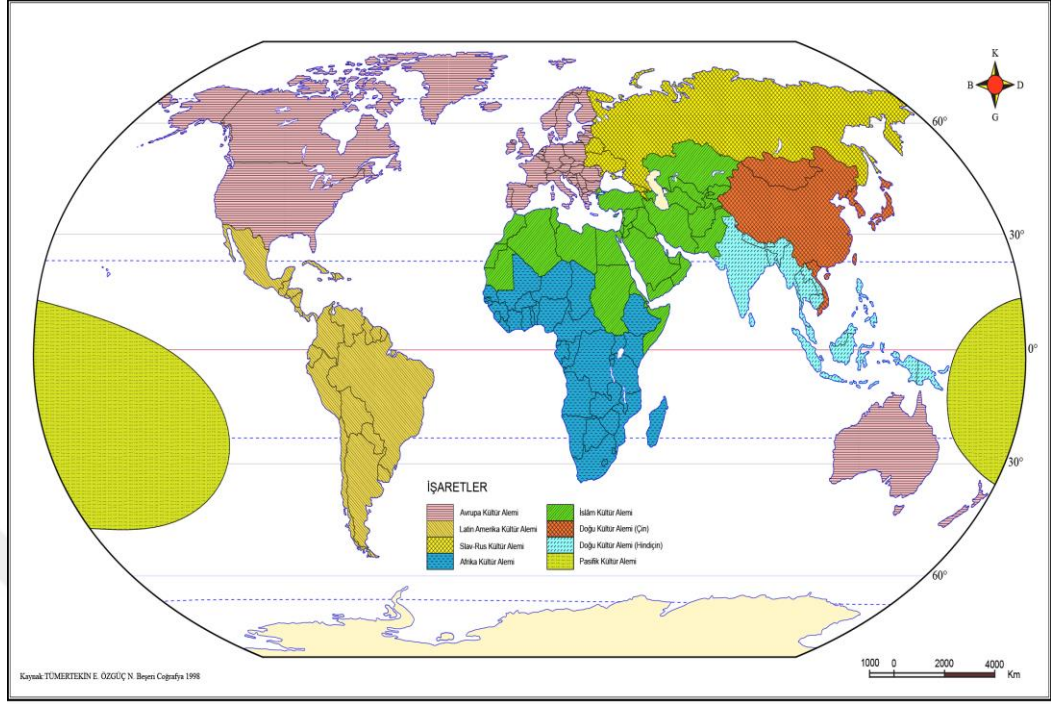
Harita 2: Dünya Diller Haritası (Kaynak : <http://sedatbektas2011.tr.gg/Dunya-Dil-Haritasi.htm>-05.05.2015)

Harita 3: Dünya Dinler Haritası (<http://aygunhoca.com/cograf-haritalar/76-dinsel-haritalar/511-din-dagilimi-dunya-haritasi.html>- 05.05.2015)

Belirli geleneksel kültürlerle bütünleştikleri kabul edilerek dünya ölçeğinde geniş alanlar ‘Kültür Alemleri’ olarak anılmaktadır. Kültür alemleri ancak çok büyük

genellemelere gidilerek belirlenebilmektedir. Örneğin Türkiye İslam kültür bölgesi içinde yer almaktadır (Harita 4)

DÜNYA KÜLTÜR BÖLGELERİ HARİTASI

R. SAYGILI 2014

Harita 4: Dünya Kültür Bölgeleri Haritası

Kaynak: <http://cografyaharita.com/haritalarim/3ddunya-kultur-bolgeleri-haritasi.png>. 10.10.2015

Kültürel coğrafyanın tam olarak çerçevesi belirlendikten sonraki aşama Tunceli ili ekonomisini etkileyen Fiziki, Beşeri ve Kültürel faktörlerin tespit edilmesidir. Ekonomik faaliyetleri etkileyen Fiziki faktörler: yeryüzü şekilleri, iklim özellikleri, bitki örtüsü özellikleri, hidroğrafya özellikleri ve toprak özellikleridir. Ekonomik faaliyetleri etkileyen beşeri unsurlar ise yerleşme özellikleri, nüfus özellikleri, iktisadi faaliyetler, ulaşım, genel arazi kullanımı vb.

Tunceli ilinde mevcut ekonomik faaliyetler: Tarımsal üretim, hayvancılık, madencilik, sanayi ve turizm'dir. Mevcut ekonomik faaliyetlerin bilgisi verildikten sonra kültür coğrafyasının ekonomiyeye, ekonomik faaliyetlerin kültür coğrafyasının oluşmasında karşılıklı etkileşimleri ortaya koyulacaktır.

Kültürel coğrafi geçmiş açısından Tunceli ilinde geçmişte var olan, devam eden ve yok olmaya yüz tutmuş ekonomik faaliyetler çerçevesinde belirlenen 40 tane meslek gurubu dağılışı, nedensellik ve ilgi ilkelerine göre işlenecektir.

Son olarak geleceğe yönelik ekonomik faaliyetlerin planlaması bölümünde göçü engellemek, istihdam yaratmak ve üretimi artırmak vb nedenler için güçlü yönleri olan ekonomik faaliyetlerin planlaması yapılacaktır.

1.6. Kavramsal Çerçeve

Kültür: Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün özdeksel(maddi) ve tinsel (manevi)değerler ile bunları yaratmada, sonraki kuşaklara iletmede kullanılan insanın doğal ve toplumsal çevresini egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların tümü (TDK 1983: 775)

Coğrafya: insanla doğal ortam arasındaki karşılıklı etkileşimleri, bu etkileşimler sonucunda gelişen faaliyetlerle durumları dağılıp, ilişki kurma, karşılaştırma nedensellik ilkelerine bağlı kalarak ve çeşitli araştırma yöntemleri uygulayarak araştırıp incelen, elde ettiği sonuçları bir sentez halinde ortaya koyan, kendi içerisinde çok sayıda bilim dalından oluşan bir bilimler topluluğudur (Özçağlar 2000: 118-119)

Kültür Coğrafyası: Sahip oldukları kültürel değerlere (dil, din, eğitim, folklor, etnolojik yapı) göre farklılık gösteren insan topluluklarının yer yüzündeki coğrafi dağılımını ve bu dağılımda ortaya çıkan kültürel farklılıkların ve benzerliklerin nedenlerini coğrafi ortamla ilişkilendirerek ele alan beşeri coğrafyanın alt dalına denir (Özçağlar, 2001: 92) .

Kültür Ocağı: Kültürün ilk ortaya çıktığı mekana denir.

Kültürü Oluşturan Maddi Unsurlar: Giysiler, araç gereçler, binalar, yemekler vb.

Kültürü Oluşturan Manevi Unsurlar: Gelenekler, inançlar, normlar, düşünce tarzları, ibadet tarzları vb. dir.

Kültürel Yayılma: Bir kültürde ortaya çıkan maddi veya manevi kültür öğesinin dünyadaki başka kültürlerle yayılmasıdır.

Determinizm: İnsan faaliyetlerinin büyük oranda çevreye bağlı olduğu, İnsanın ve yarattığı kültürün çevresel faktörlerle şekilleneceğini, doğanın insan üzerinde etkili olduğunu düşünen akımdır (Arı,2005:6).

Possibilizm: İnsan faaliyetlerinin, çevrenin sunduğu olanaklar çerçevesinde verilen kültürel kararların sonucu olduğunu düşünen, Kültürel Coğrafyanın etkilendiği akımlardandır (Tümertekin- Özgüç, 2004:94).

Ekoturizm: Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin tanımına göre eko turizm, doğayı ve kültürel kaynakları anlayarak korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi etkisi olan ve yerel halka sosyo-ekonomik fayda sağlayan, bozulmamış doğal alanlara çevresel açıdan sorumlu seyahat ve ziyarettir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TUNCELİ İLİNDE EKONOMİK FAALİYETLERİ ETKİLEYEN COĞRAFİ ÖZELLİKLER

Genel olarak ekonomik faaliyetleri etkileyen faktörleri doğal, beşeri ve kültürel unsurlar olmak üzere üç grupta toplamak mümkündür. Bilindiği gibi; iklim, yeryüzü şekilleri, toprak, su ve bitki örtüsü gibi unsurlar fiziki faktörleri oluşturur. Doğal elemanlar ekonomik konumu başta olmak üzere, türü ve özelliklerini de belirler. Beşeri faktörler ise insan faaliyetleri ile ilgilidir. Beşeri faktörler nüfus özellikleri, yerleşme düzeni, siyasal özellikler, ulaşım imkanları, teknolojik gelişmeler vb. sayılabilir. Beşeri ortam şartları ekonomik faaliyetlerin gelişimi ve şekli üzerinde etkilidir (Karabağ, 2009, s: 164) . Ekonomik faaliyetlerin dağılımında etkili olan bir diğer unsur kültürel faktörlerdir. Önkabüllerimiz ve tercihlerimiz büyük ölçüde, içerisinde yaşadığımız toplumsal kültürün bir eseridir (Aytaç, 2006: 153). Dinsel inançlar, toplumsal yapı, damak tadı, etnik doku vb. ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesinde etkili olan durumlardır.

2.1. Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Fiziki Faktörler

Doğal ortam insanın yaşam alanı ve ekonomi başta olmak üzere tüm faaliyetlerde etkilidir. Doğal unsurlar besin kaynakları, enerji kaynakları, hammadde, ulaşım ve barınma imkanları açısından insan faaliyetlerinde belirleyicidir. Buna en güzel örnek tarım faaliyetlerinin ilk ortaya çıktığı alanlarda iklim ve toprak şartları arasında yakın bir ilişki olmasıdır (Karabağ, 2009: 164). Bu anlamda kısaca doğal faktörlerin ekonomik faaliyetler üzerine etkisini açıklamak yararlı olacaktır.

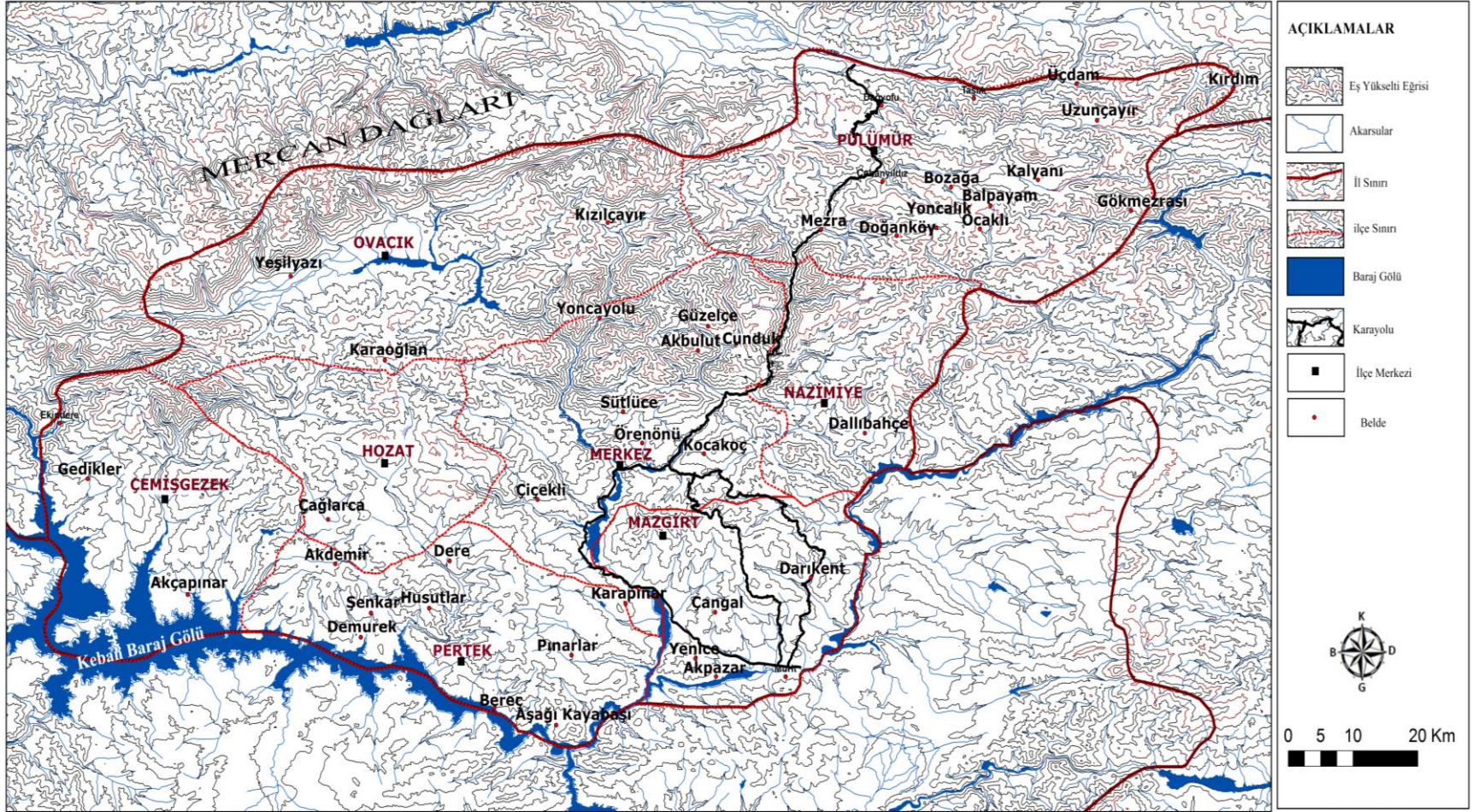
Doğu Anadolu Bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde yer alan Tunceli doğuda Bingöl Dağları ve Peri Suyu, güneyde Keban Baraj Gölü, kuzeyde ve batıda Munzur Dağları ve Karasu Irmağı ile çevrili olup ortalama 7774 km yüzölçümü ile Türkiye topraklarının %1'ini kaplamaktadır. Denizden yükseltisinin ortalama 1000 metrelerden yüksek olması, denizlere sınırının olmaması, karasal iklimin görülmesine, beraberinde karasal iklimde şekillenen ekonomik faaliyetlerin yoğunluk kazanmasına (tarım ve hayvancılık vb) neden olmuştur. Yine çevresine göre yüksekte olması, dağlarla çevrili bir

kale şeklinde olması ulaşımın yetersiz, kültürel ve ticari etkileşimlerin zayıf olmasına sebep olmuştur.

2.1.1. Yeryüzü Şekilleri

Yeryüzü şekillerinin üç temel unsuru olan yükselti, bakı ve eğim ekonomik faaliyetler üzerinde doğrudan ve dolaylı etkiye sahiptir. Türkiye yükselti ve yer şekilleri bakımından oldukça farklı özelliklere sahip bir ülkedir. Son dağ oluşum safhası ile meydana gelen dağların mevcudiyeti ve tektonik gelişmeler ülkemizde tarımsal faaliyetler, yerleşme özellikleri, ulaşım ağı vb başta olmak üzere bir çok beşeri faaliyeti şekillendirmiştir (Karabağ, 2009, s: 173).

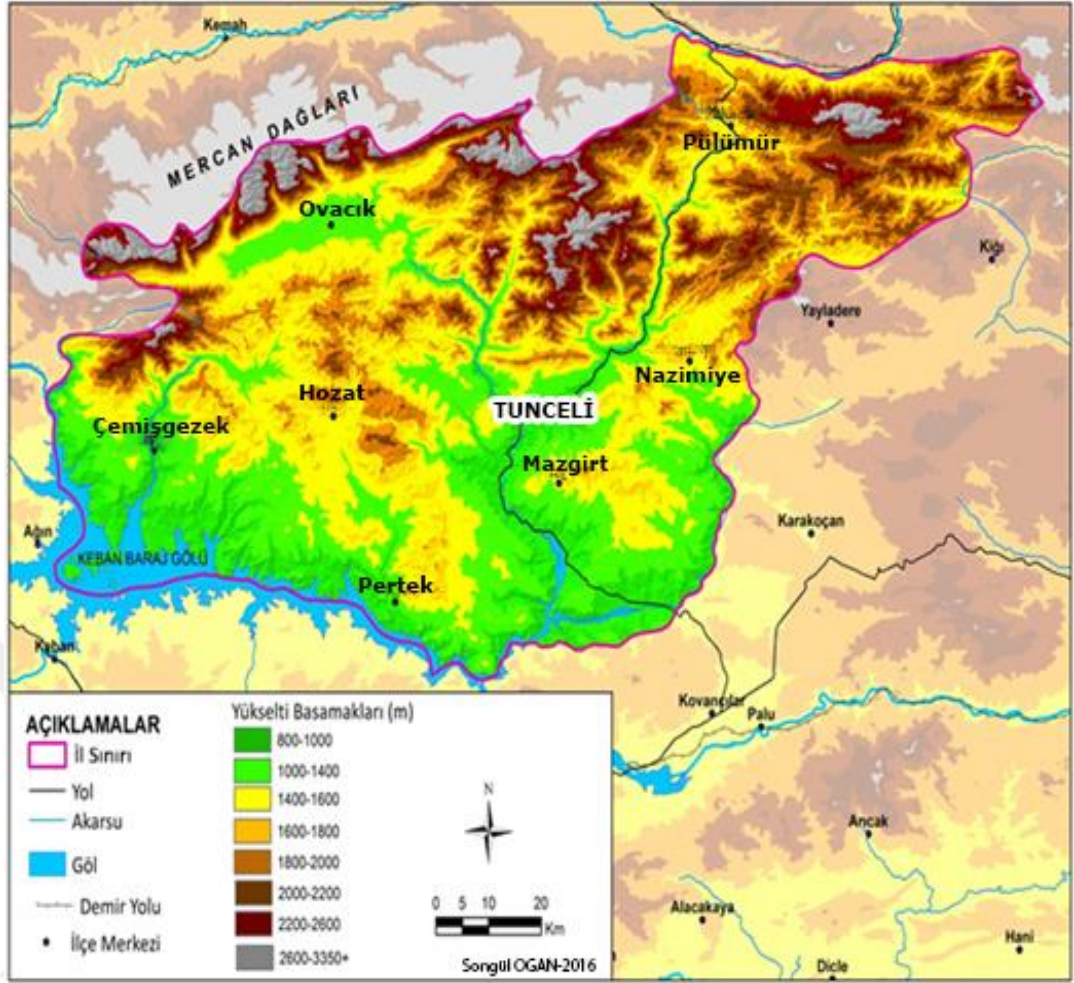

Harita 5: Tunceli İli ve Yakın Çevresinin Topoğrafya Haritası

Tunceli ili güneyden kuzeye, batıdan doğuya doğru yükseltisinin artığı, topraklarının % 70'ini dağlar, %25'ini platolar, % 5 'ini ova ve düzlüklerin oluşturduğu son derece dağlık ve engebenin fazla olduğu bir ildir (Durmuş, ağlıyan, 2009:85) . Yerçekilleri arasında en geniş yeri kaplayan dağlar, tarım alanlarını azaltarak ve iklim koşullarını değiştirerek ekonomi üzerine etkili olur. Yükselti faktörü sıcaklığın azalmasına ve don olaylarına neden olur. Eğim faktörü yerleşmeyi ve tarımı olumsuz yönde etkiler. Çünkü dik yamaçlarda yerleşim birimi kurmak ve tarım yapmak çok zordur. Aynı zamanda ulaşım ağı da gelişmez (C. şahin-H. Doğanay, 2000: 227).

Yukarı Fırat Bölümünde, Murat nehrinin kuzeyinde, batıda ve kuzeyde Fırat nehri ve kolları tarafında kuşatılan geniş Tunceli Yöresi yer alır. Bu yöre kuzeydeki Munzur silsilesinden, güneydeki Murat vadisine doğru muntazam olarak alçalan bir aşınım yüzeyinin, vadilerle yarılmamasından ve yer yer bu yüzeyin içine gömülmüş Neojen depolarından müteşekkil gibi görünür. (Harita 5 ve Harita 6) Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt civarında uzanan yöre düzlüklerinin bir kısmı Keban Baraj glnn altında kalmıştır (Arıncı, 2005: 40)

Harita 6: Tunceli İli Fiziki Haritası

Munzur silsilesi baştan başa Mesozoik arazilerden oluşmuştur. Mercan Dağları bölümünde 3463 metreye ulaşan bu sıradağlar, güneybatı - kuzeydoğu yönünde uzanan bir antiklinal eksenidir. Daha nemli ve gölgeli olan kuzey yamaçlarda, sirkler ve tekne vadiler gibi glasiyal izler bulunmaktadır. Aynı izler Bağırpaşa ve Şeytan dağlarındada rastlanır. Munzurlar, güneybatıda Toros Dağları ve uzantılarına ulaşırlar (Arıncı, 2005: 40)

Tunceli ili sınırları içindeki dağlar Doğu Anadolu sıradağlarının genel doğrultusuna uygun olarak batı-doğu yönünde uzanır. Bölgenin diğer tarafları o kadar yarılmış ve parçalanmıştır ki adeta engebe karmaşası haline gelmiştir. Bu karışıklık içinde genel olarak kuzeyden güneye, Keban baraj gölüne doğru gitgide alçalır ve bölgenin genel meyli (Harita 6) bu yöndedir (Saraçoğlu, 1989: 205). Bu alanda bulunan akarsular ve yüzey suları yükselti ve bol yağışın etkisi ile derin ve sarp vadiler oluşturarak, yöreyi

yaşanılması zor, ulaşımın, tarımın, yerleşmelerin kısıntılı olduğu çetin engebeli bir hale getirmişlerdir.

İlin en yüksek noktası Munzur dağlarının doğusunda bulunan 3463 metre yükseklikteki Akbaba Tepesidir. Munzur Dağları, Kemaliye karşısında, karasu vadisi üzerinden başlar, Mercan dağlarına kadar yaklaşık 100 km ‘den fazla bir mesafe üzerinden uzanan, genişliği az olan dağlardır. Bol yağış alan bu dağlardan inen akarsular derin ve sarp vadiler oymuşlar, Ovacığa doğru uzanan kısa, yüksek ve çok sarp bölmeler meydana getirmişlerdir. Buna karşılık asıl sırt ve tepeler daha sade, yuvarlak, daha az engebesez çok yerini kalın bir toprak örtüsü örtmüştür. Munzurların Kuzeye bakan taraflarında yaz sonlarında bile kar bulunması ve burada kenarları keskin, ortalarına doğru çukur ve yukarıdan aşağılara doğru akan buzul tekneleri oluşturmuşlardır. Karagöl, Çimli Göl, Kuzu Göl bunlardan ancak bir kaç olup 2800-3000 metrelerde yaz sonlarında bile birbirine bitişik ya da ayrı 50 kadar göl görülür (Saraçoğlu, 1989: 206)

Kuzey ve güney yönünden bir duvar gibi dimdik yükselen bu çok yüksek ve devamlı kabarık Munzur Dağları, ayrıca senenin büyük bir kısmında karla örtülü, kapalı kaldığından kuzey ve batısı gayet derin ve sarp karasu vadisi ile çevrili olduğundan gerçek bir set görevi görmüş, Tunceli ilini Erzincan tarafına kapatmış, büyük yolların getirdiği birçok olumlu durumdan yoksun bırakmıştır. Ulaşımı da zorlaştıran bu dağlar üzerindeki gediklerden hiçbirinin yükseltisi 2700 metrenin altına düşmez. Kemah’tan çıkıp Güvercinlik dersi boyunca Ovacığa doğru uzanan kestirme yola, geçit veren gediğe Mancık Gediği denir ve en işleğidir. Bu gediğin daha batısında Sohmarik Gediği bulunmaktadır. Bu gediğin Kemah’a bakan yüzünden çok sarp bir boğaz vardır, sarplığından ötürü Naldöken boğazı denir. Kemah’tan Karasu boyunca Acemoğlu köprüsüne doğru uzandıktan sonra Munzur’a doğru tırmanan yola geçit veren gediğe Karagöl gediği denilmektedir. Bu gedikler Erzincan ile Ovacık arasında Ticaret yolu olarak kullanılmaktadır. Mercan Dağları Munzur dağlarının doğu ucunda Katır Gediği’nden (Sin Gediği) öte yükselir. Munzur dağlarına göre daha geniştir. En yüksek noktasında yükseltisi 3000 metrenin üstünde olan tepeler mevcut olup en yükseği en batısında Akbaba tepesidir (3463 m.). Hemen güneyinde daire biçiminde iki göl olup Katırın gölleri denilmektedir ki Katır gediği yolu da buradan geçer. Mercan dağları üzerinde yükseklerle doğru iyi yaylalar bulunur ki yaylacılık için önemli alanlardır. Azvat Gediği ve Mih gediği aracılığı ile Pülümür halkı Erzincan ile ilişki geliştirmiştir. Munzurlar, Mercanlar ve Bağırpaşa dağlarının güneyinden Büyüksu ve Muratsuyu

vadilerine doğru gerçek Tunceli ili arazisi başlar ki: oldukça çetin engebeli, her taraf ya sivri kayalık, sert şekilli dağdır ya da bazen bir duvara yakın diklikte vadidir ve ekilecek arazi adeta yok gibidir (Saraçoğlu, 1989: 208)

Tunceli'nin en sarp, en haşın, en çetin köşelerinden biri Kalan yöresidir. Burada akarsuların oyduğu vadiler baş döndürücü bir dikliktedir ve her birinin derinliği bazen 1000 metreyi bulmaktadır (Foto 2) . Kalan deresi ile Pülümür tarafında Rabat, kuzeyde Bobyezbaba (3050 m) kütle halinde geniş bir dağdır, çıplaktır, yamaçları pek sarptır. Bu kütle üzerinde Küçük göl (2750 m), Büyük göl (3000 m) dağları yükselir ve Kutu deresi bu iki dağ arasından güneye doğru uzanarak gittikçe sarplaşır. Daha güneyde Aziz Aptal dağları (3037 m), bu dağların batısında Sultanbaba (Dojik dağı- 2980 m), Karasakal Dağı (2959 m) güneyinde Ardıç tepe ve Kerenge dağları ile birlikte geniş ve yüksek bir kütle oluşturur. Bu kütlede doğusunda Kutu deresi, batısında Kalan deresi, ve asıl kütle içine oyulmuş İksor deresi, Çat deresi, Laç deresi kütleli yaşılanısları zor halde yontmuşlardır. Kalan deresinin tam güneyinde Kırmızı dağ yükselir. Doğu-batı doğrultulu orta yükseklikte bir dağdır. Kutu deresinin Harçık deresine karıştığı yerde, İki vadinin üçgeni arasında Zel dağı uzanır (2300 m). Kalan deresinin batısında Dojikkaba Dağı (3100 m) bulunur ve oldukça sarp alanlardır. Kalan dersinin aşırı sarp, dağlık ve yaşanıslması zor olması bu alanlarda ufak tefek köylerin bile kurulmasına engel olmuştur. Harçık suyunun doğusunda Nazmiye üstünden Bağır dağına doğru yüksek ve geniş bir dağlık bölge kabarır. Nazımiye'den kuzeye gidildikçe geniş ve yüksek kabarıklar biraz genişler üzerinde yaylaların olduğu alanlara dönüşür (Tunceli İl Yıllığı,2012:19) .

Foto 2: Tunceli Merkez (Kaynak: Zihni Güler Arşivi,2012)

Yeşilyazı (zerenik) çöküntü ovasının güneyinde asıl Munzurlara paralel olarak Küçük Munzur dağları uzanır. Bu kabarığa Aşağı Munzurlarda denir. Küçük Munzurlar orta yükseklikte, esas Munzurlardan daha geniş, her tarafı vadilerce yarılmış, çok karışık şekilli, dissimetrik bir kabarıktır. Batıdan doğuya doğru Yılan dağı (2500 m), Kırklar tepe (2700 m), Hozat ile ovacık arasında Balikan dağı (2150 m), Munzur suyunun dirseği içine doğru Pokir Dağı (2460 m) bu sırt üzerinde yükselen başlıca tepelerdir. Bu dere vadileri içinde en sarp, en karakteristik yer Çemişgezek ilçesinin kuzeyinde, Tağar deresinin başını oluşturan Ali Boğazı tarafından Koç yöresidir. Her tarafı derin dereler ile oyulmuş, sarp yamaçlı ve mağaraların bol olduğu bir alandır. Tunceli'nin kuzeyini kapsayan bu yüksek dağlık kütle içinde tek düzlük Yeşilyazı (Zerenik) ovası, diğer adı ile Ovacıktır. Her iki doğrultusunda Munzur dağları arasına girmiş olan ve onlar gibi batı-doğu doğrultusunda uzanan 85 km bir ovadır. Ani büyük seviye farkından faydalanarak bu çukur ovaya doğru hızla inen akarsular, sel suları ovanın kuzey kısmını çok fazla taş ve çakıl yığınları ile doldurmuştur. Ovanın güney kısmı toprak oluşumu açısından daha elverişlidir ancak (1350 m) iklim koşulları uygun olmadığı için ürün yetiştirilmez. Küçük Munzurlar Keban barajına doğru git gide alçalır, Peri suyu, Munzur suyu, Hozat suyu, Tağar deresi gibi kuvvetli akarsular bu sahalarda daha erken aşındırmaya başlamışlar ve daha geniş vadiler oluşturmuşlar ki bu sahalarda yerleşme ve tarımsal faaliyetler açısından da daha uygun alanlar olmuştur. Akdemir bucağı ve Akpazar beldeleri düzlüklerin daha çok yer kapladığı buna paralel tarımsal ürün çeşitliliğinin fazla olduğu alanlardır (Saraçoğlu, 1989: 215)

Dağların geçit noktaları ise vadilerdir. Tunceli'nin yüksek ve sarp kesimlerinden hem il içinde hemde çevre illerle bağlantıyı sağlayan vadiler ilin doğal ulaşım yollarını da oluşturmaktadır. İlin en önemli vadileri Munzur, Mercan, Pülümür, Peri ve Tağar Çayı vadisidir.

Munzur dağlarının orta bölümünde tepelerin güney yamaçlarında pek çok kol halinde başlayan Munzur vadisi İlin en önemli simgelerindedir. Yer yer kanyon ve şelalelerin olduğu bu vadi Ovacık yakınlarından başlar, merkez yakınlarında Pülümür vadisi ile birleşip güneye uzanır ve orada Keban baraj gölüne ulaşır. Pülümür vadisi Avcı dağlarını güney yamacında birkaç kol halinde başlayıp güneye uzanan dar ve dik bir vadidir. Peri vadisi Bingöl dağlarının batı yamaçlarında çok sayıda kol halinde başlayan Elazığ –Tunceli ve Tunceli –Bingöl sınırını oluşturmaktadır. Güneyde Keban baraj gölüne açılan vadi yer yer dar ve diktir. Tunceli ile Bingöl arasındaki ilişkileri

sınırlandıran doğal bir engel oluşturmaktadır (Tunceli İl yıllığı, 2012: 23). Tağar vadisi Kırklar dağı'nın batı yamaçlarından batıya ve güneye yönelerek Keban baraj gölüne açılır ve diğer vadiler kadar dik ve dar değildir.

Munzur dağları ve mercan dağları üzerinde yüksek sırtlarla çevrilmiş çanak şeklindeki yer alan platolar il topraklarının % 25 kaplamaktadır. Pülümür çayı vadisine inilirken kuşbakışı bakıldığında bir çeşit teras şeklini andıran platolar vardır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve özellikle de Tunceli ilinde tarımsal üretime imkan tanımayan topografik yapı ve iklim faktörleri göçer ve son zamanlarda yarı göçebe hayvancılık faaliyetlerini zorunlu kılmaktadır. Tunceli'de 127 tane yayla vardır. Bu yaylaların 233 bin baş hayvan kapasitesi vardır. Geçiş yaylaları vardır ki bu yayla grubuna Çemişgezek, Pertek ve Hozat yaylaları da denilmektedir. Yükselteleri çoğunlukla 2000 m. nin altında olan, Çemişgezek üzerindeki Yılanlıdağ, Hozat-Ovacık arasındaki Karaoğlan ve Balikan Dağları, Pertek yakınlarındaki Süpürgeç, Hunzuri, Çoravan, Mercimek, Sakaltutan bu yayla gurubunun en önemli yayla alanlarını oluşturur. Yayla sayısı bakımından 39 yaylaya sahip Ovacık birinci, 38 yayla alanı ile Pülümür ikinci ilçedir. Yaylaların dağıldığı bir diğer alan ise Merkez ilçedir (Durmuş, Çağlıyan, 2009: 84-101) Bu konu yaylacılık faaliyetleri konusunda detaylı işlenecektir.

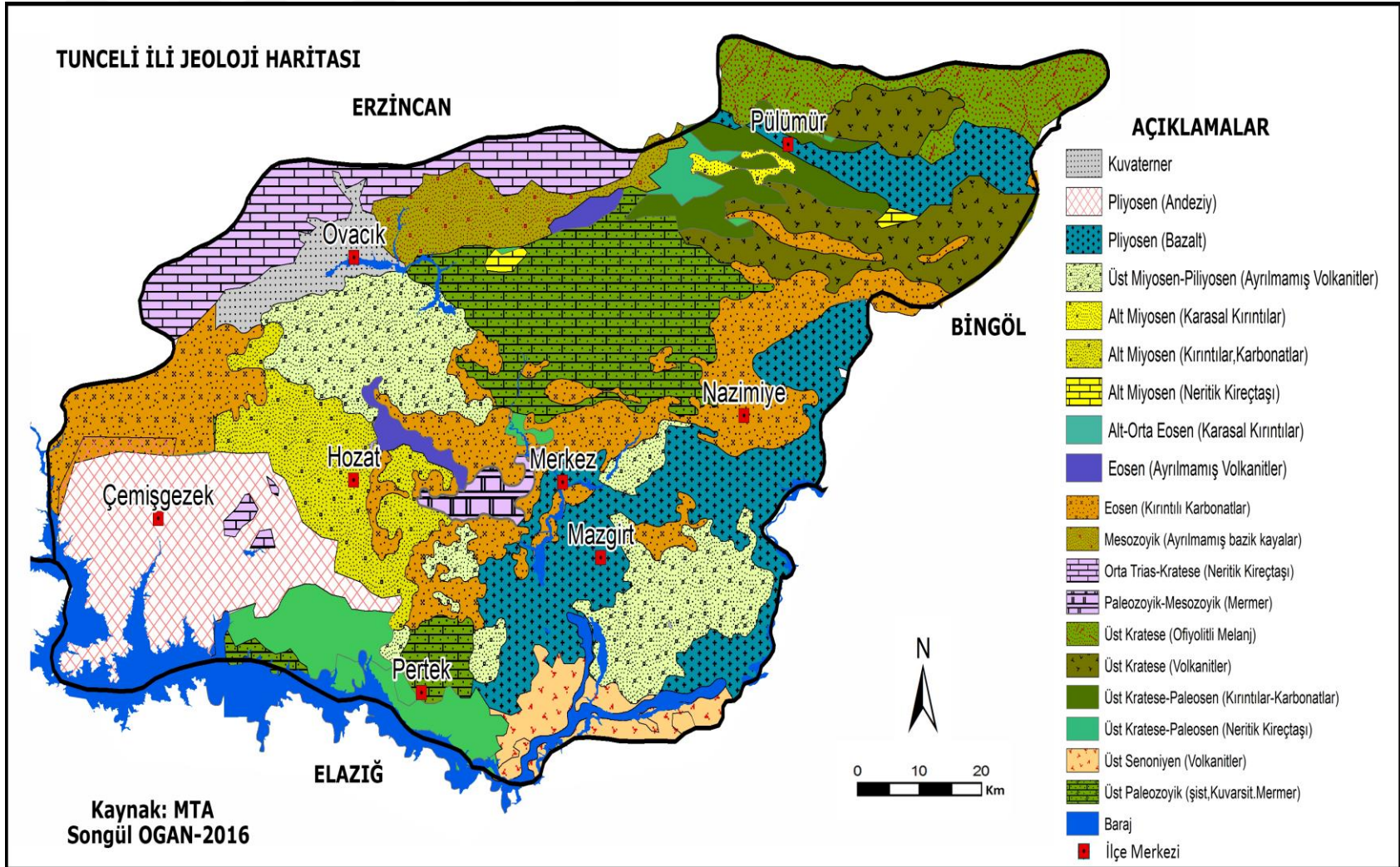
Tunceli ilinde ovalar il topraklarının %5 kaplamaktadır. İlin kuzey kısımlarında tek ovalık alan Yeşilyazı (Zerenik) Ovası iken, ilin güney kısmına doğru Pertek, Akdemir, Çemişgezek ve Peri civarlarında ova denilebilecek düzlük alanlar bulunmaktadır.

Bakı faktörü de ekonomik faaliyetleri belirlemektedir. Yerleşme ve tarım sahaları daha fazla güneşten yararlanmak adına güneye bakan kısımlardan kurulmuştur.

Jeolojik Yapı: Tunceli'nin kuzeyinde, Anadolu sıradağlarının genel doğrultusuna uygun olarak Munzur sıradağları uzanır. Bu dağlar Alp sıradağlarının ülkemizde devamı olan Anti Toros'ların bir koludur. Yapı itibari ile Munzur dağlarının Kratese ve kırmızı renkli Eosen kalkerlerinden oluştuğu bilinmektedir. Bu yönü ile bölge arızalı bir topografya sergilemekte ve yükselti kuzeyden güneye, yani Murat suyu vadisine doğru giderek azalma göstermektedir. Bölgede Paleozoik, Mesozoyik ve Senozoyik yaşlı kayalar yüzeyleşmektedir (Harita 7). Bölgenin en yaşlı birimi Paleozoyik yaşlı Malatya-Keban Metamorfite'dir. Bunlarla tektonik dokanaklı olarak Üst Triyas-Üst Kretase yaşlı Munzur Kireçtaşları yer alır. Bu birim üzerine tektonik olarak, serpantinleşmiş ultrabazik kayalar ve split, diyabaz, andezitik tuf ve aglomeradan oluşan bazik volkanitler gelir. Bu birim üzerine transgressif olarak fliş gelir. Bu birimleri kesen Elazığ Magmatitleri Üst

Kretase sonunda meydana gelmiştir. Bu birimler üzerinde uyumsuz olarak Eosen fliş ve kireçtaşı çökelleri yer almaktadır. Bunların üzerine Oligo Miyosen Flişleri ve Miyosen Kireçtaşları gelir. Bölgede kendisinden yaşlı tüm birimleri kesen andezit ve dasitler bulunmaktadır(http://www.mta.gov.tr/v2.0/bolgeler/malatya/index.php?id=tunceli_bolgeseel_jeoloji.15.05.2016) (Sayfa 29)

Harita 7: Tunceli İli Jeoloji Haritası

Paleozoik: Üst Paleozoik sırasında Tethys jeosenklinali ile işgal edilmiş olan bölgelerde Üst Permien kalkerleri çok yaygın bir şekilde dağılmıştır. Bu bölgede daha çok iki yerde aflöre etmiş olup, küçük zuhurlar halinde her tarafta görülür. En büyük aflörman sahası Tunceli nin 2 km kuzeyinden başlar, kuzeyde 34 km devam eder ve NE-SW yönünde 45 km lik bir mesafede aflöre eder. Aflörman sahası doğuda Harçık, batıda Munzur nehirleriyle kesilmiştir. Bölgedeki Paleozoik sonrası formasyonların ortadan kalkışı kısmen bu iki nehrin erozyonu ve daha çok da orojenik yükselmeye bağlı olabilir (Afshar, 1964: 33).

Mesozoyik: Bu bölgedeki en yaşlı formasyonlar çok kalın, gri ve kahverengi fliş, gri ve pembe kalker, yeşil ve gri radyolit ve Alt Kretase devrine ait serpantinden ibarettir. Alt Kretase kesidinin tabanı konglomeratik olup, yukarı doğru kalın bir fliş tabakasının içine geçmiştir; bunlar alt tarafta uzanan Permien kalkerinden büyük bir diskordansla ayrılmaktadır. Munzur silsilesinin güneybatı ve Munzur nehrinin kuzey kısmı, Eğripınar ve Büyükgölbaşı dağları gibi orografik yükseklikler teşkil eden devetüyü renkli Alt Kretase kalkerleri ihtiva eder. Munzur silsilesinin doğu kısmında, Pülümür'ün 35 km güneybatısında gri ile sarı arasında renkli Kretase kalkerleri geniş bir sahaya yayılmıştır (Harita 7) . Pülümür'ün üç km kuzeydoğusundan başlayıp, kuzeydoğu yönünde 50 km den fazla uzanan geniş sahada Kretase radyolarit-serpantin kompleksi vardır. Fliş ve kalker ihtiva eden çok kalın Üst Kretase formasyonları Alt Kretase yataklarının üstünde diskordan olarak bulunur. Bu kesidin esası konglomeratik olup, tedricen yukardaki gri renkli flişin içine geçer. Pülümür'ün 5 km güneyinden başlayıp, güneyde 16 km devam eden bir sahada Üst Kretase fliş ve kalkerleri vardır. Bu aflörmanların güney sınırında, Permien kalkerleri ile kontakt halde bulunan büyük bir fay vardır. Bu kısımda yataklar Harçık nehrinin 18 km batısından başlamak üzere, doğuya doğru 90 km den fazla uzanırlar ve güney sınırında büyük bir E-W fayı vardır (Afshar, 1964: 34).

Senozoyik: Bu bölgede Senozoik formasyonları Mazozoik kayaçların üzerinde diskordan bir şekilde bulunmaktadır. En yaşlı Senozoik yatakları Eosen devrine ait olup, kesidin alt kısmı aralarında andezitli akıntı, tuf ve aglomera cinsinden tabakalanmış piroklastik bulunan ince kalker yatakları ile birlikte bir şist serisi ihtiva eder. Tunceli-Erzincan yolu ile Nazimiye yolu kavşağı yakınında, Nazimiye'ye doğru Alt Eosene ait tabakalanmış tuf ve andezitli aglomera aflöre etmektedir (Afshar, 1964: 35) .Tunceli ili Jeoloji haritasında da görüldüğü gibi Eosen kırıntılı karbonatları Merkez ilçe, Nazimiye,

Pertek ve Çemişgezek- Ovacık- Hozat ilçelerinin kesişme sahasında yaygın olarak bulunmaktadır (Harita 7)

Kuvaterner : Pülümür'ün bulunduğu bölgede Meydanlar'dan Karasular civarına kadar 5 km uzanan, 400 m kalınlıkta bir konglomera yatağı vardır. Bu yataklar Pliosen devri bazaltik ekstruzif kayaçlarından daha genç olup, 35° lik eğim yapmışlardır; buna göre, Pleistosen devrine ait olmaları gerekir (Afshar, 1964: 38)

Topografya açısından yüksek olan kuzeyden, daha az yüksek olan güneye doğru hızlı bir akış gösteren Pülümür ve Munzur çayları yataklarını hızlı bir şekilde aşındırmakta, ancak aşındırdıkları malzemeyi çökeltecek ortam bulamamakta ya da bir miktar çökeltme olsa da kısa sürede aşınmaktadır. Bu oluşum mekanizması sonucu, Munzur ve Pülümür çaylarının geçtiği vadi yamaçlarında yer yer eski taraça kalıntıları yer almaktadır. Bu eski taraçalar alacalı renkli daha yaşlı birimlerin çakıllarını içeren çakıltaşları şeklindedir. Ayrıca güneye gidildikçe dar alanlarda genç alüvyon çökellerine ve yer yer traverten oluşumlarına rastlamak mümkündür (İl yıllığı, 2012: 54-55). Ayrıca Ovacık ilçesinde gelişen buzullaşma sahaları bu döneme ait oluşumlardır. Tunceli ve Bingöl bölgelerinde oldukça fazla miktarda traverten yatakları vardır. Bunlar normal hava şartları altında, fazla kalsiyum karbonat ihtiva eden kaynak sularından meydana gelmişlerdir (Afshar, 1964: 34) Munzur Dağları Kuvaterner'de şiddetli buzullaşmaya uğrayan ve bu döneme ait buzul şekillerinin güzel örneklerinin görüldüğü alanlardan biridir. Munzur Dağlarında flüvyal, glasiyal, karstik ve periglasiyal topografya şekilleri içiçe geçmiş durumdadır (Çılgin, 2013: 109) . Çalışma sahamız Kuzey Anadolu Fayı ile Doğu Anadolu Faylarının Karlıova'daki birleşme noktası batısında, Erzincan- Karlıova-Elazığ üçgeni olarak adlandırılan ve aktif fayların yoğun olarak bulunduğu bir alanda yer almaktadır. Tanımlanan bu alan içerisinde Kuzey Anadolu Fayının Yedisu segmenti ile Doğu Anadolu Fayının Bingöl-Karlıova segmenti, Ovacık Fayı, Bingöl-Karakoçan fay zonu, Sancak-Uzunpınar fay zonu en önemli aktif faylar niteliğindedir. Bu ana fayların dışında bölgede uzunlukları 10-25 km arasında değişen çok sayıda aktif fay mevcuttur ve Tunceli İli jeoloji haritasında görülmektedir (Harita 7) (http://www.mta.gov.tr/v2.0/bolgeler/malatya/index.php?id=tunceli_bolgesel_jeoloji.15.05.2016). Tunceli ilinde jeolojik yapının çeşitliliği maden rezervleri ve maden çeşitliliği açısından zengin bir alan olmasına neden olmuştur. Ayrıca kireçtaşının yaygın olması geçmişten günümüze tarihsel mimaride kullanılmasına, günümüz meskenlerinin yapımında kullanılmasına, taş işçiliği mesleğinin oluşmasına neden olmuştur. Yine kireç taşı

arazilerin varlığı tarım yapılması için uygun koşullar oluşturmamış ve yerleşmelerin kurulmasına olumsuz etki yapmıştır. Örneğin Tunceli ilinde en fazla yer kaplayana 243.235 hektar ile kahverengi topraklar olup ana maddesi marn, killi şist, kalker ve killer olup sürüme uygun olmayan dolayısıyla tarım yapılmayan mera olarak kullanılan alanlardır (Tunceli ili Arazi varlığı, 2001: 15).

Yerçekillerinin ekonomik faaliyetleri ve insan yaşam alanlarına etkisi konusunu özetlemek gerekirse: Tunceli ilinin Kuzey - Kuzeydoğu- Kuzeybatı kısımları ve güney kısmında küçük Munzurların aşırı dağlık, sarp ve derin vadilerle şekillendirdiği doğal coğrafya ortamı: üzerinde tarımsal faaliyet yapılacak düzlük sahaların olmaması ve verimli arazileri olmamasına neden olmuştur. Bu nedenle dağlık yapısı, tarımsal üretimi kısıtlayan, yerleşmelerin kurulmasını güçleştiren ya da engelleyen bir faktör olmuştur. Dağların doğal set olma özelliği, çevre il ve ilçelerle ilişki kurmasını, etkileşim ve ticaret yapılmasını zorlaştıran, hayvancılık dışında ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğini engelleyen bir yaşam sahası oluşturmuştur.

2.1.2. İklim özellikleri

İklim yeryüzünde insanların ve bütün canlıların yaşayışını doğrudan doğruya etkileyen çok önemli bir tabiat olayıdır. İklim yeryüzünün hemen her bölgesinde farklılık gösterir. Sıcaklık basınç ve nemlilik değişikliklere uğrar. Bu değişim türlü nedenlere dayanır. Enlemler, yeryüzü şekilleri, denize olan uzaklık gibi. Bu sebepten yeryüzünün her yerinin özel bir iklimi, bir sıcaklık rejimi, rüzgarları ve yağışları vardır (Şıkoğlu, 2010: 20) .

İklim doğrudan doğruya ve çeşitli yollardan yaptığı etkiler ile insanın hayatı ve ekonomik faaliyetleri üzerinde büyük rol oynar (Erinç- Öngör, 1978: 97). Bunun yanı sıra iklim özellikleri Türkiye de yerleşmeyi önemli ölçüde etkilemektedir. Aşırı kar yağışı ile kapanan yollar, ulaşımı aksatmakta, ulaşımına uzun süre kapalı kalan yerlerde ise yerleşmeler seyrek olmaktadır (Şahin, Doğanay, 2000: 227).

Türkiye'nin en yüksek dağlık bölgesi olan Doğu Anadolu bölgesinde yükseltiler batıdan doğuya doğru artan, birbirine paralel dağlar ile bunlar arasında sıkışmış ve birbirinden belirgin eşiklerle ayrılmış ovalar şeklinde karakterize edilebilecek morfolojik özellikler, coğrafi konum ve deniz seviyesine göre yükseltinin yer yer büyük değişiklikler göstermesine bağlı olarak, birbirinden farklı iklim tiplerine rastlanmaktadır. Başka bir ifadeyle esas itibari ile bölgenin yer şekilli özellikleri, iklimin batıdan doğuya doğru

doğru, daha karasal bir karakter kazanmasını sağlayan, biri diğerinden oldukça farklı yoresel, lokal ve mikro klima alanları doğmuştur. Sonuçta bölgede birbirinden değişik çeşitli iklim tipleri ortaya çıkmıştır (Şıkoğlu, 2010: 20).

Araştırma sahamız olan Tunceli ilinin bulunduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde genel olarak sert ve uzun geçen kışlar, çoğunlukla belirginliği azalmış geçiş mevsimleri, oldukça sıcak geçen kısa yazlar ve kuzey güney doğrultulu şeritler halinde farklılaşan yağış rejimi özellikleriyle karasal yönleri ağır basan bir iklim tipi hüküm sürer. Bölgenin doğusuna ve kuzeyine gidildiğinde, yani Anadolu'yu kuşatan denizlerin etki sahalarından uzaklaşıldığında ve yükselti arttığında, kontinental karakter belirginleşir (Erinç, 1993: 6).

İklim elemanlarının incelenme gayesi: çalışma yapılan alanlarda iklim tiplerinin tespiti ve bundan çıkan sonuçlarla mekanda yararlanmada bilimsel bazı tasniflerle birlikte, pratik amaçlar içinde sonuçlar çıkarmaktır. Bu amaçtan yola çıkarak coğrafi mekanın iklim şartlarına bağlı kapasitesi veya potansiyeli de ortaya konmuş olmaktadır. Ziraat, planlama, ulaşım, yerleşme, sulama gibi mekandan faydalanma ile alakalı hemen bütün hayati işler geniş ölçüde iklimle alakalıdır (Arslan, 2002: 53)

Tunceli ili ve çevresinin iklimi, Doğu Anadolu bölgesinin genelinde olduğu gibi şu üç unsurun etkisinde belirlenmiştir: Bunlar yükseklik, relief ve denizden uzaklık gibi şartlardır. Yüksek olması yıllık sıcaklık değerlerinin düşük olmasına, dağlık olması kısa mesafelerde iklimde yerel değişiklikler görülmesine, denizden uzak olması ise kışların sert geçmesine ve yıllık - günlük sıcaklık farklarının artmasına yol açar. Ayrıca jeomorfolojik açıdan yalıtılmış alanlar ve buralarda genel ortamı yansıtmayan yerel farklar taşıyan alanlar da mevcuttur. Tunceli ilinde Kültürel faaliyetleri ve ortaya çıkan ekonomik faaliyetleri en çok belirleyen iklim elemanları sıcaklık ve yağışdır. Sıcaklık ve yağış elemanlarını dikkatli incelemek gerekirse:

Sıcaklık: İlin kuzeyde 3. 500 metre yükseltili dağlık alanlardan, güneyde 700 metreye kadar alçalan çok engebeli arazi yapısı, sıcaklık, yağış, rüzgâr ve güneşlenme gibi iklim verileri açısından önemli farklılıklar yaratmaktadır (Harita 5). Sıcaklık yeryüzünde coğrafi koşulları ve üzerindeki yaşam etkinliklerini önemli ölçüde etkileyen ve hakim ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkmasında, dağılışında etkili olan bir iklim elemanıdır.

Coğrafi koşulları ve yaşam etkinliklerini en yakın kontrol eden iklim ögesi atmosferin sıcaklığıdır. Yeryüzünün tek enerji kaynağı olan güneş atmosfer sıcaklığının

kaynağıdır (Erol, 1999: 27). Tunceli üzerinde yükseklik sıcaklık üzerinde birinci derecede etkilidir. Munzur dağları gibi yüksek dağların varlığı yazların kısa, kışların uzun geçmesine neden olmaktadır. Bununla beraber Munzurlar kuzeyden gelen soğuk rüzgarlara engel olduklarından buralarda kışlar Doğu Anadolu bölgesinin kuzey doğusuna nazaran fazla şiddetli geçmemektedir (Şıkoğlu, 2010: 21)

Tunceli'nin yıllık ortalama sıcaklıklarına baktığımız zaman en düşük sıcaklıkların kaydedildiği ocak ve şubat aylarından sonra mart ayının bitimiyle sıcaklıkta belirgin artışlar görülür. Bu artış en yüksek sıcaklıkların görüldüğü temmuz ve ağustos aylarından itibaren kademeli olarak azalmaktadır.

Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nden alınan bilgilere göre: Tunceli istasyonu 1967- 2014 yılları arasında 51 yıllık gözlem yapmış, Pülümür istasyonu 1967-1992 yılları arasında 25 yıllık gözlem yapmış, Ovacık istasyonu 1983-1991 yılları arasında 8 yıllık gözlem yapmış, Nazımiye istasyonu 1988-1990 yılları arasında 3 yıllık gözlem yapmış, Pertek istasyonu 1984-1994 yılları arasında 11 yıllık gözlem yapmış, Mazgirt istasyonu 1981-2014 yılları arasında 33 yıllık gözlem yapmış, Çemişgezek istasyonu 1968-2014 yılları arasında 50 yıllık gözlem yapmış ve Hozat istasyonu 1967-1995 yılları arasında 28 yıllık gözlem yapmış istasyonlardır. Tunceli ilinin coğrafi yapısı düşünüldüğünde farklı iklimsel özellikler görülmektedir. İlin güneyinde 700 metre rakımla başlayan yükselti ilin kuzeyine doğru Munzur Dağları'nda 3.450 metreye kadar çıkmaktadır. Yıllık ortalama sıcaklık 12- 13 C° arasındadır.

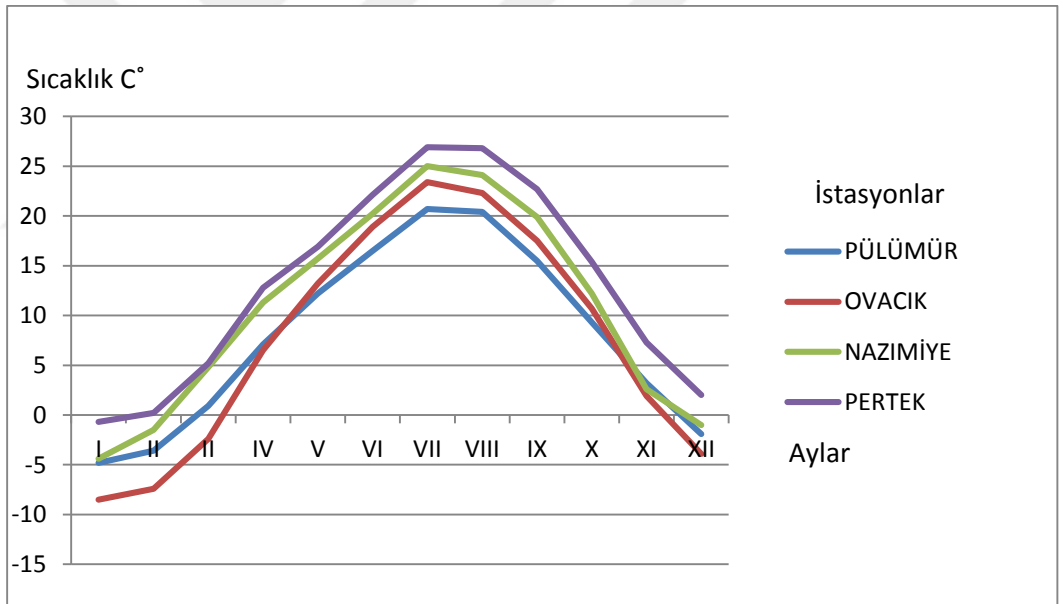
İstasyonların uzun yıllar aylık ortalama sıcaklık değerlerine göre ortalama sıcaklık en düşük 7. 7 C° Ovacık'da, en yüksek aylık ortalama sıcaklıkların ise 13. 5 C° ile Çemişgezek'de olduğu görülmektedir. Araştırma alanında yıl içindeki en düşük sıcaklık -8. 5 C° ile Ovacık ilçesinde Ocak ayında görülürken, en yüksek sıcaklık Çemişgezek ilçesinde 27. 3 C° ile Temmuz ayında görülür. Çemişgezek İlçesi hariç tüm ilçelerde sıcaklık 0 C° altına düşmektedir. Bu durum üzerinde yerleşmeleri ve ekonomik faaliyetleri de olumsuz yönde etkileyen, rakım ve karasalık etkilidir (Tablo: 3)

Tablo 3: Seçilmiş İstasyonlarda Ortalama Sıcaklıkların Aylara Dağılışı (C°)(1967-2014)

İst. Adı	R. S.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	ORT.
Pülümür	26	-4.8	-3.6	0.9	7.1	12.2	16.5	20.7	20.4	15.5	9.3	3.2	-1.9	8.0
Ovacık	9	-8.5	-7.4	-2.4	6.5	13.2	18.9	23.4	22.3	17.5	10.7	1.9	-3.9	7.7
Nazımiye	3	-4.4	-1.5	4.8	11.3	15.7	20.2	25.0	24.1	19.9	12.2	2.6	-1.0	10.7
Pertek	11	-0.7	0.2	5.2	12.8	16.9	22.1	26.9	26.8	22.7	15.4	7.3	2.0	13.1
Tunceli	51	-1.9	-0.3	5.8	12.0	17.1	22.7	27.3	26.9	21.6	14.6	6.9	1.0	12.8
Mazgirt	33	-2.5	-1.5	3.7	10.2	15.3	21.0	25.7	25.6	20.3	13.1	5.3	-0.3	11.3
Çemişgezek	46	0.1	1.4	6.5	12.4	17.3	22.8	27.3	26.9	22.1	15.4	7.9	2.5	13.5
Hozat	30	-4.1	-3.1	1.5	8.1	13.3	18.2	22.7	22.3	17.6	11.1	4.1	-1.3	9.2

Kaynak: DMİGM Yayınlanmamış Döküm Cetveli

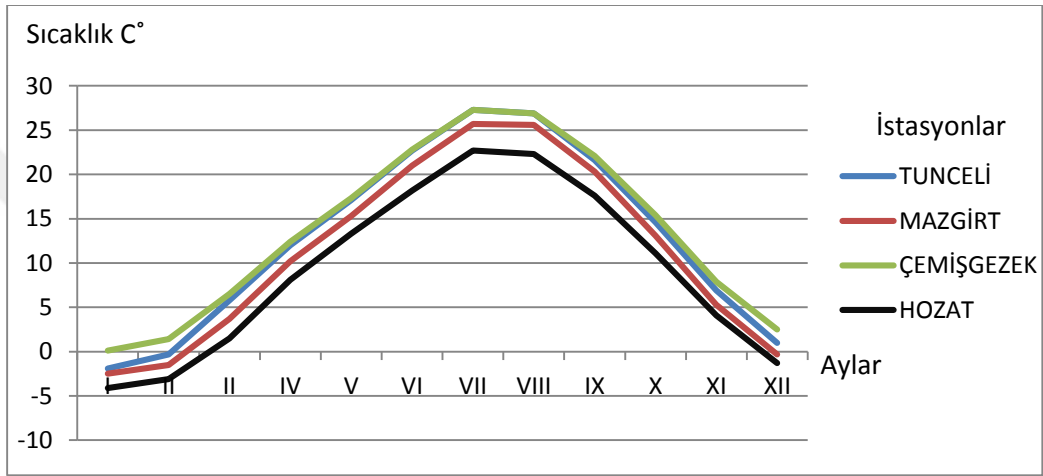
Sıcaklık değerleri ilkbahar mevsiminde kademeli bir şekilde yükselirken, sonbahar mevsiminde kademeli bir şekilde azaldığı görülmektedir (Grafik 1 ve Grafik 2).

Grafik 1: Pülümür, Ovacık, Nazımiye, Pertek İstasyonları Aylık Ortalama Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik

İlçeler bazında bakıldığında Pülümür ilçesinde görülen en düşük sıcaklık $-9,9\text{ C}^{\circ}$ ile 1972 yılında ocak ayında, en yüksek sıcaklık ise $22,9\text{ C}^{\circ}$ ile 1986 yılında ağustos ayında ölçülmüştür. Ovacık ilçesinde en düşük sıcaklık $-14,8\text{ C}^{\circ}$ ile 1989 yılında ocak ayında, en yüksek sıcaklık ise $24,2\text{ C}^{\circ}$ ile 1990 yılında temmuz ayında ölçülmüştür. Nazımiye ilçesinde en düşük sıcaklık $-4,6\text{ C}^{\circ}$ ile 1990 yılında ocak ayında, en yüksek

sıcaklık ise 26, 2 C° ile 1989 yılında temmuz ayında ölçülmüştür. Pertek ilçesinde en düşük sıcaklık -3, 9 C° ile 1990 yılında ocak ayında, en yüksek sıcaklık ise 29, 2 C° ile 1986 yılında ağustos ayında ölçülmüştür. Tunceli merkez ilçede en düşük sıcaklık -10, 2 C° ile 1972 yılında ocak ayında, en yüksek sıcaklık ise 29, 8 C° ile 2000 yılında temmuz ayında ölçülmüştür. Çemişgezek ilçesinde en düşük sıcaklık -9, 1 C° ile 1972 yılında ocak ayında, en yüksek sıcaklık ise 30,3 C° ile 2014 yılında ağustos ayında ölçülmüştür. Hozat ilçesinde en düşük sıcaklık -9, 3 C° ile 1972 yılında ocak ayında, en yüksek sıcaklık ise 24, 2 C° ile 1988 yılında ağustos ayında ölçülmüştür.

Grafik 2: Tunceli, Mazgirt, Çemişgezek, Hozat istasyonları Aylık Ortalama Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik

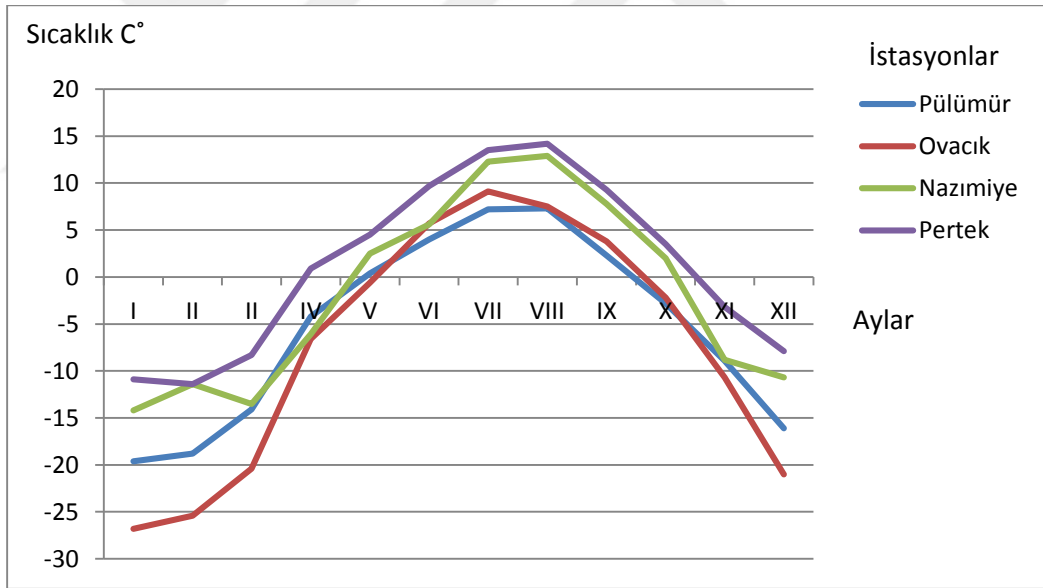
Uzun yıllar ortalama aylık minimum sıcaklıklara bakıldığında tablonun değişmediğini en düşük sıcaklıkların Ovacık, Pülümür ve Hozat ilçelerinde olduğu, en sıcak değerlerin ise Çemişgezek ve Pertek ilçelerin de görülür (Tablo:4). Bu durum üzerinde ise Keban Barajının ılımanlaştırıcı etkisi ile rakımın düşük olması etkili olmuştur (Grafik 3 ve Grafik 4) .

Tablo 4: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık Ortalama Minimum Sıcaklıklar(C°)(1967-2014)

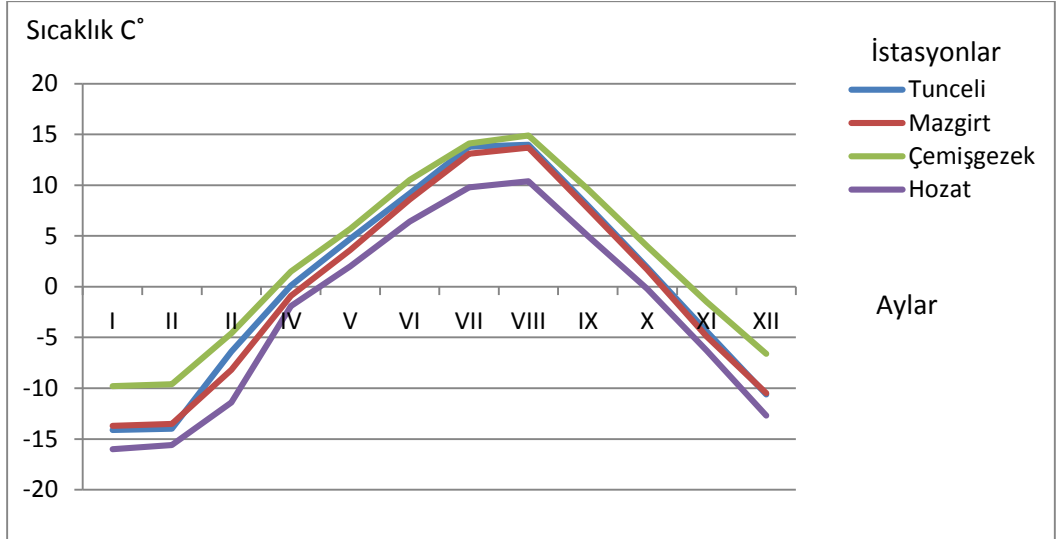
İstasyon adı	R. S.	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	ORT.
Pülümür	26	-19.6	-18.8	-14.1	-4.2	0.4	4.0	7.2	7.3	2.3	-2.8	-8.9	-16.1	-3.2
Ovacık	9	-26.8	-25.4	-20.4	-6.6	-0.6	5.7	9.1	7.5	3.8	-2.2	-10.7	-21.0	-7.3
Nazımiye	3	-14.2	-11.4	-13.5	-6.1	2.5	5.6	12.3	12.9	7.8	2.0	-8.8	-10.7	-4.7
Pertek	11	-10.9	-11.4	-8.3	0.9	4.5	9.7	13.5	14.2	9.3	3.5	-3.2	-7.9	1.2
Tunceli	51	-14.1	-14.0	-6.4	0.1	4.7	9.2	13.8	14.0	8.0	1.9	-4.4	-10.6	0.2
Mazgirt	33	-13.7	-13.5	-8.2	-0.9	3.6	8.6	13.1	13.7	7.7	1.7	-4.9	-10.5	-0.3
Çemişgezek	46	-9.8	-9.6	-4.6	1.5	5.7	10.5	14.1	14.9	9.6	4.0	-1.5	-6.6	2.4
Hozat	30	-16.0	-15.6	-11.4	-1.9	2.0	6.4	9.8	10.4	5.0	-0.2	-6.3	-12.7	-2.6

Kaynak: DMİGM Yayınlanmamış Döküm Cetveli

Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde mininum sıcaklıkların diğer ilçelere göre daha düşük olmaması tarımsal ürün desenin de farklı şekillenmesine neden olmaktadır. Çemişgezek ve kısmen Pertek ilçelerinde Trabzon hurması, zeytin, fındık, Antep fıstığı, incir, limon ve nar gibi ılgan iklim meyveleri yetişmektedir.

Grafik 3: Pülümür, Ovacık, Nazımiye, Pertek İstasyonları Aylık Ortalama Minimum Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik

Grafik 4: Tunceli, Mazgirt, Çemişgezek, Hozat İstasyonları Aylık Ortalama Minimum Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik

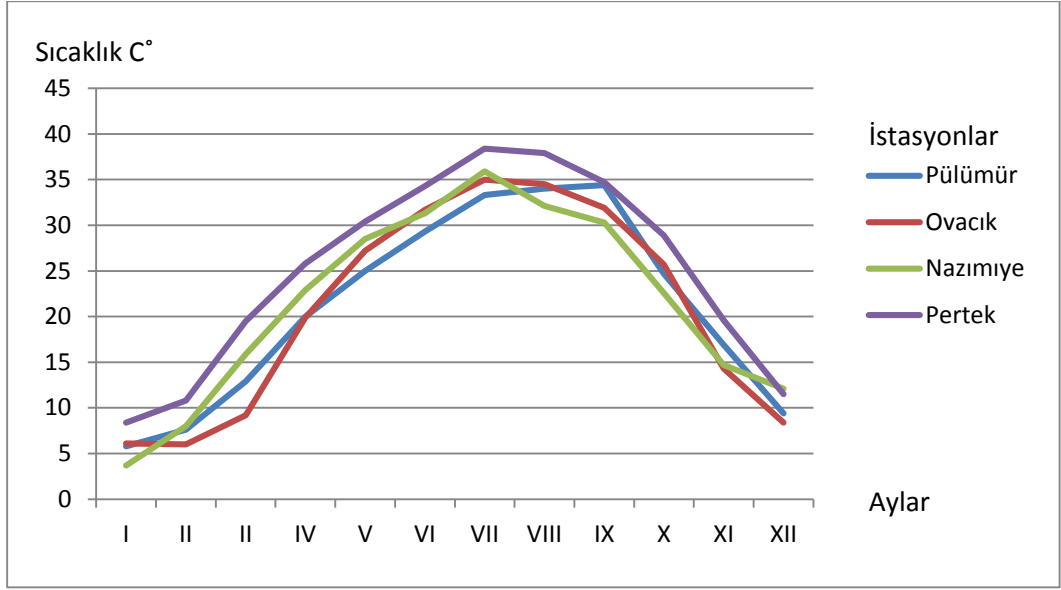
Uzun yıllar ortalama aylık maksimum sıcaklıklara bakıldığında en sıcak ortalamaların Pertek, Çemişgezek ve Merkez ilçe istasyonlarında ölçüldüğü görülmüştür (Tablo: 5)

Tablo 5: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık Ortalama Maksimum Sıcaklıklar(C°)

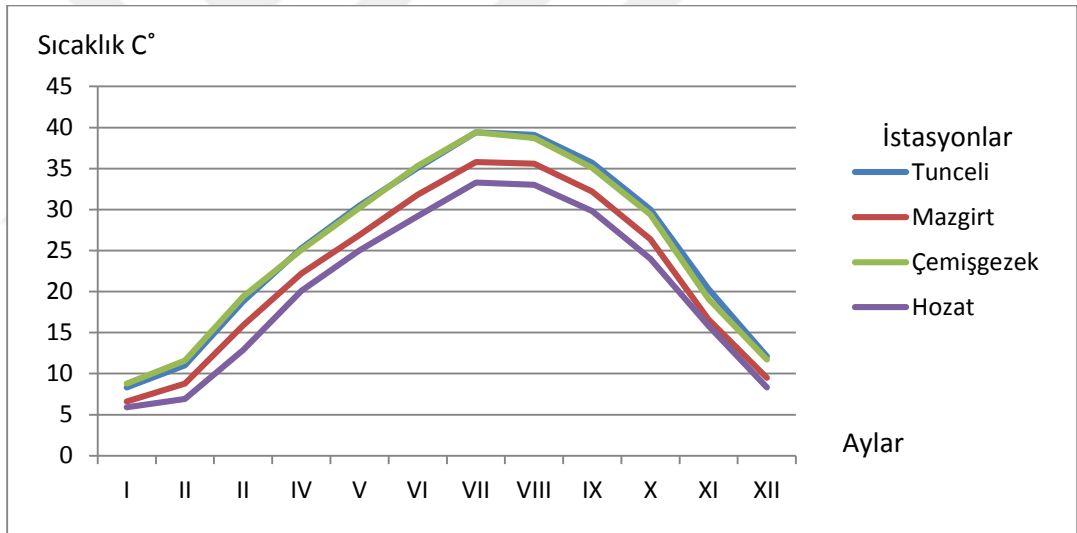
İstasyon adı	R. S.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	ORT.
Pülümür	26	5.8	7.6	12.9	20.0	25.0	29.3	33.3	34.0	34.4	24.7	16.9	9.4	20.7
Ovacık	9	6.1	6.0	9.2	19.9	27.2	31.7	35.0	34.5	31.9	25.7	14.3	8.4	20.8
Nazimiye	3	3.7	8.0	15.9	22.9	28.5	31.3	35.9	32.1	30.3	22.6	14.7	12.1	21.5
Pertek	11	8.4	10.8	19.5	25.8	30.4	34.3	38.4	37.9	34.7	28.9	19.6	11.5	25.0
Tunceli	51	8.3	11.0	18.8	25.3	30.5	35.1	39.4	39.1	35.7	30.0	20.3	12.1	25.5
Mazgirt	33	6.6	8.8	15.9	22.2	26.9	31.8	35.8	35.6	32.2	26.4	16.6	9.5	22.4
Çemişgezek	46	8.8	11.6	19.4	25.1	30.2	35.3	39.4	38.7	35.1	29.4	19.1	11.7	25.3
Hozat	30	5.9	6.9	12.9	20.1	25.0	29.2	33.3	33.0	29.8	24.0	15.8	8.3	20.4

Kaynak: DMİGM Yayınlanmamış Döküm Cetveli

Tunceli ilinde en çok tarımsal faaliyetlerin yapıldığı ve ürün elde edildiği yerlere bakıldığında maksimum sıcaklıkların yüksek olduğu yerler ile paralellik olduğu görülmektedir (Grafik 5 ve Grafik 6)

Grafik 5: Pülümür, Ovacık, Nazımiye, Pertek İstasyonları Aylık Ortalama Maksimum Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik

Grafik 6: Tunceli, Mazgirt, Çemişgezek, Hozat İstasyonları Aylık Ortalama Maksimum Sıcaklıkların Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Garfiği

Kış aylarında ortalama sıcaklıkların 0 C° altına düşmesi ile donlu günler yaşanır. Tunceli ilinde don olayları evresi Ekim-Nisan ayları arasındadır. Verilen istasyonların donlu gün sayılarına bakıldığında en az don olayları Temmuz ve Ağustos aylarına görülürken, en fazla donlu günler Aralık, Ocak ve Şubat aylarında görülmektedir (Tablo 6).

Tablo 6: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık ve Yıllık Ortalama Donlu Günler Sayısı

İSTASYON ADI	R. S.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	ORT.
Pülümür	26	29.9	25.4	22.5	7.8	2.0	1.0	-	-	1.0	5.3	19.4	26.2	14.0
Ovacık	9	30.8	26.1	27.0	10.0	3.0	-	-	-	-	4.4	17.7	27.5	18.3
Nazımiye	3	30.5	27.0	13.0	3.0	-	-	-	-	-	-	15.0	27.5	19.3
Pertek	11	26.1	23.2	14.7	1.8	-	-	-	-	-	-	9.5	20.5	16.0
Tunceli	51	24.8	20.9	10.3	2.2	1.0	-	-	-	-	2.2	9.7	19.1	11.3
Mazgirt	33	20.0	20.0	21.0	4.0	-	-	-	-	-	-	8.0	14.0	14.5
Çemişgezek	46	21.8	17.3	7.8	1.7	-	-	-	-	-	1.0	6.1	15.7	10.2
Hozat	30	24.8	20.8	12.8	3.4	2.8	6.0	7.0	8.0	9.0	2.8	9.6	19.7	10.6

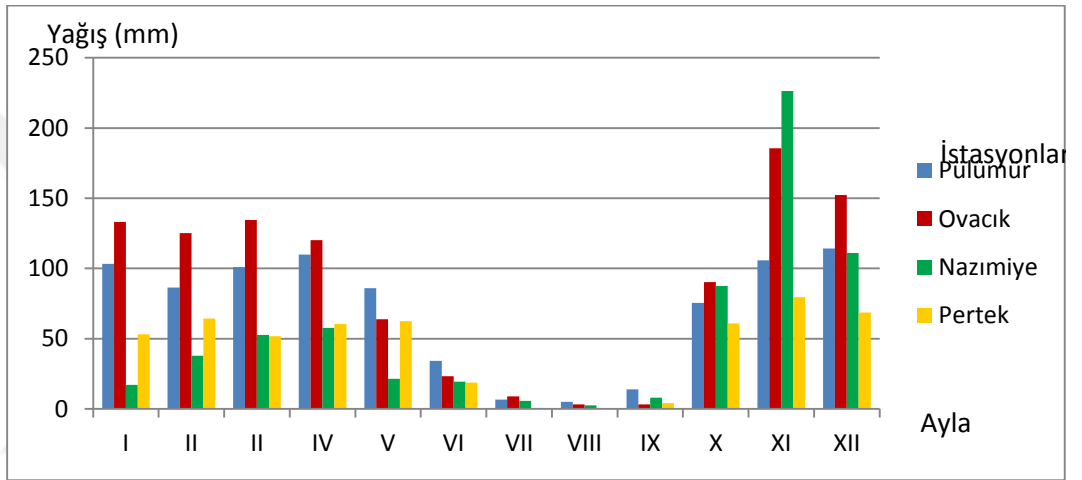
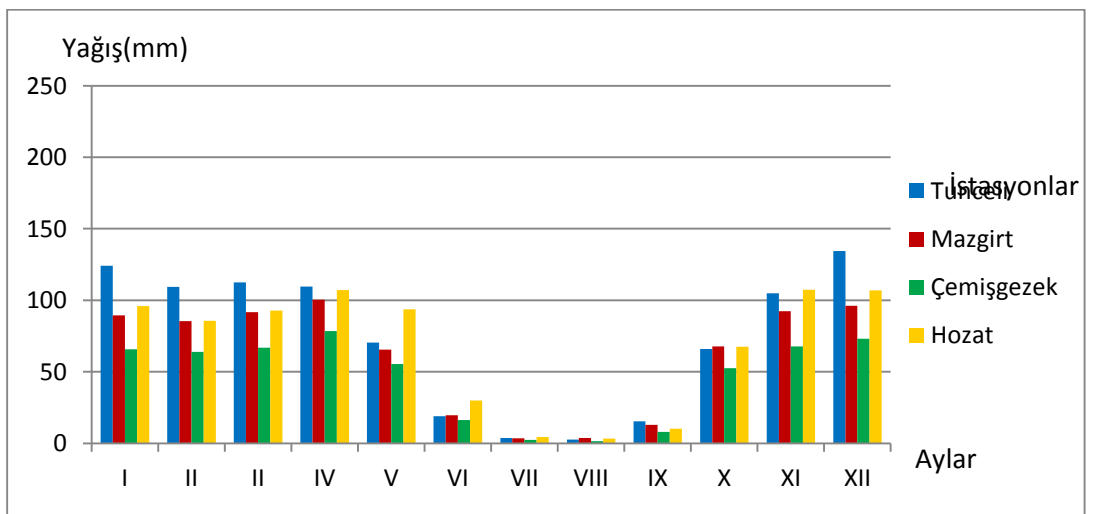
Kaynak: DMİGM Yayınlanmamış Döküm Cetveli

Yağış: Tunceli Yöresinin yıllık ortalama yağış tutarı 751.8 mm'dir. Yağış tutarı %36,5 'lik oranla en fazla kış mevsiminde çoğunlukla kar şeklinde düşmektedir. %32,7'lik bir oranla ilkbaharda yağış düşmekte, en az ise %4'lük bir oranla yaz mevsiminde yağış düşmektedir. Yükselti farklılığı nedeniyle ilkbahar ve sonbahar aylarında Mazgirt, Pertek, Çemişgezek ve Tunceli il merkezinde yağışlar yağmur, ilin kuzeyinde bulunan Ovacık, Nazımiye ve Pülümür ilçelerin de karla karışık yağmur, Munzur Dağları'nda ise kar ve tipi şeklinde düşmektedir. Tunceli'nin coğrafi yapı itibariyle vadi, plato ve yüksek meyilli dağlık bir yapıya sahip olması nedeniyle, ilkbahar aylarında Ovacık ve Pülümür vadisinde genellikle çığ olayları yaşanmaktadır. Tunceli il merkezinin 2014 yıllı yağış değerleri incelendiğinde, Meteoroloji verilerine göre, ilde ortalama en yüksek yağış kış mevsiminde, en az yağışların ise yaz aylarında görülmektedir. En çok yağış 2014 ocak ayında 108.7 mm, en az yağış ise ağustos ayında 1.6 mm olarak görülmüştür. İlçeler bazında en fazla yağışın Ovacık, Pülümür ve Merkez ilçe olduğu, en az yağış ortalamalarının ise Pertek ve Çemişgezek ilçelerine ait olduğu görülmektedir. Bu durum üzerinde özellikle yükselti faktörü etkilidir. Bütün istasyonların yağış ortalamalarına baktığımızda Çemişgezek ve Mazgirt istasyonlarında nisan ayında 100 mm civarı yağış olduğunu, diğer istasyonlarda ise en çok yağışın kasım, aralık ve ocak aylarında 150 mm civarında düştüğünü görmekteyiz. Genel olarak en az yağışın ise temmuz ve ağustos aylarında düştüğünü görebiliriz (Tablo 7, Grafik 7 ve Grafik 8).

Tablo 7: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık Ortalama Yağış(mm)

İstasyon adı	R. S.	I	II	II	IV	V	VI	VII	VII I	IX	X	XI	XII	ORT.
Pülümür	26	103.3	86.4	101.1	110.0	86.0	34.2	6.7	5.0	13.9	75.4	105.8	114.3	70.2
Ovacık	9	133.2	125.2	134.6	120.1	63.8	23.3	8.9	3.3	3.3	90.2	185.5	152.4	87.0
Nazımiye	3	17.2	37.8	52.7	57.8	21.4	19.5	5.8	2.5	7.9	87.6	226.3	111.0	53.9
Pertek	11	53.2	64.4	51.8	60.4	62.5	18.8	0.7	0.6	4.1	60.9	79.5	68.6	43.8
Tunceli	51	124.1	109.4	112.6	109.5	70.3	19.0	3.6	2.6	15.4	66.0	104.8	134.5	72.7
Mazgirt	33	89.4	85.3	91.6	100.3	65.5	19.6	3.4	3.6	12.9	67.7	92.3	96.1	60.6
Çemişgezek	46	65.7	63.9	66.9	78.4	55.3	16.2	2.3	1.4	8.0	52.4	67.7	73.2	45.9
Hozat	30	95.9	85.7	92.8	107.1	93.6	29.9	4.3	3.3	10.3	67.4	107.4	106.8	67.0
Ortalama		85,3	82,3	88,0	92,9	64,8	22,6	4,5	2,8	9,5	70,9	121,2	107,1	751,8

Kaynak: DMİGM Yayınlanmamış Döküm Cetveli

Grafik 7: Pülümür, Ovacık, Nazımiye, Pertek İstasyonları Ortalama Yağışın Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik (mm)**Grafik 8:** Tunceli, Mazgirt, Çemişgezek, Hozat İstasyonları Ortalama Yağışın Yıl İçindeki Seyrini Gösterir Grafik (mm)

Kar yağışlı günlerin en fazla Pülümür ve Hozat ilçelerinde olması tarım faaliyetlerinde kısıtlı olmasında etken olmuştur. Kar yağışlı gün sayısını en az olduğu ilçeler ise Çemişgezek ve Pertek ilçeleridir. Burada ılıman bir hava oluşmasında rakım ve Keban baraj gölü etkili olmuştur (Tablo:8)

Tablo 8: Seçilmiş İstasyonlarda Aylık ve Yıllık Ortalama Kar Yağışlı Günler Sayısı

İstasyon Adı	R. S.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	ORT.
Pülümür	26	12.0	10.8	9.0	2.9	0.2	-	-	-	-	0.6	3.6	10.8	4.2
Ovacık	9	8.8	7.3	6.1	0.3	0.1	-	-	-	-	0.3	3.1	7.5	2.8
Nazımiye	3	4.0	5.0	2.5	1.5	0.5	-	-	-	-	0.0	5.5	8.5	2.3
Pertek	11	6.8	6.7	3.2	0.1	-	-	-	-	-	-	1.6	4.8	1.9
Tunceli	51	9.0	7.9	3.6	0.4	-	-	-	-	-	0.1	1.0	5.8	2.3
Mazgirt	33	9.6	8.9	5.2	0.9	-	-	-	-	-	0.2	2.2	7.3	2.9
Çemişgezek	46	5.9	4.9	1.9	0.3	-	-	-	-	-	0.0	0.5	3.4	1.4
Hozat	30	12.3	11.3	8.9	2.4	0.1	-	-	-	-	0.3	3.3	9.7	4.0

Kaynak: DMİGM Yayınlanmamış Döküm Cetveli

Özetle iklimin ekonomik faaliyetlere etkileri:

1- İklim özellikleri Türkiye de yerleşmeyi de önemli ölçüde etkilemektedir. Aşırı kar yağışı ile kapanan yollar, ulaşımı aksatmakta, ulaşımına uzun süre kapalı kalan yerlerde ise yerleşmeler seyrek olmaktadır (C. Şahin, H. Doğanay, Türkiye Coğrafyası, 227)

2- Bol olan yağış miktarı (751 mm) su kaynaklarının fazlalaşmasına ve bioçeşitliliğe sebep olmuştur. Zengin ve farklı bitki çeşitliliğine sahip olması beraberinde ilkel avcılık ve toplayıcılığın kent ortamında geçim kaynağı olmasına neden olmuştur.

3-Görülen karasal iklim kültür bitkileri çeşitliliğini kısıtlayarak daha çok tahıl ekiminin ön plana çıkmasını sağlamıştır.

4-Yağışın en fazla kış mevsiminde (kar yağışları şeklinde) ve ilkbahar mevsiminde düşmesi yörenin dış dünya ile bağlantısını uzunca bir süre oldukça güçleştirir. Kültürel etkileşim ve kültürel yayılım için engelleyici bir bariyer özelliği taşır.

5-Yağış ortalamalarının en fazla Ovacık, Pülümür ve Merkez ilçede olması beraberinde vejetasyon çeşitliliğine, mera ve yayla hayvancılığına avantaj sağlamıştır.

6-İklim farklılıkları, diğer doğal ve fiziki verilerle birlikte, Keban Baraj Gölü'nde kıyı turizmine, ilin kuzeyinde ise kış sporlarına yönelik turizmin geliştirilmesine olanak sağlamaktadır.

2.1.3. Bitki Örtüsü

Coğrafya bitkilerin yetişme şartları, coğrafi dağılışı ve dağılışı sebepleri ile ilgilenir (Dönmez, 1985, s. 2)

Röliyefdeki farklılaşma sıcaklık ve yağış şartlarındaki değişim ile kendini gösterir. Bu değişime yükselti ve bakı sebep olur. Yükseldikçe sıcaklık azalır yağış artar buna bağlı olarak bitki örtüsü çeşitlenir (Dönmez, 1985: 92). Tunceli ilinde çok farklı fiziki coğrafya özellikleri, dar alanlı ve kısa mesafede yaşanan sıcaklık, yağış farklılıkları, bakı ve çok zengin su kaynaklarına bağlı olarak zengin bio-çeşitliliğin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tunceli bölgesinin genel bitki örtüsü kuraklığa ve kış soğukluklarına dayanıklı olması sebebi ile meşe birlikleri ve yer yer de ardıç ağaçları ile karışık ormanlardır (Atalay, 1994, s. 240)

Orman formasyonu yağış sıcaklık ve toprak şartlarının elverişli, yetişme devresinin uzun olduğu her yerde yetişir (Dönmez, 198: 106). İran-Turan Bitki Alemi Kuşağı içinde kalan il topraklarının % 27'sini kaplayan ve genelde bodur ve baltalık meşe ağaçlarından oluşan ormanlar: ilin dağlık orta ve kuzey kesimlerinde, Tunceli Merkez, Ovacık, Pülümür, Hozat ve Nazımiye ilçelerinde yoğunlaşmaktadır. İlin kuzeyinde batıdan doğuya sıralar halinde uzanan dağların 1800-2000 metreden daha yüksekteki sarp ve dik yamaçları, doğal koşullar ve iklim nedeniyle genel olarak çıplaktır. Bu dağların güney yamaçlarında, 1800 metreden daha alçak kesimlerde yer yer meşe ve ardıç topluluklarına rastlanmaktadır. Dağların güneye doğru alçalan orta ve güney kesimleri meşe ormanlarıyla kaplıdır. Vadilerde ve akarsu boylarında meşe (quercus) , huş (betula) , ardıç (juniperus), kavak (populus nigra) , söğüt (salix alba), dişbudak (fraxinus angustifolia) , sumak (rhus coriaria) , akça ağaç (acer tataricum) , ceviz (juglans regia) ve çınar (platans orientalis) ağaçları bulunur. Platolarda ise doğal bitki örtüsünü kısa boylu otlar oluşturur (Koyuncu, Arslan,2009: 4) . Bitki örtüsü bakımından çok zengin olan Munzur dağı Milli Parkında 1518 çeşit bitki kayıtlı olup, bunlardan 43 çeşidi Munzur dağında, 227 çeşidi Türkiye'de endemik türlerdendir (Tunceli Ekonomik Değeri Olan Bitki Raporu, 2011: 38) . Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde orman varlığı gün geçtikçe azalmaktadır. Keban Baraj Gölü'ne bakan kesimlerde bodur meşeliklere rastlanmaktadır. Güney ilçelerinde orman varlığının zayıflamasına karşın meyve bahçelerinin yaygın olması, bitki örtüsünü zenginleştirmektedir.

İlin yerleşmeye daha fazla uygun olan güney kısımlarında tahrip edilen meşe ormanlarından arda kalan Arınç'ın da belirttiği gibi çalı kümeleri, dikenli bitkiler, cılız

step otları ve hatta yer yer çıplak kayalıklar yer almaktadır (Arınç, 2005, Cilt II: 47). Böğürtlen (rubus), kuşburnu (rosehip), alıç (alba), sumak (rhus coriaria), iğde (relatio) yaygın olarak görülen çalı formasyonudur. Osmanlı devletinin madenlerine kütük kömürü temin eden Dersim halkı gelinen noktada kendi orman örtüsünün tahribine sebep olmuştur.

Yağışın yeterince olmadığı, ağaçların yetişemediği alanlarda bahar aylarında yeşeren, sonbaharda kuruyan ot toplulukları yetişir, buna step denilmektedir. Step bitki örtüsünü oluşturan elamanlardan en yaygın olanı kekik (thymus sp.), geven (astragalus sp.), gelincik (papaver laevatum), sarmaşık (convolvulus), menekşe (viola kitabeliana) vb. dir (Atalay, 1994: 235) Steplerle kaplı otlak ve meraların varlığı küçükbaş hayvancılığın kabul ve yaygınlaşmasına neden olmuştur.

Sıcaklığın ağaç yetişmesine imkan vermeyen, yaklaşık 2500 metre civarlarından itibaren yüksek yerlerde dağ stepleri ve yüksek dağ çayırları yaygındır. Dağların yamaçlarında dağ stepleri hayvancılık ve yaylacılık açısından büyük öneme haizdir (Atalay, 1994: 238)

Munzur Dağları ve Vadisinde 1979-1981 yılları arasında Yıldırım tarafından "*Munzur Dağları Florası Üzerinde Bir Araştırma*" isimli doktora tezi yapılmıştır. Bu araştırmaya göre önemli bitki alanı kabul edilen Munzur Dağlarında 1407 tür, 75 alttür ve 36 varyete olmak üzere toplam 1518 takson saptanmıştır. Munzur dağlarında bilinen Türkiye'ye özgü endemik türlerin sayısı 277 olup toplam doğal flora oranı % 20'dir. Bunlardan 43 tür yalnızca Munzur dağlarına özgüdür. Munzur Dağlarına özgü olan bu türlerden biri Tunceli sarımsağı veya dağ sarımsağı olarak bilinen *Allium tuncelianum* türüdür. Diğer endemik türler ise Çançiçeği, Erzincan kirazı, Bindemir keklik otu, Munzur kekiği, Munzur Düğün çiçeği, Dağçayı, Munzur Dağı Oltu otu ve Menekşe sayılabilir (Yoğunlu, 2011:9). Gerek kendine has bitki çeşitliliğinin olması gerekse hayvan çeşitliliğinin olması Tunceli ilinde ilkel Avcılık- toplayıcılığın devam etmesine ve satışı ile ciddi bir gelir elde edilmesine sebep olmaktadır. Kısaca belirtmek gerekirse ilkbaharla beraber doğal ortamında Tunceli Sarmısağı (*Allium Tuncelianum*), gulik (Çiriş-Eremurus Speciabilis bieb.), mantar (Çakşır- Ferula Elaeochytris), pancar, kenger (*Gundelia Tournefortii*), ışkın (*Rheum Ribes*), zembul(zemul-*Origanum Acutidens*) vb bitkiler toplanıp satılarak gelir elde edilmekte ve ilin insanları tarafında tüketilmektedir (Foto 3). İlin yemek kültürüne baktığımızda yöresel bitkilere yapılan yemekler çokça yaygındır. Başlıca yaygın yemekler Mantar, Gullik (çiriş), Kavurmalı

Işgın, Pirpirim Boranisi (Semizotu), Kenger Kavurması vb yemeklerdir. Ovacık ilçesinin uzun dönem en önemli geçim kaynağı kenger sakızı satışıdır (Sılan, 201: 286). Tunceli sarımsağı (*Allium tuncelianum*) Dünya’da sadece Tunceli ilinde ve özellikle Munzur dağları eteklerinde yer alan Ovacık ve Pülümür ilçelerinde yaygın olarak bulunan endemik bir bitki türüdür. Bitki endemik olması ve ‘**Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı**’nda zarar görebilir olması nedeniyle korunması gereken bitkiler içinde değerlendirilmektedir (Yoğunlu, 2011:38).

Foto 3: Munzur Dağlarında Toplanan Mantar (Çakşır- Ferula Elaeochoytris) (Songül Oğan,2014)

2.1.4. Hidrografik Özellikler

Dağlık yapısı ve düzenli yağış almasıyla Tunceli ili su kaynakları yönünden oldukça zengindir. Düzenli yağış alan yüksek dağlarda yer altına sızan kar ve yağmur suları, daha düşük yükseltilerde kaynaklar halinde yeniden yüzeye çıkar. Akarsuları besleyen kaynakların sürekli olması akarsuların taşıdığı suyun bol ve su akışının ise düzenli olmasını sağlar. Tunceli’deki yerüstü ve yer altı sularının toplam yıllık akış miktarı 3. 114 hm³ civarındadır (DSİ verileri). İl topraklarından doğan irili ufaklı akarsuların birçoğu Munzur Suyu ve Pülümür Çayı’nda toplanmaktadır. İldeki akarsular, doğal göller ve baraj göllerinin envanteri ve su yüzeyi alanları hektar cinsinden belirtilmiştir (Tablo 9) .

Tablo 9: Tunceli İlinde Yerüstü ve Yeraltı Sularının Yıllık Akış Miktarları

Yıllık Ortalama su Akımı (hm ³ /Yıl)	
Yerüstü Suyu:	3112, 00
a-Munzur Suyu	1629, 00
b-Pülümür Suyu	1003, 00
c-Tahar Çayı	480, 00
Yeraltı Suyu	2, 20
TOPLAM	3114, 20

Kaynak: Devlet Su İşleri (DSİ) 93. Şube Müdürlüğü (Tunceli)

Tunceli ili dağlık ve yüksek bir bölge olduğundan çok sayıda akarsu vardır. Tunceli morfolojisinin oluşmasında akarsu aşındırmasının önemli bir yeri vardır. Saha kuzeyden güneye doğru alçaldığı için akarsularında yönü arazi yapısına uygun olarak kuzeyden güneye doğrudur. İldeki akarsuların genel özelliklerinden biri dağlık araziye derin vadilerle parçalamış olmalarıdır. Kışın yağın kar ve yağmur suları akarsuları beslemektedir. Kışın yağış kar şeklinde olduğu için akarsuların debileri düşük, ilkbaharda yağın yağmur ve eriyen kar suları akarsu debilerinin yüksek olmasını sağlamışlardır. Yazın buharlaşma ile alçalan akarsu seviyeleri, sonbahar yağmurları ile tekrar yükselir (Tunceli İl Yıllığı,2012:45)

Munzur Suyu Ovacık ilçesinin kuzeyinde Ziyaret Tepesi'nin eteklerinden doğan Munzur Suyu, Ovacık düzlüklerinin ortasında batı-doğu yönünde akar. Kuzey ve orta kısımlarında yer yer çok eğimli bir vadiye hızlı bir şekilde akan Munzur Suyu, farklı yönlerden gelen Havaçor, Mamuşağı, Şamuşağı, Kabuşağı, Nanikuşağı, Haçılı, Mercan, Merho, Kalan derelerinin sularını toplar. Munzur Suyu, il merkezinde Pülümür Suyu ile birleştikten sonra güneye akar ve Keban Baraj Gölü'ne dökülür. Büyük bir bölümü Munzur Vadisi Milli Parkı sınırları içerisinde kalan Munzur Suyu 144 km. lik bir güzergâha sahiptir ve saniyede ortalama 87 m³ su akıtmaktadır. Munzur Suyu'nun sıcaklığı kış aylarında 0-4 °C, yaz aylarında 18-20 °C'dir (Tunceli İl Yıllığı,2012). Munzur, başta kırmızı benekli alabalık olmak üzere, balık varlığı açısından oldukça zengindir. Yöreye özgü endemik türleri ve lezzetiyle ekonomik değer oluşturan alabalık, bölge turizmine de katkısı büyüktür. Debisi düzenli olmamakla birlikte, Aşağı Torunoba – Sarıtaş – Halbori Gözeleri arasındaki 20 km. lik kısmı rafting sporuna elverişlidir.

Pülümür Çayı Avcı Dağlarının eteklerinde doğup, derin ve dik vadiler oluşturarak akar. Yüksek ve karlı dağlardan beslenerek irili ufaklı birçok dere ile birleştiği için bol suya sahiptir; ancak rafting yapmak için debisi yeterli değildir. Kırmızıköprü'nün güneyinde kalan kısmı balık varlığı açısından zengin olup sportif balıkçılık için ve vadisi boyunca regasyon- yüzme sahaları nedeni ile bolca turist çekmektedir.

Tahar (Tağar) Çayı Kırklar Dağı'ndan doğar ve Kırklar Çayı'ndan beslenir. Çemişgezek ilçe merkezinin batısından geçerek Keban Baraj Gölü'ne dökülmektedir. Yüksek dağlardan beslenmeyen Tahar Çayı'nın taşıdığı su miktarı, kaynak suları ve mevsim yağışlarına bağlıdır.

Peri Suyu Bingöl'ün kuzeyinde Şeytan Dağlarının batı eteklerinden doğup, Murat Irmağının büyük kollarından birini oluşturur. Dar ve dik bir vadide akan Peri Suyu, Kayacı yöresinde Keban Baraj Gölüne dökülür. Kar sularıyla beslendiği için yaz aylarında da suyu boldur. Peri suyunun Dedebağ – Bağın Kaplıcasının kuzey ve güney kesimlerinde rafting yapılabilmektedir. Yine kıyısında bulunan bağın kaplıcaları termal turizm açısından önemli bir potansiyel taşımaktadır.

Tunceli ilinde Munzur Dağları ile Mercan, Avcı, Karasakal Dağları üzerinde ve Bağırpaşa Dağı'nın doruklar bölgesinde buzul yataklarının zamanla suyla dolması sonucunda oluşmuş küçük buzul gölleri vardır. Buzul gölleri içerisinde en büyüğü, Ovacık- Koyungölü köyünün kuzeyinde, 2.400 metre yükseklikte yer alan Karagöl'dür. Koyungölü köyü sakinlerinin geçmişte yayla alanı olarak kullandığı göl çevresinde bitki örtüsü ve doğal peyzaj etkileyicidir. Karagöl'ün dışında Koçgölü, Mercan Gölleri, Katır Gölleri, Dilincik Gölü, Çimli Gölü, Şer Gölü ve Buyer Baba Gölü doğal göller arasında yer alır (Saraçoğlu, 1989: 215) . Genelde 2.000- 3.000 metre yükseklikteki zirvelerde yer alan bu göllere bugünkü durumda herhangi bir ulaşım olanağı yoktur.

Yapay gölerin başında Keban Baraj Gölü gelir. Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerinin birçok köyünün kısmi arazilerini kaplamış bulunmaktadır. Bu gölün Tunceli yakasında Pertek ve Çemişgezek'in Elazığ'a ulaşımını sağlayan feribot iskeleleri vardır. 675 km²'lik bir alana sahip baraj gölünün yöre iklimi üzerinde olumlu etkileri olmuştur. Keban Baraj Gölü'ne açılan vadi boylarında ve çöküntü alanlarında iklimin ilin orta ve kuzey kesimlerine göre daha yumuşak ve bahar mevsiminin daha belirgin olması tarımsal çeşitliliği sağlamış, göl kıyılarını piknik, kamping gibi rekreasyon etkinlikleri için daha uygun hale getirmiştir. Baraj Gölü'nün Çemişgezek, Göktepe ve Akpazar kesimleri ise sportif balıkçılık için elverişli doğal ortama sahiptir. Ayrıca, baraj gölü yüzme gibi

etkinliklerin yanı sıra başta rüzgar sörfü olmak üzere çeşitli su sporları için de önemli bir potansiyel sunmaktadır (Tunceli İl Yıllığı, 2012. 32)

Tunceli'de 4 tane işletmede, 13 tane fizibilite raporu hazırlanmış olan toplam 17 tane hidroelektrik santrali (HES) bulunmaktadır (Tablo 10).

Tablo 10: Tunceli İli Sınırları İçinde İşletmede Olan ve Yapılması Planlanan Barajlar ve HES'ler.

BARAJLAR (DSİ ve ÖZEL TEŞEBBÜS)	Kurulu Güç (MW)	Oranı (%)	Yıllık Üretim Kapasitesi (Gwh/yıl)	Oranı (%)
İşletmede Olan	107, 76	20, 39%	416, 13	23, 94%
Mercan Regülatörü ve HES (Munzur-Mercan Çayı-Ovacık)	19, 20	3, 63%	78, 00	4, 49%
Uzunçayır Barajı ve HES (Munzur-Merkez)	84, 00	15, 89%	322, 00	18, 52%
Çemişgezek HES (Tagar Çayı-Çemişgezek)	0, 12	0, 02%	0, 75	0, 04%
Dinar Regülatörü ve HES (Munzur-Dinar Çayı-Merkez)	4, 44	0, 84%	15, 38	0, 88%
Su Kullanım Anlaşması ve Fizibilite Raporu Hazırlanmış Olanlar (DSİ tarafından gerçekleştirilen projeler)	368, 61	69, 73%	1143, 59	65, 78%
Akyayık Barajı ve HES (Mercan Çayı-Ovacık)	5, 00	0, 95%	30, 18	1, 74%
Bozkaya Barajı ve HES (Munzur Suyu-Merkez)	30, 21	5, 71%	103, 24	5, 94%
Kaletepe Barajı ve HES (Munzur Suyu-Merkez)	60, 00	11, 35%	204, 99	11, 79%
Pülümür Barajı ve HES (Pülümür Çayı-Merkez)	37, 40	7, 07%	112, 41	6, 47%
Pülümür Regülatörü ve HES (Pülümür Çayı-Pülümür)	29, 00	5, 49%	109, 87	6, 32%
Konaktepe Barajı ve HES I-II (Munzur Suyu-Ovacık)	207, 00	39, 16%	582, 90	33, 53%
Su Kullanım Anlaşması ve Fizibilite Raporu Hazırlanmış Olanlar (Özel sektör tarafından gerçekleştirilen projeler)	52, 25	9, 88%	178, 83	10, 29%
Tagar Regülatörü ve HES (Tagar Çayı-Çemişgezek)	12, 20	2, 31%	31, 37	1, 80%
Haskar Regülatörü ve HES (Pülümür Çayı-Pülümür)	13, 79	2, 61%	35, 82	2, 06%
Çobanyurdu Regülatörü ve 1 HES (Singeç Çayı-Pertek)	3, 02	0, 57%	11, 40	0, 66%
Çobanyurdu Regülatörü ve 2 HES (Singeç Çayı-Pertek)	8, 12	1, 54%	30, 54	1, 76%
İnköy Regülatörü ve HES (Hozat Çayı-Hozat)	13, 22	2, 50%	29, 73	1, 71%
Derman Regülatörü ve HES (Pülümür Çayı-Pülümür)	1, 90	0, 36%	5, 87	0, 34%
Armağan Regülatörü ve HES (Fırat-Pülümür)		0, 00%	34, 10	1, 96%
GENEL TOPLAM (17 HES)	528, 62	100%	1738, 55	100%

Kaynak: Devlet Su İşleri (DSİ) 93. Şube Müdürlüğü (Tunceli)

Tunceli il sınırları içinde yapılan ve yapımı devam eden HES'ler elektrik üretimi açısından gelir sağlasa da doğal ortam ve canlı ilişkileri, sosyal yaşam, göç gibi etkileri nedeni ile olumsuz etkileri vardır.

Tunceli de hidrografya insanın yaşam ve etkinliklerini etkilediği gibi, insanın da saha üzerinde en fazla olumsuz etki yarattığı alanlardan biridir. İlde en önemli coğrafi görünüm ünitelerinden biri HES ve barajlardır. Suyun kaynağından alınması, yer altından çekilmesi, akarsu üzerine hidroelektrik santral yapılması gibi suyun akışını kesen yada akarsuyun yönünü değiştiren müdahaleler tüm canlıları olumsuz etkiler. Hidroelektrik santrallerdeki su alma yapısı yada çelik su borusunun geçtiği yerlerde kayma olmaması için yapılan duvar gibi betonarme yapılar ile yol inşası için gerekli kum ve çakıl genellikle akarsu yatağından ve orman alanlarından açılan taş ocaklarından elde edilir. Akarsu yatağından kum ve çakıl çıkarılması sonucunda suyun bulanıklığı artar, çözülmüş oksijen miktarı azalır ve organik atıkların parçalanmasını sağlayan mikroorganizmaların aktiviteleri yavaşlar. Hidroelektrik santraller balıkların göç yollarını tıkayarak nehirlerdeki biyolojik hayatı etkiler. Balıkların önemli bir kısmı yumurtlamak amacı ile nehirlerin üst taraflarına yol alamaz, su alma yapılarından geçmeyi başaramaz, nehirdeki balık miktarı büyük oranda değişir, ayrıca santral inşaatında akarsulara bırakılan atık maddeler toplu balık ölümlerine neden olabilir. Örneğin Mercan suyu Munzur suyunun önemli kollarındandır ancak üzerinde Mercan HES kurulması ile beraber en önemli alabalık sahaları yok olmuş, bir vadi susuzluktan kurumaya yüz tutmuştur. Doğal yaşam ortamları yok olan bazı hayvan ve bitki türlerinin neslinin tükenmesi süreci hızlanır. Bugün Türkiye'deki birçok santralin endemik bitki türlerinin var olduğu ve nesli tükenmekte olan hayvanların yaşam sahaları olan Milli Parklar içinde inşa edildiği düşünülürse tehlikenin boyutları daha iyi kavranabilir (Hamsici,2010).

HES'lerin sosyal etkilerinin başında yerel halkın geçim kaynaklarının ve yaşam alışkanlıklarının yok edilmesi geliyor. HES'ler yapıldıkları yerlerde, tarım ve hayvancılıkla geçinen yurttaşların geçim kaynaklarına büyük darbe anlamına geliyor. Tarım sahalarının sular altında kalması, hayvancılık yapılamaması beraberinde göç olmasına sebep olmaktadır. Göçün en önemli sonuçlarından biri de zorunlu göçe maruz bırakılanların mülksüzleştirilmeleridir.

HES'lerin kuruldukları yörede insansızlaşmaya neden olması buradaki kültürel değerlerinde yok olması ve üretim- tüketim ilişkilerinin olumsuz etkilemektedir. Sürengen ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmemesine neden olmaktadır.

2.1.5. Toprak Özellikleri

Karalar üzerinde çeşitli yollarla oluşan toprak örtüsü, ihtiva ettiği organik ve inorganik maddeler nedeni ile çok değerli unsurlardır. İnsanların, bitkilerin ortaklaşa faydalandıkları toprak örtüsünün doğal ortam içerisinde önemli bir yeri vardır. Oldukça uzun bir sürede oluşan toprak örtüsü, erozyonla çok kısa sürede yok olabilmektedir. Bu sebeple üzerinde yaşadığımız, ekip biçtiğimiz toprağı çok iyi korumamız ve değerlendirmemiz gerekmektedir. Türkiye gibi ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan ülkelerde gelirin yükselmesi için, ülke topraklarının çok iyi bir şekilde etüd edilmesi ve ortaya çıkan sorunların giderilmesi gerekmektedir (Özçağlar, 1997:75, Şıkoğlu, 2010: 33).

Tunceli ilinde toprak guruplarının dağılımına Tunceli İli Arazi Varlığı Envanterinden (2001) veriler ile değerlendirecek olursak (Tablo 11):

Alüvyal Topraklar (A): Yüzey sularının tabanlarında veya tesir sahalarında akarsular tarafından taşınarak yığılmış bulunan genç sedimentler üzerinde yer alan, azonal topraklardır. 777.440 hektarlık alan içinde 4369 ha alan ile % 0, 56 oran ile en çok Ovacık (4146 ha) ve Mazgirt (223 ha) ilçelerinde bulunmaktadır.

Koluvyal Topraklar (K): Yerçekimi ile ya da yan derelerin kısa mesafelerde taşıyarak eğimin azaldığı yerlerde depo ettikleri materyallerin meydana getirdiği genç azonal topraklardır. Toplam arazi içinde 6612 ha ile % 0, 9 oranı ile en çok Ovacık, Merkez ve Pertek ilçelerinde dağılım göstermektedir.

Kahverengi Orman Toprakları (M): İntrazonal toprakların kalsimorfik gurubuna dahil sebebi ile karakteristik özelliği yüksek derecede kireç oranına sahip topraklardır. Toplamda 154.618 ha alan ile tüm arazinin % 19, 8 bir oranı kapsar. En çok Merkez, Nazımiye, Mazgirt ve Pülümür ilçelerinde dağılışı göstermekte ve Çemişgezek ilçesinde dağılışı göstermektedir.

Kireçsiz Kahverengi Orman Toprakları (N): A (B) C profiline sahip topraklardır. Topraklar içinde 154.318 ha ile % 19, 8 bir oranı kapsar. En fazla Ovacık ve Merkez ilçede dağılışı gösterir. Kuru tarım için önemli sahalardır.

Kahverengi Topraklar (B): Oluşumlarında kalsifikasyon rol oynadığı için içeriğinde kalsiyum bulunur. İlde 243.235 hektar % 31, 3 oran ile en fazla bulunan toprak gurubudur. En fazla sırası ile Çemişgezek, Pülümür, Ovacık ve Pertek ilçelerinde dağılışı gösterir. Kuru tarıma elverişlidir.

Kireçsiz Kahverengi Topraklar(U): Kahverengi veya açık kahverengi dağılılabir üst toprağa ve soluk kırmızımsı kahverengi B katmanına sahip zonal topraklardır. İlde 111.388 ha alan ile % 14, 3 orana sahiptir. En fazla Pülümür ve Hozat ilçelerinde dağılışı gösterir.

Bazaltik Topraklar (X): Bu topraklar genelde orta derin veya sığdır. İlde 23.455 ha alan ile % 3 bir orana sahiptir ve en çok Mazgirt ilçesinde Keban Baraj gölüne kadar olan bir sahada dağılışı göstermektedir. Bu topraklarda kuru ve sulu tarım yapılabilir, meyve bahçesi yetiştirilebilir.

Tablo 11: Büyük Toprak Guruplarının (Ha) Tunceli İlinde İlçelere Göre Dağılımı

Toprak Tipleri	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
A	-	-	-	223	-	4146	-	-	4369
K	1096	-	-	-	-	4633	773	110	6612
M	36136	-	4628	27816	35043	6530	18209	26256	154618
N	50336	5810	23705	2216	1510	57919	5362	7460	154318
B	17920	63027	4191	20082	3750	41015	37667	55583	243235
U	1670	2450	25516	-	13180	-	9889	58683	111388
X	3852	-	-	11476	-	-	8127	-	23455
IY	810	110	175	345	190	495	540	365	3030
ÇK	3980	4075	1410	660	-	30870	1580	8530	51105
Yoğ. Yerl.	168	-	-	-	-	27	-	-	195
Su Yüzevi	1100	13490	-	2300	-	-	8225	-	25115
TOPLAM	117068	88962	59625	65118	53673	145635	90372	156987	777440

Kaynak: Tunceli İl Arazi Varlığı Envanteri(2001)

Çıplak kaya ve Molozlar (ÇK): Üzerinde toprak katığı bulunmadığı için topraklaşmanın söz konusu olmadığı, parçalanmamış veya kısmen parçalanmış sert kaya ve taşlarla kaplı sahalardır. İlde 51.105 ha alan ile % 6, 5 orana sahiptir. Çıplak kaya ve molozlar Nazımiye ilçesi dışında tüm ilçelerde dağılışı göstermektedir.

Kumlu Çakıllı Molozlu Irmak Taşkın Yatakları (IY): Irmakların taşkın yataklarında kumlu çakıllı molozlu materyalin bulunduğu sahaları kaplar. İlde 3030 ha alan ile % 0, 4 bir orana sahiptir.

Birinci derecede tarım arazileri olarak nitelendirilen (1 ve 2. sınıfta yer alan: tarım arazileri, çayır-mera arazileri, sulu tarım arazilerini kapsayan arazilerdir.) araziler 15.858 hektarlık alanı ile toplam ilin yüz ölçümünün % 2'sini oluşturmaktadır. İkinci derecede önemli tarım arazileri (tahıl ve endüstri bitkileri yetiştirilen ve yetiştirilmesine uygun araziler) 28.907 hektar olup il yüzölçümünün %3, 7 'sini oluşturmaktadır. Üçüncü derecede önemli tarım arazileri (tesis edilmiş bağ-bahçe ve özel ürün arazileri) toprakları Tunceli ilinde bulunmamaktadır. Diğer araziler denilen işlemeli tarıma uygun olmayan ya da sınırlı olan ve orman rejimindeki araziler olarak tabir edilen araziler ise 707. 560 hektar olup il yüzölçümünün % 91'ini kapsamaktadır(Tablo:12) (Tunceli İli Arazi Varlığı Envanteri, 2001: 27).

Tablo 12: Büyük Toprak Gruplarına Göre Arazilerin Kullanım Kabiliyet Sınıfları

Büyük Toprak Grupları	Arazi Sınıfları(Hektar)								
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	Toplam
A	2041	670	1658	-	-	-	-	-	4369
K	-	890	1479	3723	-	520	-	-	6612
M	-	-	3833	6230	-	17944	126611	-	154618
N	-	1465	3891	10379	-	14893	123690	-	154318
B	197	4770	13066	22800	-	24137	178265	-	243235
U	-	1462	7397	7285	-	6590	88654	-	111388
X	-	-	1350	3852	-	7688	10565	-	23455
IY	-	-	-	-	-	--	-	3030	3030
ÇK	-	-	-	-	-	-	-	51105	51105
Su Yüzeyi	-	-	-	-	-	-	-	25115	25115
Yoğ. Yerleşim	-	-	-	-	-	-	-	195	195
Toplam	2238	9257	32674	54269	-	71772	527785	79445	777440

Kaynak: Mülga Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Birinci ve ikinci derece arazi varlıklarının il yüzölçümünün % 5,7'sine tekabül etmesi, Tunceli ili genelinde de tarım eksenli ekonomik faaliyetlerin yapılmasını engellemektedir.

2.2. Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Beşeri Faktörler

Beşeri unsurlar denildiğinde insan ile ilgili olan özellikler anlaşılır. Ekonomi üzerinde etkili olan bu unsurlar; yerleşme özellikleri, nüfus dağılışı, özellik ve hareketleri, sermaye, ekonomik politikalar, yaygın iktisadi faaliyetler, ulaşım ağı, arazi kullanımı vb unsurlardır.

2.2.1. Yerleşme Özellikleri

Yerleşme denildiğinde insanların yaşamlarını belirli bir alanda sürdürme eylemi akla gelir. Yerleşme birimlerini meydana getiren meskenler, insanın doğal ortam üzerinde

inşa ettiği en önemli kültürel varlıklardandır (Şahin, 2009: 82). Yerleşme yerlerinin belirlenmesinde etkili olan faktörleri aynı zamanda o bölgede insana dair faaliyetlerinde dağılışımda etkili olan faktörler olmuş oluyor. Bu anlamda yerleşmelerin dağılışımda etkili olan fiziki ve beşeri faktörleri kısaca açıklamak gerekir.

Yerleşmelerin kurulmasında ve dağılışımda etkili olan fiziki faktörler; İklim, su kaynaklarının varlığı, yükselti, bitki örtüsü vb' dir (Şahin, 2009: 82) Bunların başında iklim gelir. İklimin daha ılımanlaştığı, yağış ve sıcaklık değerlerinin tarımsal faaliyetler için uygun olduğu ilin güney kısımlarında özellikle Pertek, Çemişgezek, Mazgirt ve kısmen Merkez ilçede iklimin yaşanabilirliği oranında, daha fazla insan yaşadığı, yerleşmelerin daha fazla olduğu, en fazla tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerinin bu ilçelerde yapıldığı görülmektedir (Tablo 59, 60, 61, 62, 63, 52, 53). Tunceli ilinde bir diğer faktör su kaynaklarıdır. İçme, sulama suyu ve diğer çeşitli kullanım sebepleri nedeni ile genelde su kaynaklarının kenarlarını ve akarsu boylarını tercih etmişlerdir. Sulu tarım sahaları ve alüvyon toprakların Mazgirt ilçesinde Keban baraj gölü kenarında olması tesadüfi değildir. Yine köylerin su kaynağı etrafında toplu yerleşmeler halinde olması, suyun dağılışımda paralel tarımsal faaliyetlerin, yaylacılığın, turizm, ulaşım ve balıkçılık faaliyetlerinin aynı alanlarda dağılışı gösterdiği görülmektedir. İlin yükseltisinin fazla olduğu yerlerde yağış miktarı fazla olsa bile tarımsal üretim yapılamamakta bu durumda beraberinde yerleşmelerin daha güneyde alçak yerlere ya da vadi kenarlarına kurulmasına, yükseklerde hayvancılık faaliyetleri için geçici yerleşmelerin oluşturulmasına sebep olmuştur. Çünkü bu alanlarda tarım, ulaşım, ticaret gibi ekonomik faaliyetlerin zorlaşmasına ek olarak ısınma, giyinme açılarından da olumsuzluklar söz konusudur (Şahin, 2009: 85). Bitki örtüsünün gür olduğu alanlarda yerleşme kurulması ve buna bağlı olarak ekonomik faaliyet geliştirmek için elverişli sahalar değildir. Ancak mesken yapımında gerekli malzeme sağlaması, çeşitli orman ürünlerinde faydalanılması yakınındaki yerleşmelere avantaj sağlamaktadır (Şahin, 2009: 86). Bir dönem Pertek ve Mazgirt köylülerinin en önemli geçim kaynakları meşe ormanlarından elde edilen meşe kömürlerinin olması, yine dağlık bölgelerde yaşayan köylülerin yazın ilkel toplayıcılık kapsamında ormanlık sahalardaki bitkileri toplayıp satmaları avantaj sağlamaktadır.

Tunceli ilinde yerleşmelerin dağılışımda ve buna bağlı insansal faaliyetlerin dağılışımda etkili olan beşeri faktörler: Tarımsal faaliyetler, savunma, sanayi, turizm, ulaşım vb olmaktadır (Şahin, 2009: 86). Tarıma gelişen yerleşmeler, geliştikçe farklı ekonomik faaliyetlerin (hizmet, sanayi, ticaret, ulaşım vb) gelişmesine sebep olmaktadır.

Tunceli ilinin kentsel fonksiyonlarının gelişmemesinde, geçimlilik esasına dayalı tarımın yapıyor olması etkilidir çünkü verimli tarım sahaları yok denecek kadar azdır.

2.2.1.1. Yerleşmelerin Tarihi Gelişimi

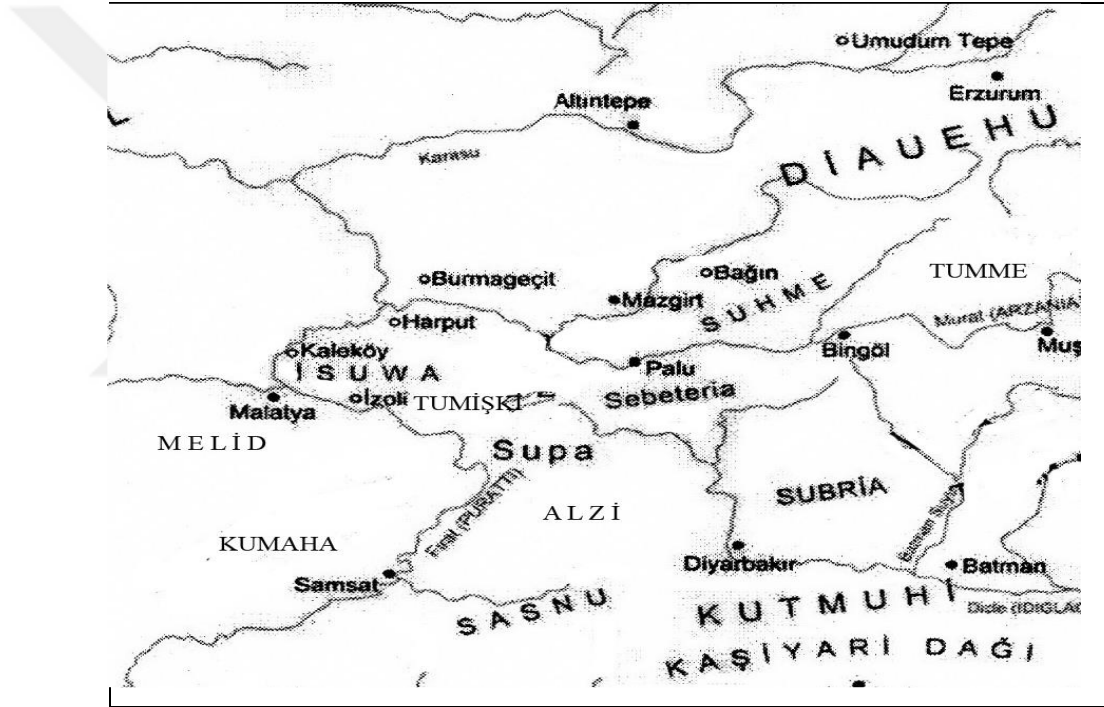
Bir ülke ve sahanın tarihi coğrafyasını ortaya koyabilmek için o alanla ilgili bir çok belge ve kaynağa ulaşmak, bunların içindeki belgelerden coğrafyaya ait olanları ayıklamak ve ortaya çıkanları coğrafyanın prensiplerine uygun bir şekilde değerlendirmek gerekir (Elibüyük, 1999: 11)

1935 yılında çıkartılan bir yasayla Tunceli adını alan bölgenin adı **Dersim** olarak bilinmektedir. Dimili lehçesinde der (kapı), sim (gümüş) sözcüklerinden oluşan bir isim tamlamasıdır. Türkçeye gümüş kapı olarak çevrilen Dersim adı ile ilgili olarak M. Ö. 4. yüzyıla ait bilgiler bulunmaktadır. Yunan gezginlerinin burası için Daranis dedikleri görülmektedir. M. Ö. 519 yılında Dara (Darius) Perslere kral olunca, tarihçi Ptolemy bugünkü Tunceli'yi, Daranalis olarak kaydetmektedir. Bu isim, yüzlerce yıl kullanılmıştır. (İl Yıllığı, 2012, s: 79)

Tunceli'deki yerleşmelerin tarihçesi hakkında en kapsamlı çalışma Tunceli'nin Çemişgezek ilçesi güneyinde yer alan Keban Baraj Gölü altında kalan Pulur (Sakyol) Höyüğünde 1968-1970 yılları arasında yapılan arkeolojik araştırmalar sonucunda elde edilen bulgulardır. Yöreye Kalkolitik Çağda (M. Ö. 5500-3500) yerleşildiğini göstermektedir. Pulur'da bulunan Höyükte yapılan kazılarda kale görünümünde evlere, ocaklara, dibeklere, çeşitli öğütme araçlarına, çeşitli hayvan resimlerine, tunçtan yapılmış iğne ve kazma gibi çeşitli madeni eşyalara rastlanmıştır. On üç mimari katı bağrında saklayan höyükde sırası ile Eski Bronz, Kalkolitik ve Genç Neolitik kültürleri tespit edilmiştir. Michigan Üniversitesi laboratuvarında yapılan C14 tahlillerine göre V. kat. M. Ö. 2350 ve VIII. kat. M. Ö. 2470 ile tarihlendirilir (Erdoğan, 2004: 48) . İşuva (Hurri-Mitanni) adıyla anılan bölgede yazılı tarih M. Ö. 2200'lerde **Subarlar**la başlamaktadır. Erzincan bölgesinde kurulan Hayaşa krallığının güney sınırlarının Munzur silsilesinin güney eteklerine kadar uzandığı ve Hayaşa ile İşuva Krallığı arasında yer yer değişebilen geçiş alanında olduğuda bilinmektedir (Şahin, 2014: 35).

Hititler'in M. Ö. 13. yüzyılda Tunceli yöresine hâkim oldukları anlaşılmaktadır. Tunceli, Hititler'den sonra sırasıyla **Hurriler**, **Babiller** ve **Asurlar**'ın egemenliği altına girmiştir. Mazgirt ilçesinde bulunan kalede yapılan araştırmalarda rastlanan çivi yazısı belgelere göre Hitit Devleti yıkıldıktan sonra bölgeye, M. Ö. 12. yüzyılda **Urartular**'ın

egemen olduğu görülmektedir. Araştırmalar sonucunda, Mazgirt Kalesi, Bağın Kalesi, Kaleköyü Kalesi'nin Urartulara ait olduğu anlaşılmıştır. Yine merkeze bağlı Burmageçit kalesinde bulunan Yazılı Bronz Miğferin Urartu hükümdarı Menua zamanına ait olduğu tespit edilmiştir. Burmageçit'in Urartular zamanında Kuzey ile güneyi bağlayan bir kavşakta olduğu, bu bağlantının bir kolu doğuya doğru Mazgirt ve Kaleköye uzanmaktadır. Bu kalelerin Rusa II. (M. Ö. 685-645) zamanında iktisadi çıkarları korumak için kurulmuştur. Söz konusu yerde çok miktarda demir eriğinin olması Mazgirt ve Kaleköy'ün dönemin demir üretim merkezi olduklarını doğruluyor. Benzer bir yerleşke o zaman zengin bakır ve demir kaynaklarını kendi denetiminde işleyen Rabat Kalesidir. Fırat bölgesinin zengin altın, gümüş, kurşun, galen, bakır ve demir yataklarına sahip olması gerek Urartu, Asur ekonomisi için önem taşımıştır (Erdoğan, 2004: 117).

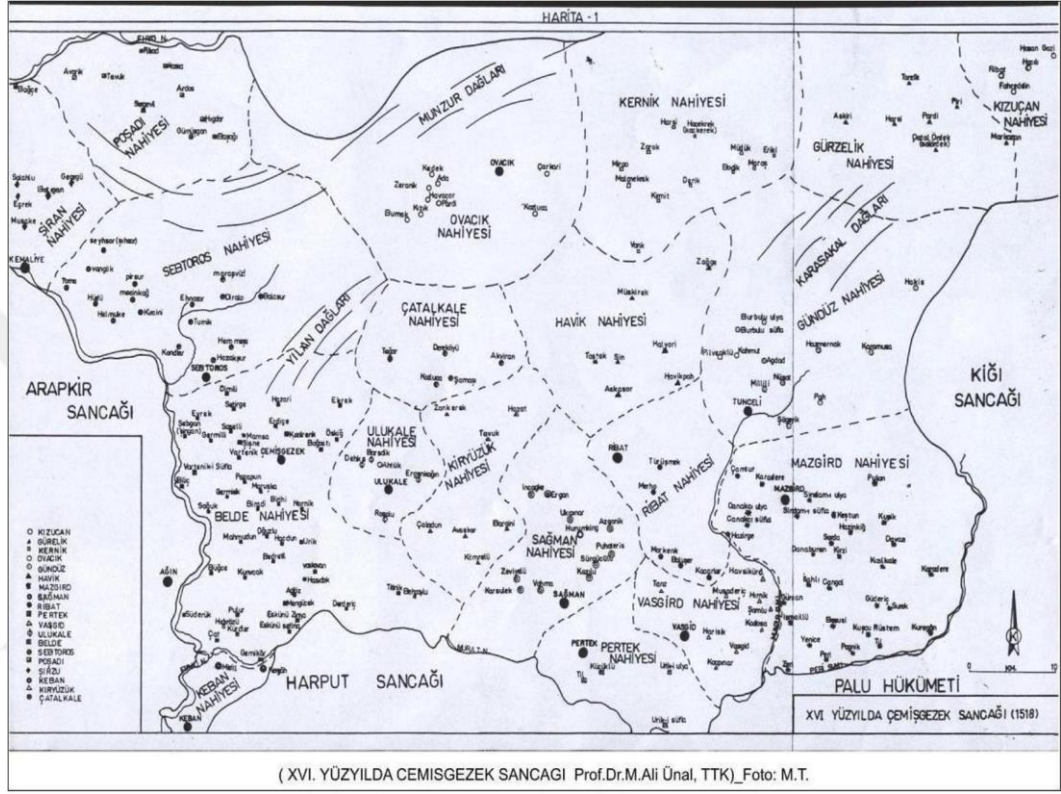

Harita 8: Urartu Krallığı'nın Batı ve Kuzeybatı Kesimleri. (Kaynak: Pınar

Pınarcık.http://egeweb2.ege.edu.tr/tid/dosyalar/XXVII-2_2012/TIDXXVII-2-2012-08.pdf. 15.03.2016)

Urartulardan sonra Tunceli, M. Ö. 7 yy'da Medler'in; sonra da M. Ö. 4. yüzyılda Persler'in eline geçmiştir. M. Ö. 333-330 yılları arasında Tunceli, Büyük İskender'in Asya Seferiyle birlikte Makedonya İmparatorluğu'nun topraklarına dâhil edilmiştir. İskender, çekilirken, bölgeye Sabıktaş'ı vali olarak bırakmış; Tunceli, Sabıktaş'a karşı ayaklanan Pers soylusu Anarates'in kurduğu Kapadokya Krallığı'nın kontrolüne

geçmiştir. Daha sonra sırası ile Roma, Bizans, Hazar, Ermeni, Anadolu Selçuklu, Moğol, Akkoyunlu ve 1473 yılında yapılan Otlukbeli Savaşı'ndan sonra Osmanlı yönetimi altına girmiştir (İl Yıllığı, 2012: 80). Tunceli, 1473 yılında Otlukbeli Savaşı ile Osmanlı egemenliği altına girdikten sonra, kısa bir süre **Safevi** hükümlanlığı altına girmiştir. 1514 yılında Yavuz Sultan Selim'in Safevi'lere karşı düzenlediği Çaldıran Seferi sonrası tekrar Osmanlıların yönetimi altına alınarak Çemişgezek Beyliği'ne bağlanmıştır (Harita 9).

Harita 9: XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı. (Kaynak: Mehmet Ali Ünal, http://479507.forumromanum.com/member/forum/entry_ubb.user_479507.2.1111411616.1111411616.1.tarihi_doenemlerden_guenuemueze_gelinceye_kadar_dersim_tunceli_uezerine_prof-dersim_zaza_platformu.html,15.03.2016)

1518 tahririne göre Çemişgezek sancağı 19 nahiye ve 399 köyden oluşmakta olup Diyarbakır Eyaletine bağlıdır (Ünal, 1999: 26). Çemişgezek Beyliği, Çemişgezek, Pertek, Sağman ve Mazgirt olarak Çarsancak'a (4 sancak) bölünmüştür. Osmanlı Devleti'nin yeni baştan idari olarak düzenlenmesine vesile olan Tanzimat Fermanı ile birlikte bölgedeki idari yapılanmada da bir dizi düzenlemelere gidilmiştir. 1 Nisan 1846 tarihinde Harput müstakil bir eyalet haline getirilmiş ve bu tarihten sonra Dersim Harput Eyalet'ine bağlanmış olmalıdır. İlin ilk valisi olan Fikri Paşa'nın yürüttüğü çalışmaların olumsuz sonuçlanması ve başka etkenler nedeni ile 1881 yılında vilayet statüsü altında yeniden

yapılandırılan Dersim, 1888 yılında tekrar sancağa dönüştürülmüş ve Mamuretülaziz Vilayetine bağlanmıştır (Yılmazçelik, 2011: 88). Lahiyalarda bu bölgede yaşayan insanların geçim kaynaklarının hayvancılık, ziraat, ticaret ve dokumacılık olduğu belirtilmiştir. Küçükbaş hayvancılığın yaygın olması kilim dokumacılığına dayalı ticareti bazı aşiretler için bir geçim kaynağı yapmaktaydı. Şavaklılar ve Mirakyanlar bölgede dokumacılıkları ile tanınmaktaydılar. Pilvenk aşireti ise Mamuretülaziz'e odun ve kömür satmakta ve ayrıca tütün ziraat yapmaktadır. Osmanlı bürokrasisince "Dersim Meselesi" Lahiyalarda bölge halkının yoksulluk ve geri kalmışlığı çerçevesinde açıklanmaktadır. 1890-1910 tarihli iki lahiya da her tarafı dağlık ve ormanlık olarak resmedilen dersim coğrafyasında arazi azlığının nüfus dağılımı ve yerleşim üzerindeki etkilerine temas edilmektedir. Civardaki köy yerleşmelerinin 2-3 en fazla 5-10 haneden ibaret bir şekilde dağınık oldukları, dağ eteği ve yamaçlarda açılan küçük tarlaların ancak birkaç haneye yeteceğinden söz edilmektedir (Gündoğan, Genç, 2013: 38). Lahiya sahipleri bölgeye gerekli yaptırımlar yapılır, aşiretler ticaret ve çalışmaya ve bu yolla da para kazanmaya teşvik edilirse meselenin büyük oranda halledileceğine inanıyorlardı. Bu çerçevede ilk aşamada dağınık halde yaşayan aşiretlerin topluca ticaret yolları ve merkezlerine yakın bölgelerdeki ziraate elverişli alanlara iskanları önerilmektedir (Gündoğan, Genç, 2013: 48). Erzincan Bidayet Mahkemesi Başkatibi Mustafa Şefik Efendi'nin Lahiyasına göre bölgede ziraatin ilerletilmesi ve hayvancılığın artırılması yoluyla genel servetin artırılması mümkündür. Bunun için seyyar bir ziraat müfettişi tayin olunarak ziraat'a elverişli tüm arazinin ektirilmesi, her köyde birer tarla mısır, patates, yonca, korunga, susam gibi hububat ekilmesi bu sorunun çözülmesinde yardımcı olacağı düşüncesindeydi. Köylülerin ürünlerini satabilmeleri içinde her kasabada bir Pazar yerini oluşturulması yoluyla da civardaki ticaret ağlarına dahil edilecek ve bu şekilde yarı göçebe aşiretlerin yerleşik hayata ve üretime geçmeleri teşvik edilmiş olacaktır (Gündoğan, Genç, 2013: 48)

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte bölge önce Dersim sonra da Tunceli adıyla il yapılmıştır. Dersim ilinin merkezi, Cumhuriyet'ten önce mutasarrıflık olan Hozat'tır. 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı Kanunla Dersim adı Tunceli olarak değiştirilmiş, geçici merkezi de Elazığ olmuştur. Yasanın ilk hazırlığında Munzur olan il adı, dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın önergesiyle Tunceli olarak değiştirilmiştir. Yeni kurulan Tunceli iline, Erzincan'ın Pülümür, Elazığ'ın Nazimiye, Hozat, Mazgirt, Pertek, Ovacık ve Çemişgezek ilçeleri bağlanmıştır. Tunceli il merkezi, 30 Aralık 1946 tarih ve 4993 sayılı

Kanunla Hozat'tan alınarak, eskiden **Kalan Kasabası** olarak bilinen bugünkü yere taşınmıştır (İl Yıllığı, 2012: 81). Köklü bir yerleşme tarihine karşın oldukça tenha bir yöredir. Çemişgezek Sakyol Köyü yakınlarındaki höyükte elde edilen buluntulara göre Kalkolitik dönemden beridir yerleşme halindedir (Arıncı, 2011: 198)

2.2.1.2. Yerleşmelerin Kuruluş Yeri Özellikleri

2013 TÜİK verilerine göre km²' ye 11 kişinin düştüğü bu bakımında 81. sırada yer alan Tunceli ili, toplam nüfus sayısı 85.428 kişi ile Türkiye 'de nüfusun en az olduğu 80. ildir. Nüfusun seyrek ve tenha olduğu Tunceli ilinde yerleşme üzerinde topoğrafya ve iklim koşulları etkili olmuştur. İlin kuzey kesimlerinde dağlık yapı nedeni ile yerleşmeler seyrek iken, güney kısmında ise arazinin yükselti ve engebesinin azalması özellikle baraj gölünün olduğu sahalarda yerleşmelerin sık olduğu görülmektedir. Dağlık yapısı, arızalı topoğrafyası, göç hareketleri ile şehir niteliğini taşıyabilecek büyük bir nüfus topluluğunun oluşmasını engellemiştir. Yerleşim alanları dağların geniş yer kapladığı kuzey kısmında genelde vadi yamaçlarında, güney kesimlerde ise vadi boyları ve çöküntü alanlarına yoğunlaşmıştır. İlçe merkezlerinin kuruldukları yerlere bakıldığında topoğrafya, hidroğrafya, iklim, ulaşım, güvenlik, yaygın ekonomik faaliyetlerin yerleşmelerin konumunu belirlediğini görmekteyiz. Pülümür, Nazımiye, Mazgirt ve Pertek ilçeleri bir yamacın eteğinde kurulmuştur. Hozat ve Çemişgezek ilçeleri bir vadi içinde, Tunceli Munzur vadisinin taraçaları üzerine kurulmuştur. Ovacık ilçesi ise geniş bir düzlük üzerinde kurulmuştur. Pertek ilçesinin gelişip kentsel fonksiyonlara sahip olmasında tarım sahalarının varlığı, ulaşım ağının güçlü olması ve fonksiyon alanı daha büyük yerleşmelere yakın olması etkili olmuştur. Tunceli ilinde köylerin yerleşim yeri dağılışına bakıldığında 1997 Köy Envanter etütlerine göre: 308 köyün 90 tanesi yamaçta, 43 orman kenarında, 36 tanesi ovada, 25 dağlık arazide, 24 tanesi orman içinde, 25 tanesi baraj gölü kenarında, 29 tanesi vadide, 18 tanesi yol kenarında ve 18 tanesi nehir kenarında kurulmuştur. Köylerin sadece %11,6'sının ovalık sahalarda kurulması topoğrafyanın yerleşmeler üzerinde baskın olduğunu göstermektedir. 1997 Tunceli Köy Envanterine göre 308 köy, 34 mahalle, 478 mezra, 6 kom yerleşmesi bulunmaktadır. 2012 Tunceli il yıllığında 8 ilçe, 366 köy ve 1108 mezra olarak belirtilen Tunceli ili yerleşim yerlerinin seçimlerinde etkili olan faktörlerin belirleyiciliği tarihçelerini de etkilemiş durumdadır. Tarihte önemli Bağdat-Harput yol güzergahlarının kenarlarında bulunan

Tunceli bölgesinin de önemli ulaşım yolları ya ilin güneyinden geçmiştir ya da batısı ve kuzeyinde geçmiştir.

Tunceli'nin yerleşim yeri olarak belirlenmesinde konum özelliği devreye girmiştir. Mameki adı verilen bir köyün zamanla büyümesi sonrasında Kalan Kasabası adını alan bu yerleşim birimi 25 Aralık 1935 tarih ve 2884 sayılı kanunla önce Dersim sonrada Tunceli adı ile il yapılmıştır. İl merkezi olarak seçilmesinde konumu düşünülmüştür. Elazığ- Erzincan karayolu ağı üzerinde ve diğer ilçe merkezlerine mesafe olarak orta noktadadır. Günümüzde ilçe merkezi, Elazığ- Tunceli karayolu boyunca doğu - batı uzantılı gelişmeye başlamıştır.

Tarihi Roma yollarının kenarında bulunana Çemişgezek yaklaşık M.Ö: 4000 yıllarında başlayan tarihi ile 1881 yılından itibaren kaza merkezi olarak varlığını günümüze kadar sürdürmüştür. Tahar vadisinin çöküntülerle genişleyen bir yerinde ve kayalık arazide kurulan kasaba, bugünkü düşünüşle iyi bir yerde olmamakla beraber sularının bolluğu ve yakın çevresi ile göz önünde bulundurulduğunda sahip olduğu verimli toprakları ve bilhassa müdafaaya elverişli durumu ile eski insanlar için en uygun yerleşme yerlerinden biri olarak göze çarpmaktadır (Sarıbeyoğlu, 1951). Özellikle Eskiçağlar' da kurulmuş pek çok yerleşmenin, kuruluş yeri seçiminde, tarımsal alan, su varlığı yanında, güvenlik (savunulabilirlik) olgusunun belirleyici rol oynadığı bilinmektedir. Kuşkusuz bu ölçütlere sonraki dönemlerde ticaret yollarına yakınlık derecesi de eklenebilir. Çemişgezek kasabasının kuruluş yeri seçimine etki eden ana faktörün güvenlik olgusu olduğunu belirlemek mümkündür. Kasabanın kurulduğu yerin topografyası, önemli savunma olanakları sağlamaktadır. Kasabanın batısında Tahar vadisinin dik yamaçları, kuzeyinde Deliteccal vadisi, doğusunda Gediktepe (1357 m.) yükseltisi nedeniyle tarih boyunca çok nüfuslu, önemli bir merkez olamamıştır. Çemişgezek ilçe merkezi Tahar Çayı vadisinin doğu yamacında eski bir heyelan sahası üzerinde kurulmuştur. Kuşkusuz bu topografik durum, kasabanın gelişimi üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Jeomorfolojik şartlar yerleşme alanını sınırlandıran en önemli faktördür. Kasaba nüfusu belirli bir büyüklükte sınırlı kalmıştır. Yine kasabanın bulunduğu alanın engebeli topografyası zirai faaliyetlere elverişli değildir. Kasabanın hemen batısında akış gösteren Tahar Çayı derin vadisi sarp yamaçları nedeniyle tarımsal faaliyetler için uygun değildir. Önemli ticaret yollarından uzak bulunan Çemişgezek, bu anlamda da gelişme olanağından yoksun kalmıştır. Buna göre kasaba gelişmeye pek uygun değildir. Bütün bu veriler ışığında kasabanın kuruluş yeri seçiminde güvenlik

olgusunun başlıca faktör olduğunu belirtmek mümkündür. Çemişgezek kuruluş yeri yerleşme açısından uygun bir yer değildir. Çünkü İlk ve Ortaçağ'ın temel ögesi olan savunma amacı dikkate alınarak kurulmuştur (Çiftçi, Güner, 2003: 23-27).

Ovacık ilçesi yerleşim yeri özelliklerine bakıldığında en belirgin ve geniş alanlar kaplayanı sandurlardır. Ovacık ovasında bulunan alüvyal dolgunun büyük bir bölümü Munzur Dağlarında Kuaterner'de meydana gelen buzullasmalara bağlı olarak flüvyoglasial süreçlerle oluşan sandur çökelleridir. Çalışma alanında, Aksu Dere, Magaradere, Karagöl Dere, Ziyaret Dere ve Kurudere-Havaçor Dere vadilerinin ovaya açıldıkları kesimde meydana gelmiş olan birikim şekilleri, flüvyoglasial depolardan oluşan bir çeşit birikinti konisi olan sandurları temsil etmektedir (Erinç, 2001). Bu sandurlar ile ovanın karıştığı alan üzerinde kurulan Ovacık ilçesinin güneyinde yüksek tepelik kısımlar, kuzeyinde ise yüksek eğimli yamaçlar mevcuttur.

1879 Hozat ilçesi merkez olmak üzere Dersim vilayetine bağlanmıştır. İlçeye bağlı köylerin yerleşim dağılımı Munzur dağlarının güneyi boyunca, etek kısımlarında kurulmuştur. Yerleşmelerde etkili olan faktör tarımsal sahaların varlığı ve eğimin az olduğu, bakı yönlü güney yamaçlar olmuştur.

Pertek ilçesinin yerleşim yeri olarak seçilmesinde Pertek Kalesinin Tunceli-Elazığ güzergahındaki geçiş noktasına hakim bir konumda olması etken olmuştur. Selçuklular döneminde Pertek Kalesi ve çevresi daha çok konumu ve savunmaya uygun özellikleri nedeni ile birer ticaret merkezi olarak tercih edilmiştir. Güneyinde Murat nehrinin (Günümüzde Keban barajı) varlığı, Harput-Dersim ulaşımında kilit bir nokta olması ve kuzeyinde Süpürgeç Dağlarının eteklerinde verimli tarım sahaları üzerinde olması nüfusun beslenmesi için avantajlı saha olmasını sağladığı için tercih edilmiştir. İlçede 45 köy, 73 mezra olmak üzere toplam 118 yerleşim yeri bulunmaktadır. Bu köylerin tamamı dolu olup, sadece 17 mezra boş durumdadır (İl Yıllığı, 2012: 176)

Nazımiye ilçesinde yükseltinin etkisiyle yerleşmeler dağlar arasındaki nispeten daha alçak yerlere kurulmuştur. Tunceli ilinin 553 km² yüzölçümü ile en küçük ilçesidir. İlçenin dağlık oluşu sebebiyle sık ve derin vadiler ile yarıldığı görülür. Çevresinin dağlık oluşuna bağlı olarak ilçe merkezinde yerleşmenin toplu olduğu söylenebilir. Kızıl Kilise adıyla Hozat Mutasarrıflığına bağlı iken 1876 tarihinde ilçe yapılmıştır. 4 Ocak 1936 tarihi itibarıyla Tunceli iline bağlanmıştır. İlçe merkezi 1 mahalle, 2 mezra (Kört ve Haltan) olmak üzere 3 yerleşim biriminden oluşmaktadır. İlçeye bağlı 32 köy yerleşim birimi mevcut iken, 1993 yılında 7 köyün tüzel kişiliği kaldırılmış ve bağlı köy sayısı

25'e düşmüştür. 25 köyümüze bağlı 171 mezra mevcuttur. İlk çağlarda savunma amaçlı olarak kurulmuş olsa da günümüzde daha çok dini inanç merkezleri olan ziyaretlerin varlığı ile ön plana çıkmaktadır (İl Yıllığı, 2012: 180)

Pülümür ilçesinin kuruluşu ve gelişimi üzerinde konum özelliklerinin etkisi büyüktür. Deniz seviyesine göre 1650 m yükseklikteki yerleşme, Pülümür deresi vadisi tabanının nispeten genişlediği ve küçük bir dağ ovası görünümünü kazandığı kesimde kurulmuştur. Yörede dağlık ve engebeli arazi yapısının yerleşme ve tarım imkânlarını kısıtlamasından dolayı, vadi tabanları ve dağ etekleri en uygun yerleşim alanları olarak belirlemiştir. Yörede ekip- biçmeye ve iskâna elverişli araziler sınırlı olup, tarım alanları (91 km²) ilçe arazisinin sadece % 6'sını oluşturmaktadır. Ayrıca genel olarak ağır kış koşullarıyla kendini hissettiren karasal iklim özelliklerinin hüküm sürdüğü sahada, Pülümür deresi vadisi soğuk rüzgârlara karşı nispeten korunaklı yapısıyla yörenin iskâna en elverişli rölyef ünitesidir (Yazıcı, Akpınar, Şahin, 2005: 15). Pülümür'ün tarihî süreç içerisindeki gelişimi ve idarî merkez oluşunda rol oynayan önemli faktörlerden biri de hiç kuşkusuz ulaşımdır. Doğu Karadeniz kıyılarını Erzincan ve Tunceli üzerinden güneydeki merkezlere bağlayan D 885 karayolu Pülümür kasabasından geçmektedir. Tunceli-Pülümür arasında Pülümür Deresi vadisini takip eden karayolu, kuzeyde Mıh Geçidi üzerinden Mutu Köprüsü mevkiinde (Sansa Boğazı) E 80 karayoluna bağlanmaktadır. Bilindiği üzere E 80 karayolu, Anadolu'nun batı yarısını doğu yarısına, hatta Kafkas ülkeleri, İran ve Afganistan'a bağlamaktadır (Yazıcı, Akpınar, Şahin, 2005: 16). Kapadokya Krallığı döneminde (M. S: 17 yılında) kurulduğu sanılan Pülümür Cumhuriyet döneminde Erzincan'a bağlı bir ilçe iken 4 ocak 1936 yılında Tunceli iline bağlanmış bir ilçedir (İl Yıllığı, 2012: 185)

2.2.2. Nüfus Özellikleri

Nüfus denildiğinde genel ifade ile belirli bir zamanda, sınırları belirli bir alanda yaşayan insan sayısı anlaşılmaktadır (Şahin, 2009: 2)

Toplumun en önemli unsuru nüfus olduğu gibi bir ülkenin en büyük kuvvet ve zenginlik kaynağı da onun nüfusedir. Ekonominin kuvvetli oluşu ve nedeni nüfusa bağlıdır. Bunun yanında bu ekonomik hayatın düzenlenmesinde, nüfus dağılım miktarının ve nüfusun kültürel yapısının önemi azımsanmayacak kadar önemlidir. Bir ülke beşeri inanın yaşama sahası olarak araştırılmak istenince en önde gelen meselelerden biri şüphesiz nüfustur (Karaboran, 1992: 1)

2.2.2.1. Nüfusun Tarihi Gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu zamanında yapılmış olan tahrirler tam anlamı ile sayım niteliğinde olmayıp, ülkenin her tarafında başka tarihlerde yapılan ve aylarca devam eden "nüfus tescili ameliyelerinden başka bir şey değildir" İmparatorluğun eyaletlerinde muhtelif gelir kaynaklarının devlete belirli hizmetler yapmakla yükümlü olan memur ve sipahilere bırakılmış olduğu bilinir. Bundan dolayı devletin vergi kaynaklarının miktarını, değişimlerini sık sık tespit etmesi gerekiyor. Bu amaçla 30-40 yıllık aralıklarla nüfus ve arazi sayımları yapılıyordu. Bu tahrirlerde her köy ve kasabada yetişmiş erkek nüfusu, isimleri, baba adı, elindeki toprak miktarı vs. kayıt ediliyordu. Fakat yalnız idari ve mali amaçlarla tertip edilmiş olan sayımlar, vergiye tabi olmayan nüfusu (kadın, çocuklar ve ihtiyarlar) kapsamadığı için modern sayım tekniğinin gerektirdiği şekillerde tatbik edilmemiş olduklarından sıhhsizdir (Karaboran, 1992: 205) çalışma sahamıza ait Osmanlı dönemine ait nüfus bilgileri bulunmaktadır. Ancak yukarıda belirlenen sebeplerden ve daha çok hane sayısı olarak tespitler, yeterince gerçeği yansıtmamaktadır.

Tunceli ili Türkiye'nin en az nüfuslu illerinden olup, 2013 TÜİK verilerine göre toplam nüfusu 85428 olup en az nüfus sahip Bayburt ilinden sonra ikinci ildir. Km²'ye düşen insan sayısı 11 olup aritmetik nüfus yoğunluğu en az olan ildir. Net göç hızı % 33.9 olup en çok göç veren Gümüşhane'den sonra ikinci ildir. 1927 yılına ait nüfus sayımına göre toplam 76.290 kişi yaşamaktaydı. Doksan yıl geçmesine rağmen nüfus artışının sadece % 12 kadar artmasının arka planında yaşanan iki büyük göç süreci vardır. Bunlardan biri 1935-1940 arası, bir diğer zaman dilimi ise 1990-2000 yılları arası dönemlerdir. Nüfus hareketleri kısmında detaylıca ele alınacaktır.

Nüfusun tarihsel gelişimi tam olarak bilinmemekle beraber tarihi gelişimini iki dönem halinde ele alabiliriz.

16. Yüzyıl - 20. Yüzyıl Arası dönem: Çalışma alanına ait ulaşabildiğim en eski nüfus verileri 1518- 1523- 1541 ve 1566 tarihli tahrir verileridir. Bu veriler göre: ortalama 400 yakın köy mevcuttur. Ancak hane halkı sayısı net değildir (Tablo:13)

Tablo 13: XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı ve Köy Sayıları (1518-1566)

	Nahiyeler	1518	1523	1541	1566	Günümüz Konumu
1	Belde	93	91	100	43	Çemişgezek
2	Çatalkale	13	31	12	5	Çemişgezek
3	Gündüz	24	25	27	7	Merkez
4	Gürzelik	14	(*)	(*)	(*)	Pülümür
5	Havik	15	16	18	1	Merkez
6	Keban	6	20	7	7	Elazığ
7	Kernik	19	19	17	1	Ovacık
8	Kızucan(**)	7	(**)	(**)	(**)	Pülümür
9	Kerbüzek	16	-	16	-	Hozat
10	Mazgird	44	33	55	(***)	Mazgirt
11	Ovacık	14	-	14	10	Ovacık
12	Pertek	14	22	17	(***)	Pertek
13	Poşadı(****)	18	(****)	(****)	(****)	Kemaliye
14	Ribat	18	18	18	5	Merkez
15	Sağman	20	18	19	(***)	Pertek
16	Sebtoros	24	24	24	16	Çemişgezek
17	Şirzu(****)	16	(****)	(****)	(****)	Kemaliye
18	Ulukale	10	10	11	1	Pertek
19	Vasgird	14	12	15	4	Pertek
	Toplam	399	339	380	100	

Kaynak: Mehmet Ali Ünal, XVI. Y. y. Çemişgezek Sancağı, 1999

(*) 1523'ten itibaren Çemişgezek Sancağından ayrılmıştır. 1568 itibaren Liva-ı Kızucan'a tabi.

(**)1523'ten itibaren Çemişgezek Sancağından ayrılmıştır. 1568 'de müstakil sancak.

(***)1566 da hükümet sancak haline getirildiğinden tahrir yapılmamıştır.

(****)1523'ten itibaren Çemişgezek Sancağından ayrılmıştır. 1568 'de Arapkir livasına tabi. (Kaynak: Ünal, 1999, sy: 28).

Osmanlı kaynaklarında şehir "cuma kılınur ve bazarı durur" yer olarak tanımlanmıştır. Çemişgezek her ne kadar kalabalık nüfus barındırmasa da: kaza ve sancak idaresinin merkezi olması, çevresine göre daha çok nüfusun barınması, bir cami ve medreseye sahip olması, kasabhane, meyhane, boyahane vs. gibi sınai ve ticari tesislerin bulunması itibari ile XVI. y. y yüzyılın ölçülerinde şehir sayılır (Ünal,1999:28).

Ancak yüzölçümü geniş olmasına rağmen nüfus azdır. 1518'de 6458 hane, 1523'te 6695 hane, 1541'de 10645 hane ve 1566'da 5241 hane mevcuttur (Ünal,1999 :60) . Verilere göre nüfusun büyük kısmının kırsal alanda yaşadığı görülmektedir (Tablo 14)

Tablo 14: XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağında Nüfus (1518-1566)

ŞEHİR		1518		1523		1541		1566	
		Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
ŞEHİR	Müslim	50	5	94	16	227	35	225	77
	G. Müslim	200	80	235	68	344	150	319	100
	Şehir Toplam	250	85	329	74	571	185	544	177
KÖY	Müslim	3022	665	2741	299	4754	2163	1277	739
	G. Müslim	3186	1161	3625	749	5320	2699	3420	929
	Köy Toplam	6208	1826	6366	1048	10074	4862	4697	1668
TOPLAM	Müslim	3072	670	2835	315	4981	2198	1502	816
	G. Müslim	3386	1241	3860	817	5664	2849	3739	1029
	Toplam	6458	1911	6695	1132	10645	5047	5241	1845

Kaynak: Ünlü, 1999, XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı(sy: 60)

19. y. y. gelindiğinde Dersim Sancağını 1848 kurulduğu tahmin edilmektedir. Osmanlı Bürokrasisince "Dersim Meselesi" Lahiyalarda bölge halkının yoksulluk ve geri kalmışlığı çerçevesinde açıklanmaktadır. 1890- 1910 tarihli iki lahiya da her tarafı dağlık ve ormanlık olarak resmedilen dersim coğrafyasında arazi azlığının nüfus dağılımı ve yerleşim üzerindeki etkilerine temas edilmektedir. Cıvardaki köy yerleşmelerinin 2-3 en fazla 5-10 haneden ibaret bir şekilde dağınık oldukları, dağ eteği ve yamaçlarda açılan küçük tarlaların ancak birkaç haneye yeteceğinden söz edilmektedir (Gündoğdu, Genç, 2013: 38). Lahiya sahipleri bölgeye gerekli yaptırımlar yapılır, aşiretler ticaret ve çalışmaya ve bu yolla da para kazanmaya teşvik edilirse meselenin büyük oranda halledileceğine inanıyorlardı. "Bu çerçevede ilk aşamada dağınık halde yaşayan aşiretlerin topluca ticaret yolları ve merkezlerine yakın bölgelerdeki ziraate elverişli alanlara iskanları önerilmektedir (Gündoğdu, Genç, 2013: 48). Erzincan Bidayet Mahkemesi Başkatibi Mustafa Şefik Efendi'nin Lahiyasına göre bölgede ziraatin ilerletilmesi ve hayvancılığın artırılması yoluyla genel servetin artırılması mümkündür. Bunun için seyyar bir ziraat müfettişi tayin olunarak ziraat'a elverişli tüm arazinin ektilmesi, her köyde birer tarla mısır, patates, yonca, korunga, susam gibi hububat ekilmesi bu sorunun çözülmesinde yardımcı olacağı düşüncesindeydi. Köylülerin

ürünlerini satabilmeleri içinde her kasabada bir Pazar yerini oluşturulması yoluyla civardaki ticaret ağlarına dahil edilecek ve bu şekilde yarı göçebe aşiretlerin yerleşik hayata ve üretime geçmeleri teşvik edilmiş olacaktır (Gündoğdu, Genç, 2013, sy: 48).

Dersimin ıslahı kapsamında hükümete destek olabilecek demografik yapının oluşturulması için ilk olarak 1862 yılında Nogay Muhacirlerinin Malatya'dan Dersime sevki ve iskânı gündeme gelmiştir. Lahiyalarda aşiretler arasında bağı koparmak için uygun alanlara ellişer haneden oluşacak Çerkes Muhacir köyleri oluşturulması önerilmektedir (Gündoğdu, Genç, 2013: 49).

1891 yılında Vitali Genet, Dersim Mutasarrıfı Arif Bey ve Birinci Umum Müfettişliği Dersim Sancağının kazaları nüfuslarına dair tespitler yapmışlardır. Buna göre toplam nüfus yaklaşık 65.000 civarındadır (Tablo:15).

Tablo 15: 1980-1903 Dersim Sancağı Nüfus Miktarı.

Kaza	Vital Quinet	Arif bey	B. U. Müfettişliği	1890	1903
Çemişgezek	7789	15368	13704	7789	15368
Pertek	12130	11726	13946	12130	11726
Mazgirt	8089	15475	13726	8089	15475
Ovacık	7915	8189	5357	7915	8189
Nazımiye	3189	4577	6367	3189	4577
Hozat	11176	13336	9958	11176	13336
Toplam	50238	58671	65058	50238	58671

Kaynak: Jandarma Umum Komutanlığı Raporu (1932)

1894-1895 tarihleri arasında Dersim sancağı Mamûretü'l -Azîz Sancağı na bağlı olup, şu kazalardan ve köy sayılarından meydana gelmektedir.

Toplam 518 köy vardır.

Merkez (Hozat) kazası 121 köy

Çemişgezek (Ovacık buraya bağlı) 97 köy

Çarsacak kazası 122 köy

Mazgirt kazası 152 köy

Kuzican (Pülümür) kazası 88 köy

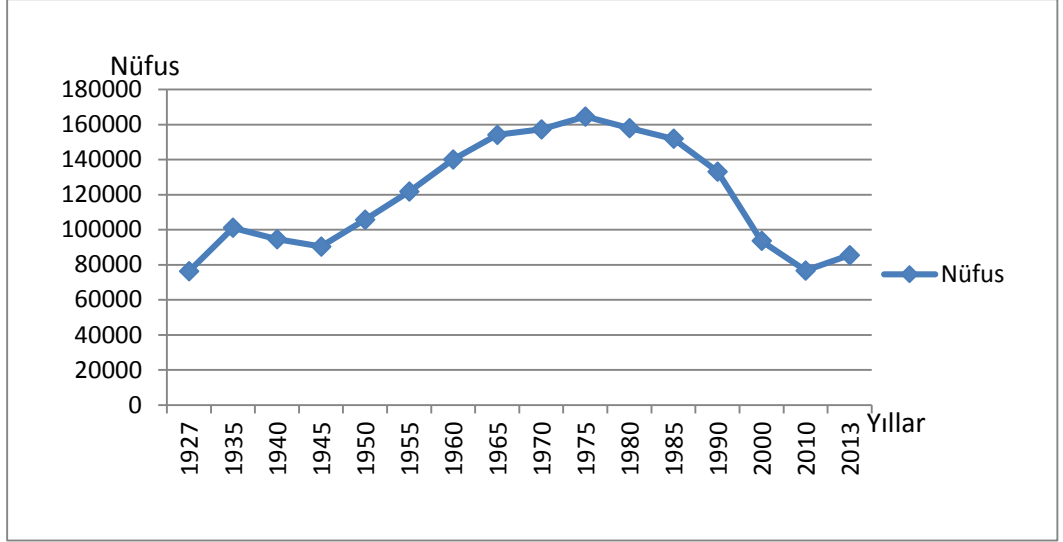
Kızıl kilise (Nazımiye) kazası 116 köy

Pah kazası 101 köy mevcuttur. (Yılmazçelik, 2011: 97)

Mamûretü'l –Azîz salnamelerinde 1892-1893 yıllarında de 70.784 kişi yaşamaktaydı (Yılmazçelik, 2011: 202).

Cumhuriyet öncesi dönemde Mutasarrıflık durumunda olan Dersim 23 Nisan 1920 de Ankara'da toplanan TBMM 'de milletvekilleri ile temsil edilmiştir. 1926 yılında ilçe yapılarak Elazığ'a bağlanmıştır. 25Aralık 1935 tarih ve 1885 sayılı kanunla Tunceli vilayeti teşkil edildi. 4 Ocak 1936 yılında Hozat ve diğer ilçeler Tunceli'ye bağlandı. 1937 yılında meydana gelen olaylardan sonra Tunceli geçici olarak Elazığ'a bağlandı ve 30 Aralık 1946 tarihte merkez dahil 8 ilçesi ile beraber tekrar Tunceli vilayeti teşkil edildi. 1947 yılında Kalan kasabasına taşınarak fiilen il merkezi oldu. (Şıkoğlu, 2010: 55)

1927'den Günümüze Kadar ki Dönem: Tunceli'nin DİE nüfus istatistiklerine bakıldığında 1927 yılına ait toplam nüfus miktarının 76.290 olduğunu, 1935 yılına gelindiğinde nüfusun % 40 artış göstererek toplam nüfusun 107.723 olduğunu görüyoruz. 1938 olayları sonrası 1940 da toplam nüfus 94.639 ve 1945 yılı sayımında ise 90.446 kişi olmuştur. Resmi kayıtlara göre 13.000 civarı nüfus azalmış ve bu nüfusun çoğunun olaylar sırasında öldüğü ve resmi makamlarca sürgüne gönderildiği belirtilmektedir. 1940 yılındaki nüfus artış hızı binde -13.21 oranında , 1945 yılındaki nüfus artış hızı binde - 9.06 oranında olmuştur. Nüfusun en fazla artış gösterdiği yıl ise 1950 yılı olup artış hızı binde 31.28'dir. Nüfus artışını ani yükselişinde başka ilere sürgüne gönderilenlerin sürelerinin dolması nedeni ile geri gelmeleri söz konusudur. En fazla nüfusun görüldüğü 1975 yılında yurt dışına işçi göçleri verilmiştir. 1990 yılında 133.143 olan kişi sayısı 1994 köy boşaltmaları ile yaklaşık 40.000 kişinin göçü ile sonuçlanmış, binde -35.26 'lık nüfus artışı ile 2000 yılında 93.584 kişi olmuştur. 2013 yılında Tunceli nüfusu toplam TÜİK ADNS kayıtlarına göre 85.428 kişi olmuştur (Grafik 9) .

Grafik 9: Tunceli İlinde Yıllara Göre Nüfus Gelişimi (Kaynak: TÜİK)

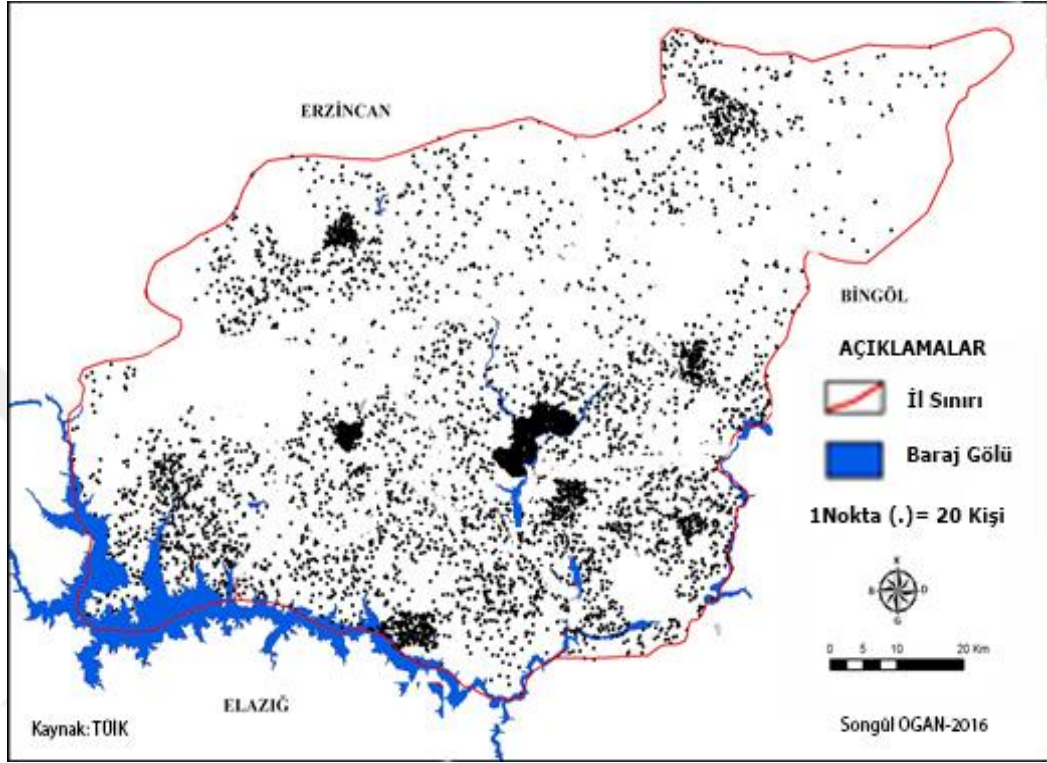
Türkiye nüfusu ile kıyaslandığında Türkiye de hem nüfus artışının günümüze doğru azaldığı, Tunceli ilinde ise 1935 sayımı sonrası, 1975 yılı sayımı sonrası ve 1990 sayımı sonrası nüfus artış hızının yavaşladığını görmekteyiz. 2013 yılı itibari ile nüfus artış hızının arttığını görmekteyiz. Nüfusun azaldığı zamanlar da bile şehirleşme oranının arttığını görmekteyiz (Tablo 16).

Tablo 16: Yıllara Göre Karşılaştırmalı Tunceli - Türkiye Nüfus Bilgileri(1927-2013)

YIL	TUNCELİ			TÜRKİYE		
	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Hızı(%o)	Şehirleşme Oranı (%)	Toplam Nüfus	Nüfus Artış Hızı(%o)	Şehirleşme Oranı (%)
1927	-	-	-	13. 648. 270	-	24, 22
1935	104. 758	-	14, 13	16. 158. 018	21, 10	23, 53
1940	94. 639	-13, 21	9, 07	17. 820. 950	19, 55	24, 39
1945	90. 446	-9, 06	11, 60	18. 790. 174	10, 59	24, 94
1950	105. 0759	31, 28	16, 93	20947188	21, 73	25, 04
1955	121. 743	28, 15	12, 25	24. 064. 763	27, 75	28, 75
1960	140. 068	28, 04	15, 80	27. 754. 820	28, 53	31, 93
1965	154. 175	19, 19	15, 07	31. 391. 421	24, 63	34, 4
1970	157. 293	4, 00	18, 67	35. 605. 176	25, 19	38, 45
1975	164. 591	9, 07	21, 47	40. 347. 719	25, 01	41, 81
1980	157. 974	-8, 21	22, 91	44. 736. 957	24, 88	53, 03
1985	151. 906	-7, 83	28, 36	50. 664. 458	24, 88	53, 03
1990	133. 143	-26, 37	38, 15	56. 473. 035	21, 71	59, 01
2000	93. 584	-35, 26	58, 21	67. 803. 927	18, 29	64, 90
2010	76. 699	-79, 69	61, 97	73. 722. 988	15, 88	76, 26
2013	85. 428	11, 51	62, 5	76. 667. 864	3, 99	91, 3

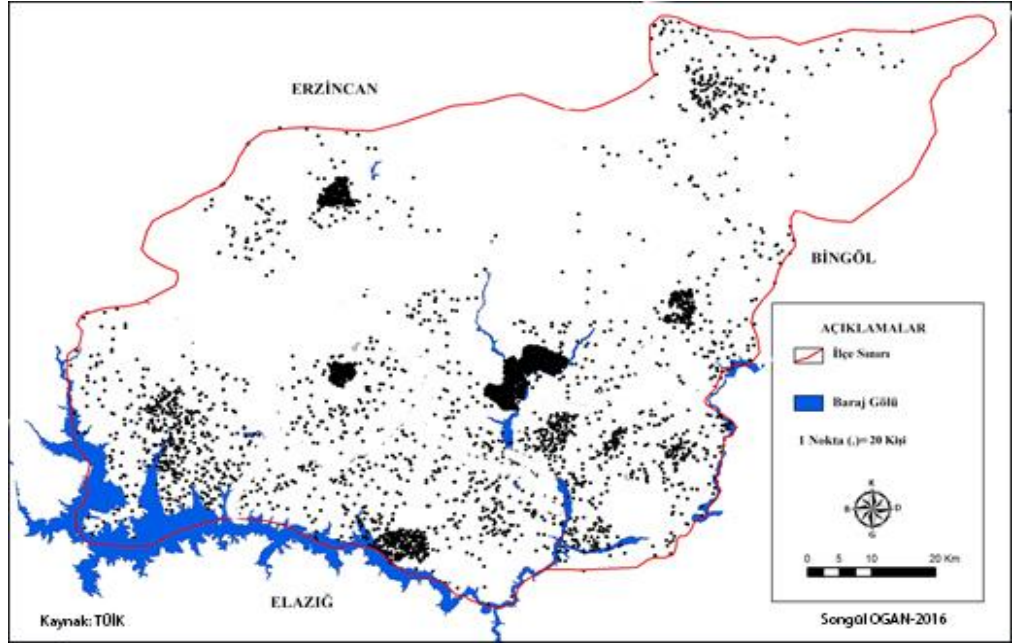
(Kaynak: TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul>)

1990 yılı nüfus dağılışına baktığımızda hemen hemen tüm ilçelerin nüfusunun yoğun olduğu, özellikle Çemişgezek, Merkez, Pertek ve Mazgirt ilçelerinde nüfusun yoğun olduğu görölmektedir (Harita 10)

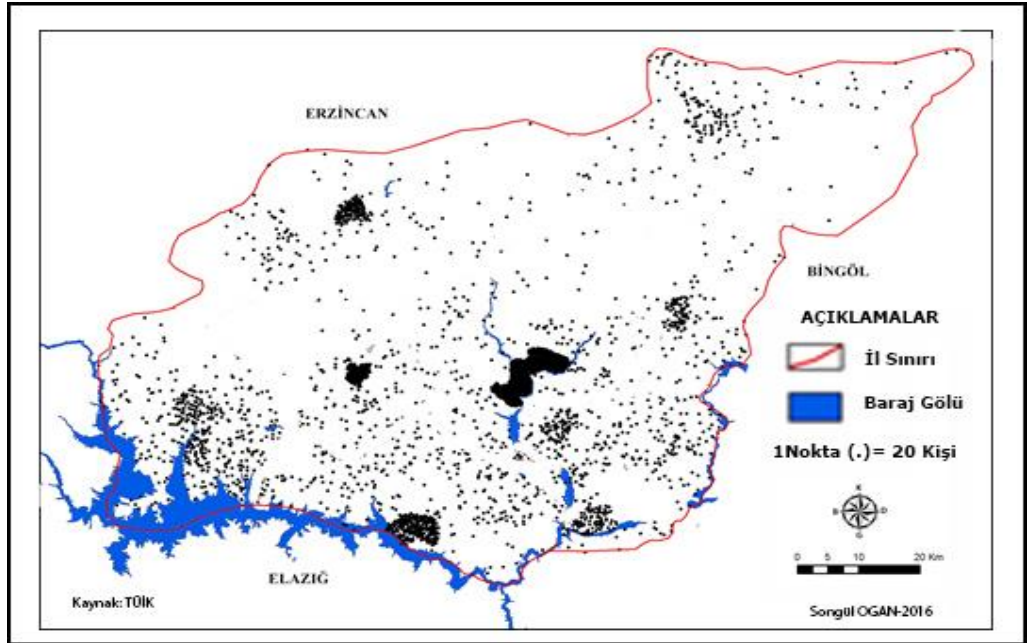
Harita 10: Tunceli ili 1990 Yılı Nüfus Dağılış Haritası (Kaynak TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul>)

2000 yılı nüfus dağılışına baktığımızda hemen hemen tüm ilçelerin nüfus yoğunluğunun azaldığı, özellikle Çemişgezek, Merkez, Pertek ve Mazgirt ilçelerinde nüfusun diğer ilçelere göre daha yoğun olduğu görölmektedir (Harita 11)

Harita 11: Tunceli İlinin 2000 Yılı Nüfus Dağılım Haritası (Kaynak TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul>)

2013 yılı Tunceli ili nüfus dağılımına baktığımızda hemen hemen tüm ilçelerin nüfusunun yoğunluğunun 2000 yılı ile paralel olduğu, özellikle Çemişgezek, Merkez, Pertek ve Mazgirt ilçelerinde nüfusun diğer ilçelere göre daha yoğun olduğu görülmektedir (Harita 12)

Harita 12: Tunceli İlinin 2013 Yılı Nüfus Dağılım Haritası (Kaynak TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul>)

Genel olarak Tunceli ilinde sadece Tunceli'nin nüfus miktarının sürekli arttığı geri kalan ilçelerin ise dönem dönem artış gösterip sonrasında azaldığı görülmektedir (Tablo 17)

Tablo 17: Yıllara Göre Tunceli İlçeleri Nüfus Bilgileri (1927- 2013

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1927	-	13680	10487	15837	6394	5327	13992	10573	76290
1935	-	15455	20694	19959	7502	9973	16495	14680	104758
1940	6435	15513	9925	20786	7705	8353	13745	12096	94639
1945	8568	13172	8402	18845	7315	7159	14556	12429	90446
1950	10739	13371	10000	20666	8626	9749	16310	16298	105759
1955	12955	14319	13053	22552	10177	12332	18187	18168	121743
1960	16601	15508	15000	25693	11956	14349	20366	20595	140068
1965	20561	16188	16698	28238	12447	16048	22993	21002	154175
1970	24939	15484	17411	27977	12244	16100	22516	20622	157293
1975	29091	14443	18700	29047	12515	18282	22550	19963	164591
1980	29857	14423	18330	26521	10947	19871	21562	16463	157974
1985	35955	13746	13090	25108	9766	18454	21449	13800	151906
1990	37655	12559	11643	21041	7392	15316	18833	8704	133143
2000	30323	9773	9143	12957	5604	8522	13199	4063	93584
2007	31147	8210	7823	10059	4374	7200	11869	3340	84022
2010	30702	7700	6645	8391	3233	5745	11158	3125	76699
2013	36143	8270	6812	8683	3456	6550	11934	3580	85428

Kaynak: TÜİK (<https://biruni.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul>)

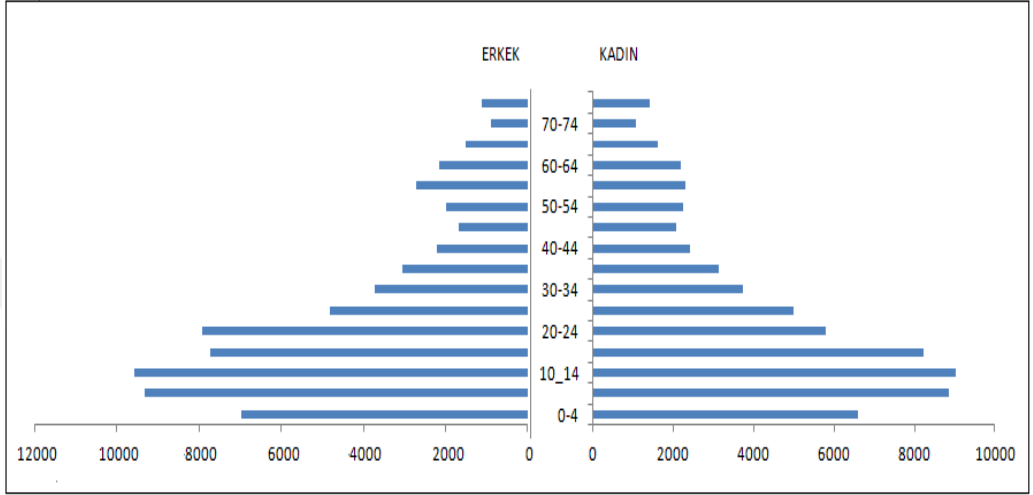
2.2.2.2. Nüfusun Nitelikleri

Nüfusun sadece sayısının bilinmesi, ülkelerin mevcut potansiyellerinin belirlenmesi ve gelecekle ilgili planlamaların yapılabilmesi için yeterli değildir. Bu nedenle nüfus ile ilgili başka bilgilere de ihtiyaç vardır. Nüfusun sayısal büyüklüğü yanında niteliği de önem kazanmıştır. Nüfusun niteliği denildiğinde insanların: Cinsiyet ve yaş guruplarına göre dağılımı, yaş bağımlılık oranı, eğitim durumu, çalışanların ekonomik faaliyetlere ve mesleklere göre dağılımı, kırsal ve şehirde yaşayan nüfus gibi başlıca özellikleri akla gelir (Şahin, 2009: 64)

Nüfusun Yaş Özellikleri

Yerleşmelerdeki eğitim, sağlık, elektrik, su vb. gibi gereksinimlerin belirlenmesinde ve var olan ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde gerekli olan yaş

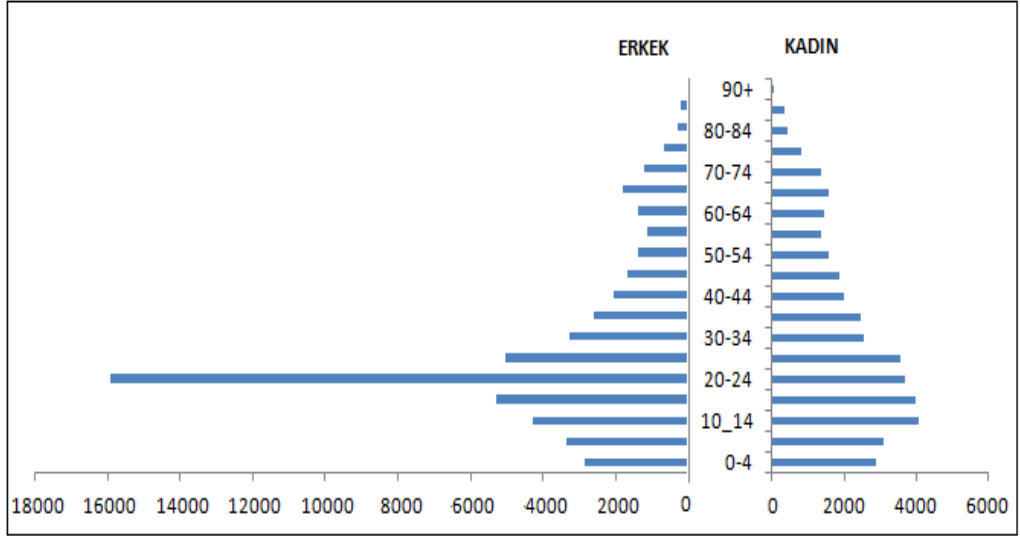
guruplarının tespiti için yaş yapısının bilinmesi gerekir. Yaş yapısı üzerinde doğumlar, ölümler, göçler ve güvenlik unsurları etkilidir. Öncelikle 1990, 2000 ve 2013 yıllarına ait Tunceli ili toplam nüfus piramitlerine bakarak nüfusun yaş durumu daha net ortaya koyulacaktır. Genel anlamda önemli göç hareketinin yaşandığı 1935-1945 arası nüfus pramidinde nüfus artış hızı düşmüş, sonrasında artarak devam etmiştir. 1985 sonrası pramit tabanı daralmaya başlamıştır (Grafik 10)

Grafik 10: Tunceli İli 1990 Yılı Nüfus Piramidi

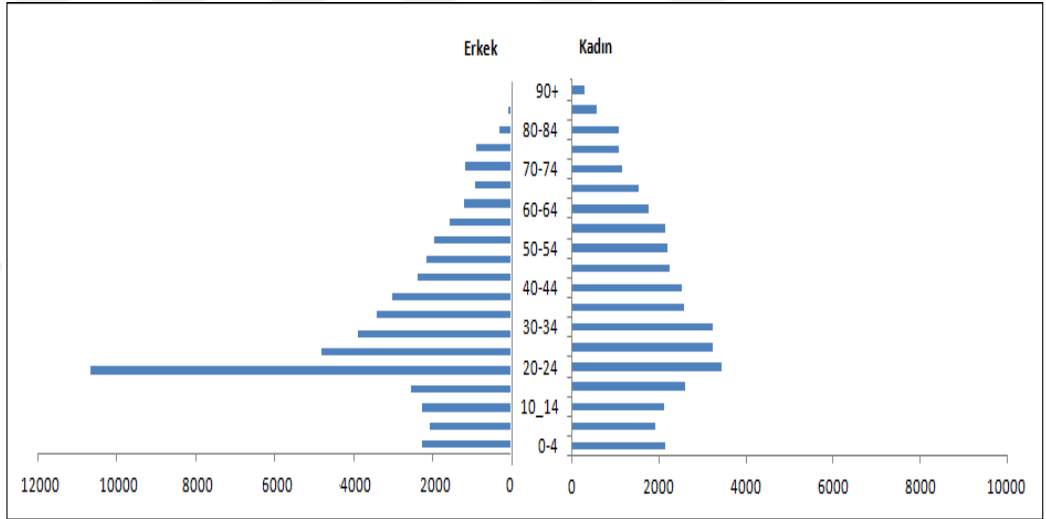
Kaynak: DİE Nüfus Sayımları 1990 Sonuçları

Araştırma alnımızda nüfusun yaş yapısına baktığımızda 2000 ve 2013 yılı toplam nüfus içinde en fazla paya 20-24 yaş grubu %16,52'lik pay ile en fazla oranı oluşturmaktadır. Bu durumun oluşmasında Tunceli Üniversitesine gelen öğrenciler ve resmi- idari yapılanmaya bağlı olarak güvenlik personelinin ilde yoğun olması ile alakalıdır (Grafik 11- Grafik 12).

Grafik 11: Tunceli İli 2000 Yılı Nüfus Piramidi (Kaynak TÜİK)

Kaynak: TÜİK Nüfus Sayımları 2000(http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

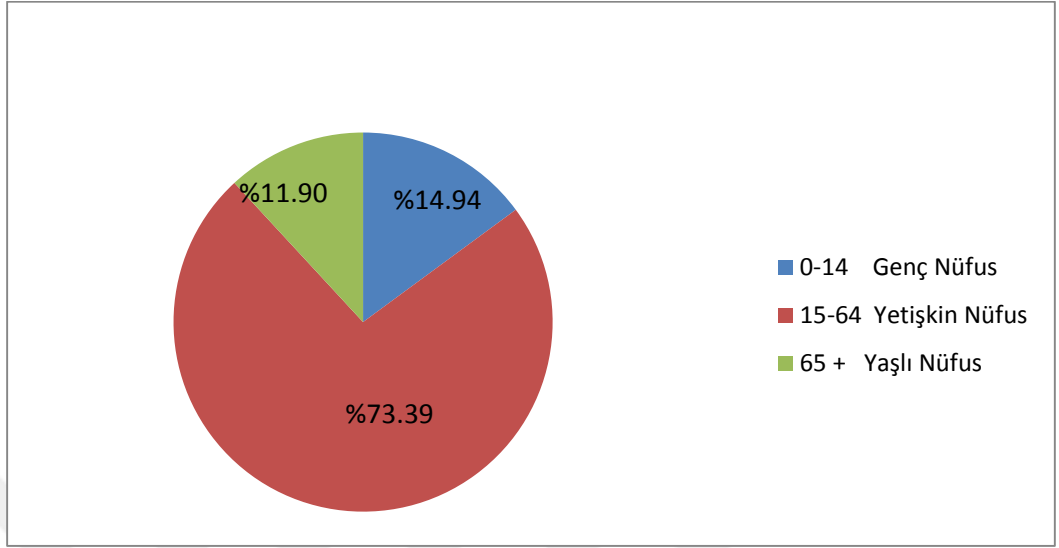
Grafik 12: Tunceli İli 2013 Yılı Nüfus Piramidi (Kaynak TÜİK)

Kaynak: TÜİK ADNKS Sonuçları -2013(http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059)

0-14 Genç yaş grubu dediğimiz genç nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 14, 94'lük bir paya sahiptir. Doğurganlık oranı düşüktür. 2013 TÜİK verilerine göre kaba doğum hızı %o 11'lik oran ile Türkiye de 78. sıradadır ve toplam doğurganlık hızında ortalama çocuk sayısı 1, 6 olup Türkiye'de 73. sıradadır.

15-64 Yetişkin yaş grubunun toplam nüfus içindeki payı % 73, 39'luk bir orana sahiptir. 65 yaş ve üstü yaşlı Nüfus grubunun toplam nüfus içindeki payı %11, 90'luk bir orana sahiptir (Grafik 13).Tüketici nüfus olan genç ve yaşlı nüfusa göre üretken nüfusun

yüksek olması Tunceli'deki ekonomik hayatına yeterince işgücü sağlayabileceği fikrini vermektedir.

Grafik 13: Tunceli ilinde Nüfusun Yaş Gruplarına Göre Geniş Aralıklı Gruplama Oransal Dağılışı (2013)

Kaynak: TÜİK(http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

Genç nüfus içinde erkek nüfusun payı: 6596 kişi olup, %7, 72'lik bir orana sahiptir. Genç nüfus içindeki kadın nüfusu 6169 kişi olup %7, 22'lik bir orana sahiptir.

Yetişkin nüfus içinde erkek nüfusu 36461 kişi olup % 42, 68'lik bir orana sahiptir. Yetişkin nüfus içindeki kadın nüfusu 26242 kişi olup %30,71'lik orana sahiptir.

Toplamda yaşlı nüfus içinde kadın nüfusu 5678 kişi olup, oranı % 6,64'dür. Yaşlı nüfus içindeki erkek nüfusu 4492 kişi olup, %5, 25'lik bir orana sahiptir. Toplam nüfus içinde 90 yaş üzeri nüfusun oranı %0, 44 olup, bu gruptaki erkeklerin oranı %0, 09, kadınların oranı ise % 0, 35'lik bir orana sahiptir (Tablo:18) .

Tablo 18: Tunceli ilinde Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Nüfus (2013)

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
0-4	2278	2144	4422
5-9	2060	1914	3974
10_14	2258	2111	4369
15-19	2542	2609	5151
20-24	10677	3442	14119
25-29	4811	3223	8034
30-34	3891	3238	7129
35-39	3413	2578	5991
40-44	3034	2515	5549
45-49	2390	2250	4640
50-54	2165	2196	4361
55-59	1959	2131	4190
60-64	1579	1760	3539
65-69	1192	1520	2712
70-74	916	1151	1977
75-79	1174	1063	2237
80-84	900	1070	1970
85-89	317	577	894
90+	83	297	380
TOPLAM	47639	37789	85428

Kaynak: TÜİK ADNKS sonuçları -2013 (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

2013 yılı Tunceli ili TÜİK verilerine göre toplam nüfus içinde bağımlı nüfus olarak belirtilen 0-14 yaş ve 65 ile üstü yaş guruplarının toplam nüfus içindeki payı %29. 19 'luk bir orana sahiptir. Bağımlı nüfusun toplam nüfus içindeki cinsiyet dağılımı erkek nüfus 12.160 kişi, kadın nüfus oranı ise 11.847 kişidir. Bağımlı nüfusun 0-14 yaş gurubunda toplam nüfus içindeki payı %14. 85 orana sahipken, 65 yaş üzeri bağımlı nüfusun ilin toplam nüfus içindeki payı %14. 23 'lük bir orana sahiptir. Aktif nüfusun toplam nüfus içindeki payı % 70. 81 'dir. Aktif nüfusun fazlalığı çalışabilir insan gücünün yatırımlarda fazlası ile değerlendirilebileceği anlamına gelir. Ancak üniversite öğrencilerinin, güvenlik ve kamu personeli 20-25 yaş aralığında toplanması üretimden çok eğitim hizmetleri ve kamusal işlerin devamına yöneliktir (Tablo 18).

İlçeler bazında nüfusun yaş gruplarına dağılımına bakıldığında güvenlik personelinin (20-24 yaş aralığı) en çok Merkez, Hozat, Ovacık ve Pertek ilçelerinde çoğunlukta olduğunu görmekteyiz (Tablo:19).

Tablo 19: Tunceli İlin de Nüfusun Yaş Gruplarına ve İlçelere Göre Bölünüşü (2013)

Yaş Grubu	İLÇELER								
	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
0-4	2252	438	276	343	119	244	633	117	4422
5-9	1784	463	282	334	124	214	680	93	3974
10_14	1853	506	286	443	143	300	707	131	4369
15-19	2130	581	290	594	186	423	797	150	5151
20-24	6835	879	1702	928	582	1154	1504	535	14119
25-29	4300	579	540	622	290	553	896	254	8034
30-34	3446	581	551	644	244	487	947	229	7129
35-39	2817	534	471	533	193	435	815	193	5991
40-44	2439	537	386	541	192	409	816	229	5549
45-49	1860	473	331	508	141	375	706	246	4640
50-54	1593	458	311	514	165	376	685	259	4361
55-59	1353	486	302	583	205	354	635	272	4190
60-64	943	443	279	447	202	322	653	250	3539
65-69	678	370	219	435	174	244	399	193	2712
70-74	448	303	168	321	144	166	414	13	1977
75-79	535	290	171	410	122	204	382	123	2237
80-84	520	230	144	361	117	181	274	143	1970
85-89	235	96	67	158	80	78	135	45	894
90+	122	23	36	64	33	31	56	15	380
TOPLAM	36143	8270	6812	8683	3456	6550	11934	3580	85428

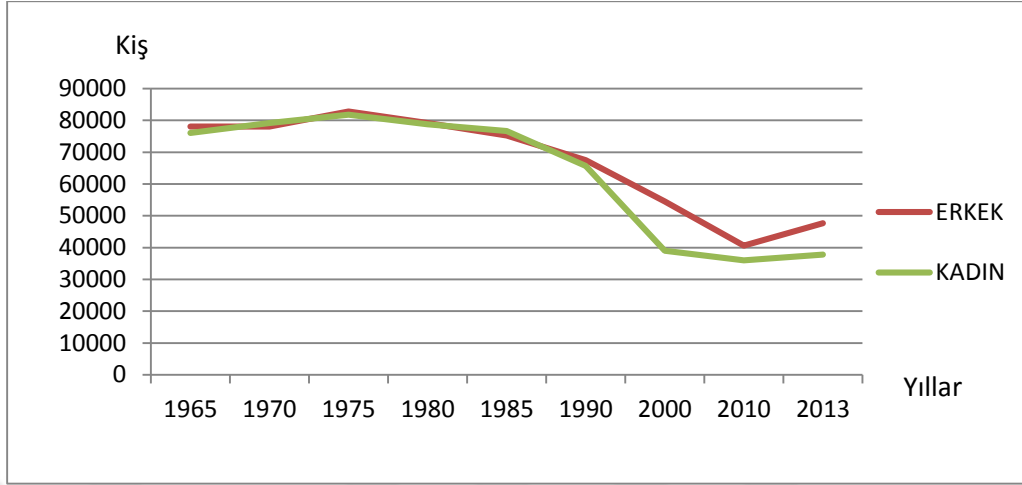
Kaynak: TÜİK ADNKS sonuçları -2013 (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

Nüfusun Cinsiyet Özellikleri

Araştırma alanımızda 1965 yılı ve sonrasındaki nüfus sayımlarına bakıldığında 1965 yılında erkek nüfus kadın nüfusundan fazladır. Erkek nüfus 1965 yılında toplam nüfusun %50, 66'sını oluşturmaktaydı. 1970 yılında toplam nüfusun içinde erkek nüfus oranı %49, 62'lik oranla kadın nüfusundan azdır. 1985 yılında toplam nüfus içinde kadın nüfusu %50, 44'lük bir paya sahiptir.

1990-2000 dönemlerinde erkek nüfus kadın nüfusundan fazladır. 1990'da erkek nüfus %50, 67 iken, kadın nüfus %49, 33 bir pay ile toplam nüfus içinde yer almıştır. 2000'de erkek nüfus %58, 26 iken, kadın nüfus %41, 74 bir pay ile toplam nüfus içinde yer almıştır. 2010-2013 dönemlerinde erkek nüfus kadın nüfusundan fazladır. 2000'de erkek nüfus %53, 60 iken, kadın nüfus %46, 40 bir pay ile toplam nüfus içinde yer

almıştır. 2013'de erkek nüfus %55, 76 iken, kadın nüfus %44, 24 bir pay ile toplam nüfus içinde yer almıştır (Grafik 14).

Grafik 14: Tunceli İlinde Yıllara Göre Nüfusun Cinsiyet Durumu (1965-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1965-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

Tunceli'de 1965- 2013 yılları arası cinsiyete göre nüfus dağılımına baktığımızda 1970 yılı dışında her zaman erkek nüfus kadın nüfus oranından fazla olmuştur. 1970'de erkek nüfus %49,41'lik paya sahip iken kadın nüfus oranı % 49, 59'luk pay ile toplam nüfus içinde yer almıştır. Erkek nüfus oranı 1975'de % 52, 32'lik bir orana, 1980'de %51, 86'lık bir orana, 1985'de %52, 77'lik bir orana, 1990'da %56, 54'lük bir orana, 2000'de %58, 13'lük bir orana, 2010'da %53, 40'lık bir orana ve 2013'de %55, 80'lik bir orana sahiptir (Tablo 20) .

Çemişgezek ilçesinde 1965-1970-1975-1980-1985-1990 yılları nüfus sayımlarında ilçe genelinde kadın nüfus oranı erkek nüfus oranından fazladır. 2000 yılından itibaren erkek nüfusun toplam nüfus içindeki payı %52, 60'lık bir oranla artış göstermiştir. 2010 yılında erkek nüfusun toplam nüfus içindeki payı %50, 19 iken 2013'te ise %51, 30'luk bir paya sahiptir (Tablo 20) .

Hozat ilçesinin 1965-2013 yılları arasındaki nüfus verilerinde erkek nüfusun 1985 yılı hariç kadın nüfustan daha fazla bir paya sahip olduğunu görmekteyiz. 1985 yılında %49, 51'lik orana sahip olan erkek nüfus kadın nüfus oranından daha azdır. Diğer tüm zamanlarda erkek nüfusun oranı kadın nüfus oranından daha fazladır (Tablo 20) .

Mazgirt ilçesinin 1965-2013 yılları arasındaki nüfus verilerine baktığımızda kadın nüfus oranının toplam nüfus içindeki payının 1965-1970-1975-1980-1985-1990 yılları

döneminde erkek nüfustan daha fazla olduğunu görmekteyiz. Kadın nüfus oranının 2000'de %45, 01, 2010'da % 48, 14'lük, 2013 yılında ise %45, 58'lik pay ile erkek nüfustan daha az bir paya sahiptir (Tablo 20) .

Nazımiye ilçesinin 1965-2013 yılları arasındaki nüfus verilerine baktığımızda kadın nüfus oranının, toplam nüfus içindeki payının 1965-1970-1975-1980-1985- yılları döneminde erkek nüfustan daha fazla olduğunu görmekteyiz. Kadın nüfus oranının 1990'da 48, 95'lik bir orana, 2000'de %32, 88'lik bir paya, 2010'da % 45, 15'lik, 2013 yılında ise %41, 86'lik pay ile erkek nüfustan daha az bir paya sahiptir (Tablo 20) .

Ovacık ilçesinde erkek - kadın nüfusunun toplam nüfus içindeki payı 2000 yılına kadar birbirine yakın oranlarla hatta kadın nüfusun az bir farkla daha fazla olması şeklinde sürmüştür. 2000 yılı nüfus verilerinde erkek nüfusun toplam içindeki payı %65, 54'lük bir orana çıkmış, 2010 yılında bu oran 51, 90'lık bir orana düşmüş, 2013 yılında ise %57, 41'lik bir oran ile kadın nüfustan daha fazla bir paya sahip olmuştur. Erkek nüfusun kadın nüfusa göre 2000 yılında daha fazla bir orana sahip olmasının sebebi güvenlik gerekçesi ile askeri birliklerin ilçede konumlanması nedeni ile olmuştur (Tablo 20) .

Pertek ilçesinde ki cinsiyete göre dağılıma bakıldığında diğer ilçelerdekine benzer bir tablo oluşmaktadır. 2000 yılı verilerine kadar kadın nüfus oranı daha fazla iken, 2000 yılı verilerinden itibaren erkek nüfusun kadın nüfus oranından daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 20) .

Pülümür ilçesinin 1965-2013 yılları arasındaki nüfus verilerine baktığımızda kadın nüfus oranının toplam nüfus içindeki payının 1965-1970-1975-1985 yılları nüfus verilerinde toplam nüfus içindeki payının daha fazla olduğu, 1980-1990-2000-2010-2013 yılları nüfus verilerinde ise erkek nüfusunun toplam nüfus içindeki payı daha fazla olmuştur (Tablo 20) .

Tablo 20: Tunceli İlinde İlçeler Bazın da Cinsiyete Göre Nüfus Gelişimi (1965-2013)

Yıllar		1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2010	2013
Merkez	Toplam	20561	24939	29091	29857	35955	37665	30323	30702	36143
	Erkek	10962	12323	15221	15484	18976	21299	17628	16395	20168
	Kadın	9599	12616	13870	14373	17279	17356	12695	14307	15975
Çemişgezek	Toplam	16188	15484	14443	14423	13746	12559	9773	7700	8270
	Erkek	7719	7638	7059	7109	6731	6129	5141	3865	4243
	Kadın	8469	7846	7384	7314	7015	6430	4632	3835	4027
Hozat	Toplam	16698	17411	18700	18330	13090	11643	9143	6645	6812
	Erkek	9422	9502	10396	9776	6482	5905	5926	3878	4247
	Kadın	7276	7909	8304	8554	6608	5738	3217	2767	2565
Mazgirt	Toplam	28238	27977	29047	26521	25108	21041	12957	8391	8683
	Erkek	14087	13381	14265	12883	12101	10165	7124	4351	4725
	Kadın	14151	14596	14782	13638	13007	10876	5833	4040	3958
Nazımiye	Toplam	12447	12244	12515	10947	9766	7392	5604	3233	3456
	Erkek	5958	6081	6010	5327	4647	3773	3761	1773	2009
	Kadın	6489	6163	6505	5620	5119	3619	1843	1460	1447
Ovacık	Toplam	16048	16100	18282	19871	18454	15316	8522	5745	6550
	Erkek	8087	8017	9016	9942	9114	7607	5586	2982	3761
	Kadın	7961	8083	9266	9929	9340	7709	2936	2763	2789
Pertek	Toplam	22993	22516	22550	21562	21449	18833	13199	11158	11934
	Erkek	11567	11224	10998	10440	10420	9007	6943	5707	6364
	Kadın	11426	11292	11552	11122	11029	9826	6256	5451	5570
Pülümür	Toplam	21002	20622	19963	16463	14338	8704	4063	3125	3580
	Erkek	10310	9898	9794	8266	7117	4577	2420	1707	2122
	Kadın	10962	10724	10169	8197	7221	4127	1643	1418	1458
Toplam	Toplam	154175	157293	164591	157974	151906	133148	93584	76699	85428
	Erkek	78112	78064	82759	79227	75288	67467	54529	40658	47639
	Kadın	76063	79229	81832	78747	76618	65681	39055	36041	37789

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1965-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

Nüfusun Ekonomik Özellikleri

Herhangi bir yerde faal nüfusun ekonomik faaliyetlere göre dağılışı o yerin ekonomik faaliyetlerini göstermesi açısından önemlidir. Bu özelliği ile nüfusun ekonomik yapısı yerleşmelerin niteliğini belirler. Kırsal yerleşmelerde tarım sektörü ağırlıklı iken şehirselleşen yerleşmelerde hizmet sektörü ve sanayi sektörü daha yaygındır.

1990 yılında Türkiye ve Tunceli İlinde nüfusun sektörlere göre dağılımında hizmet sektöründe çalışan nüfusun fazla olduğu görülür. 1990 yılı verilerine göre aktif nüfusun %4 sanayi, % 13 tarım geri kalan %83'lük kısım ise hizmet sektöründedir (Tablo 21) .

Tablo 21: Türkiye ve Tunceli'de Aktif Nüfusun Sektörlere Göre Dağılışı (1990)

Sektör	Türkiye	%	Tunceli	%
Tarım	955. 066	10	1720	13
Sanayi	2. 297. 602	23	478	4
Hizmet	6. 505. 179	67	10788	83
Toplam	9. 757. 847	100	12986	100

Kaynak: TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

1990 yılı Aktif nüfusun İktisadi faaliyet kollarına göre dağılımına bakıldığında tüm ilçelerde en fazla hizmet sektöründe çalışan olduğu görülmektedir. En az sektörel dağılımın ise sanayi sektöründe olduğu görülmektedir (Tablo 22).

Tablo 22: Tunceli İlinde Aktif Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı(1990)

İlçeler	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
Merkez	576	182	5416	6174
Çemişgezek	132	23	639	794
Hozat	267	53	1070	1390
Mazgirt	145	20	642	807
Nazimiye	56	11	566	633
Ovacık	49	19	1075	1143
Pertek	302	152	697	1151
Pülümür	193	18	683	894
Toplam	1720	478	10788	12986

Kaynak: DİE Tunceli İli 1990 Yılı Nüfus Sayımı (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

2000 yılında il genelinde tarım sektöründe hızlı bir düşüş görülmüştür. Bu durumun görülmesinde göçler ve güvenlik problemleri etkili olmuştur. Aktif nüfusun %96'sı hizmet sektöründe çalışmaktadır. Bilindiği gibi il ve ilçe merkezlerin de

şehirleşme ile beraber hizmet sektörünün artması doğal bir faktördür. 1990 yılındaki şehir nüfusu oranı %38.15 iken, 2000 yılında bu oran %58.21'e yükselmiştir (Tablo 23)

Tablo 23: Türkiye ve Tunceli'de Aktif Nüfusun Sektörlere Göre Dağılışı (2000)

Sektör	Türkiye	%	Tunceli	%
Tarım	467. 866	4	454	2
Sanayi	2. 755. 351	24	399	2
Hizmet	8. 172. 971	72	18661	96
Toplam	11. 396. 188	100	19514	100

Kaynak: TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

2000 yılı verilerinden hizmet sektörü en çok Tunceli, Hozat ve Ovacık ilçelerinde toplanmıştır. Tarım sektörü ise Pertek, Tunceli ve Çemişgezek ilçelerinde toplanmıştır (Tablo 24) .

Tablo 24: İlçeler Bazında Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Dağılımı (2000)

İlçeler	Tarım	Sanayi	Hizmet	Toplam
Merkez	87	141	8480	8708
Çemişgezek	71	39	822	932
Hozat	43	28	3075	3146
Mazgirt	35	8	585	628
Nazimiye	6	8	1297	1311
Ovacık	30	46	2979	3055
Pertek	166	111	865	1142
Pülümür	16	18	558	592
Toplam	454	399	18661	19514

Kaynak: TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

1990 yılı 12 yaş ve daha yukarı nüfusun işgücü oranlarına bakıldığında toplam nüfusun % 65'nin çalışan, %31'nin işgücü olmayan nüfusa ait olduğu görülmektedir. Çalışan nüfus içinde kadın oranı %43, erkek oranı ise %57'dir (Tablo 25).

Tablo 25: Tunceli İlinde 12 Yaş ve Daha Yukarı Nüfusun İşgücü Durumu(1990)

	Çalışan	İşsiz	İşgücü Olmayan	Bilinmeyen	Toplam
Toplam	60698	4128	28798	56	93680
Erkek	34388	3352	9422	56	47218
Kadın	26310	776	1976	26	29088

Kaynak: TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

İşgücü olmayanlar içinde ev hanımlarının oranı % 51 olup, toplamda çalışmayan nüfus içinde kadın oranı % 67'lik bir paya sahiptir. Çalışmayan nüfus içinde ikinci sırada öğrenciler vardır (Tablo 26).

Tablo 26: Tunceli İlinde 12 Yaş ve Daha Yukarı Nüfusun İşgücü olmayanların Durumu(1990)

	Öğrenci	Ev kadını	Emekli	Diğer	Toplam
Toplam	10998	14609	1273	1918	28798
Erkek	6421	-	1174	1827	9422
Kadın	4577	14609	99	91	19376

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

Tunceli İlinde 2000 yılı 12 ve daha yukarı yaştaki nüfusun işgücü durumuna baktığımızda işgücü olmayan kişi sayısının % 39, çalışan kişi sayısının %57'lik bir paya işsizlerin yaklaşık % 4'lük orana sahip oldukları görülmektedir. Çalışan kişi sayısının %74'lük oranı erkek, geri kalan %26'lık kısım ise kadın nüfusu oluşturmaktadır (Tablo 27) .

Tablo 27: Tunceli İlinde 12 ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun İşgücü Durumu(2000)

	Çalışan	İşsiz	İşgücü Olmayan	Bilinmeyen
Toplam	44. 618	2930	30486	192
Erkek	32. 898	1738	11867	185
Kadın	11. 720	1192	18619	7

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

İşgücü olmayan kesim içerisinde ev kadınlarının oranı %41 olup, toplam işgücü olmayanlar içerisindeki kadın oranı % 61'lik bir paya sahiptir (Tablo 28).

Tablo 28: Tunceli İlinde 12 yaş ve Daha Yukarı Yaştaki Nüfusun İşgücü Olmayan Durumu (2000)

	Öğrenci	Ev kadını	Emekli	Diğer
Toplam	8182	12562	1600	8142
Erkek	4483	-	1421	5963
Kadın	3699	12562	179	2179

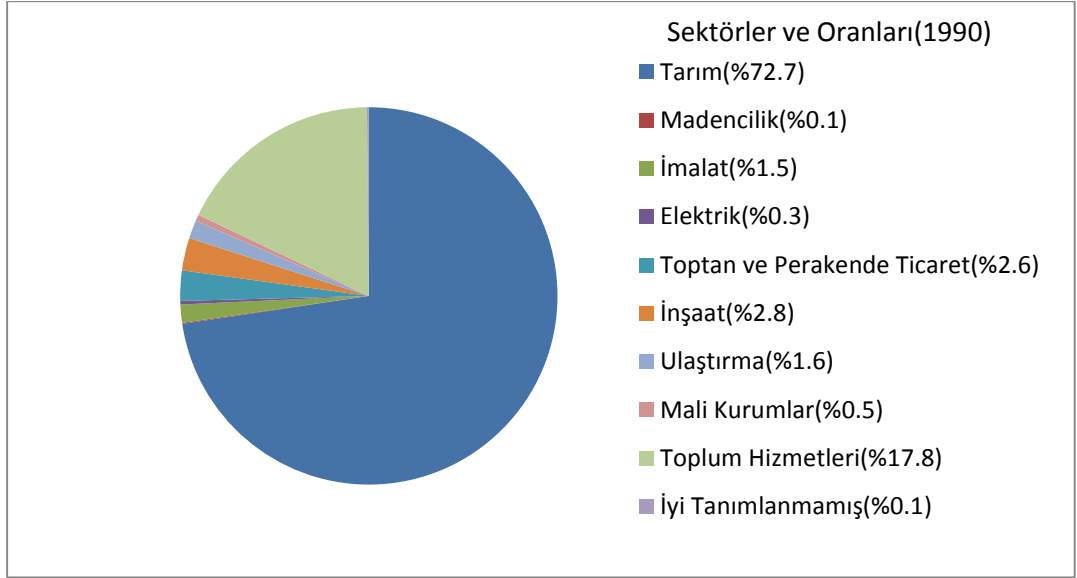
Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

Tunceli ilinde 1990 yılı Aktif nüfusun iktisadi faaliyet kollarına bölünüşünde; tarım sektörünün ağırlıkta olduğunu, bunu hizmet sektörü ve sanayi sektörünün izlediği görülmektedir (Tablo 29 ve Grafik 15).

Tablo 29: Tunceli İlinde Aktif Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (1990-2000)

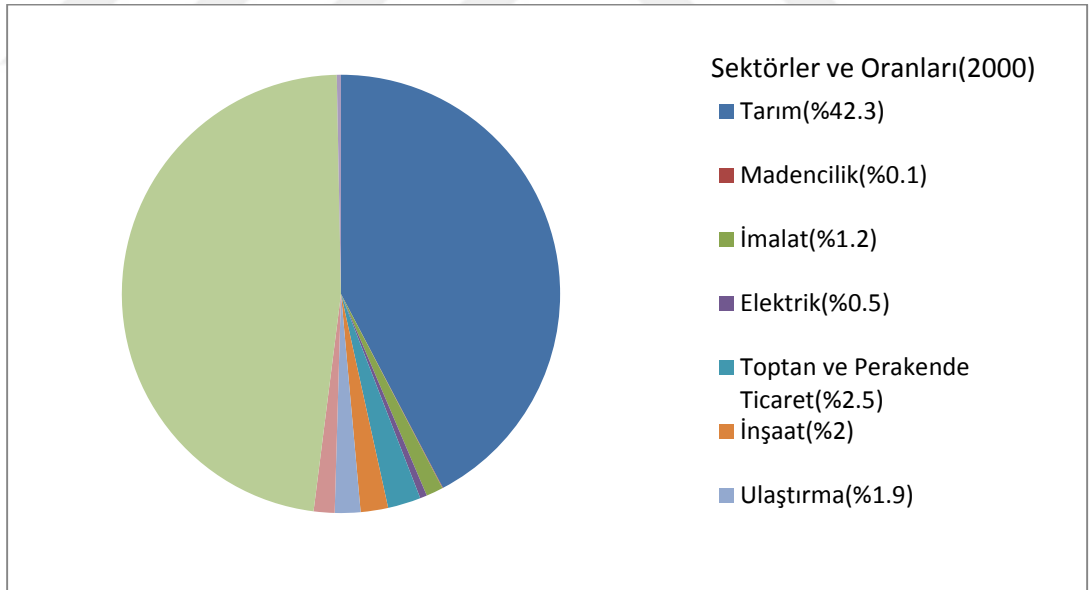
Ekonomik Faaliyet Kolları	1990			2000		
	T	E	K	T	E	K
Tarım	44087	19581	24506	18872	8757	10115
Madencilik	54	54		18	18	
İmalat	941	641	300	562	521	41
Elektrik	184	178	6	228	212	16
Toptan ve Perakende Ticaret	1573	1543	30	1087	1023	64
İnşaat	1696	1689	7	903	894	9
Ulaştırma	948	899	49	844	772	72
Mali Kurumlar	328	294	34	687	560	127
Toplum Hizmetleri	10793	9423	1370	21280	20017	1263
İyi Tanımlanmamış	94	86	8	137	124	13
Toplam	60698	34388	26310	44618	32898	11720

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

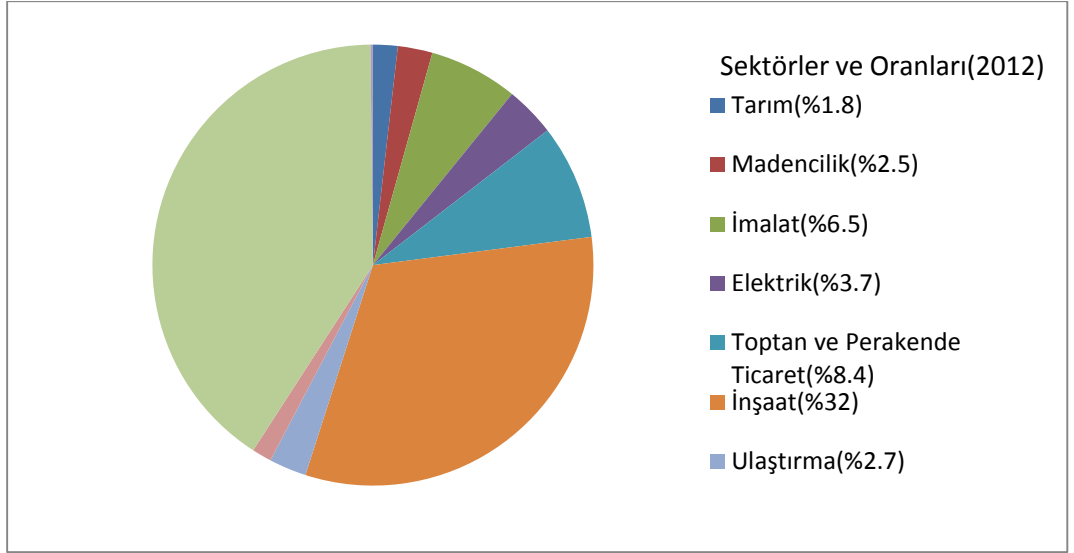

Grafik 15: Tunceli İlinde Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü(1990)

Tunceli ilinde 2000 yılı nüfusun iktisadi faaliyet kollarına bölünüşünde; hizmet sektörünün ağırlıkta olduğunu, bunu tarım sektörü ve sanayi sektörünün izlediği görülmektedir (Grafik 16).

Grafik 16: Tunceli İlinde Nüfusun İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü(2000)

Grafik 17: Tunceli İlinde Aktif Sigortalıların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü(2012)

Kaynak: SGK 2012

Tunceli ilinde 2012 SGK verileri değerlendirildiğinde aktif sigortalılar içinde nüfusun iktisadi faaliyet kollarına bölünüşünde; hizmet sektörünün ağırlıkta olduğunu, bunu sanayi sektörü ve tarım sektörünün izlediği görülmektedir (Tablo 30 ve Grafik 17)

Tablo 30: Tunceli İlinde Aktif Sigortalıların İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Bölünüşü (2012)

Ekonomik Faaliyet Kolları	T	E	K
Tarım	132	109	23
Madencilik	185	174	11
İmalat	475	381	94
Elektrik	268	261	7
Toptan ve Perakende Ticaret	613	420	193
İnşaat	2332	2212	120
Ulaştırma	200	189	11
Mali Kurumlar	105	71	34
Toplum Hizmetleri	2965	1628	1337
İyi Tanımlanmamış	13	10	3
TOPLAM	7288	5455	1833

Kaynak: SGK Verileri

Nüfusun Eğitim Durumu

Bir alanın eğitim düzeyi sadece okuryazarlık oranı ile ölçülmeyeceği gibi okullaşma oranı, nüfusun eğitim kademeleri arasındaki durum ve okul -öğretmen- öğrenci sayısı dengesi gibi konularında ele alınması gerekmektedir (Doğanay, 1994: 163) . Kırsal kesimde okula sahip olma avantajı nüfusun dağılışında veya büyümesinde önemli etkenlerden biri olmuştur (Durmuş, 2009: 253).

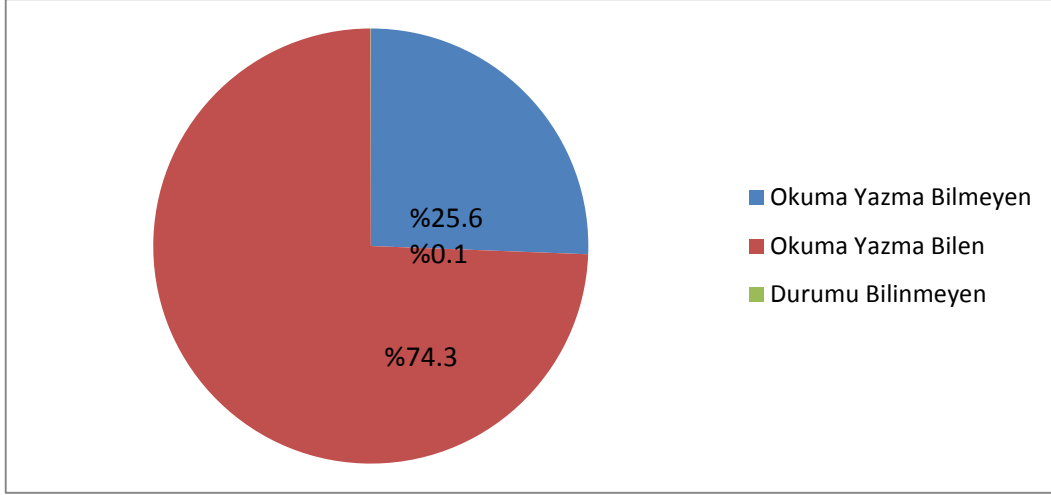
Tunceli ilinde okuma -yazma durumu 1990 yılında toplam nüfus 133.143 kişi olup 6 yaş ve üzeri nüfusta okuma yazma bilenlerin toplam oranı % 74.3 olup, bilmeyenlerin oranı ise % 25.6'dır. Bu değerler 2000 yılına geldiğinde öncelikle göçler nedeni ile nüfus azalmış ve toplam nüfus 93. 584 kişi olmuştur. Bu nüfus içinde okuma yazma bilenlerin oranı %83 olup okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise %19. 9 olmuş ve okuma yazma oranı artmıştır. 2013 yılı verilerine bakıldığında toplam nüfusun 85.428 kişidir. Bu nüfusun 6 yaş ve üstü okuma yazma bilen oranı %89. 6, okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise 7.4'lük bir orana düşmüştür (Tablo 31).

Tablo 31: Tunceli İlinde Nüfusun Okuma Yazma Durumu (6 Yaş ve Üzeri)(1990-2013)

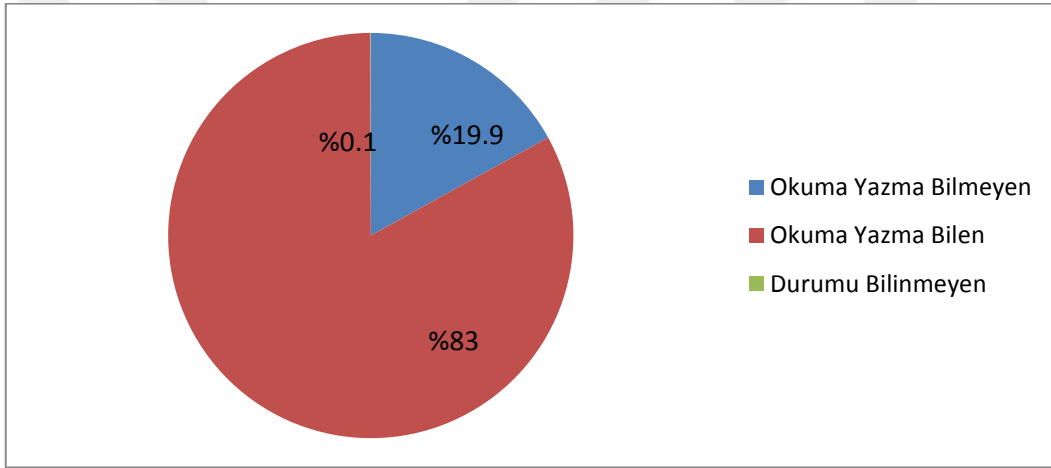
OKUMA YAZMA	1990	%	2000	%	2013	%
Okuma Yazma Bilmeyen	29698	25. 6	14689	19. 9	5922	7. 4
Okuma Yazma Bilen	86263	74. 3	71842	83	71775	89. 6
Durumu Bilinmeyen	29	0. 1	34	0. 1	2393	3
Toplam	115990		86565		80090	

Kaynak: <http://www. tüik. gov. tr.>

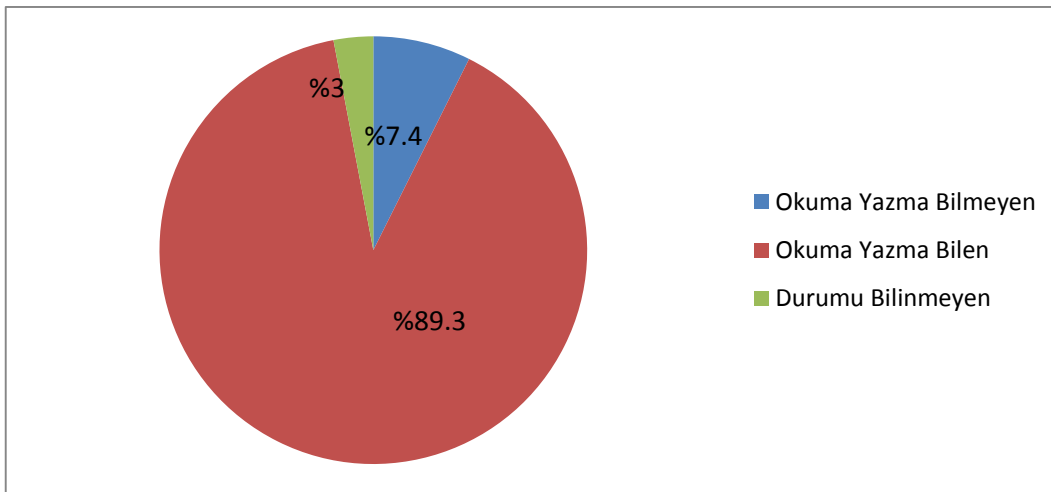
Okuma yazma bilenlerin oranının hergeçen gün daha fazla olduğu görülmektedir (Grafik 18, Grafik 19, Grafik 20) .

Grafik 18: Tunceli İlinde Nüfusun Okuma Yazma Durumu(1990)

Grafik 19: Tunceli İlinde Nüfusun Okuma Yazma Durumu(2000)

Grafik 20: Tunceli İlinde Nüfusun Okuma Yazma Durumu(2013)

Yıllara göre nüfusun eğitim seviyesindeki artışın temel nedeni yöre insanının eğitimi önemsemesi, çalışılacak farklı iş sahalarının olmaması ve uygulanan zorunlu eğitim politikalarıdır. 1990 yılında toplamda 1946 kişi üniversite mezunu iken bu oran 2013 de yaklaşık 10 bin olmuştur ve toplam nüfus içindeki payı %13. 3'lük orana sahiptir (Tablo 32)

Tablo 32: Tunceli İlinde Nüfusun Eğitim Durumu(1990-2000-2013)

EĞİTİM DURUMU	1990			2000			2013		
	T	E	K	T	E	K	T	E	K
Bir Okul Bitirmeyen	20317	19592	9725	14559	7671	6888	10969	5208	5761
İlkokul mezunu	45789	24750	21039	26341	16499	9842	14115	6763	7352
İlköğretim Mezunu				3248	1810	1438	14368	9862	4506
Ortaokul Mezunu	8939	6017	2922	7797	6270	1527	3060	2058	1002
Lise ve Dengi Okullar Mezunu	9250	6263	2987	16137	11975	4162	19311	12491	6820
Üniversite Mezunu	1946	1556	390	3693	2733	960	9858	5881	3977
Bilinmeyen	21	9	12	101	60	41	2393	1401	992
TOPLAM	86262	58187	37075	71876	47018	24858	74074	43664	30410

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>.

Tunceli de 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun 2013 TÜİK verilerine göre okuma - yazma durumu ve cinsiyete göre verilerine bakıldığında: 2013 yılında Tunceli'de okuma yazma bilmeyen kadınların oranı %13, 9 (bilinmeyen hariç) iken, erkekler için %2,7 (bilinmeyen hariç) olmuştur. Toplamda okuma yazma bilmeyenlerin toplam nüfus içindeki oranı %16, 6 'dır (Tablo 33) .

Tablo 33: Tunceli İlinde 2013 (6 Yaş ve daha yukarı yaştaki) Nüfusun Eğitim Durumu

		Toplam	Okuma yazma Bilmeyen	Okuma yazma Bilen	Bilinmeyen
2013 (6 ve daha yukarı yaştaki nüfus)	Toplam	80090	5922	71775	2393
	Erkek	44900	1173	42326	1401
	Kadın	35190	4749	29449	992

Kaynak: <http://www.tuik.gov.tr>

Toplam il için geçerli olan okuma yazma durumu ilçeler içinde geçerlidir. 2013 yılı TÜİK verilerine göre Tunceli ili ilçeler bazında okuma yazma durumları şöyledir:

Merkez ilçe de toplam 33465 kişi olup nüfusun %5. 3 okuma yazma bilmeyen, %92. 9 okuma yazma bilen ve %2. 8'lik oranı bilinmeyenler oluşturmaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı %96. 6, kadınların oranı ise %88. 1'dir.

Çemişgezek ilçesinde 6 yaş ve üzeri toplam 7729 kişi olup: % 6 okuma yazma bilmeyen, % 91. 7 okuma yazma bilen ve % 2. 3'lik oranı bilinmeyenler oluşturmaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı % 95. 5, okuma yazma bilen kadınların oranı ise % 87. 6'dır.

Hozat ilçesinde 6 yaş ve üzeri toplam 6475 kişi olup: % 8. 6 okuma yazma bilmeyen, % 88 okuma yazma bilen ve % 1. 4'lük oranı bilinmeyenler oluşturmaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı %93. 3, okuma yazma bilen kadınların oranı ise % 79'dur.

Mazgirt ilçesinde 6 yaş ve üzeri toplam 8261 kişi olup: % 13. 2 okuma yazma bilmeyen, % 82. 3 okuma yazma bilen ve % 4. 5'lik oranı bilinmeyenler oluşturmaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı % 89. 5, okuma yazma bilen kadınların oranı ise % 73. 5'dir.

Nazımiye ilçesinde 6 yaş ve üzeri toplam 3308 kişi olup: % 7. 2 okuma yazma bilmeyen, % 88. 2 okuma yazma bilen ve % 4. 6'lık oranı bilinmeyenler oluşturmaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı % 93. 1, okuma yazma bilen kadınların oranı ise % 81. 3'dür.

Ovacık ilçesinde 6 yaş ve üzeri toplam 6259 kişi olup: % 8. 7 okuma yazma bilmeyen, % 87. 4 okuma yazma bilen ve % 1.4'lük oranı bilinmeyenler oluşturmaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı % 93. 2 okuma yazma bilen kadınların oranı ise % 81. 1'dir.

Pertek ilçesinde 6 yaş ve üzeri toplam 11159 kişi olup: % 7. 8 okuma yazma bilmeyen, % 88. 6 okuma yazma bilen ve % 3.4'lük oranı bilinmeyenler oluşturmaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı % 93. 8, okuma yazma bilen kadınların oranı ise % 82. 7'dir.

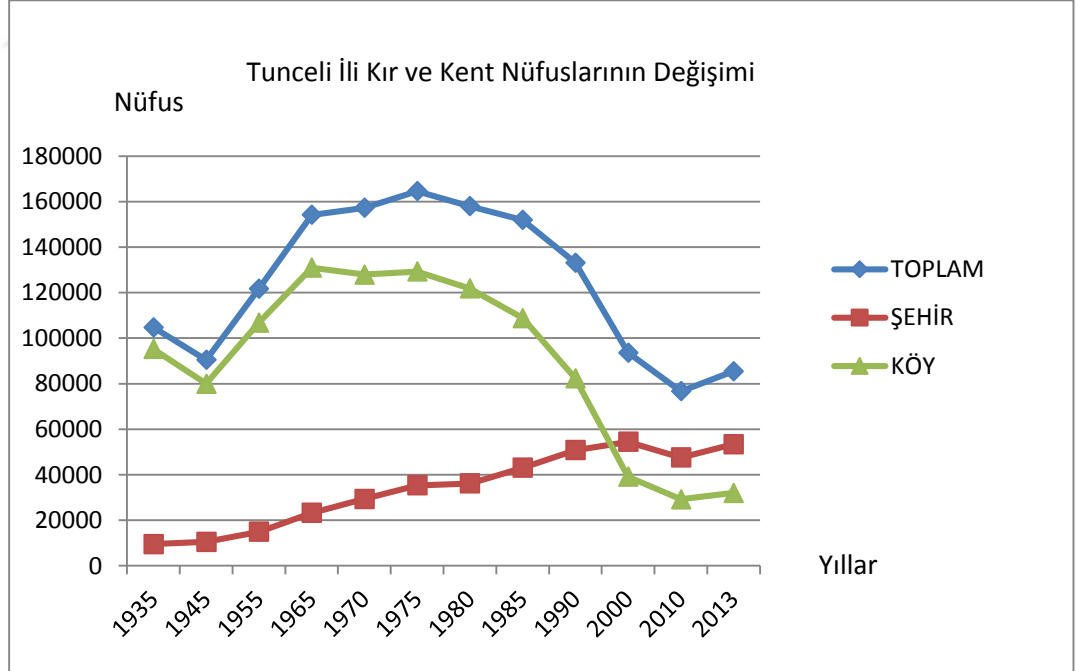
Pülümür ilçesinde 6 yaş ve üzeri toplam 3434 kişi olup: % 10. 1 okuma yazma bilmeyen, % 87.5 okuma yazma bilen ve % 2.4'lük oranı bilinmeyenler oluşturmaktadır. Cinsiyete göre değerlendirildiğinde okuma yazma bilen erkeklerin oranı % 87.9 okuma

yazma bilen kadınların oranı ise % 72'dir. İlçeler genelinde bakıldığında merkez ilçede yaşayan kadın ve erkeklerin okuma yazma oranları daha yüksektir.

Nüfusun Kır ve Şehir Özellikleri

Tunceli ilinde ki nüfusun kır- kent seyrine baktığımızda 1935 yılından itibaren kır nüfusu fazla olup, kent nüfusu da artmaya başlamıştır. Buna göre 1935 yılında toplam nüfus 104.758 kişi olup, 9505 kent nüfusunu, 95.254 kişi ise kır nüfusunu oluşturmaktaydı. Yani % 9.07'sini şehir nüfusu, %90.93'nü ise kır nüfusu oluşturmuştur. Grafiği incelediğimiz zaman kent nüfusunun sürekli arttığını ve 2000 yılında kır nüfusundan daha fazla orana sahip olduğunu görüyoruz. 2010 yılında toplam nüfus 76.699 olup, 47.531 kişi kente, geri kalan 29.168 kişi ise kır nüfusunu oluşturmaktaydı. Özellikle 1994 yılında boşaltılan köyler kır nüfusunun azalmasına, kent nüfusunun artmasına sebep olmuştur. 1990 yılındaki şehir nüfusu oranı %38, 15 iken, 2000 yılında bu oran %58, 21'e yükselmiştir (Grafik 21).

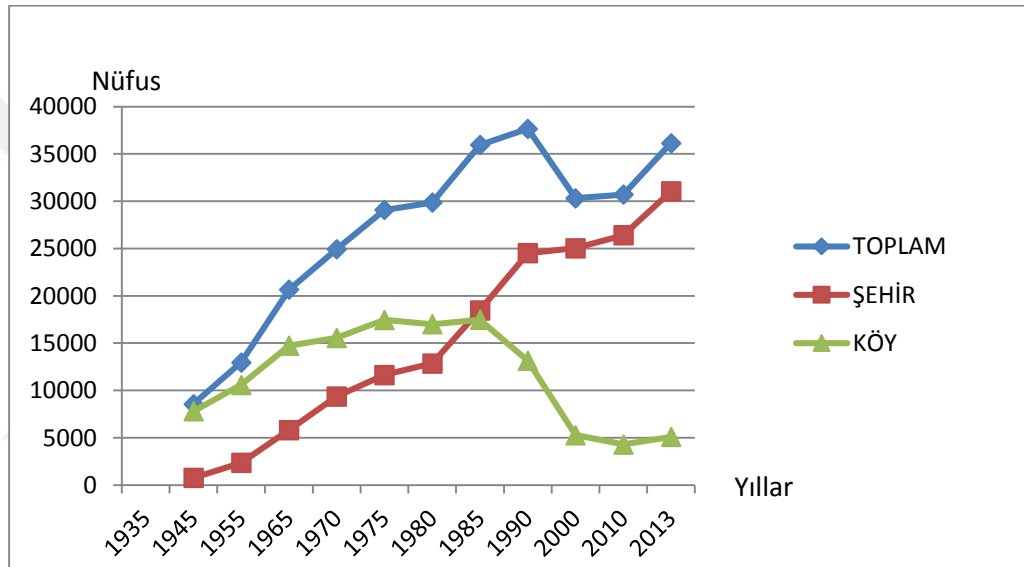
Tunceli ilinde kır kent nüfusu yapılan ekonomik faaliyetlerde belirleyici olduğu için her ilçenin kır-kent nüfus seyrine detaylı bakmak gerekmektedir (Tablo 34).

Grafik 21: Tunceli İli Kır ve Kent Nüfuslarının Değişimi (1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

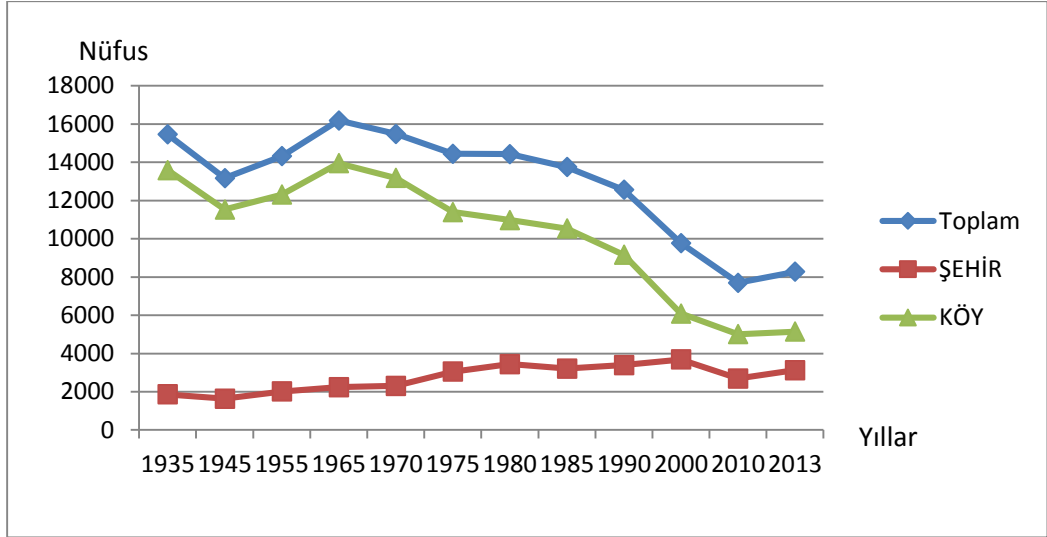
Merkez ilçenin nüfus verilerine baktığımızda 1945 yılında toplam nüfusunun 8568 kişi olduğunu, bunun %8, 89'luk oranda kent nüfusu, %91, 11 oranda kır nüfusu oluşturmaktadır. Kent nüfusunun oranı 1955 yılında %18, 21'lik paya, 1965 yılında %28, 19'luk paya, 1970 yılında %37, 55'lik bir paya, 1975 yılında %40'lık bir paya, 1980 yılında %43, 06'lık bir paya, 1985 yılında %51, 37'lik bir paya, 1990 yılında %65, 09'luk bir paya, 2000 yılında %82, 58'lik bir paya, 2013 yılında ise %85, 90'lık bir paya yükselmiştir. Grafikten de anlaşıldığı gibi 1985 yılına kadar kır nüfusu fazla iken 1985 yılından itibaren kent nüfusu artmış, %85'lik oranlara ulaşmasında köy boşaltılmaları sonrası nüfusun merkezde toplanması etkili olmuştur.

Grafik 22: Merkez İlçeni Nüfusunun Seyri(1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

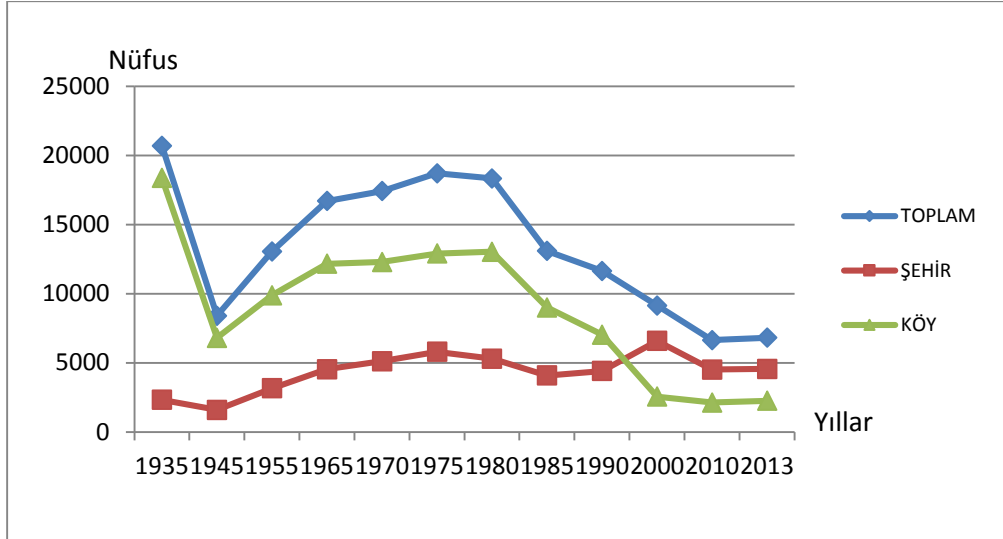
Çemişgezek ilçesinin nüfus seyrine baktığımızda 1935 yılında toplam nüfus 15.455 kişidir. Bu toplam nüfusu %12, 06'lık oranda kent nüfusu, %87, 94'lük oranda kır nüfusu oluşturmaktadır. Grafiğ baktığımızda 1945 yılına geldiğinde toplam nüfusun - 2283 kişi büyüdüğünü, nüfusunun artış oranının 1965 yılında en fazla olduğunu, sonrasında düzenli olarak nüfusun azaldığını görmekteyiz. 1990 yılında toplam nüfusun 12559 kişi olduğunu, kır nüfusunun bunun %72, 95'lik bir payını oluşturduğunu, 2000 yılında kır nüfusunun %62 'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Grafikten de anlaşıldığı gibi kır nüfusu her zaman daha fazla bir orana sahiptir.

Grafik 23: Çemişgezek İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

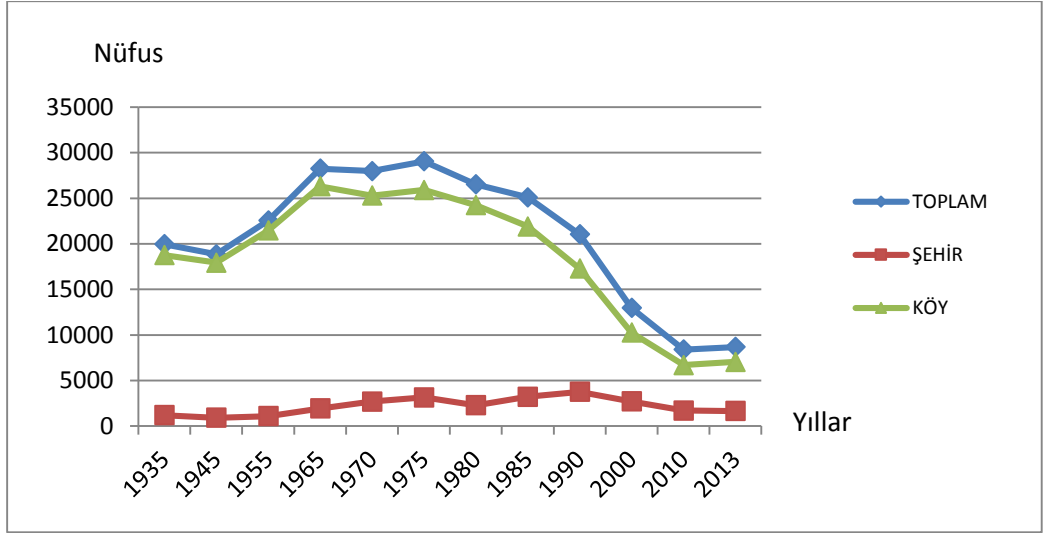
Hozat ilçesinin nüfus seyrini gösteren Grafik 24’de baktığımızda; 1935 yılında toplam nüfus 20694 kişidir. Bu toplam nüfusu %11, 23'lük oranda kent nüfusu, %89, 77 oranda kır nüfusu oluşturmaktadır. Kent nüfusunun oranı 1945 yılında %18, 98'lik bir paya, 1955 yılında %24, 24'lük paya, 1965 yılında %27, 18'lik paya, 1970 yılında %29, 38'lik bir paya, 1975 yılında %30, 99'luk bir paya, 1980 yılında %28'93'lük bir paya, 1985 yılında %31, 20'lik bir paya, 1990 yılında %37'84'lük bir paya, 2000 yılında %72, 06'lık bir paya, 2013 yılında ise %66, 92'lik bir paya yükselmiştir. Grafikten de anlaşıldığı gibi 1990 yılına kadar kır nüfusu fazla iken 2000 yılından itibaren kent nüfusu artmış, %72'lik oranlara ulaşmasında köy boşaltılmaları sonrası nüfusun merkezde toplanması etkili olmuştur. Nüfusun seyrine bakıldığında iki kırılma dönemi rahatlıkla görülmektedir. Birincisi 1935 yılından 1945 yılına gelindiğinde görülen azalmadır. Toplam nüfusu 20.694 kişiden 8402 kişiye düşmüştür. 1935-1945 yılları döneminde Nüfus artışı -12.292 olup, büyüme oranı -59, 39 oranındadır. İkinci kırılma 1990-2000 yılları arasında olmuştur. 1990 da toplam nüfus 11.643, kır nüfusu 7037 kişi iken, 2000 yılında toplam nüfus 9143 olup, kır nüfusu 2554 kişiye düşmüştür. 1990-2000 yılları döneminde nüfus artışı grafik 23’de görüldüğü gibi -2500 olup, büyüme oranı % -21, 47'lik bir oran olmuştur. Ekonomik faaliyetlerin sürekliliği özellikle kırsal alandaki hayvansal ve tarımsal üretim için gerekli olan iş gücü göçlerle beraber kayba uğramıştır.

Grafik 24: Hozat İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

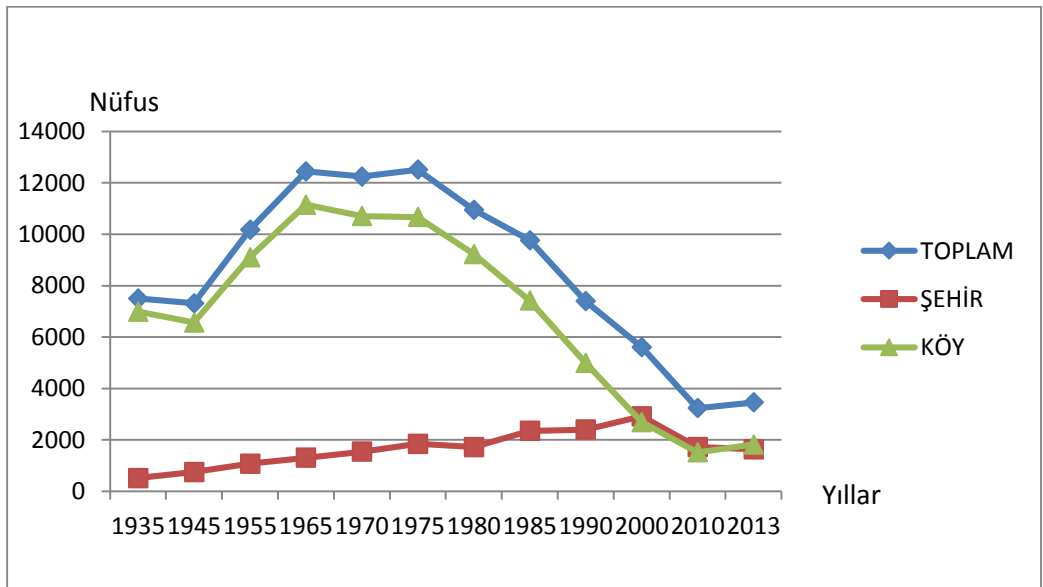
Mazgirt ilçesinin nüfus seyrine baktığımızda 1935 yılında toplam nüfus 19.959 kişidir. Bu toplam nüfusu %5, 99'lük oranda kent nüfusu, %94, 01 oranda kırsal nüfusu oluşturmaktadır. 1945 yılına geldiğinde toplam nüfusun -825 kişi büyüdüğünü, kent nüfusunun oranının % 4, 81'lik bir paya, 1955 yılında % 4, 85 'lik paya, 1965 yılında % 6, 84, 'lik paya, 1975 yılında % 10, 81'lik bir paya, 1985 yılında % 12, 75'lik bir paya, 1990 yılında % 17, 82'lik bir paya, 2000 yılında % 20, 89'luk bir paya, 2010 yılında % 20, 25'lik bir paya, 2013 yılında ise % 19'luk bir paya sahiptir. Grafikten de anlaşıldığı gibi kırsal nüfusu fazla iken 1975 yılından sonraki sayımlarda toplam nüfusun azaldığını, 1990-2000 yılları arasında nüfus artışının -8084 olup, büyüme oranı %-39 oranında olmuştur. Azalan nüfusun tamamına yakını kırsal nüfusa ait olmasına rağmen tüm zamanlar boyunca kırsal nüfusun toplam içindeki payı daha fazladır.

Grafik 25: Mazgirt İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

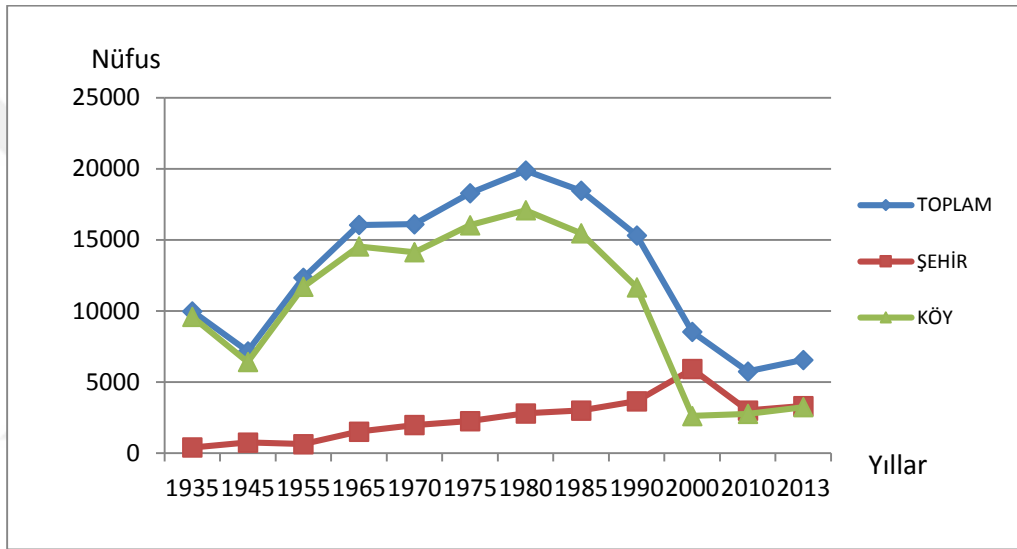
Nazımiye ilçesinin nüfus seyrine baktığımızda 1935 yılında toplam nüfus 7502 kişidir. Bu toplam nüfusu %10, 26'lık oranda kent nüfusu, %89, 74'lük oranda kırsal nüfusu oluşturmaktadır. 1945 yılına geldiğinde toplam nüfusun -187 kişi büyüdüğünü, kent nüfusunun oranının %10, 26'lık bir paya sahip olduğu görülmektedir. Grafik 26' da da anlaşıldığı gibi kırsal nüfusu fazla iken 2000-2010 yıllarında kent nüfusunun arttığı, 2013 yılından itibaren tekrar kırsal nüfusun arttığını görmekteyiz.

Grafik 26: Nazımiye İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

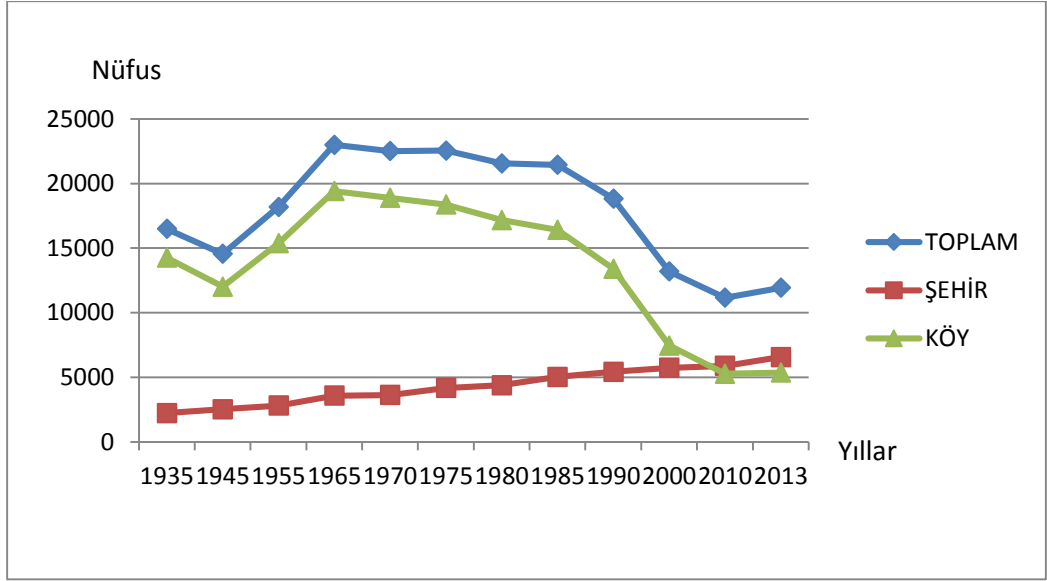
Ovacık ilçesinin 1935-2013 yılları arasındaki nüfus seyri gösteren Grafik 20'ye baktığımızda; Hozat ilçesinin grafiği ile benzer olduğunu, iki kırılma dönemini net olarak görmekteyiz. 1935 yılında toplam nüfus 9973 kişi iken ve bunun %10, 46'sı kent nüfusunu oluşturuyorken, % 89, 54'ü kır nüfusunu oluşturmaktadır. Nüfus artışı 1980 yılına kadar devam etmiştir. Merkez ve tüm ilçelerde olduğu gibi 1985 yılından itibaren nüfus artışında azalma olduğu görülmektedir. 1990-2000 yılları arasında toplam nüfus 15316 kişiden 8522 kişiye düşmüştür. 1990 da 11669 olan kırsal nüfus miktarı 2613 kişiye düşmüştür. Köylerden göçe zorlanan nüfusun bir kısmının ilçe merkezine göç ettiği ve ilk kez kent nüfusunun kır nüfusundan fazla olduğu görülmektedir.

Grafik 27: Ovacık İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

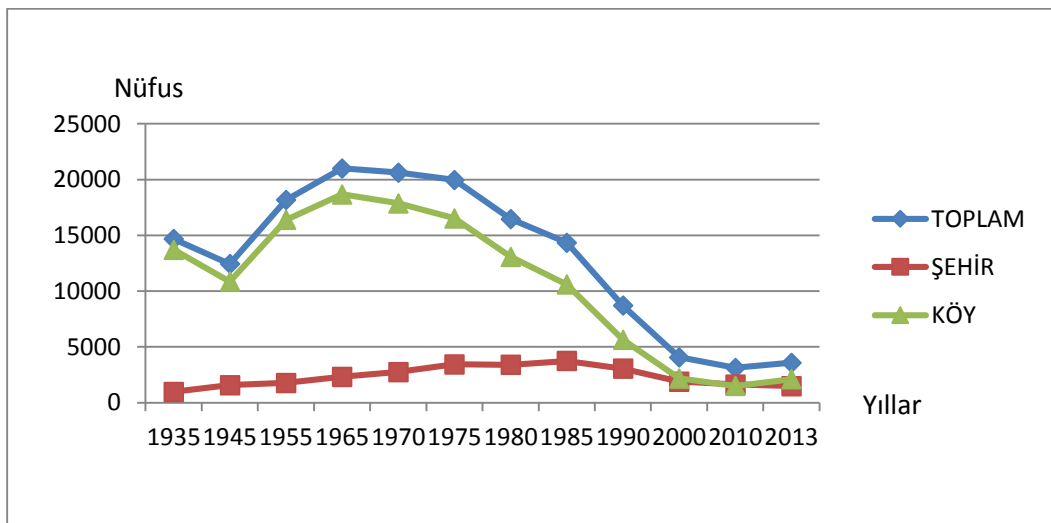
Pertek ilçesinin nüfus seyrine baktığımızda en fazla nüfusun 1965 yılında olduğu, 1935 -1945 yılları arasında nüfus kaybı yaşadığı, 1980 yılından itibaren nüfus artışının yavaşladığı, 1990-2000 yılları arasında nüfus artışının -5634 olduğu, ve azalan nüfusun hemen hemen hepsinin kırsal nüfustan azaldığını görmekteyiz. 1990 da kırsal nüfus oranı %71, 17 'lik bir paya sahipken, 2000 yılında %56, 53 'lük bir paya düşüyor. Pertek ilçesinin kır -kent nüfus seyri grafiğine baktığımızda 2010 yılından sonra toplam nüfus içinde kent nüfusunun daha fazla paya sahip olduğunu görmekteyiz.

Grafik 28: Pertek İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

Pülümür ilçesinin nüfus seyrine baktığımızda en fazla nüfusun 1965 yılında olduğu, 1935 -1945 yılları arasında nüfus kaybı yaşadığı, 1965 yılından itibaren nüfus artışının yavaşladığı, 1980-1990 yılları arasında nüfus artışının -7759 olduğu, büyüme oranının % - 47, 12 olduğu, ve bu azalmanın kırsal nüfusta meydana geldiği görülmektedir. 1980 yılında kırsal nüfus oranı %79, 42 iken, 1990 yılında %64, 88 'lik bir paya, 2000 yılında %53, 40'lık bir paya, 2010 yılında ise 1496 kişi ile % 47'87 'lik paya düşüyor. Pülümür ilçesinin kır -kent nüfus seyri grafiğine baktığımızda 2010 yılından sonra toplam nüfus içinde kent nüfusunun daha fazla paya sahip olduğunu görmekteyiz.

Grafik 29: Pülümür İlçesinin Nüfus Seyri (1935-2013)

Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

Tablo 34: Tunceli İlinde İlçelere Göre Köy-Şehir Nüfusu(1935-2013)

Yıllar		1935	1945	1955	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2010	2013
Merkez	Toplam	-	8568	12955	20661	24939	29091	29857	35955	37655	30323	30702	36143
	Şehir	-	762	2360	5825	9366	11637	12859	18471	24513	25041	26410	31047
	Köy	-	7806	10595	14736	15573	17454	16998	17484	13142	5282	4292	5096
Çemişgezek	Toplam	15455	13172	14319	16188	15484	14443	14423	13746	12559	9773	7700	8270
	Şehir	1864	1640	2011	2235	2305	3048	3445	3213	3397	3685	2687	3130
	Köy	13592	11532	12308	13953	13179	11395	10978	10533	9162	6088	5013	5140
Hozat	Toplam	20694	8402	13053	16698	17411	18700	18330	13090	11643	9143	6645	6812
	Şehir	2324	1595	3165	4540	5116	5796	5304	4085	4406	6589	4512	4559
	Köy	18370	6807	9888	12158	12295	12904	13026	9005	7037	2554	2133	2253
Mazgirt	Toplam	19959	18845	22552	28238	27977	29047	26521	25108	21041	12957	8391	8683
	Şehir	1197	908	1094	1933	2690	3141	2284	3203	3751	2707	1700	1650
	Köy	18762	17937	21458	26305	25287	25906	24237	21905	17290	10250	6691	7033
Nazımiye	Toplam	7502	7315	10177	12447	12244	12515	10947	9766	7392	5604	3233	3456
	Şehir	514	751	1071	1301	1539	1844	1717	2349	2401	2915	1720	1635
	Köy	6988	6564	9106	11146	10705	10671	9230	7417	4991	2689	1513	1821
Ovacık	Toplam	9973	7159	12332	16048	16100	18282	19871	18454	15316	8522	5745	6550
	Şehir	395	749	632	1508	1968	2248	2793	2996	3647	5909	2991	3316
	Köy	9578	6410	11700	14540	14132	16034	17078	15458	11669	2613	2754	3234
Pertek	Toplam	16495	14556	18187	22993	22516	22550	21562	21449	18833	13199	11158	11934
	Şehir	2236	2527	2810	3578	3627	4176	4394	5031	5428	5737	5882	6568
	Köy	14259	12020	15377	19415	18889	18374	17168	16418	13405	7462	5276	5366
Pülümür	Toplam	14680	12429	18168	21002	20622	19963	16463	14338	8704	4063	3125	3580
	Şehir	975	1566	1775	2320	2752	3442	3388	3737	3056	1893	1629	1483
	Köy	13705	10863	16393	18682	17870	16521	13075	10601	5648	2170	1496	2097
Toplam	Toplam	104758	90446	121743	154175	157293	164591	157974	151906	133143	93584	76699	85428
	Şehir	9505	10498	14918	23240	29363	35332	36184	43085	50799	54476	47531	53388
	Köy	95254	79948	106825	130935	127930	129259	121790	108821	82344	39108	29168	32040

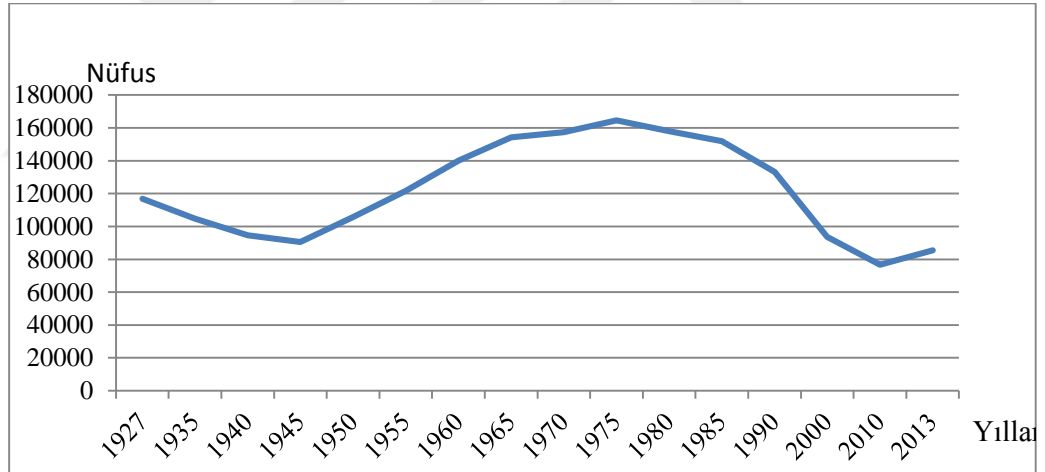
Kaynak: DİE Nüfus sayımları 1935-2000 ve TÜİK ADNKS sonuçları 2010-2013

Grafiklerde de görüldüğü gibi Mazgirt, Çemişgezek ve son 2010 yılına kadar Pertek ilçesinde kırsal nüfus fazladır. Bu ilçeler gerek hayvancılık gerekse bitkisel üretim açısından elverişli konumda yer alırlar. Kırsal alandaki nüfusun boşalmasında güvenlik gerekçesi ile köylerin boşaltılması, sosyo-ekonomik koşulları daha iyi olan yerlerin tercih edilmesi, kapanan köy okulları ve sağlık evleri nedeni ile göç oluşmuştur. Göçlerle beraber kırsal kesimdeki üretim azalmış, hayvancılık faaliyetleri azalmış ve özellikle güvenlik nedeni ile yapılmayan yaylacılık faaliyetleri azalmıştır. Tük verilerinden de anlaşıldığı gibi 1990 yılında 215 bin civarı küçükbaş ve 100 bin civarı büyükbaş hayvan

sayısının 1996 yılında 75 bin civarı küçükbaş hayvan ve 50 bin civarı büyükbaş hayvan sayısına düştüğü görülmektedir. Bu ilçelerin kırsal nüfus yoğunluğunun devam etmesinde bitkisel üretim-yem bitkileri, tahıl ve vadi boylarında yer yer meyvecilik faaliyetlerine en elverişli düzlüklerin bu ilçelerde yer alması kırsal nüfus açısından cazip kılmıştır. Kırsal nüfusun azaldığı ilçeler Ovacık, Hozat, Nazımiye ve Pülümür ilçeleridir. Güvenlik sorunu, iklim koşullarının sertliği, topoğrafyanın elverişsiz olması kırsal nüfusun azalmasında etkili olmuştur.

2.2.2.3. Nüfus Hareketleri

1927 yılı nüfus sayımında Erzincan iline bağlı olan Pülümür (nüfusu 51789), Nazımiye ilçesinin(nüfusu 6367 kişi), Elazığ iline bağlı olan Ovacık(nüfusu 5357 kişi), Pertek (nüfusu 13946 kişi), Çemişgezek (nüfusu 13704 kişi), Hozat (nüfusu 9958 kişi) ve Mazgirt (nüfusu 15726 kişi) ilçelerinin toplam nüfus miktarı 116.847 kişi olarak tespit edilmiştir

Grafik 30: Tunceli İlinin 1927-2013 Yılları Arasında Toplam Nüfus Seyri

(Kaynak: TÜİK http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

1935 yılında Tunceli ilinin nüfus miktarı 104.758 kişi, 1940 yılı nüfus sayımında 94. 638 kişiye nüfusun düştüğü görülüyor. Tarihte 2510 sayılı İskan kanununa göre 10 bin kişi eksilmişken, 1947 yılında bu kanunda değişiklik yapan 5098 sayılı kanunun ile tekrar geri dönen yaklaşık bir önceki nüfus sayımına göre 1950 yılı nüfus sayımında 105. 759'a çıkan nüfus sayısı ile yaklaşık 15 bin kişi artmıştır.

Tablo 35: Tunceli İlinde İlçelere Göre Köy Sayısı (1935-1955)

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1935		79	86	100	30	85	85	60	525
1940	18	71	34	86	30	42	46	46	373
1945	30	60	34	76	30	30	46	46	359
1950	29	54	35	76	30	42	46	57	369
1955	35	51	40	76	32	59	49	63	404

(Kaynak:TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047))

Bahsi geçen döneme dair TÜİK verilerine göre il genelinde muhtarlık köy sayıları değişimi tablodan anlaşılacağı gibi 1940 yılında azalmış, sonrasında geri göçlerle tekrar nüfus artmıştır. 525 olan köy sayısı 1940 yılında %29 azalarak 373 köye, 1945 yılında % 42 oranında azalarak 359 köye düşmüştür. 1950 yılından itibaren nüfus artmaya başlamış ta ki 1975 yılına kadar, bu sayıdan sonra ekonomik sebepli göçler nedeni ile yaklaşık 13318 kişi azalma olmuştur. Net göç hızı dönemlere göre verilmiştir.

Tablo 36: Tunceli İli Göç Verileri (1975-2014)

Yıllar	Toplam Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net göç	Net Göç Hızı
1975-1980	135444	6643	19961	-13318	-93, 7
1980-1985	134747	8489	26286	-17797	-23, 9
1985-1990	122027	9118	29450	-20332	-153, 8
1995-2000	83642	15705	18828	-3123	-36, 7
2007-2008	86449	6861	6068	793	9, 2
2010-2011	85062	6187	6419	-232	-2, 7
2013-2014	86527	7286	6810	476	5, 5

Kaynak:TÜİK (http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047)

Diğer önemli bir göç hareketi 1990 sonrası OHAL Valiliğinin 2935 sayılı Kanunun çerçevesinde köylerin güvenlik birimlerince boşaltılmasıdır. (TBMM Komisyon Kararları, sy: 31). TBMM Komisyon Kararlarına göre ve 1997 OHAL Bölge Valiliğinin verilerine göre göç eden Köy sayısı 183, Mezra sayısı 823, hane sayısı 8439, toplam nüfus 41939 kişi olarak belirtilmiştir. (TBMM Komisyon Kararları, 1997: 31). Yaklaşık 40 bin nüfusun yerinden edilmesiyle devam eden süreç sağlıktan ekonomiye ve eğitime

kadar her alanda olumsuzluk ve aksaklıkların olmasına neden olmuştur. Yine aynı raporda 330 okuldan 58 tanesinde eğitim-öğretim faaliyetleri sürerken, 272 okul ise eğitim-öğretime kapatılmıştır (Tablo 37)

Tablo 37: 1997 Yıllı Tunceli İlinde Göç Sonrası Eğitim Kurumları Durumu

M Mevcut Okullar			Eğitim Öğretime Açık Okul Sayısı			Eğitim Öğretime Açık Olmayan Okul Sayısı			Açık Olmama Sebepleri		
İlk İlkO.	Lis Lise	To Top.	İlk İlkO.	Lis Lise	To Top.	İlk İlkO.	Lis Lise	To Top.	İlk Güvenlik	LisÖğrt. Yok	To Diğer
311	19	330	39	19	58	272	0	272	161	0	111

Kaynak: TBMM Komisyon Kararı, 532. sayı.

Aynı Raporda İl-ilçe merkezlerinde bulunan Sağlık Ocağı toplamda 20 tane olup, 15 tanesi açık kalmıştır. Köylerde bulunan 92 sağlık evinden ise 73 tanesi güvenlik nedeni ile kapanmıştır. (TBMM Raporu, sy: 35). Yayıncılık, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık faaliyetleri bu göç hareketinden oldukça olumsuz etkilenmiştir. Ovacık ilçesinde kısmi ve tamamen boşaltılan köyler 41, mezra sayısı ise 102'dir. Hozat ilçesinde tamamen ve kısmen boşaltılan köy sayısı 13 olup 47 mezra boşaltılmıştır. (Ovacık ve Hozat İlçelerinde Geriye Göç Sürecine Dair Araştırma Raporu, 2006: 7)

Göç öncesi ailelerin tamamı hayvancılık ve tarım faaliyetleri ile geçimini sağlamaktadır. Yaklaşık 42 bin nüfusun yerinde edinildiği 1990-1997 yılları arası nüfusun göç seyri önce kent merkezi ardından yakın iller sonrasında büyük kentler doğru olmuştur. Ancak 5233 sayılı Zararların Tazmini Yasası gereği bir kısmı dönüş yapmıştır. TMMM raporuna göre boşaltılan 183 köy, 823 mezradan toplam 41. 939 kişi yerinden göç etmiş, bunların 3111 kişisi geri dönüş yapmak için 1997 yılında Tunceli Valiliğine müracaat etmiştir. (Meclis Araştırma Komisyonu(10/25), 1997: 114). Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı (TESEV) göç koşullarında ortaya çıkan en önemli sorun toplumsal uyum ve gecekondulaşma olarak belirlemiştir. (TESEV: 2008: 42). Göçlerle beraber:

- a- Barınma (konut)-altyapı problemleri,
- b- Ekonomik problemler (ekonomik kayıplar, işsizlik, ani iş kaybı, maddi sıkıntılar),
- c- Sosyal-psikolojik sorunlar(uyumsuzluk, geriye özlem, bunalım, duygusal sorunlar),

- d- Temel hizmetlerdeki problemler (açlık, eğitim, sağlık, gıda ambargosu, baskı, şiddet vb)
- e- Tarımsal üretimin durma noktasına gelmesi, (hayvancılığın, yaylacılığın, arıcılığın ve ziraat faaliyetlerinin bitme noktasına gelmesi) gibi olumsuzluklar olmuştur.

2.2.3. Hakim Ekonomik Faaliyetler

Tunceli ili hayvancılık faaliyetlerinin tarım faaliyetlerinin önüne geçtiği bir sahadır. Son derece dağlık olan ve büyük bir bölümü meşelerle kaplı bu yörede özellikle küçükbaş hayvancılık ön plana çıkmıştır. Sığır yetiştiriciliği önemli olmakla beraber bozkır sahalarının yaz mevsimi ile beraber kuruması otlak alanlarının daralmasına neden olmuştur. Bu nedenle ağırlık da küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Ancak bu istenen seviyede değildir. Otlakların azlığı, uzun kış mevsimi boyunca hayvanların ahırda zor şartlarda kalması, alım gücünün azlığı ve yem bitkisi üretiminin azlığı hayvancılığı olmasi gerekenin çok gerisinde, ekonomik gelir elde edilmek için değil geçimlilik esasına dayalı hayvancılık yapılmasına neden olmuştur.

Tarımsal üretim açısından en çok tahıl ekimi söz konusudur. Beraberinde hayvan yemi olarak fiğ ekimi en fazladır. Ancak tarım ekim alanlarının darlığı, iklimin karasallığı, ekonomik gelir elde etmekten uzak kendi ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bir uğraş oluşmasına neden olmuştur. 1981 Yılı Köy Envanterine göre Tunceli ilinde Köylerin birinci derecede geçim kaynağı hayvancılık iken, ikinci derecede geçim kaynağı tarla ziraatı olmuştur (Tablo: 38).

Tablo 38: 1981 Yılı Tunceli Köy Envanterine Göre: Gelir kaynaklarının Önem Sırası ve Gelir Kaynağı Türüne Göre Köylerin Geçim Kaynakları Dağılımı (%)

-	Faaliyetler	Merkez	Çemiş.	Hozat	Maz.	Naz.	Ovacık	Per.	Pü.	Toplam
I. Dereceden Geçim Kaynakları	Tarla Ziraatı	6, 67	46, 34	13, 64	74, 07	3, 21	22, 73	27, 67	10, 29	22, 24
	Hayvancılık	86, 66	53, 66	81, 81	23, 45	93, 76	75, 75	70, 21	88, 23	68, 16
	İşçilik	4, 45	-	4, 45	1, 24	3, 12		2, 12	-	1, 65
	Arıcılık	2, 22	-	-	-	-	1, 52	-	-	0, 47
	Meyvecilik	-	-	-	1, 24	-	-	-	1, 48	0, 48
	Sebzecilik	-	-	-	-	-	-	-	-	-
II. Dereceden Geçim Kaynakları	Tarla Ziraatı	57, 77	34, 14	25	13, 58	15, 62	34, 84	70, 21	41, 17	36, 35
	Hayvancılık	13, 35	36, 58	13, 63	66, 66	3, 12	21, 21	23, 40	8, 23	26, 65
	İşçilik	20	19, 51	45, 45	11, 11	71, 87	39, 39	6, 38	30, 88	28, 06
	Arıcılık	-	2, 43	-	-	-	-	-	4, 41	0, 94
	Meyvecilik	2, 22	2, 43	-	3, 70	3, 12	-	-	14, 70	3, 77
	Sebzecilik	6, 66	-	13, 63	1, 23	3, 12	-	-	-	2, 59
	Su Ürünleri	-	-	-	3, 70	-	-	-	1, 47	0, 94
	Ziraat Sanatları	-	-	-	-	-	4, 54	-	-	-
	Orman Ürünleri	-	-	-	-	-	-	-	-	0, 70

Kaynak: 1981 Tunceli Köy Envanter Etüdü

İl merkezi dışında ilçelerde sanayi sitesi yada tesisi bulunmayan Tunceli de sanayi gelişmemiştir. Dağlık olması, ulaşım imkanlarının kısıtlı olması, kalifiye elamanın yetersiz olması, ham madde ihtiyacının karşılanamadığı il de devlet yatırımlarında yetersiz kalınca sanayi gelişmemiş beraberinde ilin gelişmemesine ve işsizlik nedeni ile daha fazla göç olmasına neden olmuştur. 1997 yılı Köy Envanterine göre Tunceli ilinde kırsal kesimlerde köylerin birinci dereceden geçim kaynağının hayvancılık olduğu ilçeler Nazımiye, Hozat ve Ovacık ilçeleri iken, tarla ziraatının birinci derecede gelir kaynağı olduğu ilçeler ise Merkez, Çemişgezek, Mazgirt ve Pertek ilçeleridir (Tablo: 39)

Tablo 39: 1997 Yılı Tunceli Köy Envanterine Göre Gelir kaynaklarının Önem Sırası ve Gelir Kaynağı Türüne Göre Köylerin Geçim Kaynakları Dağılımı (%)

-	Faaliyetler	Toplam	Merkez	Çem.	Hozat	Maz.	Naz.	Ovacık	Pertek	Pülümür
I. Dereceden Geçim Kaynakları	Tarla Ziraatı	54, 87	60, 41	53, 33	30, 44	90, 14	13, 04	40, 62	69, 56	14, 28
	Meyvecilik	8, 76	2, 08	23, 33					19, 56	28, 57
	Sebzecilik	3, 24							2, 17	25, 71
	Hayvancılık	30, 51	37, 5	10	69, 56	9, 85	78, 26	56, 25	2, 17	25, 71
	Su Ürünleri									
	Orman Ürünleri									
	Diğer	2, 59					8, 69	3, 12	6, 52	5, 71
II. Dereceden Geçim Kaynakları	Tarla Ziraatı	29, 54	4, 16	50	69, 56	6, 15	86, 36	62, 5	8, 69	
	Meyvecilik	12, 66	12, 5	13, 33		4, 16	4, 54		17, 39	48, 57
	Sebzecilik	10, 58	6, 25	3, 33		3, 07			36, 95	25, 71
	Hayvancılık	39, 28	47, 91	33, 33	30, 44	86, 15	9, 09	37, 5	21, 73	2, 58
	Su Ürünleri									
	Orman Ürünleri	0, 32								
	Diğer									

Kaynak: 1997 Tunceli Köy Envanteri

Çalışma sahamız olan Tunceli İlinde kent nüfusunun 2010 yılından itibaren arttığını, 2013 yılı kent nüfusunun toplam nüfus içinde %62. 5'lik bir orana sahip olduğunu görmekteyiz. Kırsal kesimde ağırlıklı ekonomik uğraş tarım ve hayvancılık iken 2013 Tunceli İli Tük İş kayıtlarına Göre Girişim Sayısına bakıldığında yaygın olarak toptan ve perakende ticaret, ulaştırma ve konaklama-yiyecek hizmetleri alanında girişimlerin olduğu görülmektedir (Tablo 40).

Tablo 40: 2013 Tunceli İli İş kayıtlarına Göre Girişim Sayısı (Kaynak: TÜİK)

Ekonomik Faaliyet Kolları	
Tarım	35
Madencilik	8
İmalat	150
Elektrik	1
Toptan ve Perakende Ticaret	908
İnşaat	253
Ulaştırma	730
Mali Kurumlar	17
Toplum Hizmetleri	244
Konaklama ve Yiyecek hiz.	503
Diğer Hizmet Faaliyetleri	172
<i>Toplam</i>	3019

2.2.4. Ulaşım

Eski devirlerden günümüze Tunceli çok işlek yol güzergahları üzerinde kurulu değildir. Dağlık yapısı, dağların her dönemde sur etkisi oluşturmaya, beraberinde çevre illerle ekonomik ilişkilerin kurulamamasına ve ticaretin oluşmamasına zemin hazırlamıştır. İlde havayolu ulaşımı yoktur. En yakın havalimanı 135 km uzaklıkta Elazığ ve Erzincan illerinde bulunmaktadır. İlde demiryolu da bulunmamaktadır. Yaygın olan ulaşım türü karayolu ulaşımıdır. Ancak dağlık yapı, akarsu vadilerince uzanan yol güzergahları ve yükseltini olumsuz etkisinde eklenince bu ulaşım ağında yeterince gelişkin olmadığı görülmektedir. Sert ve uzun kış koşullarında Tunceli- Erzincan karayolu ve Tunceli-Ovacık karayolu çığ nedeniyle risk oluşturduğu, güvenli karayolu ulaşımı olmadığı için tercih edilmemektedir. İlde Pertek ve Çemişgezek ilçeleri ile Elazığ arasında feribot seferleri yapılmaktadır.

2.2.5. Genel Arazi Kullanımı

İlin toplam yüzölçümü 777. 440 hektar olup, (7774 km²) olup, yüzölçümü en fazla olan ilçe Ovacık ve Pülümür ilçeleridir.

Tablo 41: Tunceli İli İlçeleri Yüzölçümü Dağılımları (km²)(Kaynak:2012 İl Yıllığı)

İlçeler	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
Yüzölçümü	553	841	877	804	709	1538	947	1505	7774

Herhangi bir arazi parçasının en uygun kullanılma şeklinin belirlenebilmesi için öncelikle arazinin kullanım kabiliyet sınıflamasının yapılması gereklidir. Tarımsal planlamanın ve uygun arazide uygun uğraşların oluşturulması için zorunludur.

Tunceli ili Arazi Varlığı Kitabı Verilerine Göre (2001)

I. Sınıf Araziler: Topografyası düz veya düze yakın, su tutma kapasitesi yüksek, verimli topraklardır. Eğim %0-2 arasındadır. Kapladığı alan 2238 hektar olup ilin yüzölçümünün % 0, 3 oluşturmaktadır. Bu arazilerin % 91, 1 'ini alüvyal topraklar (2041 ha), %8, 9 ise Kahverengi topraklar (197 ha) oluşturur. Bu arazilerin tamamına yakınında sulu tarım yapılır. Ovacık ve Mazgirt ilçelerinde dağılışı göstermektedir(Tablo 42) .

II: Sınıf Araziler: Bu topraklar kültür bitkileri, çayır, mera ve orman için kullanılabilir, hafif eğimli, orta derinlik ve orta verimliliği olan topraklardır. Toplam 9257 ha olup ilin yüzölçümünün %1, 2 oluşturmaktadır. Bu arazilerin %7, 2'sini alüvyal topraklar, %9, 6'sını kolüviyal topraklar, %51, 6'sını kahverengi topraklar, % 15, 8'ini kireçsiz kahverengi orman toprakları ve % 15, 8'ini kireçsiz kahverengi topraklar oluşturur (Tablo 42) .

III. Sınıf Araziler: Bu sınıftaki topraklar II. sınıftakilerden daha fazla sınırlandırmalara sahiptir. Kültür bitkileri tarımı yapılabilir ancak ürün, ekim, dikim, hasat zamanı ve ürün miktarlarını etkiler. Orta dereceli eğimli, erozyona uygunluğu bulunan arazilerdir. İlde 32674 ha ile %4, 3 'ünü oluşturmaktadır. Bu arazilerin % 5'ini alüviyal topraklar, %4, 5'ini kolüviyal topraklar, % 11, 8'ini kahverengi orman toprakları, % 11, 9'unu kireçsiz kahverengi orman toprakları, % 40'ını kahverengi topraklar, % 22, 6'sını kireçsiz kahverengi topraklar ve % 4, 2'sini bazaltik topraklar oluşturmaktadır. Bu sınıf arazilerin büyük kısmında kuru tarım yapılmaktadır (Tablo 42) .

IV. Sınıf Araziler: Gerekli önlemlerin alınması halinde, iklime uygun tarla veya bahçe bitkilerinden bazıları için kullanılabilir. Dik eğimli, sığ ve erozyonun yoğun olduğu topraklardır. İl toprakları içinde 54269 ha alanı ile %7 'lik orana sahiptir. Bu arazilerin % 6, 8'ini kolüviyal topraklar, % 11, 5'ini kahverengi orman toprakları, % 19, 2'sini kireçsiz kahverengi orman toprakları, % 42'sini kahverengi topraklar, % 13, 4 'ünü kireçsiz kahverengi topraklar ve % 7, 2'sini bazaltik topraklar oluşturmaktadır. Bu toprakların büyük kısmı kuru tarım arazisidir (Tablo 42) .

V. Sınıf Araziler: İlde bu arazi bulunmamaktadır (Tablo 42) .

VI. Sınıf Araziler: Daha çok çayır, mera ve orman için kullanılabilen dik eğimli arazilerdir. ilin %9, 2' sini oluşturan bu araziler 71772 hektar alan kaplamaktadır. Bu arazilerin % 0, 7'sini kolüviyal topraklar, % 25'ini kahverengi orman toprakları, % 20, 8'ini kireçsiz kahverengi orman toprakları, % 33, 6'sını kahverengi topraklar, % 9, 2'sini kireçsiz kahverengi topraklar ve % 10, 7'sini bazaltik topraklar oluşturmaktadır. Ağırlıkta kuru tarım arazisi, çayır -mera arazisi ve ormanlık- fundalık alanlar bu arazi üzerinde yer almaktadır(Tablo 42) .

VII. Sınıf Araziler: İlin %67, 8'ini oluşturan bu araziler 527785 ha alanı kaplamaktadır. Bu arazilerin: % 24'ünü kahverengi orman toprakları, % 23, 4'ünü kireçsiz kahverengi orman toprakları, % 33, 8'ini kahverengi topraklar, % 16, 8'ini kireçsiz kahverengi topraklar ve % 2'sini bazaltik topraklar oluşturmaktadır. Çok dik eğimli, erozyon, toprak sığılığı, taşlılık, yaşlılık ve tuzluluk vb kültür bitkilerinin yetişmesini engelleyen çok şiddetli sınırlandırmalara sahip topraklardır. Büyük kısmı çayır-mera arazisi ve ormanlık-fundalık arazisidir (Tablo 42) .

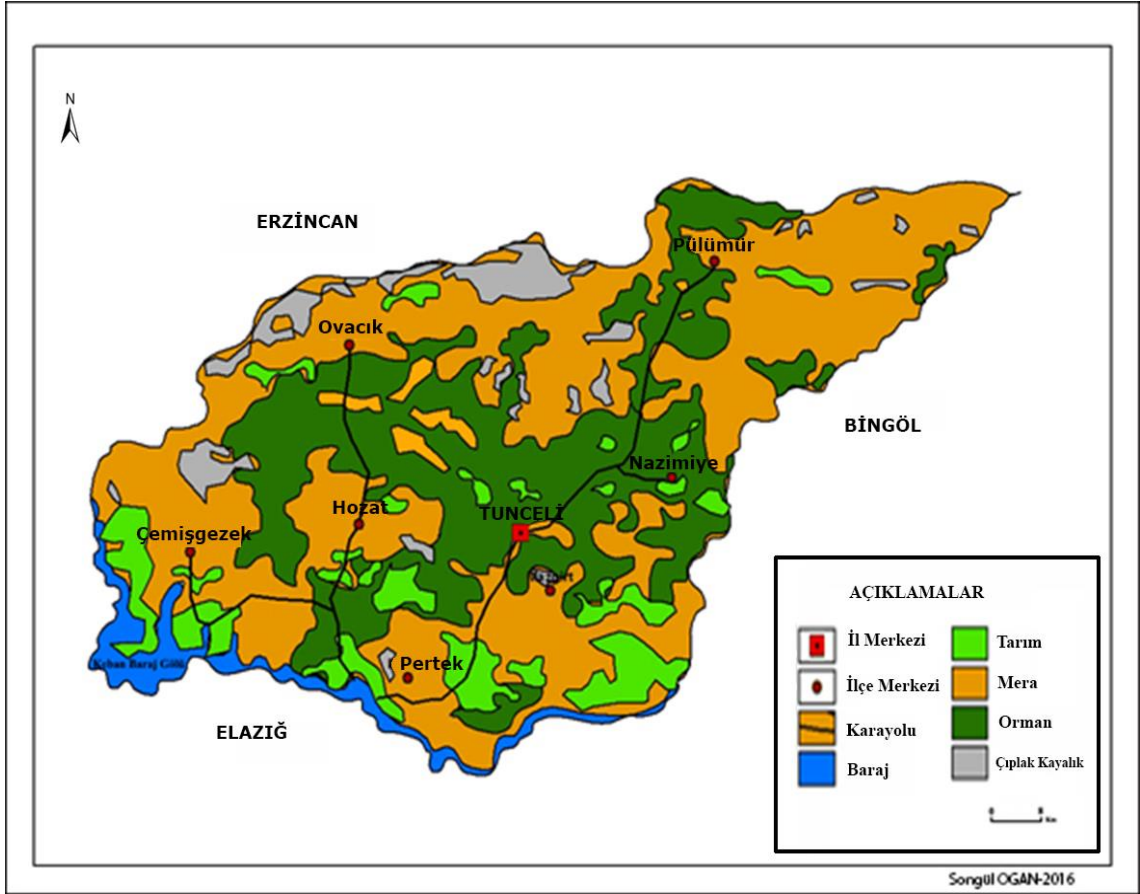
VIII. Sınıf Araziler: Erozyon, kayalılık, taşlılık, yaşlılık, düşük nem kapasitesi ve tuzluluk vb çok şiddetli sınırlandırmaları nedeni ile ot, ağaç ve kültür bitkilerinin yetiştirilmesi elverişli değildir. İl topraklarının % 10, 2 'sini oluşturan bu araziler 292. 361 ha alanı kaplamaktadır. Bu arazileri büyük kısmını çıplak kaya ve molozlar oluşturmaktadır (Tablo 42) .

Tablo 42: Tunceli İli'nde İlçelere Göre Toprakların Arazi Kullanım Kabiliyetlerine Göre Dağılımı(Hektar)

Arazi sınıfları	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Perteke	Pülümür	Toplam
I	-	-	-	200	-	2038	-	-	2238
II	1955	3410	-	1205	-	850	1837	-	9257
III	3475	7607	4989	3738	1200	4231	6875	559	32674
IV	7713	6180	4187	12552	838	5402	13561	3836	54269
V	-	-	-	-	-	-	-	-	-
VI	11981	7620	3300	15196	2950	7402	15619	7704	71772
VII	85886	46470	45564	28922	48495	94320	42135	135993	527785
VIII	6058	17675	1585	3305	190	31392	10345	8895	79445
Toplam	117068	88962	59625	65118	53673	145635	90372	156987	777440

Kaynak: Tunceli İli Arazi Varlığı Kitapçığı -2001

Tunceli ili genel arazi kullanıma bakıldığı zaman tarım sahalarının Keban baraj gölüne paralel ilin güney, güneydoğu ve güneybatısında yaygın olduğu, ilin orta kısımlarında küçük Munzur dağları üzerinde orman –fundalık alanların yaygın olduğunu, kuzey, kuzeydoğu, kuzeybatı ve batı bölgelerinde ağırlıkta mera sahaları olduğu görülmektedir (Harita 13). Bu durum yerleşmelerin konumunu ve gelişim sürecini belirlemiştir. İlin güneyinde arazi yapısına uygun tarım, bağ ve bahçecilik yapılmakta, orta ve kuzey kesimlerde meralara paralel hayvancılık faaliyetleri yaygındır.

Harita 13: Tunceli İli Genel Arazi Kullanım Haritası

Tablo 43: Tunceli İli'nde İlçelere Göre Arazi Kullanım Durumu

Kullanım Şekli	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür
Tarım Arazisi	10. 239	22. 515	8. 922	26. 800	4. 435	8. 633	23. 684	8. 843
Çayır- Mera	26. 565	39. 660	22. 116	23. 708	21. 720	59. 618	34. 815	95. 380
Orman-Fundalık	73. 835	8. 980	26. 748	11. 184	27. 225	45. 625	21. 267	43. 636
Çıplak kayalık	4. 790	4. 185	1. 585	1. 005	190	31. 365	2. 120	8. 895
Diğer	539	132	254	121	103	394	261	233
Toplam	115. 968	75. 472	59. 625	62. 818	53. 673	145. 635	82. 147	156. 987

Kaynak: Köy Hizmetleri Müdürlüğü (Tunceli İli Arazi Varlığı Kitapçığı 1997)

Arazi kullanım durumuna bakacak olursak; toplam 777. 440 hektarlık arazinin, 114. 071 ha(%15), tarım arazisi olarak kullanılmaktadır ki bunun ilk 1, 2 ve 3 sınıf sulu tarım arazisi 5051 ha kadardır yani toplam tarım arazileri içindeki payı %4. 4 oluşturur. 323. 582 ha çayır ve mera arazisi(%41), 258. 500 ha orman-fundalık arazi (%33) ve 82. 178 ha (%11) diğer araziler olarak dağılım göstermektedir (2003-Tunceli Tarım Master Planı).

İlde çayır ve mera alanlarının geniş yer kaplaması hayvancılık ekonomisini ön plana çıkarmıştır. Yayla hayvancılığında kullanılan çayır ve mera alanları %41’lik bir orana karşılık gelir. Kıl keçisi ve arıcılık faaliyetinde kullanılan orman ve fundalıkların da %33’lük bir değere sahip olması toplam arazi kullanımında %74’lük bir alanın hayvancılık için kullanıldığını göstermektedir. Mera alanlarının kaba yem ihtiyacını karşılıyor olması hayvan yetiştiriciliği bakımından bir avantaj olarak değerlendirilir. Çayır, mera ve yayla alanları Pülümür, Ovacık ve Merkez ilçede daha fazla yer kaplamaktadır (Durmuş, Çağlıyan, 2009: 99)

Tablo 44: Tunceli İli Arazilerin Kullanma Şekli ve Arazi Verimlilik Sınıflarının Karşılaştırılması (2012)

Kullanım Şekli	Arazi Kullanım kabiliyet Sınıfları (hektar)										TOPLA M
	I	II	III	IV	TOPLA M	V	VI	VII	TOPLA M	VIII	
Tarım Arazileri	2215	9177	27489	42309	81190	-	29065	3816	32881	-	114.071
Çayır- Mera	-	-	3321	5787	9108	-	22113	292361	314474	-	323582
Orm-Fundalık	-	-	1395	5730	7125	-	20385	230990	251375	-	258500
Tarım dışı alanlar	23	80	469	443	1015	-	209	618	827	195	2037
Diğer araziler	-	-	-	-	-	-	-	-	-	54135	54135
Su yüzeyleri	--	-	-	-	-	-	-	-	-	25115	25115
Toplam	2238	9257	32674	54269	98438	-	71772	527785	599557	79445	777.440

Kaynak: 2012 Tunceli il Yılığ

Tunceli ilinde 2013 yılı Kültür Arazileri Kullanım Durumu tablosuna bakıldığında en fazla payı % 64, 3 ile tahıllar arazisi almıştır. Yem bitkileri kullanım arazisi oranı ise %24, 8 pay ile ikinci sıradadır (Tablo 45).

Tablo 45: Tunceli İli Kültür Arazisi Kullanım Durumu(2013)(Kaynak: TÜİK)

	Kültür Arazileri	Miktarı(hektar)
Tarla Arazisi	Tahıllar	20698
	Baklagiller	2848
	Sanayi Bitkileri	677
	Yem Bitkileri	7970
	Nadas Alanı	26868
	Toplam	59497
	Bağ Bahçe Arazisi	Bağ
Meyvecilik		1947
Sebzecilik		435
Toplam		2638

2.3. Ekonomik Faaliyetleri Etkileyen Kültürel Faktörler

Ekonomik faaliyetlerin kültürel karakterinin daha da ağırlık kazanması ve günümüzde ekonomik coğrafya başta olmak üzere kültürün ekonomik süreçleri açıklamada ve yorumlamada anahtar kavramlardan biri haline dönmesi başta ekonomi olmak üzere sosyal bilimlerde mekân kavramının ekonomik yönüyle yeniden ön plana çıkmasını sağlamıştır (Kaygalak, 2011:7). Kültür, gruptaki bireylerin ortak nitelikleri olup, kısımdan kişiye aktarılan öğrenilmiş bir yaşam biçimidir. Geleneklerden aile içerisinde alınan eğitime, ahlaki kurallara, kişilik yapısına, davranış biçimine, yaşam tarzına ve sosyal çevreye kadar birçok ögede kültürün izleri görülebilir. Önkabüllerimiz ve tercihlerimiz büyük ölçüde, içerisinde yaşadığımız toplumsal kültürün bir eseridir (Aytaç, 2006: 153). Üretim etkinliklerinden, mekânsal organizasyonlara kadar, yaşam alışkanlıklarından yemek kültürüne kadar, kültürel formlar etkilidir. Ağırlıkta coğrafi koşulların ve kültürel bilincin şekillendirdiği kültürel temelli ekonomik uğraşlar gelişmiştir. İnsanın kültürleşmesi ile maddi ve manevi kültür unsurları yaşamı şekillendirmekte ve kültürel bilinç de kendince evrilerek günümüze kadar yerleşmeleri ve üzerindeki faaliyetleri şekillendirmektedir.

Kültürel temelli mekanlara bakıldığında var olan kültürel imajlar geçmişten günümüze oluşan kültürel imajlara dairde fikir vermektedir. Örneğin tarihsel süreç içerisinde yerleşmeler sahne olmuş geçit ve geçiş özelliği olan Merkez- Çiçekli Rabat

kalesi ve çevresi arazi incelemelerimizde kanımızca geçmiş dönemlerde ağırlık birimleri olarak kullanıldığı düşünülen malzemelerin bulunması ticaretin olduğunu göstermektedir (Foto:4 ve Foto:5) . Aynı alanda Hitit, Urartu ve Selçuklular dönemi mavi seramik, çanak çömlek parçalarının bulunması sürekli yerleşmelerin varlığına işaretler. Yine aynı alanda büyük değirmen taşlarının varlığı, kilise kalıntıları, eski değirmen kalıntılarının var olması, taraçalama yöntemi ile tarım sahalarının oluşturulması ve köprü üstünde tekerlekli araç geçidi ile atlı- yaya geçidi merdivenlerinin olması geçmiş dönem ekonomik yapısının ticaret ve tarım ağırlıklı olduğuna dair ipuçları vermektedir (Foto :6) .

Foto 4: Tunceli- Rabat Kalesi Civarı Kalıntıları (Songül Oğan, 2013)

Foto 5: Tunceli- Rabat Kalesi Civarı Kalıntıları (Songül Oğan, 2013)

Foto 6: Tunceli- Rabat. Demir Curufları ve ömlek Parçaları (Songül Oğan, 2013)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TUNCELİ İLİ MEVCUT EKONOMİK FAALİYETLERİ

İnsan- doğal ortam etkileşimi çerçevesinde yer üstü ve yer altındaki zenginliklerden yararlanmak ve kazanç sağlamak amacıyla geliştirilen beşeri faaliyetlere ekonomik faaliyetler denilmektedir (Özçağlar, 2001: 114). Kazanç elde etmek için ilin fiziki koşulları engelleyicidir. İl topraklarının büyük kısmının VII. sınıf arazidir. Bu arazilerin çok az bir kısmının kuru tarım arazisi geri kalan büyük çoğunluğu çayır - mera arazisi ve gerisi ormanlık - fundalık alandır. Bu durum doğallığında tarımdan çok hayvancılığın uğraş olarak seçilmesini çekici kılmıştır. Ancak sıra dağların varlığı hem toplumsal faaliyet çeşitliliğini engellemiş hem iç ve dış kültürel yayılmanın oluşmasını engellemiştir. Günümüz ekonomik faaliyetlerine ışık tutması açısından öncelikle gidebildiğimiz en eski kaynaklardan, 20. y. y. son çeyreğine kadar çalışma sahamızdaki ekonomik faaliyetleri kısaca ele alalım

3.1. Tunceli İlinde Ekonominin Tarihsel Seyri

Tunceli ili ve çevresine dair temel bilgileri tarihçiler arşiv belgelerinden elde etmektedirler. Arşiv belgeleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi'nde bulunmaktadır. Bunlar başta Tahrir Defterleri olmak üzere Mühimme Defterleri, Ruznamçe Defterleri, Ahkam Defterleri, Vakıf Defterleri vs. dir (Ünal,1999: 1). 16 y. y. da Diyarbekir Eyaleti çerçevesinde Çemişgezek'te 1518, 1523, 1541 ve 1566 yıllarında toplam dört kez tahrir yapılmıştır. 1518 tahrir defterine göre bugün ki Tunceli ilinin tamamı, Kemaliye ve Malatya ilinin bazı kısımları Çemişgezek Sancağı olarak kaydedilmiştir. Sancağın batıda sınırı Fırat nehri, doğuda Peri suyu, güneyde Murat nehri ve kuzeyde Munzur dağları olarak belirtilmiştir ki Sancak 19 nahiye ve 399 köyden oluşmaktadır. Her tahrirde nahiyeler ve köy sayıları değişmektedir (Ünal, 1999: 26)

16 y. y. Çemişgezek sancağına dair ekonomik faaliyetleri şu başlıklar altında belirtmek gerekirse:

Hayvancılık

Resmi Kivare arıcılık yapan insanlardan alınan vergiye denir. Balın verimine göre 1/10 oranında akçe alınır. 1518 tahriri defterlerinde kayıt yok iken 1541 tarihli tahrir defterlerinde 26210 akçe vergi alındığı, 1566 tarihli tahrirde 11945 akçe vergi alındığı kaydedilmiştir. Balın okkasının 4 akçe olduğu nazar-i itibare alınır (Bir okka 1282 gramdır) 1541 tahririnde $26210 \times 10 = 262100$ akçe, $262100 \div 4 = 65.525$ okka bal elde edilmiştir (Ünal,1999: 113).

Adet-i Ağnam koyun ve keçiden alınan, iki hayvana bir akçe alınan vergidir. 1518 tahririnde 73000 akçe(146000 hayvan), 1523 tahririnde 105000 akçe(210000 hayvan), 1541 tahriride 120000 akçe (240000 hayvan) ve 1566 tahririnde ise 165000 akçe (330000 hayvan) vergi alındığı kaydedilmiştir (Ünal, 1999: 111).

Yaylak ve Kışlak Vergileri koyun ve davar sürülerini başkasının tımarında otlatan sürü sahipleri, göçebe kabileler ve yörüklerden yılda bir kereye mahsus alınana vergilerdir. 1518 tahririnde 33000 akçe, 1523 tahririnde 10000 akçenin alındığı kaydedilmiştir. Çok belirleyici olmasa da yaylacılık faaliyetlerinin bu zamanda da yapıldığını göstermektedir (Ünal, 1999: 112).

Tarım

Tarım yapılan sahalara çiftlik olarak belirlenmiştir Kayıtlarda Resm-i Çift ve Resm-i Dönüm olarak belirlenen vergi çiftliklerden alınan vergilerdir. Osmanlı yönetiminde arazinin dağlık ve verimine göre 60 ile 150 dönüm arasında değişen arazileri çiftlik (çift) kabul etmektedir. Çemişgezek sancağında resmi çift 50 akçedir. Fakat arazi yapısının dağlık olması, çiftlik teşkil edebilecek büyüklükte toprak bulunmaması sebebi ile 1541 tahririnden itibaren daha çok resm-i zemin (kaç dönüm ziraat edilirse iki dönüm araziye bir akçe) yazma yoluna gidilmiştir. Çift hane sistemine Osmanlı Üretim tarzı denilebilir. Bu sistemde esas olan toprağın bir ailenin işleyebileceği büyüklükte parçalara bölünerek aile çapında işletmecilik yapmaktır. Eğer ziraat ile uğraşırsa bennak resmi vermez çiftçi. Eğer arazi 24 dönümden küçük ise Resm-i Zemin vergisi yerine 12 akçe bennak vergisi verir. 1518 tahririnde 1273 bennak mevcuttur ve alınan vergi ise 15276 akçedir. 1541 tahririnde 4136 bennak mevcut olup 49. 908 akçe vergi alınmıştır. 1566 tahririnde 1150 bennak mevcut olup 13752 akçe vergi alınmış olduğu kaydedilmiştir (Ünal, 1999: 115). Ekili dikili araziye çok tespit etmesek de bennak sayısından tarım yapılan çiftlik sayısını bulabiliriz.

Hububat Üretimi

Osmanlı devletinde en önemli vergilerden biri oşür vergisi olup bu verginin yarısı da hububat üretiminden alınan hububat oşrü vergi olduğu için zirai üretim devlet kontrolü altında merkezi bir planlama dahilinde de gerçekleştiği düşünülmektedir. Çemişgezek sancağında her dönem tahrir defterlerinde vergisi alınan ürünlerin bazı bölgelerde teşvik edildiği ya da ekimine son verildiği ekimin devlet kontrolü altında olduğunu düşündürmektedir.

Buğday (Hinta) : 1518 tahririnde 286 köyde 11. 581. 705 kğ yani 450. 650 kile buğday üretildiği, 1541 tahririnde 368 köyde 10. 306. 471 kğ yani 401. 030 kile buğday üretildiği ve 1566 tahririnde 105 köyde 3. 605. 093 kğ yani 140270 kile buğday üretildiği kaydedilmiştir (Ünal, 1999: 105).

Arpa (Şa'ir) ve Darı (Dıhn) : Darının ekim alanı arpaya göre daha kısıntısız olduğu için darı daha fazla ekilmiştir kayıtlara göre. 1518 tahririnde tek başlık altında 241 köyde 5494660 kğ yani 213800 kile üretim yapıldığı, 1541 tahririnde arpa ve darı ayrı kalemler halinde kaydedildiği için tespit net olmamakla beraber arpanın 264 köyde 1. 710. 463 kğ yani 66. 555 kile üretildiği ve darının ise 352 köyde 3. 847. 804 kğ yani 149. 720 kile üretildiği kaydedilmiştir. 1566 tahririnde arpanın 97 köyde 1. 769. 059 kğ yani 68. 835 kile üretildiği ve darının ise 8 köyde 450. 778 kğ yani 1754 kile üretildiği kaydedilmiştir (Ünal, 1999: 104-105).

Pamuk (Penbe) : Pamuğun daha çok Fırat ve Murat nehirleri çevresindeki arazilerde ekildiği, 1518 tarihli tahriri defterinde 39 köyde pamuk ekim yapılarak 1878 batman (10841 kğ), 1541 tarihli tahrir defterinde 163 köyde pamuk ekim yapılarak 4008 batman (23138 kğ) ve 1566 tarihli tahrir defterinde 58 köyde pamuk ekim yapılarak 1891 batman (10824,3 kğ) pamuk üretildiği kaydedilmiştir (Ünal,1999: 106-107).

Bağcılık: Hububat ekimine elverişli olmayan dağlık ve kır arazilerinde bağcılık yapıldığı için ekim alanı da geniştir. 1518 tarihli tahriri defterinde 102 köyde 109060 batman (22. 357. 300 kğ) şıra elde edildiği, bu rakamların Çemişgezek sancağının ekonomik hayatında bağcılığın önemli bir yer tuttuğuna işarettir. 1541 ve 1566 tahrir defterlerinde şıra vergisi yerine kök (kürüm) vergisi şeklinde alındığı için ne kadar üzüm üretildiği değil de kaç kök olduğuna dair bilgi vardır. Buna göre 1541 tarihli tahriri defterinde 193 köyde 1. 261. 255 kök bağ bulunduğu, 1566 tarihli tahrir defterinde 73 köyde 889. 877 kök bağ bulunduğu kaydedilmiştir (Ünal, 1999: 108-109) . Alınan

vergilerin dağılımına bakıldığında en çok Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçe sınırlarında yer alan köylerde ekimi yapıldığı anlaşılmaktadır.

Sanayi Tesisleri

Vergi geliri doğrudan hazineye giden bu vergiler çok fazla değildir. XVI y. y. da gelirlerin dağılımına bakıldığında maden, tuzla, tabakhane, mumhane, kirişhane vergilerinin olmadığı sadece değirmenlerin, bulgur değirmenlerinin ve boyahanelerin mevcut olduğu ve vergi verdikleri kayıtlarda görülmüştür.

Boyahane denilen iplik ve kumaş boyanan bu sanayi atölyelerinin varlığı aynı zamanda dokumanın gelişmişliğine dairde bilgi vermektedir. 1518 Salnamesinde 10 tane, 1541 salnamesinde 11 tane, 1566 salnamesinde ise 5 tane boyahane (İplik ve kumaş boyama) olduğu defterlerde yazılmıştır (Ünal, 1999: 106) .

Değirmenlerin işleyişi tam yıl ya da yarı yıl işleyişine göre vergiler alınmakta buna göre 1518 tarihli tahrir defterinde 113 tane değirmen olduğu, 1541 tarihli tahrirde tam zamanlı çalışan 56, yarım yıl çalışan 122 yani toplamda 178 değirmen olduğu, 1566 tarihli tahriri defterinde ise tam zamanlı çalışan 21, yarım yıl çalışan 70 tane toplam 91 değirmen olduğu kaydedilmiştir. Alınan vergi asiyab vergisi olarak geçer ve aylık 5 akçe olarak alınır (Ünal, 1999: 123)

Bezirhane (Bulgur Değirmeni) değirmenlerinin varlığından 1518 tarihli tahriri defterlerinden rastlanmazken, 1541 tahrir defterinde tam yıl çalışan 17, yarım yıl çalışan 14 toplamda 31 bezirhane olduğu, 1566 tahririnde ise 26 tane bezirhane olduğu ve bunlardan beş tanesinin günümüzdeki Hozat Ergen köyünde olduğu kayıtlarda mevcuttur (Ünal, 1999: 124)

Ticaret: Daha çok transit geçen malların (bac) vergi gelirleri ile başka yerden getirilen pazarda satılan ürünlerden alınan vergiler (Tamga) kaydedilmiştir. Bunlar içinde kayda değer vergilerden biride şehre uğrayıp geçen ipek yükünün tespiti ile alınan vergidir (tamga-yı siyah başlığı altında 1518 tahririnde 27000 akçe alınmış) . Bu özellikle sonraları Kemaliye'ye bağlanan Çemişgezek'in Aşvan köyü sınırları içinde geçen tarihi ipek yolunun bu bölgede geçtiğini göstermesi açısından önemlidir (Ünal,1999: 134).

19 y. y geldiğimizde Tunceli sınırlarını kapsayan Dersim Sancağını tahrir defterlerinden inceleyen çalışma İbrahim Yılmazçelik tarafından yapılmıştır. Dersim Sancağı idari, iktisadi ve sosyal hayat olarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu kaynağa

göre: 1894-1895 tarihleri arasında Dersim sancağı Mamûretü'l- Azîz Sancağına bağlı olup, şu kazalardan meydana gelmekte idi: Toplam (518 köy), Merkez (Hozat) kazası 121 köy, Çemişgezek (Ovacık buraya bağlı) 97 köy, Çarsancak kazası 122 köy, Mazgirt kazası 152 köy, Kuzican (Pülümür) kazası 88 köy, Kızıl kilise (Nazımiye) kazası 116 köy ve Pah kazası 101 köyden oluşmakta idi. 14 Mayıs 1906 tarihli bir iradede dersim sancağının sınırları Erzincan sancağının Merkez ve Kuzican ve Erzurumun Kiğı ve Diyarbakırın Palu ve Mamûretü'l-Azîz in Harput ve Egin kazalarıyla mahdut şeklinde tarif edilmektedir. Bu yüzyılda en önemli ekonomik uğraş Kömürcülük ve kelekçilik olarak görülmektedir. 1775 yılından önce Keban madenine kömür ve kütük temin etmek maden iradesine sermaye teşkil etmek üzere vergi vermek zorunda olan sancaklar arasında Çarsancak da vardır. 18. y. y. ın ortalarından itibaren Keban ve Ergani bakır madenlerinin büyük bir önem kazandığı ve buna paralel olarak çevredeki eşkıyalık hareketleri konusunda devletin bazı tedbirler aldığı görülmektedir. Zira madenlerin işletilmesi bu bölgedeki güvenliğin sağlanmasına bağlıydı. Keban madeninin ihtiyacı olan kömürü Çarsancak kazasındaki köylerin halkı tedarik etmekteydi. Kömürlerin maden işletmesinin olduğu yerden çok uzaklardan getirilmesi Fırat nehrinden istifade edilerek kelekler vasıtasıyla yapılmıştır. Özellikle Çarsancak kazasındaki bazı köyler bu işle görevlendirilmiş ve dağlarda yakılan kömürler onlara naklettirilmiştir. Keleklerle yapılan bu ulaştırma işinin ücreti maden idaresince sağlanmıştır. 3 Aralık 1780 tarihli bir hükümden anlaşıldığına göre Keban madeninin işletilmesi ve fırınların yakılması için Çarsancak köylüleri Mazgirt ve Dersim dağlarında ağaçlar kesip kömür imal ederek bunları keleklerle yükleyip Munzur nehri Fırat oradan da Keban madenine ulaştırmaktaydılar. Kelekçilik ve kömürcülükle meşgul olanlar iş karşılığında örfi vergilerden muaf olmaktadır (Yılmazçelik, 2011 : 195) . 1960 yıllara kadar da kelek ve kömürcülüğün bölgede devam ettiği görüşme yaptığım Rabat mezrasından Güllü Eren tarafından ifade edilmiştir. Son zamanlara kadarda odunların kömüre dönüştürüldüğü yakma depolarının mevcut olduğunu meşe ağaçlarının o depolarda yakılmaya bırakıldığı ve çıkan kömürün Elazığ'a satıldığını karşılığında giyim hububat vb ihtiyaçlarını karşıladıklarını belirtmiştir.

XIX y. y ikinci yarısında halk daha çok semercilik, demircilik, dikicilik, kahvecilik, eskicilik, kasaplık ve çiftçilik ile uğraşmaktaydı. Dersim sancağının ticari açıdan en önemli ekonomik uğraşı tarım ve hayvancılıktır. Dersim mutasarrıfı Celal Beyin 14 Mayıs 1906 tarihli raporunda “ Kuzican (Pülümür) ve Mazgirt kazalarında %70,

Hozat kazasında %50, Kızılkilise (Nazımiye) %40, Ovacıkta ise %30 ziraat ile uğraşmaktadır ". Bölge halkı arasında özellikle ortakçılık yani hasılat-ı araziye den ¼ hisse vermek yaygındı. 3 Temmuz 1893 tarihli bir arzda İran'dan gelip bu bölgede çerçilik yapan acemler halka bez, basma, buğday ve arpa satıyorlar, 6 ay vadeyle veresiye alınan bu mallara büyük faizler biniyor dolayısıyla borcunu ödeyemeyenler arazilerini satın hizmetkarlık ve çobanlık yapmak zorunda kalıyorlar. Bir kısmı is ortakçılık yoluyla ziraata devam ediyor (Yılmazçelik, 2011: 196).

Pertek, Mazgirt, Peri ve Şavak nahiyelerinden meydana gelen Çarsancak'ta 1310 (1892-1893) tarihli salname kayıtlarına göre 60 bezirhane, 3 pamuk fabrikası, 3 boyahane var. Burada halı kilim dokunmakta olup pamuk yetiştiriliyor. Yine peri kazasında yemenici esnafın iyi bir şöhreti bulunuyor. Pertekte cuma günleri pazar kurulur ve Harputtan getirilen mallar satılmış. Çarsancakta pirinç, buğday, arpa, darı, gilgil, nohut, küşne, mercimek, pamuk, tütün, pekmez, yağ, deri ve yün dışarıya satılabilecek kadar üretilmekteymiş. 1310 (1892-1893) tarihli salname kayıtlarına göre Hozatta kilim ve palas dokunmakta ve buna ilave olarak kürek ve ağaç kaşık yapılmaktaydı. Önemli ihraç ürünleri arasında buğday, arpa, darı, nohut, mercimek, küşne, culbant, gilgil, fasulye, ceviz, patates ve lahana bulunmaktaydı. Deri, yün, yağ, bal ve odun önemli ihraç ürünleri arasındaydı. Ayrıca burada tütün de ekilmekteydi. Mazgirt kazasında yünden çorap ve dizlik yapılmakta, önemli ihraç malları arasında odun ve kömür bulunmaktadır. Hayvancılığa dayalı ürünlerden yağ bal ve bal mumu oldukça fazla elde edilmekteydi. Çemişgezek kazasının toprakları oldukça verimli olmasına rağmen toprakların 1/5'i ekilmekteydi. Badem, erik, elma, üzüm, vişne, nar, ayva, şeftali, armut, dut ihtiyaçtan fazla yetiştirilmekteydi. Pekmez, pestil ve sucuk önemli ihraç maddeleriydi. Ayrıca topraktan testi, yünden şalvarlık ve pamuktan yerli bez yapılan tezgahlar bulunmaktaydı. Nazımiye ve ovacıkta ise daha çok hayvancılık yapılmakta ve ihraç ürünleri arasında yağ deri yün peynir bal ve bal mumu bulunuyordu. Ayrıca ovacıkta kenger sakızı kazanın önemli ihraç ürünleri arasındaydı. Tunceli de her ne kadar tarım ve hayvancılıkla uğraşılsa da oldukça arızalı bir coğrafyaya sahip olması ve iklimin sertliği ticaretin uzun bir dönem gelişmemesine sebep olmuştur. Osmanlı kayıtlarında özellikle Desimli aşireti için verilen bilgilerden "ekseri çift ve dam sahibi olup altın ve gümüş işleri ile uğraşırlar" şeklinde bilgiler mevcuttur (Yılmazçelik, 2011: 194-200) .

Dersim sancağının 19 y. y. sonları ve 20. yy. başlarına dair bilgilerini 1880-1913 yıllarını arasında hazırlanan layihalardan öğrenmek mümkün. Lahiyalarda Bu bölgede

yaşayan insanların geçim kaynaklarının Hayvancılık, ziraat, ticaret ve dokumacılık olduğu belirtilmiştir. Küçükbaş hayvancılığın yaygın olması kilim dokumacılığına dayalı ticareti bazı aşiretler için bir geçim kaynağı yapmaktaydı. Şavaklılar ve Mirakyanlar bölgede dokumacılıkları ile tanınmaktaydılar (Gündoğdu – Genç, 2013: 26). Pilvenk aşireti ise Mamuretülaziz'e odun ve kömür satmakta ve ayrıca tütün ziraatı yapmaktadır.

Osmanlı Bürokrasisince “Dersim Meselesi” Lahiyalarda bölge halkının yoksulluk ve geri kalmışlığı çerçevesinde açıklanmaktadır. 1890-1910 tarihli iki lahiya da her tarafı dağlık ve ormanlık olarak resmedilen dersim coğrafyasında arazi azlığının nüfus dağılımı ve yerleşim üzerindeki etkilerine temas edilmektedir. Cıvardaki köy yerleşmelerinin 2-3 en fazla 5-10 haneden ibaret bir şekilde dağınık oldukları, dağ eteği ve yamaçlarda açılan küçük tarlaların ancak birkaç haneye yeteceğinden söz edilmektedir (Gündoğdu – Genç,2013: 38). Lahiya sahipleri bölgeye gerekli yaptırımlar yapılır, aşiretler ticaret ve çalışmaya ve bu yolla da para kazanmaya teşvik edilirse meselenin büyük oranda halledileceğine inanıyorlardı. ”Bu çerçevede ilk aşamada dağınık halde yaşayan aşiretlerin topluca ticaret yolları ve merkezlerine yakın bölgelerdeki ziraate elverişli alanlara iskanları önerilmektedir. Erzincan Bidayet Mahkemesi Başkatibi Mustafa Şefik Efendi'nin Lahiyasına göre bölgede ziraatin ilerletilmesi ve hayvancılığın artırılması yoluyla genel servetin artırılması mümkündür. Bunun için seyyar bir ziraat müfettişi tayin olunarak ziraat'a elverişli tüm arazinin ektirilmesi, her köyde birer tarla mısır, patates, yonca, korunga, susam gibi hububat ekilmesi bu sorunun çözülmesinde yardımcı olacağı düşüncesindeydi. Köylülerin ürünlerini satabilmeleri içinde her kasabada bir Pazar yerini oluşturulması yoluyla cıvardaki ticaret ağlarına dahil edilecek ve bu şekilde yarı göçebe aşiretlerin yerleşik hayata ve üretime geçmeleri teşvik edilmiş olacaktı (Gündoğdu – Genç, 2013: 48).

20 y. y. ilk yarılarna doğru gelindiğinde yoksulluğun hakim olduğu Tunceli iline dair 1932 'de Jandarma Umum Komutanlığının Dersim Raporuna Göre: Tekerlekli araçların bile gidebileceği yollar olmadığından ve bir taraftan da güvenlik sebebiyle Dersim de ticaret hayatı gelişmemiştir. Yerel halkın kendi ihtiyaçlarını kendi yerelinde karşılamaları çevre illerle ticareti de engellemiştir. Yazın genellikle keçi kılı yün, deri, pamuk, peynir, kilim gibi ürünlerini Erzincan ve Harput ili ve ilçelerine ihraç suretiyle para kazandıkları belirtilmiştir. Çarsacak, Pertek ve Çemişgezek ilçelerinden Palu, Elazığ, Kemaliye ve Arapkir ilçelerine hububat, fasulye, bal, balmumu, mercimek ihraç edildiği belirtilmiştir. Hozat, Pertek, Çemişgezek ilçelerinde ise yağ, peynir ve ceviz en

çok ihraç edilirmiş. Çarsancak, Çemişgezek, Pertek ve Hozat köylülerinin Elazığ'ın merkezine odun ve kömür sattıkları belirtilmiştir. Zaman zaman çekirge ve kuraklık gibi afetler yüzünde halkın tarımdan çok hayvancılığa yönelmiş olduğunda raporda belirtilmiştir.

1941 yılında Necmeddin Sahir Sılan tarafından Tunceli milletvekili iken meclise sunulmak üzere hazırlanan "Doğu Sorunu Raporunda " Tunceli ilçelerinin iktisadi durumuna dair belirlemeler yapılmıştır. Bu rapora göre: Ekonomik faaliyetler açısından iyi bir noktada olmadığı, kalkınmanın dokuma tezgahları, maden işletmeleri ve orman gelirleri ile düzelebileceği düşüncesi vardır. Yasaklanmış ve boşaltılmış köylerin topraklarının ziraate açılması ile durumun daha iyiye gideceği, özellikle bazı ilçelerde halkın kendi ihtiyaçlarını başka ilçelerden karşılamasına gerek olmayacağı tespitinde bulunulmuştur (Sılan, 2010: 259) . Çemişgezek ilçesinde ve ilin genelinde 1940 senesinde kımlı zararlısının ve çekirgelerin mahsule zarar verdiği belirtilmiş. Çemişgezek ilçesinde diğer ilçelerden farklı olarak Menengiç adı verilen yabani sakız ağaçlarına 1939 yılından itibaren Antep fıstığı aşısı yapılmış ve ürün vermeye başlamıştır. 2014 yılında Ulukale köylüleri ile yaptığımız görüşmede her yıl yaklaşık 4-5 ton Antep fıstığı sattıklarını ifade etmişlerdi. Yine Çemişgezek ilçesinde bir köyde pirinç ekimine izin verildiği ve köylülerin pamuk ektikleri, bir köyde de İpekböcekçiliği yapıldığını belirtmiştir. Hozat ilçesinin tahıl ihtiyacını karşılayamadığını ama en çok ürün ceviz olduğunu belirtmiştir. İn ve Türktaner köylerinin de tütün ekimi yapıldığı belirtilmiştir. Kalan ilçesi olarak da bilinen Merkez ilçe ve Nazımiye ilçesinin kendi tarımsal ihtiyaçlarını karşılayamadığı, Ovacık ilçesinde iklim nedeni ile tahılın çok ekilemediği ama Ovacık fasulyesi olarak da bilinen fasulye ihraç ettikleri belirtilmiştir. İlçenin bir diğer en önemli gelir kaynağı kenger sakızı satışlarıdır. Çevre illere satılarak iyi bir gelir sağladıkları, önemli bir geçim kaynağı olduğu belirtilmiştir.(Tablo 46) . Ziraat faaliyetlerinde en ileri ilçe Pertek olarak belirtilmiş gerek tahıl gerek meyve ve sebzeçiliğin daha iyi durumda olduğu belirtilmiştir (Sılan, 2010: 259- 273).

Tablo 46: 1941 Yılı Tunceli İline Ait Tarımsal Üretim Verileri(Ton)

Ürünler	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür
Buğday	80	700	100	500	350	120	2000	900
Arpa	120	334	100	450	150	60	800	75
Çavdar		19		4		2		2
Mısır		1						
Darı	14	75	18	10	10	30	40	14
Börlüce		31						
Kaplıca								7
Nohut		17	1	2		2	14	
Fasulye		8	1	2		100	9	
Mercimek		6	1	2			12	
Fiğ		5				7	7	
Burçak							8	
Bakla							6	
Pamuk		100 KG					34	
Sarımsak							12	
Patates		30				20	60	
Soğan		20	9			2	100	
Vişne/kiraz					9		4/29	1
Badem		85		3			110	
Ceviz	2	15	130	3	42	6	37	3
Dut	5	25		22	1		95	
Zerdali		12		7			24	2
Armut		10		29	12		81	5
Elma		15		3			4	
Erik/kaysı				2/1			8/4	4/2
Ayva							7	
Şeftali							2	

Kaynak: Necmeddin Sahir Silan, Doğu Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, İst.

1941 yılı Tunceli İli hayvancılık verilerine bakıldığında en çok kıl keçisi beslendiği görülmektedir (Tablo 47)

Tablo 47: 1941 Yılı Tunceli İline Ait Hayvan Varlığı

	MERKEZ	ÇEMİŞGEZEK	HOZAT	MAZGİRT	NAZİMİYE	OVACIK	PERTEK	PÜLÜMÜR	TOPLAM
Koyun	2167	16626	5150	6326	3605	3005	19930	8763	65572
Kıl keçisi	8345	16484	10575	20653	16858	6968	19212	15419	114513
Sığır-manda	2401	7403	3174	11159	4428	5051	7316	6693	47625
At-eşek-katır	224	2629	561	2281	409	390	218	984	9666
Toplam	13137	43142	19459	40419	25300	15414	48646	31859	237376

Kaynak: Necmeddin Sahir Silan, Doğu Sorunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, İst.

Halkın 1950 yılları sonrasında da ekonomik uğraşların başında yine tarım ve hayvancılık gelir. Fikir vermesi açısından ilin geneline dair yapılan 1954-1958 yılları arası DİE istatistiklerine bakmak faydalı olacaktır (Tablo 48)

Tablo 48: Tunceli İli Tarımsal Yapı ve Üretim (1954-1955-1956-1957)

Ürünler	1954	1954	1955	1955	1956	1956	1957	1957
	Ekl. Aln. (H)	Hst(to n)	Ekl. Aln. (H)	Hst(to n)	Ekl. Aln. (H)	Hst(to n)	Ekl. Aln. (H)	Hst(to n)
Tahıllar Toplam	24540	35332	30533	32900	19452	28914	22114	26820
Buğday	16197	21350	21131	24345	10484	17048	14613	19366
Arpa	6589	9703	7352	6660	7030	9347	5033	5587
Çavdar	710	847	720	847	699	1025	527	689
Mısır	217	186	140	210	474	258	83	269
Darı	542	522	1040	628	586	635	1035	718
Mahlut	287	124	150	210	179	101	93	191
Baklagiller	1098	1071	1117	1200	1281	930	994	1055
Nohut	216	218	225	363	198	207	209	326
Fasulye	292	89	112	93	527	90	103	63
Mercimek	262	279	193	195	196	228	143	167
Fiğ	29	93	176	200	21	84	175	177
Burçak	259	392	411	349	269	321	364	322
End. Bitkileri	554	773	649	568	1828	2639	1804	1456
Tütün	53	86	133	53	46	47	85	40
Şekerpancarı			23	27			314	303
Pamuk	125	143	105	107	60	87	31	37
Kav. Karpuz	1227	1725	1340	1000	6180	8199	6475	8055
Susam	17	41	42	44	9	21	22	37
Soğan	241	383	265	267	1291	1639	741	696
Patates	116	118	81	70	398	802	596	328
Üzüm Toplam	495	497	503	510	330	350	375	486
Diğer Meyveler	204	204	206	214	1496	1302	1408	1130
Antepfıstığı, Badem	96	99	99	100	828	559	548	587

Kaynak: DİE, 1954-1955-1956-1957 Tarımsal Yapı ve Üretim

DİE 1954- 1955- 1956- 1957 yıllarına ait Tunceli iline ait tarımsal yapı incelendiğinde 1954 yılında ağırlıklı tahıl ekimi olduğu 24540 hektarlık bir alanda toplamda 35332 ton tahıl üretildiği kaydedilmiştir. Tahıllardan en çok buğday, arpa, çavdar, mısır ve darı ekimi yapılmıştır. Baklagillerden 1098 hektarlık bir alanda toplam 1071 ton ürün elde edilmiş, en çok fasulye, nohut, mercimek, burçak ve fiğ ekimi yapılmıştır. Endüstri bitkilerinden 554 hektarlık bir alanda ekim yapılmış ve toplamda

773 ton ürün elde edilmiş, en çok pamuk, tütün ekilmiştir ve sonraki yıllarda şekerpancarı ekimi de yapılmıştır. Ekim sahaları ve elde edilen ürün miktarları 1955, 1956 ve 1957 yıllarda birbirine yakındır (Tablo 49)

Tablo 49: Tunceli İli Tarımsal Yapı ve Üretim (1961-1971-1981-1991)

	1961		1971		1981		1991	
	E. Hektar	Ü. (ton)	E. Hektar	Ü. (ton)	E. Hektar	Ü. (ton)	E. Hektar	Ü. (ton)
Tahıllar	41184	32668	56140	50914	49724	61903	49940	75949
Baklagiller	1250	1199	3801	3363	3594	3800	6689	5403
Endüstri bitkileri	2139	4859	240	3735	385	7289	149	3417
Yem bitkileri	-	-	-	-	2455	25016	2700	7949
Yağlı tohumlar	60	48	125	168	31	72	-	36
Yumrulu bitkiler	-	-	1265	5288	542	8930	346	4990
Sebzeler	-	-	771	4835	1338	7905	1338	7905
Meyveler	717	775	K. s. 652075	1843	K. s.772692	7984	K. s. 846635	18313

Kaynak: DİE, 1961-1971-1981-1991 Tarımsal Yapı ve Üretim

Genel olarak 1991 yılı ve sonrası tüm ilçelerdeki hayvansal-tarımsal üretim detaylı olarak günümüzde var olan ekonomik yapı içinde işlenecektir. Ancak genel il değerlendirilmesi yapmak gerekirse onar yıl ara ile 1961-1971-1981-1991- yıllarına ait tarımsal üretim ve hayvancılık değerleri fikir vermesi açısından incelenmiştir (Tablo 50).

Tablo 50: Tunceli İlinde Yıllarına Göre Genel Hayvan Sayısı (1961- 1971- 1981- 1991)

	1961	1971	1981	1991
Koyun	246882	283400	435867	454400
Kılkeçisi	312943	293500	365725	213890
Manda	1253	1230	147	48
Sığır	63250	100700	97436	80918
Binek Hayvanı	27405	23020	17592	11790
Kümes Hayvanı	148000	164600	68267	140067
İpekböcekçiliği	-	-	-	7
Arı Kovanı	8595	13887	12295	24936

Kaynak: DİE

Tunceli ilinde dalgalı nüfus hareketlerinin var olması, geleneksel tarım yöntemlerinin kullanılması, yasaklı- boşaltılmış alanların varlığı, yoksulluk, doğal koşulların etkili olması (yağış miktarı- kuraklık) ve doğal afetlerin etkili olması (Kımıl, Çekirge salgınları) ilde insanların geçim sıkıntısı çekmelerine sebep olmuştur.

3.2. Mevcut Ekonomik Faaliyetler

Tunceli ilinde en yaygın ekonomik faaliyetler hayvancılık ve tarımdır. Bunun yanı sıra gittikçe yaygınlaşan sanayi, turizm ve madencilik gibi faaliyetlerde yapılmaktadır.

3.2.1. Tarımsal Üretim

Tarım gerekli, yararlı bitkileri yetiştirmek amacı ile toprak üzerinde yapılan çalışmaların bütünü olarak tanımlanmaktadır (Özçağlar, 2001: 118)

Tarım yeryüzündeki belli başlı üretim şekillerinden en gerekli ve de en yaygın olanıdır. Tarımın yeryüzünde en yaygın faaliyet olması yanında, tarım toprakları da yeryüzünün en önemli kaynaklarıdır. İnsanı doyuran ve giydiren topraktır. Gıda maddeleri ve giyim eşyaları üretenler gerekli hammaddenin önemli bir bölümünü çiftçiden sağlarlar (Tümertekin, Özgüç, 1995: 67)

Tarımsal alanın ancak işgücü ve sermaye yatırımları ile meydana getirilebileceği gerçeği gözönüne alınırsa, günümüzde yeryüzünün önemli bir kısmında ekonomik açıdan tarıma elverişli olmayan koşulların varlığı ortaya çıkar. İklim, toprak ya da yerçekilleri koşullarının ortaya çıkardığı engeller tarımı sınırlandırmaktadır (Tümertekin, Özgüç, 1995: 71)

3.2.1.1. Tahıllar ve Diğer Bitkisel Ürünler

İlde işlenebilir toplam arazi ancak % 15 gibi bir oran kaplamakta, bu arazilerin parçalı, küçük, dağınık, uzak ve engebeli olması makineli tarımın yeterince geliştirilememesine sebep olmaktadır. Ayrıca akarsu vadilerinin derin olması, sulanabilir arazilerin az yer kaplaması tarımın geliştirilmemesindeki sebeplerdendir. Gerek tahıllar tablosuna gerekse sebze ekim oranlarına ve dağılışına baktığımızda en az oranın Hozat, Ovacık, Pülümür ve Nazımiye ilçeleri olduğunu görürüz. Bu ilçelerin rakımlarının yüksek olması (Hozat1520 metre, Ovacık 1300 metre, Pülümür 1650 metre ve Nazımiye 1550 metre) kışın sert geçmesine bağlı vejetasyon süresinin kısalığı, arazinin uygun olmaması, göç vb nedenleri vardır.

Tunceli de toplam tahıllar ve diğ er bitkisel ürünlerin hasat edilen alanlarına bakıldığında 2013 yılında en fazla payı % 64, 3 ile tahıllar almıştır. Yem bitkileri ise %24, 8 pay ile ikinci sıradadır. Tahılların tercih edilmesinde coğ rafi şartların zorunluluğ unun yanı sıra, tahılsal ürünlerin pazarlama sorunun olmaması, yetişme tekniğ inin diğ er ürünlere göre daha kolay olması, samanın hayvancılık iş letmelerinde kaba yem olarak kullanılması nedeniyle geniş ekin alanına sahiptir (Tablo 51)

Tablo 51: Tunceli ili Kültür Arazisi Kullanım Durumu (2013)

	Kültür Arazileri	Miktarı(hektar)
Tarla Arazisi	Tahıllar	20698
	Baklagiller	2848
	Sanayi Bitkileri	677
	Yem Bitkileri	7970
	Nadas Alanı	26868
	Toplam	59497
	Bağ Bahçe Arazisi	Bağ
Meyvecilik		1947
Sebzecilik		435
Toplam		2638

Kaynak: TÜİK

Buğ day, arpa, fiğ , yonca ve mürdümük (yeş il ot) ve fasulye ilde yetiştirilen baş lica tahıl ürünleri ve bitkisel ürünlerdir. 2013 TÜİK verileri incelendiğ inde verim durumları ve dağ ılışına gösteren veriler incelendiğ inde ilde en fazla fiğ üretildiğ i fark edilmektedir. Fiğ 30643 ton ürün elde edilmekte olup, en çok 12410 ton ile Mazgirt ilçesinde, en az 88 ton ile Nazımiye ilçesinde üretim yapılmıştır. Yonca 19803 ton üretim yapılmış , en çok üretimin yapıldığı ilçe 16658 ton ile Ovacık ilçesi, en az 90 ton ile Nazımiye ilçesidir. Buğ day 17372 ton üretim yapılmış , en çok pPertek ve Ç emişgezek ilçelerinde üretim yapılırken en az Nazımiye ilçesinde üretim yapılmıştır. Arpa 16057 ton üretimi yapılmış , en çok Ç emişgezek ve Pertek ilçesinde üretim yapılmış , en az ise Nazımiye ve Pülümür ilçelerinde üretimi yapılmış (Tüik, 2014: 143).

Buğ day: Temel besinlerimizden olan buğ day araştırma sahamız içinde 1991-2013 yılları arası verilerine göre en çok Pertek, Ç emişgezek ve Mazgirt ilçelerinde üretimi yapılmaktadır. En az ise Pülümür ve Nazımiye ilçelerinde üretimi yapılmaktadır.

Adı geçen bu ilçelerin aşırı dağlık olması, iklimin sert olması tahıl ekimini engellemiştir (Tablo 52)

Tablo 52: Tunceli İlinde Buğday Varlığı (Ton)(1991-2013)

YILLAR	MERKEZ	ÇEMİŞGEZEK	HOZAT	MAZGİRT	NAZİMİYE	OVACIK	PERTEK	PÜLÜMÜR	TOPLAM
1991	4449	10790	1505	11662	712	815	13902	478	44313
1992	4439	10646	1902	8676	1649	860	13247	525	41944
1993	3909	9279	1237	8226	824	822	11083	240	35620
1994	3673	10898	1017	6095	787	773	9364	1	32608
1995	2996	9267	830	6031	659	519	10737		31039
1996	2391	9444	679	6942	657	518	8926		29557
1997	2660	8103	3045	7448	1031	540	9167	1	31995
1998	2091	4031	311	4751	907	577	10366	5	23039
1999	2480	4150	301	6430	526	585	9937	5	24414
2000	2637	4527	205	6680	329	582	8315	15	23290
2001	2408	4336	283	6399	315	557	7965	14	22277
2002	2122	3866	1051	11370	288	616	6921	280	26514
2003	2312	3931	1202	11562	236	626	7207	230	27306
2004	2546	4831	1267	11755	243	861	7305	319	29127
2005	2246		1426	9076	234	832	5612	340	19766
2006	2314		1194	7053	441	845	6871	375	19093
2007	2316	4575	1673	9650	163	1215	1144	429	21165
2008	1753	2520	1710	9863	190	1242	1249	482	19009
2009	1727	4333	1449	8357	186	1052	6060	409	23573
2010	1154	4085	842	3095	139	1201	5611	409	16536
2011	1187	4315	1057	2031	105	1283	5717	432	16127
2012	1325	5024	1649	4999	128	1335	6438	442	21340
2013	1196	4414	1354	4058	83	1051	4917	299	17372

Kaynak: <http://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>

Arpa: Hayvan yemi olarak tüketildiği için en fazla küçükbaş hayvancılığın yapıldığı Çemişgezek, Pertek ve Mazgirt ilçelerinde ekimi en çok yapılmaktadır. Pülümür, Nazımiye ve Ovacık ilçelerinde en az üretimi yapılmaktadır (Tablo 53)

Tablo 53: Tunceli İlinde Arpa Varlığı (Ton) (1991- 2013)

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	1413	7432	267	3569	874	51	4155	29	17790
1992	1078	5750	275	3000	1900	57	3814	15	15889
1993	1148	5231	178	2676	695	70	3037	4	13039
1994	1121	5559	153	2271	871	70	2925		12970
1995	845	4993	123	2201	422	22	2835		11441
1996	846	5357	88	1709	564	20	2292		10876
1997	815	6654	90	1719	492	19	2327		12116
1998	560	1902	93	934	560	17	2802		6868
1999	669	2515	101	1308	443	35	2414		7485
2000	684	2576	79	991	294	18	2289		6931
2001	637	2400	74	923	274	17	2132		6457
2002	593	2202	246	3048	246	17	1956	20	8328
2003	645	2394	294	3315	215	18	2340	20	9241
2004	1178	4260	344	3534	196	59	2267	71	11909
2005	1457	4370	288	3833	647	58	2074	69	12796
2006	1515	6606	282	4692	375	56	2698	84	16308
2007	1710	7920	300	5000	72	113	700	100	15915
2008	1095	3559	257	4278	60	96	618	86	10049
2009	1047	5618	213	3547	40	80	4194	71	14810
2010	754	6651	166	2795	11	115	4192	79	14763
2011	736	5596	278	2280	9	121	3878	79	12977
2012	900	7700	350	3870	12	152	5040	60	18084
2013	840	6970	325	3033	9	129	4704	47	16057

Kaynak: <http://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>

Tunceli ilinde yem bitkileri içinde en fazla fiğ ekildiği ve Mazgirt ilçesinde en fazla dağılış gösterdiği görülmektedir. Son yıllarda tarımsal teşvik kredilerinin özellikle hayvan yemi olarak fiğ ekimine çiftçileri yönlendirdiği bilinmektedir. Yine Ovacık ilçesinde kısa geçen yaz ayları, bol su kaynakları, verimli tarım sahaları koşulları nedeni ile hayvan yemi olarak yonca ekimi yapılmaktadır (Tablo 54).

Tablo 54 : Tunceli İlinde Fiğ, Yonca ve Mürdümük Varlığı (Ton) (1991-2013)

Ürünler	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
Fiğ	7350	2700	3276	12410	88	3169	400	1250	30643
Yonca	880	270	678	189	90	16658	288	750	19803
Mürdümük	4680	400		3150		22	50		8302

Kaynak: <http://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>

İlde yetiştirilen bir değer ürün fasulyedir. Diğer ürünler daha genel dağılışa sahipken fasulye Ovacık ilçesinde yetiştirilmektedir. İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğünce 2010 yılında 62 üretici 3175 dekar alanda organik kuru fasulye yetiştiriciliği çalışmaları başlatılmıştır. (İl Yıllığı, 2012, s: 263)

3.2.1.2. Sebzeler

İl genelinde en yaygın olan sebze ürünleri karpuz, kavun, domates, hıyar ve biberdir. Tunceli ilindeki sebze üretimi ile Türkiye verileri kıyaslandığında aslında sebzeciliğin üretim miktarının toplam içinde ne kadar az bir paya sahip olduğu görülecektir. Sulak alanların az olması, kapalı gün sayısının çok olması, ürünlerin çimlenme ve yetiştirme döneminde gerekli güneşin alınamaması vb sebepler yöre halkının ancak kendi ihtiyacını karşılamasına hatta karşılayamamasına neden olmuştur (Tablo 55)

Tablo 55: Tunceli İli 2013 Seçilmiş Sebze Ürünleri Üretimi(Ton)

Ürünler	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam	Türkiye
Karpuz	224	1950		163			770		3107	3887324
Kavun	540	400		1050			110		2100	1699550
Domates	247	232	121	34	60	88	239	300	1321	1182000
Hıyar	110	23	25	16	54	45	99	140	512	1754613
Biber	176	30	43	20	18	23	32	60	402	2159348
Fasulye	40	15	61		11	62	7	45	241	632. 301

Kaynak: <http://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>

3.2.1.3. Meyveler

Yörede en fazla yaygın olan meyve ceviz, badem, dut ve üzumdür. Ticari değer açısından ceviz, dut ve badem önemli gelir kaynağıdır.

Dut ürünlerinin Özellikle Çemişgezek ilçesinin Ulukale ve Bozağaç köylerinde "ulukale dutu" olarak pazara sunulması, yılda yaklaşık 300 ton civarında satış yapmaları önemli gelir elde etmelerini sağlamıştır. Ulukale Köyü sakinlerinden aldığımız bilgiye göre Yaklaşık 6000-8000 kök Ulukale dutu mevcut olup yıllık en az 300 ton dutun satışını yapmaktadırlar . Yine kesin olmamakla beraber her yıl en az 5 ton pekmez ve 1 tona yakın orçik üretip satıyor olmalarıdır. Köyün dikkat çeken en önemli özelliği tek kütle kale şeklinde bir dağın güney yamacında kurulmuş olması, çevresine göre çanak şeklinde, etrafı dağlarla çevrili bir alan olması. Bundandır ki Ulukale sakinleri bahçelerinde

Trabzon hurması, Karadeniz fıncığı, limon, Antep fıncığı, zeytin, incir, badem, nar vb meyve ağaclarının yetiştirmektedir. Yine köyün önemli bir geçim kaynağı Antep fıncığı olmasındır. Köy muhtarının ifadesine göre her yıl 2-3 kamyon (yaklaşık 4-5 ton) Antep fıncığının Antepli tüccarlar tarafından hasat dönemi satın alındığını belirtmiştir.

Ovacık ilçesi verilerine baktığımızda dut yetişmediğini görmekteyiz. Aynı durum az miktarda üretim olmasına rağmen Hozat, Pülümür ve Nazımiye ilçeleri içinde geçerlidir. Dutun ılıman ve bol güneşli yerlerin bitkisi olduğu düşünülürse yetişmeme sebebi aşıkardır(Tablo 56) . Dut bölgede yaş meyve olarak tüketildiği gibi, özellikle dut kurusu, pekmez, pestil ve cevizli sucuk yapılarak değerlendirilmektedir. Yörede üzümlerden de aynı şekilde kuru üzüm, pestil, pekmez, üzüm şerbeti vb şekillerde faydalanılmaktadır.

Tablo 56: 1991-2013 Yılları Arası Tunceli ili İlçeler Bazında Dut Üretim Miktarı(Ton)

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	139	789	19	420	24		513		1904
1992	140	600	8	424	24		519		1715
1993	140	538	4	424	28		550		1684
1994	141	600		445	24		519	10	1739
1995	130	594		155	48		419	8	1354
1996	129	653		121	43		415	6	1367
1997	135	620		152	22		298	11	1238
1998	130	318		120	23		360	5	956
1999	130	600		120	23		360	5	1238
2000	116	480		98	10		308	4	1016
2001	110	565	4	108	10		329	14	1140
2002	116	95		98	20		308	4	641
2003	116	95		53	20		308	4	596
2004	110	125	6	98	5		53	10	407
2005	100	138	6	98	5		53	10	410
2006	100	160	6	98	5		48	10	427
2007	138	377	6	98	6		48	10	683
2008	138	387	6	98	6		519	10	1164
2009	140	335	6	98	6		521	10	1116
2010	140	400	6	98	6		563	10	1223
2011	140	375	9	98	6		521	10	1159
2012	141	375	11	168	12		521	10	1238
2013	141	404	11	176	12		519	10	1273

Kaynak: TÜİK(1991-2013, <http://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>)

Yine cevizin vadi boylarında kendiliğinde olması yaygınlaşmasına sebep olmuştur. 1994 köy boşaltmaları öncesi köylünün en önemli gelir kaynağı ceviz idi. Cevizin yanı sıra ilde toplam üretilen miktarı 2000 tonu geçemeyen, kaysı, armut ve kiraz gibi meyvelerde yetişmektedir. Dağılışı daha çok Pülümür, Hozat ve Ovacık ilçeleri ön plana çıkar (Tablo 57) .

Tablo 57: 1991-2013 Yılları Arası Tunceli ili İlçeler Bazında Ceviz Üretim Miktarı (Ton)

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	542	52	318	54	568	194	263	341	2332
1992	542	99	106	47	535	188	251	368	2136
1993	600	79	219	47	544	186	169	369	2213
1994	550	80	200	67	31	193	255	390	1766
1995	578	70	262	44	306	125	255	390	2030
1996	500	76	245	40	292	108	249	525	2035
1997	585	57	400	40	260	183	190	657	2372
1998	475	120	50	35	280	190	81	600	1831
1999	475	48	130	36	20	10	190	312	1221
2000	400	45	122	20	80	40	160	130	997
2001	400	51	210	30	106	162	180	52	1191
2002	332	51	285	20	105	40	160	195	1188
2003	332	51	285	60	105	40	160	195	1228
2004	330	50	333	20	17	162	180	350	1442
2005	320	58	370	20	17	162	180	350	1477
2006	320	48	332	20	17	162	45	350	1294
2007	452	71	158	24	87	182	50	150	1174
2008	423	73	158	24	87	177		350	1292
2009	426	73	162	24	99	177		350	1311
2010	438	75	164	24	99	177	135	350	1462
2011	442	151	284	50	99	177	158	350	1711
2012	452	151	354	65	99	180	158	370	1829
2013	434	135	317	62	95	172	100	363	1678

Kaynak: TÜİK(1991-2013, <http://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>)

3.2.2. Hayvancılık

İnsanların gereksinim duydukları hayvansal ürünlerin (hammaddelerin) sağlanması amacı ile değişik ortamlarda çeşitli türde hayvan besleme faaliyetine hayvancılık denir. Ekonomik yönden kendilerinde yarar sağlanan evcileştirilmiş hayvanların coğrafi dağılışlarının tespiti, bunlardan elde edilen hayvansal ürünlerin cins ve miktar olarak belirlenmesi, hayvansal ürünlerin üretim ve tüketimi ile ilgili hususlar

coğrafi koşullar ile ilişkili olarak araştırılması coğrafyanın konusudur (Özçağlar, 2001, s: 122)

3.2.2.1. Büyükbaş Hayvancılık

Tabloda hayvancılığın miktarına baktığımızda 1993 yılında büyükbaş hayvan sayısı il genelinde 100. 000 üzerinde iken 2013 yılına bakıldığında 33. 000 civarında hayvan yetiştirilmektedir. Hayvan sayısındaki bu azalmanın en önemli sebebi köylerin boşaltılması, göç olayıdır (İl Yıllığı, 2012: 269). 2013 verilerine göre en fazla Mazgirt, Pertek ve Çemişgezek ilçelerinde hayvan beslenmektedir (Tablo 58).

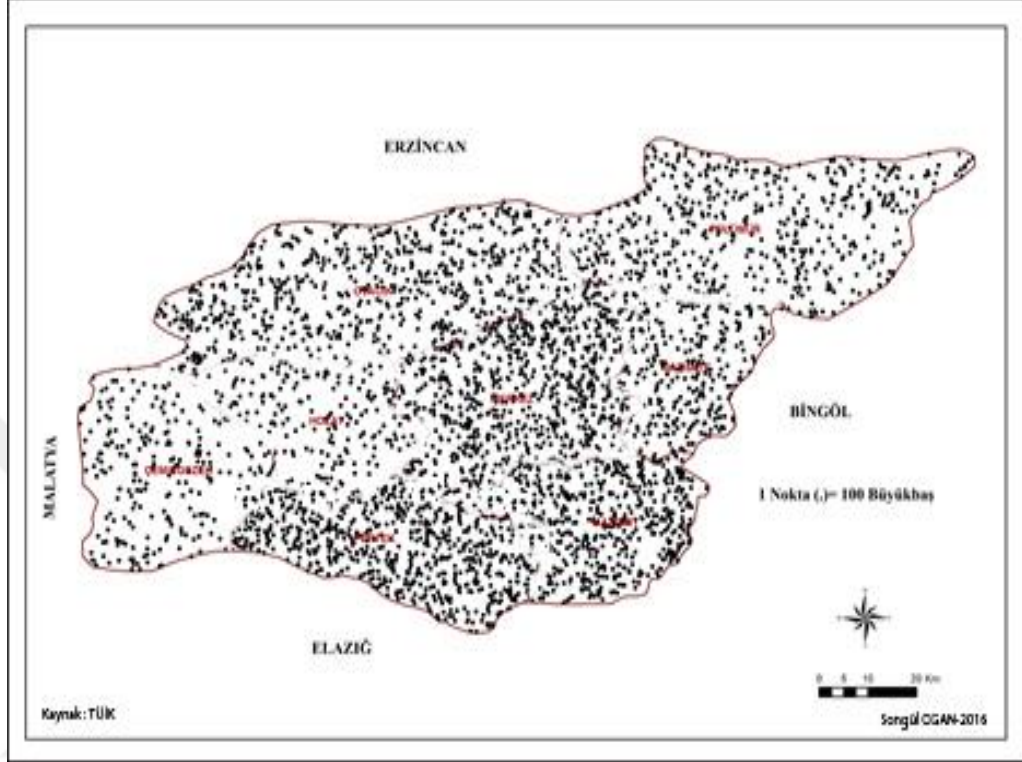
Tablo 58: Tunceli ili Büyükbaş Hayvan Sayısı (1991-2013)

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	15874	4613	3904	10546	5860	13356	13680	10558	78391
1992	15522	5324	7213	12774	5745	17783	13390	6310	84061
1993	31839	3856	3150	19280	5720	17628	12590	6314	100377
1994	14282	2575	2800	18929	1650	16589	7553	947	65325
1995	8757	2045	2800	7570	2050	13721	6947	870	44760
1996	8433	12360	2690	7150	1880	12576	6714	737	52540
1997	6172	3465	1502	8597	2526	6189	7140	2390	37981
1998	5900	3173	1684	8050	2188	12210	7385	3080	43670
1999	5882	5118	3245	12655	2430	13777	3565	2786	49458
2000	6060	3255	1695	7710	2720	11430	7035	2695	42600
2001	6060	2895	1699	7710	2720	9155	7630	2776	40645
2002	6120	3055	3295	7320	2879	6555	4670	2507	36401
2003	4130	3050	1720	7705	2700	11347	7620	2686	40958
2004	5850	2816	1820		2021	6817	3500	2507	25331
2005	5872	2823	1747	6240	2015	6830	11095	2562	39184
2006	2905	2795	1476	6255	2026	6661	3323	2610	28051
2007	2719	2840	1297	5345	2100	6088	3879	1813	26081
2008	3680	2997	1506	5335	2397	2128	4330	1993	24366
2009	2696	2794	2766	5490	2388	2204	2224	1904	22466
2010	3156	2836	1510	4217	1963	4046	2875	1974	22577
2011	2143	3750	1700	5295	2456	4391	3500	1916	25151
2012	2977	4078	1996	5266	2888	5458	4967	3472	31102
2013	3545	4795	2009	6220	3464	4710	5064	2817	32624

Kaynak: 1991-2013 TÜİK(<https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>)

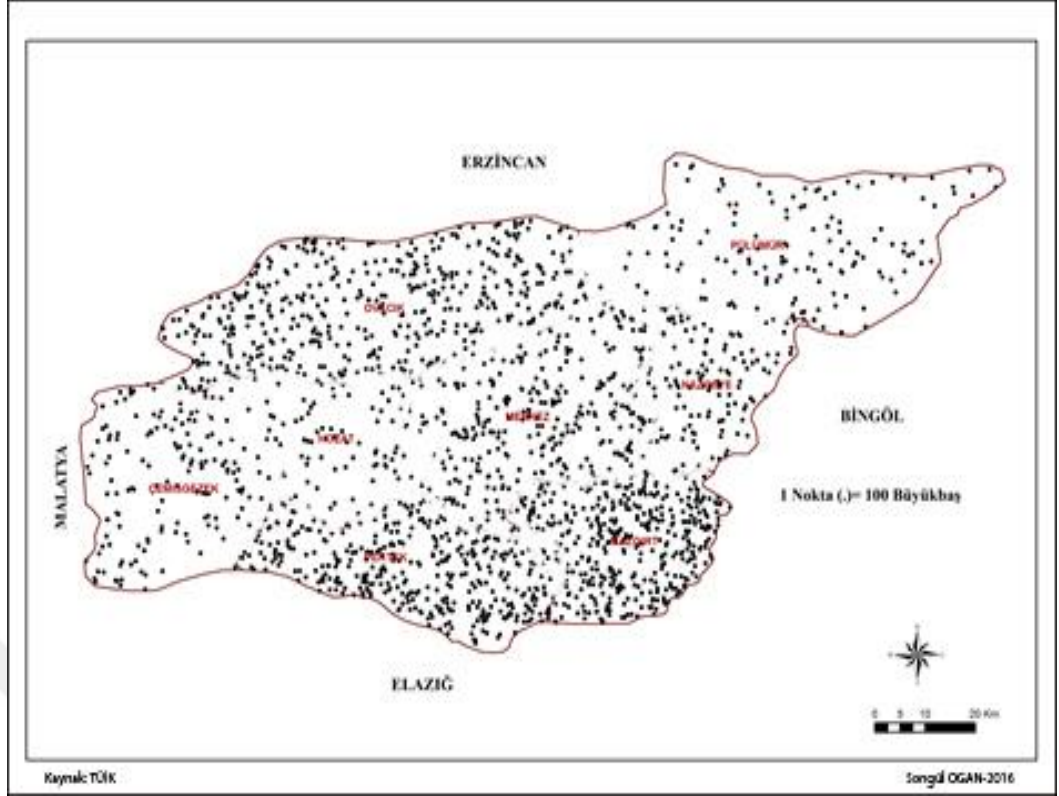
1991 yılı Tunceli ili büyükbaş hayvan dağılım haritasına bakıldığı zaman en yoğunluğun Pertek, Merkez ve Mazgirt ilçelerinde olduğu görülür. 1993 yılında toplamda

100. 000 fazla büyükbaş hayvan besleniyorken 1994 güvenlik gerekçesi ile köylerin boşaltılması ile hayvansal ve tarımsal üretim hızla azalmış ve büyükbaş hayvan sayısı 42 bin civarlarına düşmüştür (Harita 14 ve Grafik 31)

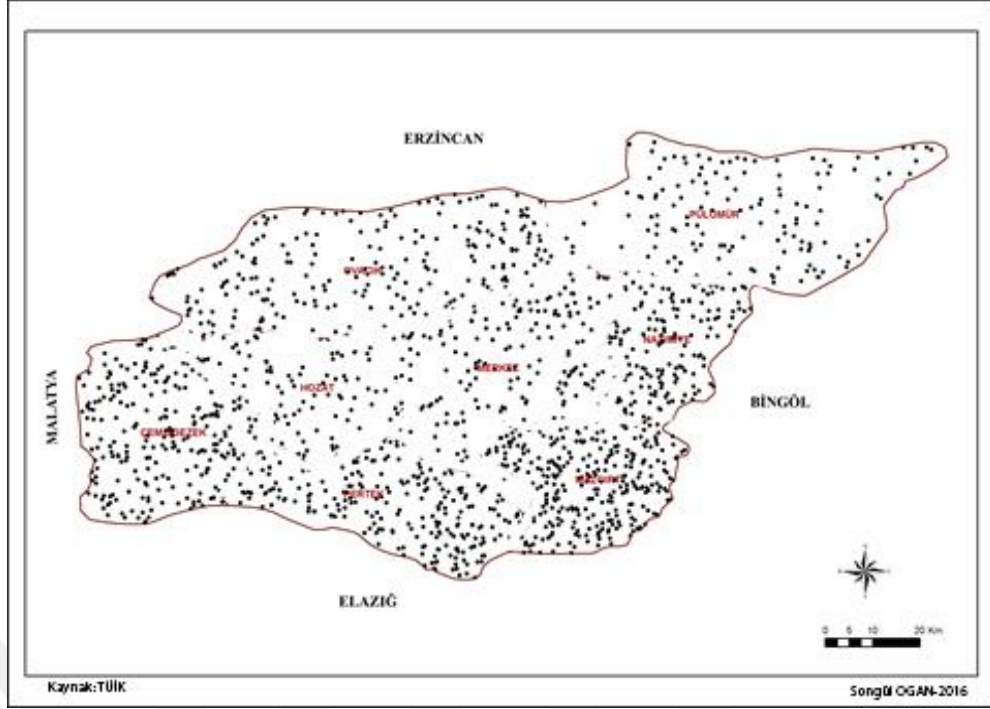
Harita 14: Tunceli İli Büyükbaş Hayvan Dağılışı (1991) (Kaynak: TÜİK)

2001 yılı Büyükbaş hayvan dağılışına bakıldığında en fazla Ovacık, Mazgirt ve Pertek ilçelerinde yoğunlaştığını görüyoruz. 2001 verilerinde en az Hozat ve Pülümür ilçelerinde büyükbaş hayvan sayısı mevcuttur (Harita 15)

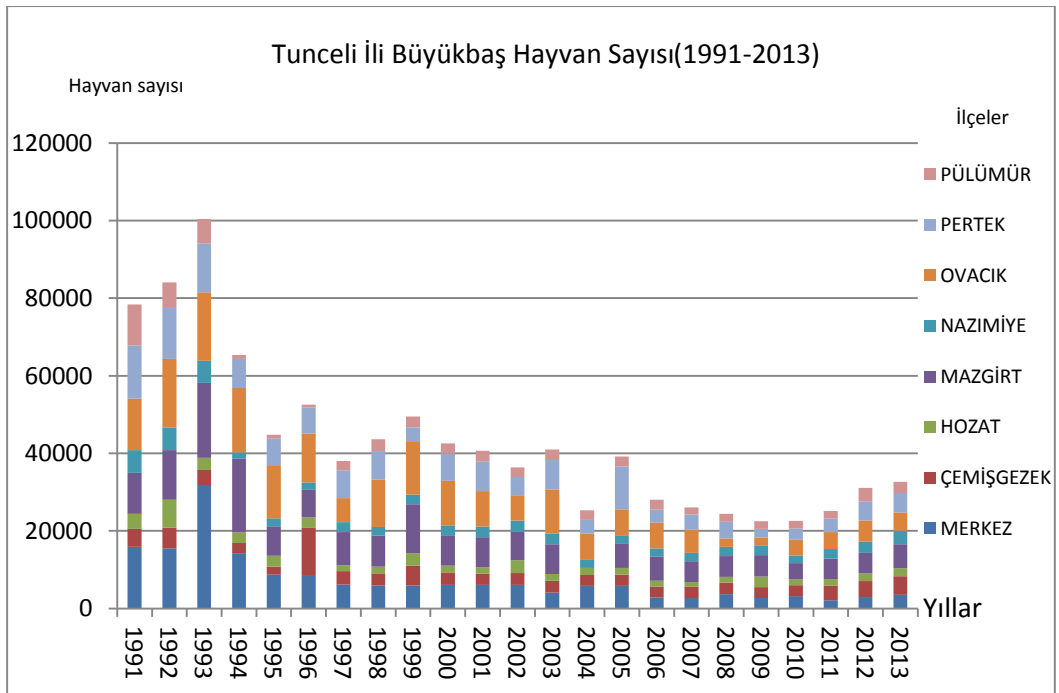
Harita 15: Tunceli İli Büyükbaş Hayvan Dağılışı (2001) (Kaynak: TÜİK)

Köye dönüş ve artan güven ortamı hayvancılığın gelişmesi için sebep oluşturmamıştır. Göç eden insanlar her ne kadar kırsal alanlar ile bağlarını koparmasalarda daha çok mevsimlik kullanım alanları olarak bu bölgeler gelmişlerdir ve hayvancılık faaliyetleri her geçen yıl dahada azalmıştır (Harita 16)

Harita 16: Tunceli İli Büyükbaş Hayvan Dağılışı(2013) (Kaynak: TÜİK)

İl genelinde 80 bin civarı olan büyükbaş hayvan varlığı 2013 yılında 30 bin civarına düşmüştür (Grafik 31)

Grafik 31: Tunceli İli Büyükbaş Hayvan Sayısı(1991-2013)

Kaynak: TÜİK(1991-2013, <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>)

3.2.2.2. Küçükbaş Hayvancılık

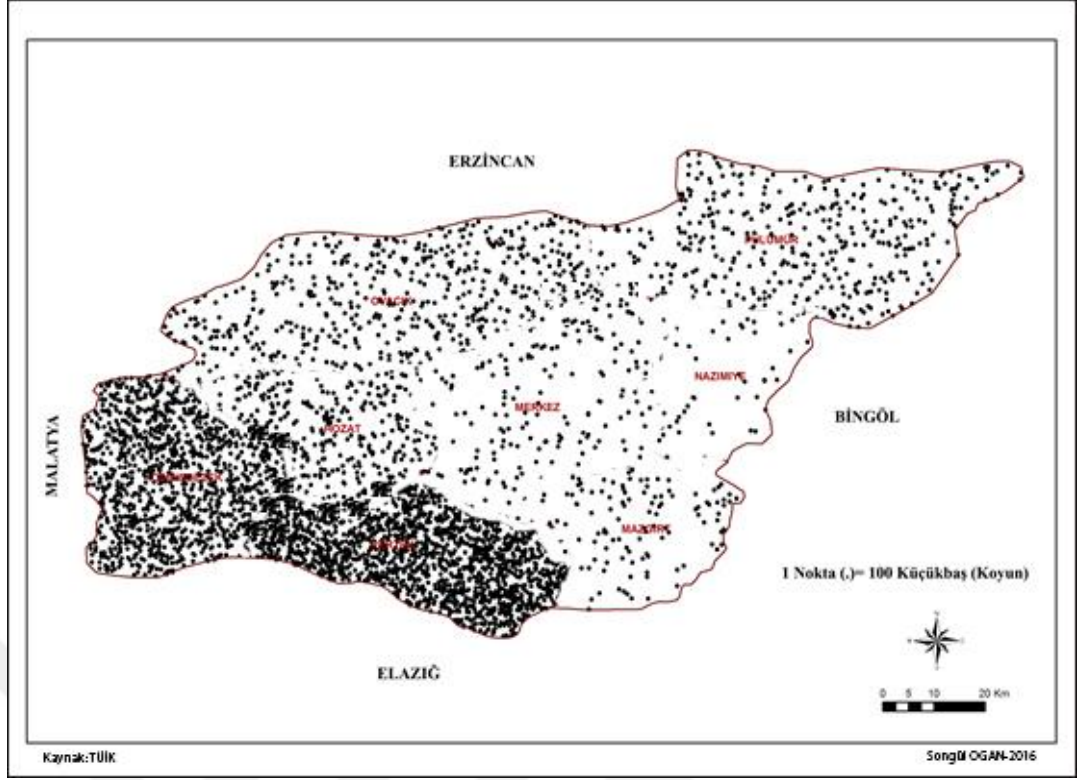
1991 yılı verilerine göre en fazla koyun varlığı Pertek ve Çemişgezek ilçelerine aittir. Genel anlamda küçükbaş hayvan varlığının en az olduğu ilçe ise Nazımiye ilçesidir (Tablo 59)

Tablo 59: Tunceli İlinde İlçelere Göre Koyun Varlığı (1991-2013)

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	18343	115900	32510	12150	5124	53200	176320	40853	454400
1992	17506	128500	31630	12144	4965	52635	174850	24060	446290
1993	17506	113200	34000	19000	4895	49855	134000	9990	382446
1994	16380	22000	29000	19000	2050	35800	80400	2700	207330
1995	6540	68173	13000	8000	1850	25527	67000	2440	192530
1996	6260	64745	12450	6700	1680	23635	64400	2200	182070
1997	2893	79694	15000	3603	1664	22402	57000	2364	184620
1998	2750	73680	17900	3700	1510	23000	57500	2450	182490
1999	3100	79010	17900	3600	1620	22000	62000	2800	192030
2000	3300	79060	18100	3900	1800	22000	62000	2850	193010
2001	3300	79060	18100	3900	1800	22000	62000	2850	193010
2002	3850	101500	9050	5230	1471	23000	82000	6935	233036
2003	3790	106600	9900	5230	1915	20720	82000	8685	238840
2004	3630	101400	10500		658	21800	89000	4929	231917
2005	3875	101500	10750	19550	658	23400	88800	4935	253468
2006	1000	101000	10300	18500	670	25100	93300	4920	254790
2007	1220	98000	9900	18250	780	23100	96000	2015	249265
2008	1230	92000	9640	18250	900	20400	103500	2350	248270
2009	1851	66700	8650	18168	899	20540	95500	2630	214938
2010	1920	81295	6404	14508	683	9541	82950	2910	200211
2011	2133	110815	10000	14624	500	10530	65500	5200	219302
2012	3100	109460	11059	15300	950	13525	98064	5750	257208
2013	3000	102060	17898	19111	1170	13755	134500	6983	298477

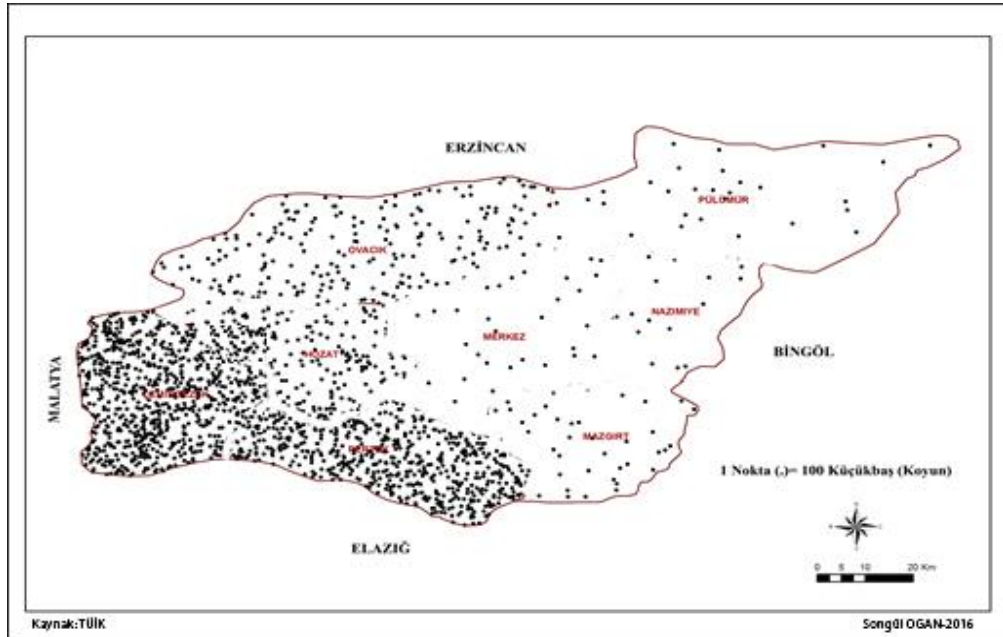
Kaynak: TÜİK(1991-2013, <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>)

Tunceli ilinde 1991 yılı koyun varlığına bakıldığında 455 bin civarı koyun mevcut olup en çok Pertek ve Çemişgezek ilçelerinde beslenmektedir (Harita 17) .

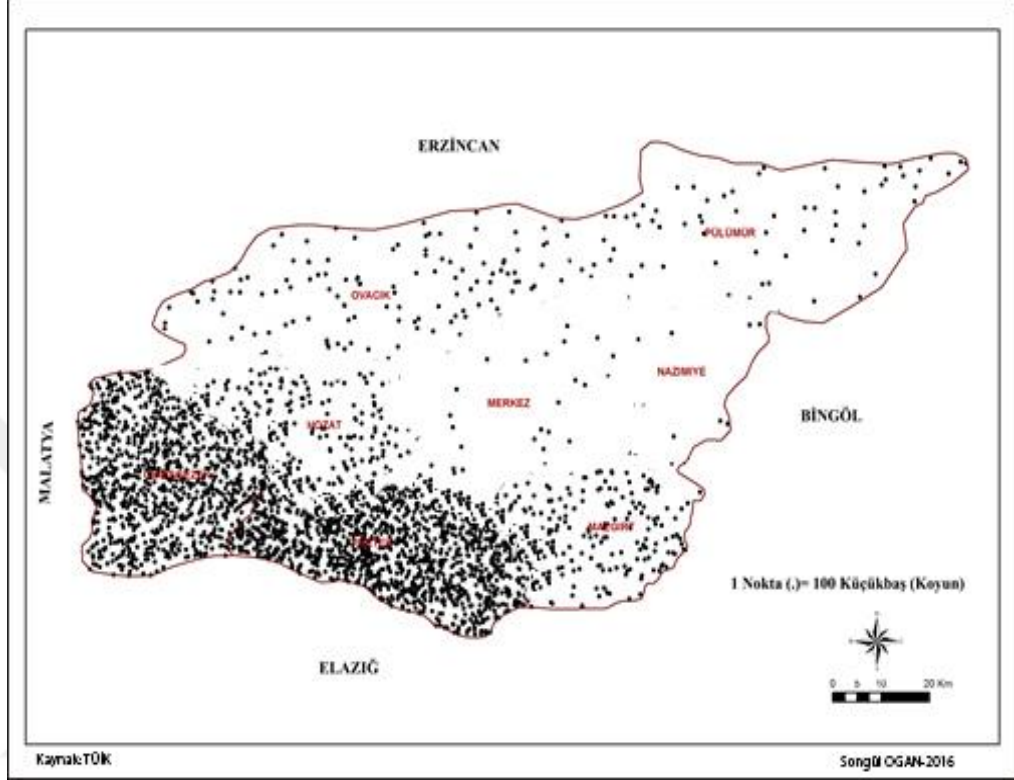
Harita 17: Tunceli İli Küçükbaş(Koyun) Hayvan Dağılışı(1991) (Kaynak: TÜİK)

2001 yılı Tunceli ili koyun varlığına bakıldığında toplam mevcudun 193 bin civarı olduğu en çok yine Pertek ve Çemişgezek ilçelerinde beslendiği görülmektedir (Harita 18)

Harita 18: Tunceli İli Küçükbaş (Koyun) Hayvan Dağılışı(2001) (Kaynak: TÜİK)

2013 yılı Tunceli ili koyun varlığının 298 bin civarı olduğu ve en çok aynı ilçelerde dağılış gösterdiği görülmektedir(Harita 19)

Harita 19: Tunceli İli Küçükbaş (Koyun) Hayvan Dağılışı (2013) (Kaynak:TÜİK)

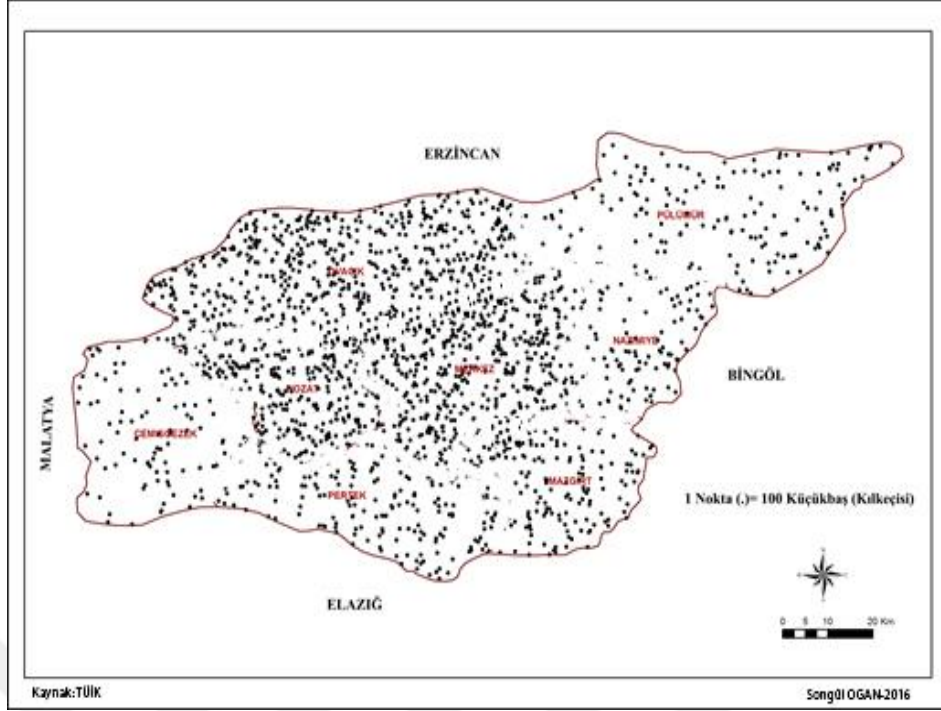
Tunceli ilin de küçükbaş hayvanlar içerisinde ikinci önemli sırayı kıl keçisi almaktadır. Verilere göre en fazla Pertek ve Hozat ilçelerinde beslenmektedir (Tablo 60)

Tablo 60: Tunceli İlinde İlçelere Göre Kıl Keçisi Varlığı (1991-2013)

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	49875	9790	32510	17290	11022	58600	17980	17232	214299
1992	48133	12812	27500	17735	10975	59515	17750	9990	204410
1993	48133	9255	24000	21190	10945	56772	13000	9995	193290
1994	38800	12500	21000	21190	3480	41615	7800	2805	149190
1995	13632	6961	9000	5000	3110	29517	5500	2760	75480
1996	13152	5700	8750	4600	2930	14528	5250	2580	57490
1997	4948	6430	10000	5273	5300	22581	5700	3118	63350
1998	4550	5310	10500	5000	5070	23160	7000	4500	65090
1999	4190	5525	13500	9800	5300	22800	7700	4765	73580
2000	4300	5500	13500	4900	5350	23000	7700	7900	72150
2001	4300	5500	13500	4900	5350	23000	7700	7900	72150
2002	7350	8300	8750	6300	6582	15800	5000	6833	64915
2003	6820	8300	10750	6300	6550	16100	5000	7410	67230
2004	6720	8500	9000		4248	13800	10800	7330	60398
2005	6685	7900	9850	4880	4348	16930	11750	4330	66673
2006	8500	5600	9800	5460	4264	16930	12310	4110	66974
2007	8000	4380	8900	5100	3500	15850	14700	2611	63041
2008	7570	3900	9200	3579	4330	8000	14200	800	51579
2009	4570	4400	4530	3543	4353	8970	13520	2560	46446
2010	3825	9050	6555	4180	4124	6818	8950	2545	46047
2011	5449	11910	7000	4342	4500	7005	13270	6100	59576
2012	6000	10500	18600	4750	4901	13341	32036	8306	98434
2013	6500	10260	25742	8451	5460	14842	44300	11600	127155

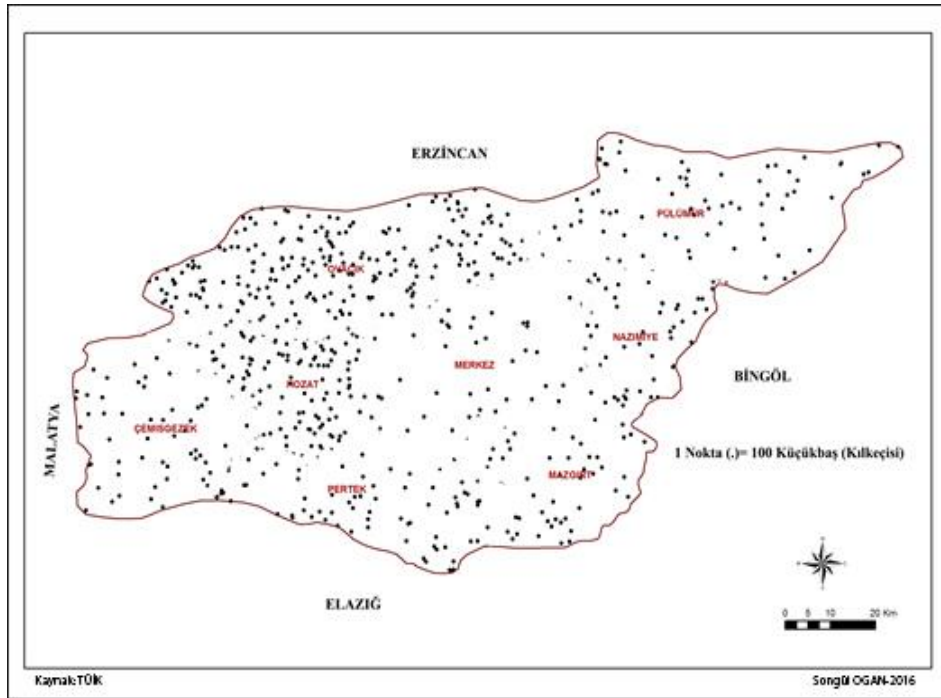
Kaynak: TÜİK(1991-2013, <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>)

1991 yılı Tunceli ili kılkeçisi verileri 215 bin civarı olup en çok Ovacık, Merkez ve Hozat ilçelerinde beslenmektedir. En az ise Çemişgezek ilçesinde beslenmektedir. Arazinin dağlık oluşu, meşe ormanları ve sert iklim koşulları ile de alakalı olarak dağılışı göstermiştir (Harita 20)

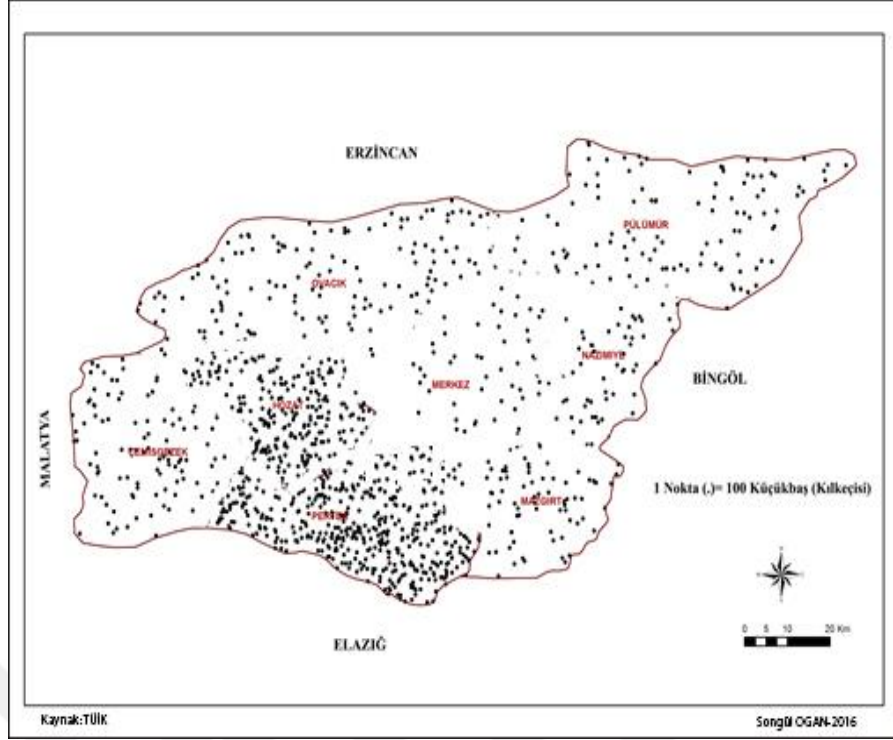

Harita 20: Tunceli İli Küçükbaş (Kılkeçisi) Hayvan Dağılışı(1991) (Kaynak: TÜİK)

2001 yılı Tunceli ili Kılkeçisi verileri 1/3 oranında azalarak 71 bin civarı olmuştur. Bu düşüş de 1994 ve sonrası kırsal kesim köy boşaltılmaları etkili olmuştur (Harita 21)

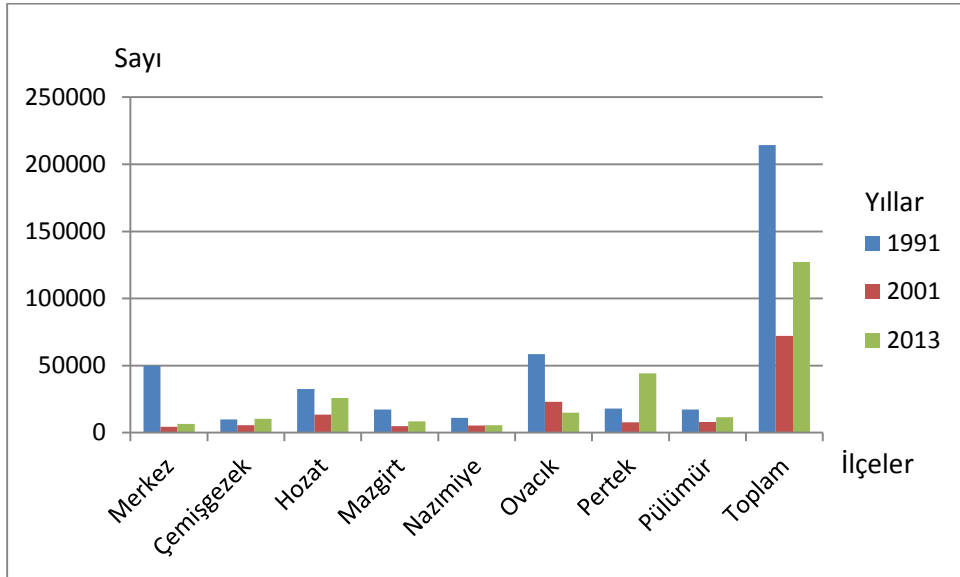
Harita 21: Tunceli İli Küçükbaş(Kılkeçisi) Hayvan Dağılışı(2001) (Kaynak: TÜİK)

Harita 22: Tunceli İli Küçükbaş (Kılkeçisi) Hayvan Dağılışı (2013) (Kaynak: TÜİK)

2013 yılı Tunceli İli kılkeçisi varlığı 127 bin civarı olmuştur. En çok Pertek ve Çemişgezek ilçelerinde kılkeçisi beslenmektedir (Harita 22)

2013 yılı en fazla kıl keçisi beslenen ilçe Pertek ve Hozat ilçesidir (Grafik 32)

Grafik 32: Tunceli İlinde 1991-2001-2013 Yılı İlçelere Göre Keçi Sayısı (Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>)

3.2.3. Arıcılık

Tunceli ili topoğrafik yapısı, iklim özellikleri ve florası bakımından arıcılık için önemli bir potansiyele sahiptir. Tunceli ilinde 45. 630 arıcılık işletmesi bulunmaktadır. Bu arıcılık işletmelerinin % 48' si Ovacık ve Pülümür ilçelerinde bulunmaktadır. Ancak geçimlilik adı altında en fazla merkez ilçe köylerinde arıcılık yapılmaktadır (Tablo 61)

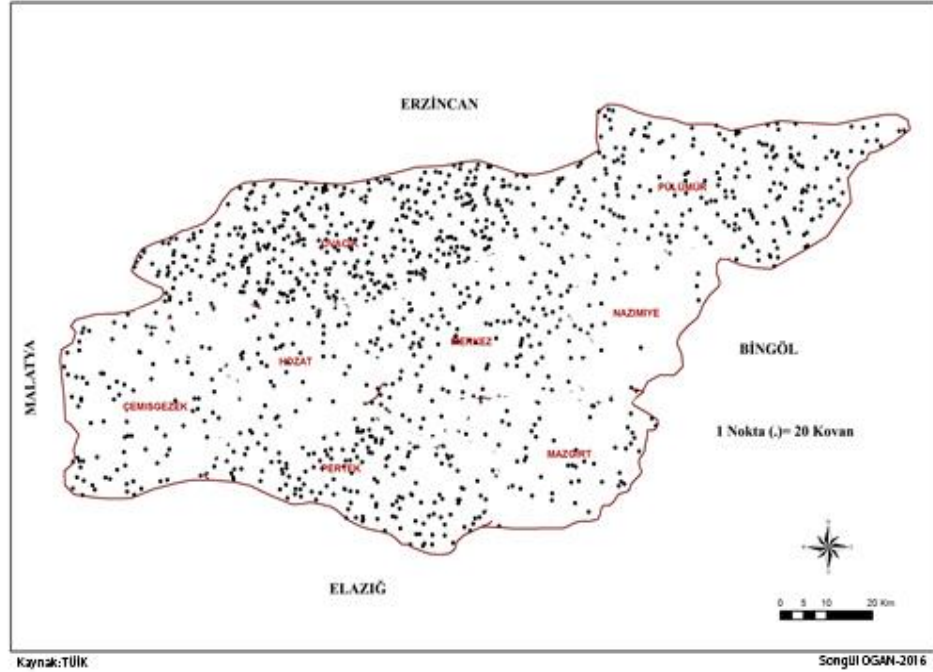
Tablo 61: Tunceli İlinde Arı Kovanı Sayısı (1991- 2013)

YILLAR	MERKEZ	ÇEMİŞGEZEK	HOZAT	MAZGİRT	NAZİMİYE	OVACIK	PERTEK	PÜLÜMÜR	TOPLAM
1991	3380	1870	1195	1300	400	8612	3565	4614	24936
1992	3550	2600	1285	2100	600	9210	3670	4478	27493
1993	3620	2600	1910	2280	568	9460	3700	4445	28583
1994	3550	1265	2110	2145	8020	9360	3560	3200	33210
1995	3050	1000	650	1830	710	8305	3550	3000	22095
1996	2840	900	590	1660	710	8220	3450	2950	21320
1997	2161	1250	2400	1850	1830	7320	3450	5200	25461
1998	2250	1597	4000	2065	2525	8700	3450	6300	30887
1999	2250	1700	4000	2060	2600	8700	3480	6740	31530
2000	2161	1700	4000	2050	3010	8700	3400	6700	31721
2001	2160	5250	5000	2250	4010	10000	3500	8500	40670
2002	2100	5400	4300	2300	3825	10050	3500	9500	40975
2003	2100	5100	3000	2300	3820	10050	3600	9500	39470
2004	2100	5100	2850	2550	1953	10080	3600	9020	37253
2005	2150	5150	2100	2550	1920	10090	3700	9020	36680
2006	4500	4400	2600	2550	2483	10050	4000	9515	40098
2007	3000	4700	3000	2645	2550	10000	4200	13010	43105
2008	5100	4800	3100	2647	3055	10130	4000	12020	44852
2009	5300	4800	3050	2700	3073	12050	5381	13015	49369
2010	7843	4850	3571	1550	2910	7421	3220	4515	35880
2011	10987	4650	3571	1565	2990	8800	6046	14025	52634
2012	8115	4620	2451	1580	3048	9200	6570	17146	52730
2013	6200	4600	3000	2122	2995	9200	7765	19756	55638

Kaynak: TÜİK(1991-2012, <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>)

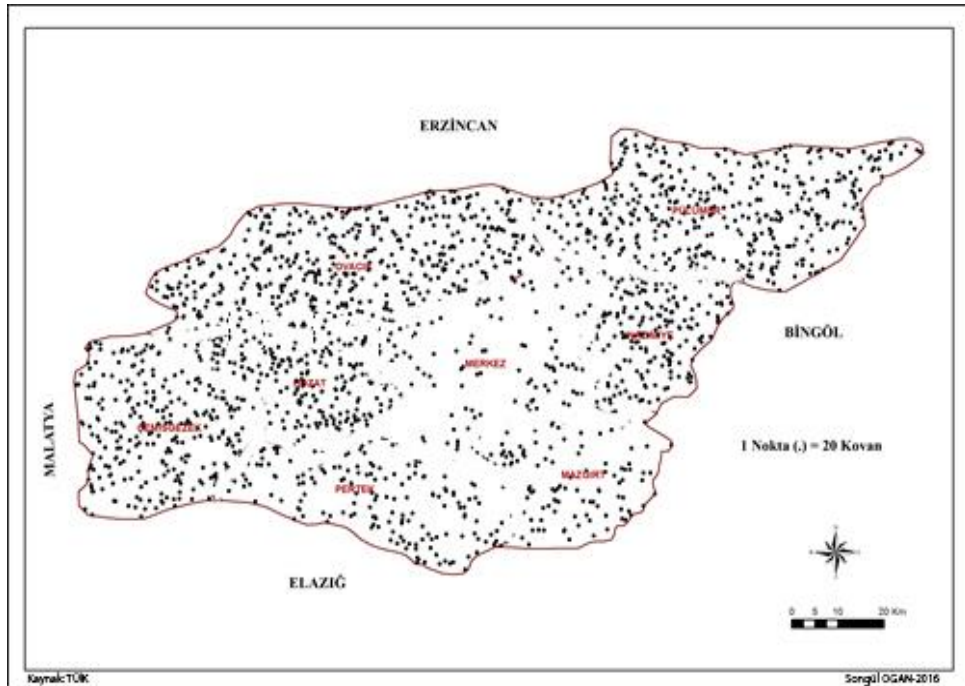
Çalışma sahasında en fazla arıcılık faaliyetlerinin yaygınlık gösterdiği zaman dilimi 1993 ve 2003 yıllarına aittir. 1993 yılında 255 köyde arıcılık yapılmakta iken 1994 yılı ve sonrası güvenlik gerekçesi ile kırsal kesimde boşaltılan köylerde özellikle Nazımiye, Hozat ve Çemişgezek ilçelerine ait kovan sayılarının belirgin oranda azaldığı, il genelinde ise 10 bin arı kovanının azaldığı görülmektedir.

1991 yılında il genelinde arı kovanı sayısı 25 bin civarında olup en çok Ovacık ilçesinde en az Nazımiye ilçesinde beslenmektedir (Harita 23)

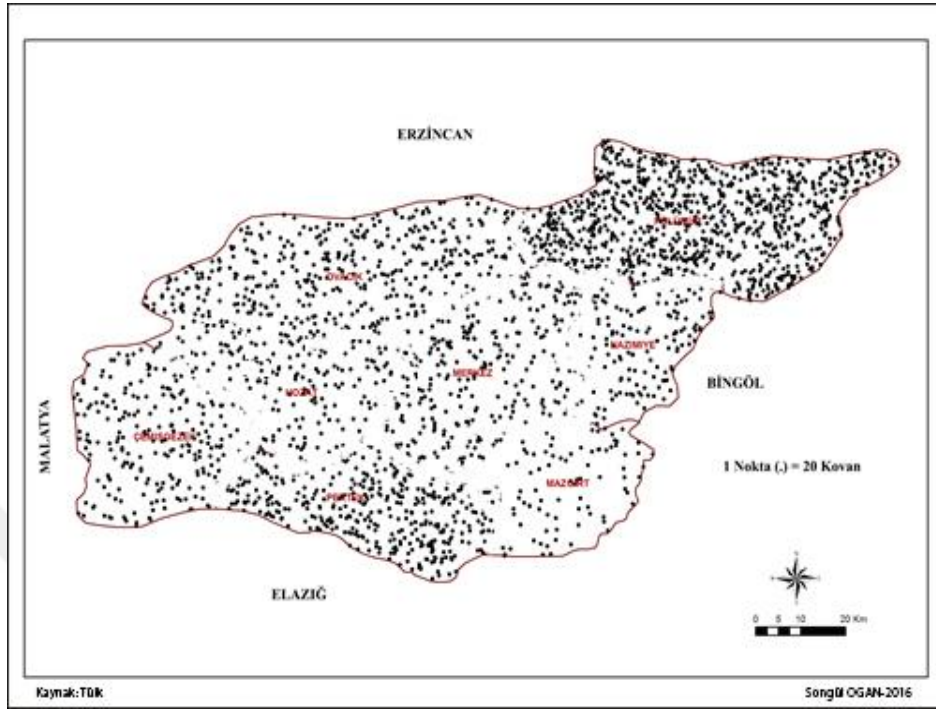
Harita 23: Tunceli İli Arı Kovanı Dağılışı (1991) (Kaynak: TÜİK)

2001 yılı Tunceli ili arı kovanı sayısı 41 bin civarı olup en çok Ovacık ve Pülümür ilçelerinde arıcılık yapılmaktadır (Harita 24) .

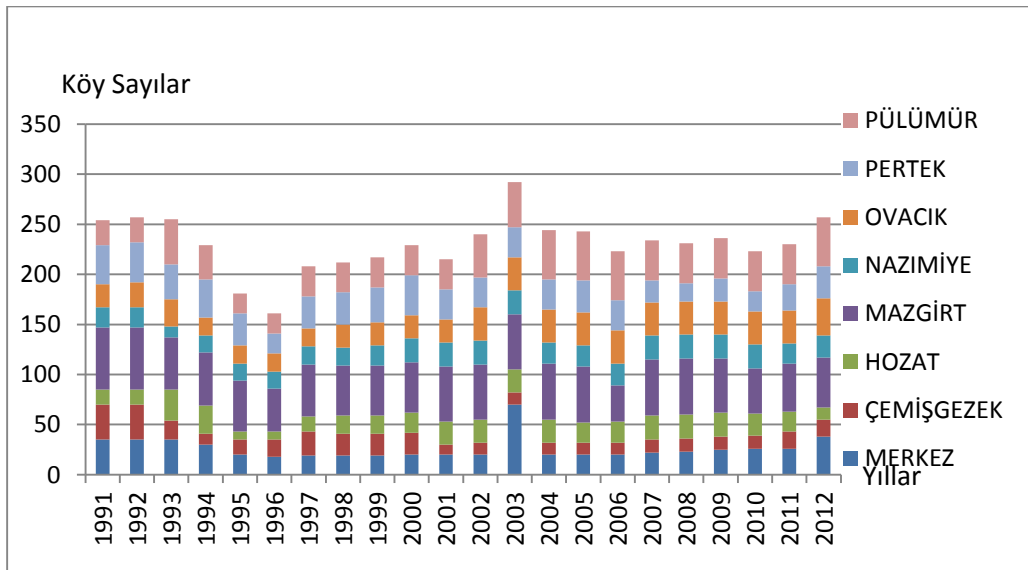
Harita 24: Tunceli İli Arı Kovanı Dağılışı (2001) (Kaynak: TÜİK)

2013 yılı Tunceli ilinde arı kovanı sayısına bakıldığında Pülümür ve Ovacık ilçelerinde arıcılık faaliyetlerinin daha yoğun olduğu görülmektedir (Harita 25).

Harita 25: Tunceli İli Arı Kovanı Dağılışı (2013) (Kaynak: TÜİK)

Arıcılık faaliyetleri ile uğraşan köy sayısı 2013 verilerine göre Mazgirt ve Pülümür ilçelerinde mevcuttur (Tablo 62 ve Grafik 33).

Grafik 33: Tunceli ilinde İlçeler Göre Arıcılık Yapan Köy Sayıları (1991-2012)

Kaynak: TÜİK (1991-2012, <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>)

Tablo 62: Tunceli İlinde Arıcılık Yapan Köy Sayısı(1991-2013)

Yıllar	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür	Toplam
1991	35	35	15	62	20	23	39	25	254
1992	35	35	15	62	20	25	40	25	257
1993	35	19	31	52	11	27	35	45	255
1994	30	11	28	53	17	18	38	34	229
1995	20	15	8	51	17	18	32	20	181
1996	18	17	8	43	17	18	20	20	161
1997	19	24	15	52	18	18	32	30	208
1998	19	22	18	50	18	23	32	30	212
1999	19	22	18	50	20	23	35	30	217
2000	20	22	20	50	24	23	40	30	229
2001	20	10	23	55	24	23	30	30	215
2002	20	12	23	55	24	33	30	43	240
2003	70	12	23	55	24	33	30	45	292
2004	20	12	23	56	21	33	30	49	244
2005	20	12	20	56	21	33	32	49	243
2006	20	12	21	36	22	33	30	49	223
2007	22	13	24	56	24	33	22	40	234
2008	23	13	24	56	24	33	18	40	231
2009	25	13	24	54	24	33	23	40	236
2010	26	13	22	45	24	33	20	40	223
2011	26	17	20	48	20	33	26	40	230
2012	38	17	12	50	22	37	32	49	257

Kaynak: TÜİK(<https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>)

3.2.4. Yaylacılık Faaliyetleri

Munzur silsilesi ve bu silsile üzerindeki otlak alanları tarihin her döneminde önemli olmuştur. Örneğin bu otlaklar M. Ö: 5 binli yıllarda Erzincan bölgesinde kurulan Hayaşa toplumu hem de daha güneyde kurulan İşuwa toplumu için de çok önemli olmuştur (Şahin, 2014: 49)

Munzur dağları ve mercan dağları üzerinde yüksek sırtlarla çevrilmiş çanak şeklindeki yer alan platolar il topraklarının % 25 kapsamaktadır. Pülümür çayı vadisine inilirken kuşbakışı bakıldığında bir çeşit teras şeklini andıran platolar vardır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve özellikle de Tunceli ilinde bitkisel üretime imkan tanımayan topografik yapı ve iklim faktörleri göçer ve son zamanlarda yarı göçebe hayvancılık faaliyetlerini zorunlu kılmaktadır. Tunceli'de 127 tane yayla vardır. Bu yaylaların 233 bin baş hayvan kapasitesi vardır. Geçiş yayları, bu yayla grubuna Çemişgezek, Pertek ve Hozat yaylaları da denilmektedir. Yükselteleri çoğunlukla 2000 m. nin altında olan, Çemişgezek üzerindeki Yılanlıdağ, Karaoğlan ve Balikan Dağları, Pertek yakınlarındaki

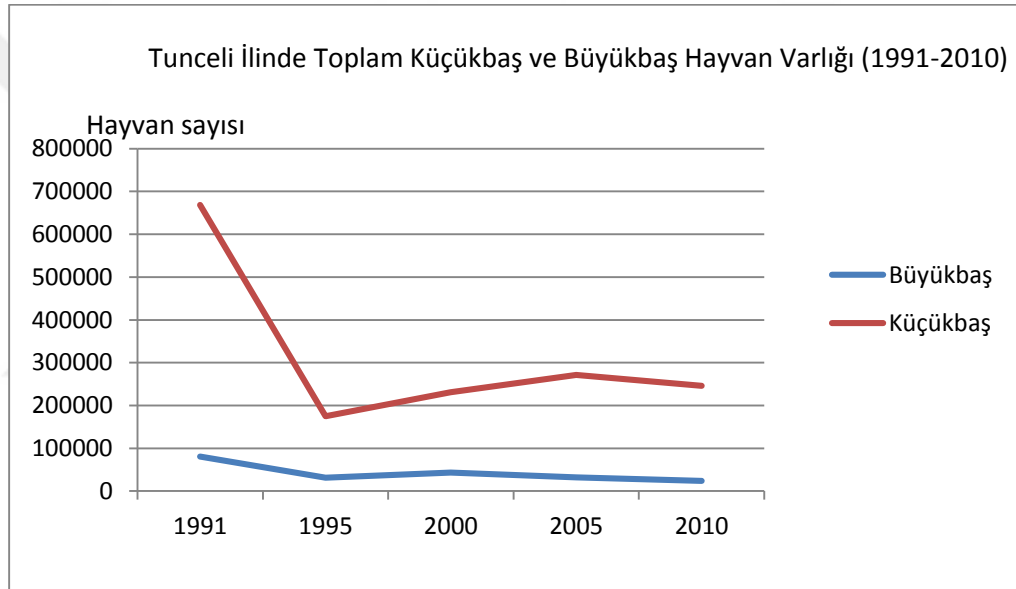
Süpürgeç, Hunzuri, Çoravan, Mercimek, Sakaltutan bu yayla gurubunun en önemli yayla alanlarını oluşturur. 39 tane yaylaya sahip Ovacık birinci, ikinci yoğun alan ise 38 yayla alanı ile Pülümür çevresidir. Yaylaların dağıldığı bir diğer alan ise Merkez ilçedir. Ovacık ilçesinde yükseltileri 3000 m. lere varan Mercan-Munzur dağlık kütleleri, bu dağlık kütleler üzerinde yer alan yüksek plato alanları, Fırat nehrinin kollarını oluşturan Munzur, Mercan çayları ve birçok sirk gölünün varlığı bu alanı yaylacılık açısından cazip kılmıştır. Ovacık da yer alan 39 yayla Yenikonak, Eğripınar, Yeşilyazı, Paşadüzü, Köseler, Gözeler, Mercan Dağları, Çat, Işıkvuran ve Eskigedik gibi yayla gruplarına ayrılmıştır. Ovacık yayla gurubu Havaçor yaylaları olarak da adlandırılmaktadır. Deve çukuru, Çat, Eğripınar, Fikirik, Kurugeban, Ganigastik, Karagöl, Kırkmerdiven altı, Kırkmerdiven üstü, Sor yaylaları en önemli yaylalardır. Munzur yayla grubu Ovacık-Pülümür arasında Munzur dağlarındaki yaylalardan oluşmaktadır. Bu yayla grubuna giren çok sayıda yayla Melan ve Kalan yayları olarak bilinmektedir. Koç gölü, Katır gediği, Mercan yayla grubu, Hel dağı, Kepir, Gözen, Gökçek ve Alacık yaylaları en önemlileridir. Pülümür'ün doğusunda Bağırpaşa dağı üzerindeki yaylalar Pülümür yayla grubunu oluşturmaktadır. Pülümür ilçesinde yer alan yaylalar Bağır-paşa, Avcı, Gabarti Dağları üzerinde yer alan plato alanlarında bulunmaktadır. Merkezde bulunan yaylalarda Kırmızı dağ üzerinde Munzur Çayı vadisi üzerinde yer almaktadır. 2000-2500 m ler arasında yükseltilere sahiptir. Pertek ve Çemişgezek ilçeleri ilin yayla sayısı bakımından en az yaylaya sahip ilçeleridir (Durmuş, Çağlıyan, 2009: 84-101)

Koyun mevcuduna bakıldığında en fazla Çemişgezek ve Pertek ilçesinde bulunmaktadır. Bu iki ilçede yarı göçer hayvancılık yapan ve *Şavak* diye adlandırılan üreticiler bu iki ilçedeki koyun mevcudunun önemli bir kısmına sahiptirler (il Yıllığı 2012: 269)

Tablo 63: Hayvan Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı (Kaynak: TÜİK)

	1991	1995	2000	2005	2010
Büyükbaş	80919	31116	43200	32299	23777
Küçükbaş	668289	175185	230656	271624	246258
Toplam	749208	206301	273856	303923	270035

Tablo 'de büyükbaş ve küçükbaş hayvan mevcudunun yıllara göre dağılımı verilmiştir. Buna göre 1991 yılında 80. 919 olan büyükbaş hayvan sayısı 2010 yılı itibariyle 23.777'ye ve yine 1991 yılında 668. 289 olan küçükbaş hayvan sayısı 2010 yılı itibariyle 192.889' a düşmüştür (Grafik 34).

Grafik 34: Tunceli ilinde Toplam Küçükbaş ve Büyükbaş Hayvan Varlığı (1991-2013)

Kaynak: <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>

Hayvan sayısındaki bu azalmanın en önemli nedeni bölgede özellikle 1990' lı yılların başında güvenlik sorunu nedeniyle köylerin boşalmasından kaynaklanmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllarda özellikle Çemişgezek ve Pertek ilçelerindeki yarı göçer üreticilerin yaz aylarında hayvanlarını götördükleri Pülümür ve Ovacık yaylalarının dönem dönem kapatılması da küçükbaş hayvan sayısının azalmasında önemli rol oynamıştır (il Yıllığı 2013: 269)

3.2.5. Balıkçılık

Ülkemizde 2010 yılı su ürünleri üretimi yaklaşık 653 bin ton olarak gerçekleşmiştir.

Üretimin % 61, 20'si deniz balıklarından, % 7, 05'i diğer deniz ürünlerinden, % 6, 16'sı iç su ürünlerinden ve % 25, 59'u yetiştiricilikten elde edilmiştir. Avcılıkla yapılan üretim 485 939 ton, yetiştiricilik üretimi ise 167 141 ton olarak, yetiştiricilik üretiminin % 47'si iç sularda, % 53'ü ise denizlerde gerçekleştirilmiştir. Yetiştirilen en önemli türler iç sularda % 46, 77 ile alabalık, denizlerde % 30, 39 ile levrek ve % 16, 85 ile çipra olmuştur (Tük, 2011).

Tunceli ili Keban baraj gölüne sınırının bulunması, ayrıca sahip olduğu geniş akarsu ağı ve zengin kaynak suları nedeniyle su ürünleri yetiştiriciliği açısından önemli bir potansiyele sahiptir. İlde genelinde toplam 17 su ürünleri işletmesinin 11'inde ağ kafeslerde alabalık yetiştiriciliği, 1'inde ağ kafeslerde alabalık yetiştiriciliğinin yanında yavru balık üretimi, 3'ünde beton havuzlarda alabalık yetiştiriciliği, 2'sinde beton havuzlarda alabalık yetiştiriciliğinin yanında yavru üretimi, 1'inde ise sadece yavru balık üretimi gerçekleştirilmektedir (il Yıllığı 2013, sy: 270).

2000 yılında il genelinde yaklaşık 500 ton civarı balık üretimi yapıldığı, en fazla aynalı sazan avlandığı görülmektedir (Şen ve diğ., 2006 : 240) (Tablo 64) .

Tablo 64: Tunceli İlinde Avlanan Balık Miktarları (2000-2003)

Tablo 3. Tunceli ilinde türlere göre avlanan balık miktarları (ton/yıl), (DİE, 2004) Türler	2000	2001	2002	2003
Akbalık	1	2	3	3
Alabalık	40	34	45	35
Gümüş	-	-	-	-
Karabalık	52	87	47	91
Kefal	-	-	-	-
Aynalı sazan	284	182	192	213
Siraz	3	2	2	3
Diğer	118	99	62	68
Toplam	498	406	351	413

Kayak: (Şen ve diğ. /E. U. Su Ürünleri Dergisi23(1-2)sy: 239-244)

Ağ kafeslerdeki alabalık yetiştiriciliği Keban baraj gölüne sınır olan Pertek, Çemişgezek ve Mazgirt ilçelerinde yapılmakta iken, beton havuzlarda alabalık üretimi Ovacık ve Nazımiye gibi su kaynaklarının zengin olduğu ilçelerde yapılmaktadır. Söz

konusu işletmelerin toplam sofralık alabalık üretim kapasitesi 7. 340 ton/yıl, yavru üretimi ise 56. 000. 000 adet/yıl şeklindedir (Tablo 65)

Tablo 65: Alabalık Yetiştiriciliği Verileri (Kaynak: TÜİK)

	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Çemişgezek	Toplam
Yetiştiricilik Şekli			777			
Ağ Kafeslerde Alabalık Yetiştiriciliği	1	-	-	3	7	11
Ağ Kafeslerde Alabalık Yetiştiriciliği ve Yavru Balık Üretimi	1	-	-	-	-	1
Beton Havuzlarda Alabalık Yetiştiriciliği	1	1	1	-	-	3
Beton Havuzlarda Alabalık Yetiştiriciliği ve Yavru Üretimi	-		1	-	1	2
Yavru Üretimi	-		-	1		1
Tesis Kapasiteleri						
Sofralık Alabalık (Ton)	500	45	525	300	5. 970	7. 340
Yavru Alabalık (Adet)	6. 000. 000		10. 000. 000	10. 000. 000	30. 000. 000	56. 000. 000

Kaynak: 2013 Tunceli İl Yıllığı, TÜİK

Munzur suyu alabalık üretimi için doğal bir yetiştirme alanıdır. Kaynağından baraj gölüne kadar temiz, soğuk ve berrak olan Munzur suyunda bulunan Alabalık, balık popülasyonu içinde yöreye özgü kırmızı benekli endemik türü ve lezzeti ile turizm açısından da önem taşımaktadır. Munzur Suyunda alabalık, kepenez ve dargın balığından

başka güneyde suyun ısındığı kesimlerde yayın balığı yaşamaktadır. İldeki diğer akarsularda alabalık, kepenez, aynalı sazan ve karabalığı bulunmaktadır. Ancak Munzur nehri üzerinde yapılan barajlar balıkların doğal yaşam alanlarının yok olmasına sebep olmaktadır.

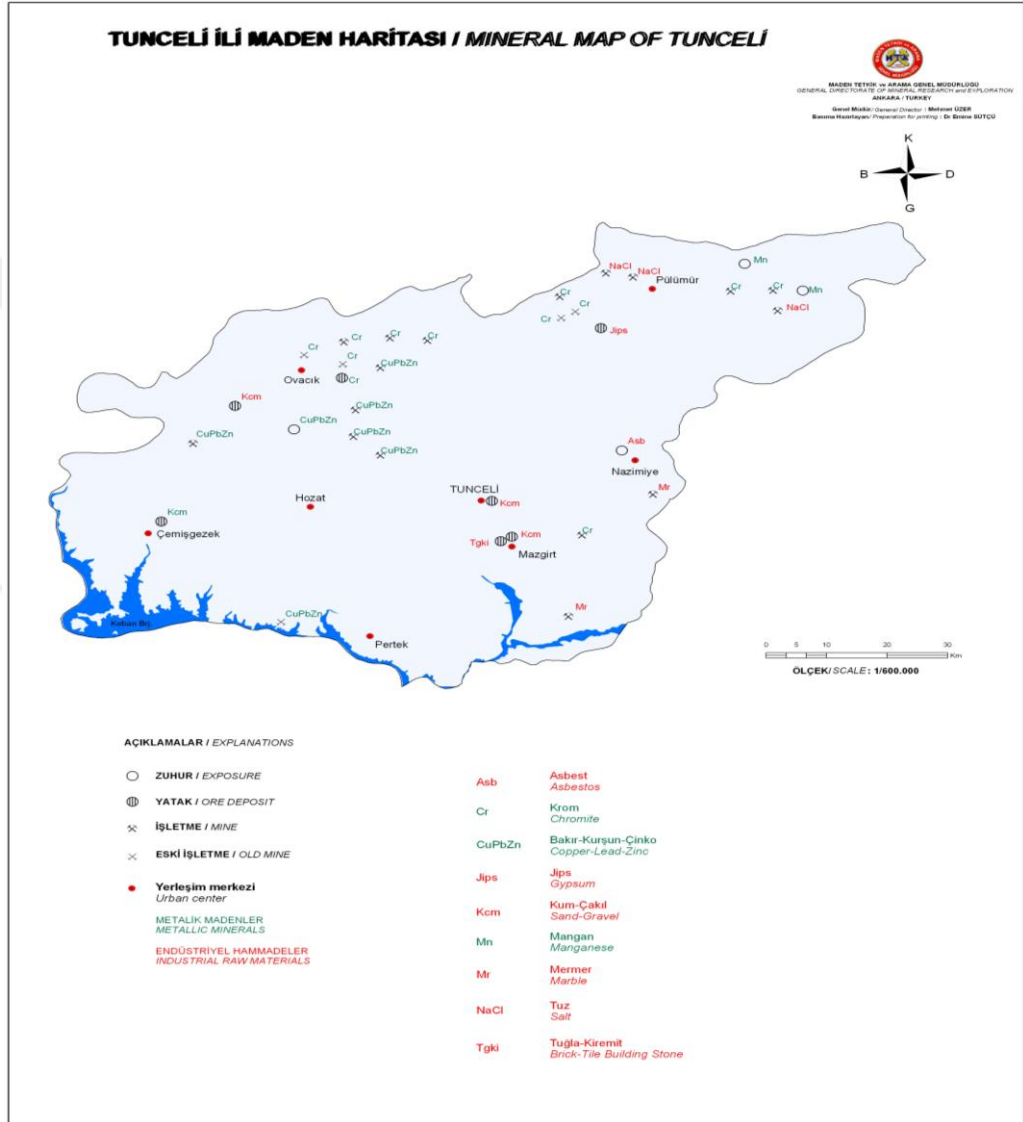
3.2.6. Madencilik

Hiç bir ülkede maden zenginlikleri ülke geneline eşit dağılmadığı gibi hiç bir ülkede, rezerv zenginliği bakımından eşit değildir. Rezervlerin dengesiz dağılımı sorunu diyebileceğimiz bu sorun, yerkabuğunun değişik bölgelerinin farklı jeolojik zamanlar içinde oluşması ve farklı jeolojik zaman süreçleri boyunca şekillenmiş olmalarından ileri gelir. Örneğin mağmatik (volkanik) kayaçlar bölgeleri metalik rezervleri zengin bölgelerdir (Demir, krom, bakır gibi) (Doğanay, 1998: 302) .

Tunceli ve yakın çevresinde metalik yatak işletilmeciliği günümüzden 5000 yıl kadar geriye gider. İl sınırları içinde Hitit ve Romalıların, daha sonraki dönemlerde ise Osmanlıların bakır, kurşun ve demir madenlerini bulmuş ve işletmiş olduklarına dair kuvvetli veriler bulunmaktadır. Ancak yer yer rastlanan eski maden atık ve posalar muhtemelen 19. yüzyıl madencilik faaliyetlerine aittir. (Gültekin, (Der. Aslan)2010: 554)

MTA verilerine göre ilimizde bilinen başlıca yeraltı kaynakları içinde demir, bakır, çinko, kurşun, kromit, fosfat, barit, manganez, flüorit, kayatuzu, feldspat, perlit, ponza, dolomit, disten, ve profillit ön sırada yer almaktadır (Gültekin, (Der. Aslan)2010: 554). Tunceli ili gerek metalik gerek endüstriyel hammaddeler bakımından çok zengin potansiyele sahip değildir. Bakır-kurşun-çinko ile ilgili yapılan çalışmalarda Ovacık-Kakbil zuhurunda % 4. 52 Cu tenörü saptanmış olup, küçük boyutlu bir cevherleşmedir. Kromla ilgili yapılan çalışmalarda Pülümür-Bağderesi sahasında % 43 Cr₂O₃ tenörlü 16. 000 ton muhtemel rezerv tespit edilmiştir. Yatak geçmiş yıllarda işletilmiştir. Ovacık ilçesindeki Çolaklar, Harmikızılcayır, ve Berke sahalarında da % 42-54 Cr₂O₃ tenörlü 2. 500 ton görünür, 4. 800 ton muhtemel rezerv tespit edilmiştir. Yataklardan geçmiş yıllarda 6. 750 ton cevher üretilmiştir. Bölgede özel sektör tarafından araştırmalar sürdürülmektedir (http://www.mta.gov.tr/v2.0/bolgeler/malatya/index.php?id=tunceli_madenlerimiz 25.04.2016). MTA Genel Müdürlüğünün il ve yakın çevresinde endüstriyel hammaddelere yönelik yaptığı çalışmalar sonucunda ilde jips, kum-çakıl ve tuğla-kiremit oluşumları tespit edilmiştir. Kum-çakıl sahaları ilde çeşitli bölgelerde gözlenmektedir. Merkez, Çemişkezek ve Mazgirt ilçelerinde elenerek kullanılabilir nitelikte toplam

140. 000 m³, Ovacık ve Pertek ilçelerinde de inşaat agregası olarak kullanılmaya elverişli toplam 65. 000 m³ muhtemel kum-çakıl rezervi tespit edilmiştir. Pülümür-Pardıköyü Jips zuhurlarında ise toplam 1 milyon ton muhtemel jips rezervi belirlenmiştir. Mazgirt-Akpazar sahasında ise iyi kalitede 24 milyon ton tuğla-kiremit rezervi bulunmaktadır (http://www.mta.gov.tr/v2.0/bolgeler/malatya/index.php?id=tunceli_madenlerimiz 25.04.2016). (Harita 26)

Harita 26: Tunceli İli Maden Haritası.

(Kaynak:<http://www.mta.gov.tr/v2.0/bolgeler/malatya/index.php?id=tunceli-ili-maden-haritasi>.15.05.2015)

3.2.7. Sanayi

Ekonominin daha çok tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu Tunceli İlinde sanayileşme düzeyi çok düşüktür. Tunceli ilinde sanayi ve yatırım ortamını olumsuz olarak etkileyen bir çok faktör vardır. Bu faktörlerin başında ilin coğrafi konumu, gelişmiş illere olan uzaklığı ve anayolların üzerinde olmaması gelmektedir. Gelir düzeyi düşük, sermaye birikimi olan ilde sanayinin daha çok tarım, hayvancılık ve yer altı kaynaklarına dayalı sanayi tesislerinin kurulması daha uygun görülmektedir (il Yıllığı, 2013, sy: 273) .

Tunceli merkez ilçede 2000-2001 yılında İnönü Mah. Erzincan karayolu 7'nci km. Merkez/Harçık bölgesinde büyük bir kısmı tamamlanan 106 hektar ve 36 parsel büyüklüğünde bir adet Organize Sanayi Bölgesi mevcut olup, gerekli ilgiyi görmedi için faal duruma tam olarak geçmemiştir. Bunun yerine Merkez ilçede Atatürk mahallesinde 13. 500 m2 alanda kurulu 44 işyeri kapasitesine sahip ve tümü tahsisli ve faaliyette bulunmaktadır (Hepkon, Aydın, Aslan, 2013: 198) .

Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı 840 şirket olup, bunlardan 208 şirketin faal olmadığı, 632 şirketin ise faal olduğu görülmektedir. Bu şirketlerin 56 tanesi tarım sektörü (%7), 306 işletme sanayi sektöründe(%36), 478 şirket (%57) hizmet sektöründe faaliyet göstermektedir. Tarım sektöründeki şirketler tarım, ormancılık, balıkçılık ile ilgili şirketlerden oluşmaktadır. Sanayi sektöründeki şirketler madencilik, imalat, su temini, elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretimi ve dağıtımı, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri, inşaat, ile ilgili faaliyet yürüten şirketlerdir. Hizmet sektöründe olan şirketler: toptan- perakende ticaret, ulaştırma - depolama, konaklama-yiyecek hizmetleri faaliyetleri, bilgi- iletişim, finans- sigorta faaliyetleri, kamuyönetimi-savunma, sosyal güvenlik: eğitim- sağlık- sosyal hizmet faaliyetleri, kültür- sanat-eğlence - spor vb. alanlardır (Tablo 66) .

Tablo 66: Türkiye ve Tunceli İlin de İş Kayıtlarına Göre Girişim Sayısı (2013)

	Tunceli	Türkiye
Toplam	3019	3529541
Tarım, ormancılık, balıkçılık	35	30389
Madencilik ve taşocakları	8	7324
İmalat	150	426785
Elektrik, gaz, buhar ve iklimlendirme üretim ve dağıtım	1	4578
İnşaat	253	253747
Toptan ve perakende ticaret, motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin onarımı	908	1241728
Konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri	503	305526
Ulaştırma ve depolama	730	561113
Finans ve sigorta faaliyetleri	13	25964
Gayri menkul faaliyetleri	4	51399
Eğitim	19	28821
İnsan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri	16	42838
Bilgi ve İletişim	32	40790
Su temini, kanalizasyon, atık yönetimi ve iyileştirme faaliyetleri	1	3612
Mesleki bilimsel ve teknik faaliyetler	117	192896
İdari ve destek hizmet faaliyetleri	26	48825
Kültür, sanat, eğlence, dinlenme ve spor	31	34458
Diğer hizmet faaliyetleri	172	228748

Kaynak: TÜİK (2013)

Tunceli İlinin iş kayıtlarına göre girişim durumuna bakıldığında işyerlerinin tarım sektörüne ait toplam işyeri oranı (43 işyeri) % 1, 42, sanayi sektöründe var olan işyeri sayısı (1312 işyeri) % 43. 72'lik bir orana sahipken, hizmet sektörüne ait işyeri toplamı (1664 işyeri) %55. 11'lik bir paya sahiptir.

3.2.8. Turizm

Tunceli ili önemli bir turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen değerlendirilememektedir. Prof. Dr. Hayati DOĞANAY turizm tanımını şu şekilde yapmaktadır: a) Bir bölgeye ya da ülkeye turist çekmek için yapılan her türlü önlem, b) gelir getirici ekonomik sektörlerden biridir, c) Dinlenme, eğlenme, görme, tanıma, sportif karşılaşma, temsil veya konser verme, bilgi ve görgüsünü artırma gibi amaçlarla; ya da, sadece zevk için yapılan gezi demektir (Doğanay, 1998, sy: 580) . Yine. Prof. Dr.

Hayati DOĞANAY 'ın yapmış olduğu " BaşlıcaTurizm Tipleri ve Bunları Belirleyen Kriterler " tablosunda yola çıkarak:

Sağlık Turizmi: Bu başlıkta yer alan Termalizm ve Alpinizm Tunceli ilinde yaygın olana turistik aktivite tipidir.

Termalizm: Tunceli ilinde merkez ilçe, Pertek, Mazgirt, Nazimiye ve Pülümür ilçelerinde bilinen 5 kaplıca vardır. Ancak, kaplıcalarda konaklamaya yönelik birkaç tesis dışında sağlık turizmine hizmet verecek hiçbir tesis yoktur. Mevcut konaklama tesisleri ise yöre halkının gereksinimlerini karşılayacak kapasite ve nitelikte değildir.

Pertek Termal Tesisleri: Tunceli'nin Pertek İlçesine bağlı, Elazığ feribot iskelesi civarında Keban Baraj Gölü'nün kenarında, Termal Tesisin Giriş katında resepsiyon, bay ve bayan termal havuz ile 5 adet aile banyosu; İkinci katta 2 adet yarı olimpik yüzme havuzu, akuapark, termal havuz, jakuzi, Türk Hamamı, fin hamamı, sauna, buhar banyosu, çamur banyosu, masaj salonu, vitamin bar, dinlenme salonları, soyunma odaları bulunmaktadır. Üçüncü kat lokanta ve ofis bölümlerinden oluşmaktadır. Teras bölümü ise güneşlenme terası olarak kullanılmaktadır. Tesislerde 36 adet apart bungalow tipi konaklama ünitesi de mevcuttur. Pertek Termal Tesislerinde bulunan termonineralli su, tesise yaklaşık 9 km uzaklıkta bulunan Singeç Köprüsü civarında, doğal bir kaynağa sondaj yapılarak çıkarılmıştır. Pertek ilçesinin kalkınmasına yardımcı olan bir turistik tesisidir. İlden ve çevre illerden çokça turist çekim gücüne sahiptir.

Dedebağ (Bağın) Kaplıcası: Mazgirt İlçesi, Dedebağ Köyündeki kaplıca, ilçe merkezine 65 km. uzaklıkta, Peri Suyu kenarındadır. Kaplıca alanında, tek katlı olarak yapılan 30 yataklı konaklama tesisi ile bir yeme-içme tesisi ve çay bahçesi bulunmaktadır. Peri Suyu kenarında dik bir yamaç üzerinde yer alan kaplıca alanının çevresi bitki örtüsü bakımından çok zayıf olmakla birlikte, Peri Suyunun iki yamacındaki dik kaya yamaçları, doğal peyzaj açısından çok etkileyicidir.

Aşağı Doluca (Harik) Kaplıcası: Nazimiye İlçesi, Aşağı Doluca Köyünde olup, ilçe merkezine 16 km. uzaklıktadır. Harik Kaplıcasında bir konaklama tesisi vardır

Karaderbent Köyü Kaplıcası: Pülümür İlçesi, Karaderbent Köyünde bulunan kaplıca ilçe merkezine 13 km. uzaklıktadır. Ancak konaklama tesisi bulunmamaktadır.

Anafatma İçmecesesi: Tunceli-Ovacık karayolu üzerinde, il merkezine yaklaşık 7 km. uzaklıkta bulunan kaplıcanın bulunduğu yerde sadece dinlenme yeri mevcuttur.

Sütlüce İçmecesesi: Merkez ilçe sınırları içerisinde, Tunceli-Erzincan karayolu kenarında, il merkezine 4 km. uzaklıktadır.

Alpinizm: (Yayla Turizmi)Tunceli topraklarının % 25'ini oluşturan platolar, ilin orta ve kuzey kesimlerinde yayla turizmine yönelik potansiyel yaratmaktadır. İlde çok sayıda yayaların varlığı doğa severleri kendine çekmektedir. Özellikle Pülümür - Buyerbaba yaylaları ve Karagöl-Kırkmerdiven- Ovacık yaylaları kamping alanı olarak tercih edilmekte yada günü birlik ziyaretler yapılmaktadır. Bitki örtüsü, doğal çevre değerleri, manzara olanakları, ulaşım durumu ve diğer turizm kaynaklarına yakın olma unsurları bir arada değerlendirildiğinde, yayla turizmi potansiyeli açısından merkez ilçede Gözen Köyü, Sarıtaş, Gökçek, Karagöl ve Alacık Yaylaları; Pülümür ilçesinde Sağlamtaş, Karagöl, Yelekli, Dereboyu, Dağbek ve Çakırkaya Yaylaları; Ovacık ilçesinde Koyungölü, Burnak, Eğripınar, Paşadüzü, Gözeler ve Mollaaliler Yaylaları öne çıkmaktadır

Kültürel Turizm

Prehistorik yerleşme yerleri ve Tarihi yerleşme yerleri Ziyareti: Özellikle Çemişgezek Pulur höyüğü ve Mazgirt İlçesinde bulunana Urartu tarihi kalıntı sahaları ve diğer ilçelerde buluna tarihi yerleşme alanları en çok ziyaret edilen yerlerdir. Son yıllarda doğa gurupları en az 150-200 kişilik doğa sever gurupları ile bu alanları günübirlik olarak ziyaret etmektedirler. Ortalama bir sayı vermek gerekirse her pazar yaklaşık 600-700 arası doğasever cüzi bir para karşılığı günübirlik bu organizasyonlara katılmaktadırlar.

Festivaller: Munzur Kültür ve Doğa Festivali: Tunceli Belediyesi tarafından ilk kez 28-30 Temmuz 2000 tarihinde düzenlenen ve sonrasında düzenlenmeye devam edilen 'Munzur Kültür ve Doğa Festivali', geniş kapsamlı ve geniş katılımlı bir festival olarak gerçekleşmektedir. Fotoğraf sergisi, halk oyunları gösterisi, halk müziği konserleri, film gösterisi, kent gezisi, panel, söyleşi ve edebiyatçıların imza günleri ile çok geniş bir kesimin ilgisini çeken festival programına Tunceli dışından da önemli oranda katılım gerçekleşmektedir. Sadece merkez ilçede değil tüm ilçelere de programlar koyularak ilin tanıtılması amaçlanmıştır. Ortalama Festival sürecinde kente gelen insan sayısı: Böylece kentin sosyal ve kültürel yaşamına çok olumlu bir katkı sağlayan festival, il turizmini de canlandırmıştır

Pülümür Bal Festivali: Pülümür ilçesinde, her yıl Eylül ayı içerisinde belirlenen tarihlerde düzenlenen 'Pülümür Bal Festivali', yörenin ekonomik ve kültürel hayatına zenginlik kazandırmaktadır. .

Çemişgezek Dut ve Peynir Festivali: İlk kez 26-28 Haziran 1998 tarihinde itibaren kutlanan 'Dut ve Peynir Festivali' yöresel ürünlerin tanıtımını sağlaması bakımından ilçeye büyük katkı sağlamaktadır.

Pertek Dut Festivali: Pertek ilçesinde Temmuz ayı içerisinde belirlenen tarihler arasında düzenlenen 'Dut Festivali' kapsamında, başta çekirdeksiz dut olmak üzere meyveciliğe dayalı yöresel ürünler tanıtılmaktadır.

Sportif Turizm

Su sporları (rafting): Özellikle Munzur nehri üzerinde yaklaşık 10 km'lik bir sahada yapılmaktadır. Son iki yıldır belli bir ücret karşılığı rafting turları düzenlenmektedir.

Dağcılık: Munzur dağları dağcılık faaliyetleri açısından uygundur. Çoğu amatör olmak üzere birçok dağcı tarafından tırmanışlar yapılmaktadır. Munzur dağlarında, ciddi dağcılık organizasyonları yapılmamış olsa da, gününbirlik doğa severler ve dağcılık eğitimi almış kişiler tarafından tercih edilmektedir. Zirvelerde yaklaşık 3500 metreye kadar ulaşan Munzur Dağları ve Ovacık ilçesinin güneyindeki meşelik tepeler ile ilin kuzeydoğusundaki Bağırpaşa Dağı kayak turizmi ve dağ turizminin geliştirilmesi için elverişli olanaklara sahiptir.

Mağara Turizmi: Tunceli'nin dağlık kesimlerinde suya karşı değişik dirençteki kalkerli kayaçların zamanla oyulmasıyla oluşan çok sayıda mağara, Munzur Dağlarının çeşitli yerlerine serpilmiş doğal korunaklardır.

Dini Turizm

Dini yerleri ziyaret etmek Tunceli ili turizm faaliyetleri açısından önemlidir. İlde bulunan kutsal mekan olarak kabul gören ziyaretler en çok ziyaretçi akınına uğramaktadır. Fırat kalkınma ajansının "Dersim İnanç Merkezleri Projesi" kapsamında Pülümür ilçesinden: Seyyid Büklü Dede ve Büyük Çeşme (Heniyö Pil) Türbesi, Mazgirt ilçesinden Baba Mansur Ocağı ve Pir Ali Ziyareti, Pertek ilçesinde Sultan Baba Türbesi, Nazımiye ilçesinde Kureyş Baba Ocağı ve Düzgün Baba Ziyareti, Hozat ilçesinde Derviş Cemal Ocağı ve Sarı Saltuk Ocağının ulaşım ve alt yapı problemleri çözülmeye çalışılarak, inanç merkezlerine ulaşımın daha kolay olması hedeflenmiştir. Yüzbinlerce insanın geliş sebebi inançları ve kültürleri değerleri gergi bu mekanları ziyaret etmektir. Heniyö Pil Ziyareti dernek yöneticilerinden aldığım bilgiye göre yaz aylarında (Haziran-

Temmuz- Ağustos-Eylül) yaklaşık günde 40-50 kurban kesildiğini ve en az günde 250-500 arasında kişinin bu ziyarete geldiği ve gelenlerin çoğunlukla Sivas, Erzincan, Erzurum ve Tunceli'den gelen kişilerce ziyaret edildiğini belirtmişlerdir. Yine Düzgün Baba Ziyaretinde cem evi yetkilileri ile yaptığım anket görüşmelerine göre yaklaşık yaz aylarında günde ortalama 350-500 arasında kişinin ziyaret ettiği yine yaklaşık değerlerle günde 30-40 hayvanın kurban edildiği ve çoğu kurbanlık hayvanların çevre köylülerden alındığını belirtmişlerdir. Yine Ovacık Munzur Gözeleri çok fazla ziyaretçi akınına uğrayan kutsal mekanlardan biridir. Halk, niyazlarını ziyaret çevresinde toplanan insanlara dağıtır. Hızır orucu bitiminde, bahar başlangıcında, düğünlerde, özel günlerde halk burada toplanır. Aynı zamanda ziyarete gelen insanlar Munzur suyunun kutsiyetinin farkındadır ve insanlar Munzur Baba'dan topladıkları taşları veya toprağı evlerinin görünmeyen bir yerine koyarak evlerine bereket getireceğine inanırlar. Özetle yöre insanı hem taleplerini dile getirmek için hem de şükranlarını sunmak için bu mistik-majik mekâna gelir ve dua ederler. (<http://www.cilagazete.com/meltem-karakas-dersimde-kutsal-mekanin-onemi-ve-munzur-baba/>)

İlde başta akarsular, şelaleler ve gözeler olmak üzere kuzeydeki dağların zirvelerindeki çok sayıda küçük sirk gölleri ve Keban Baraj Gölünden oluşan su kaynakları, çevresindeki doğal verilerle birlikte turizm ve rekreasyon açısından zengin potansiyel sunar. Ayrıca önemli mesire alanları vardır: Kutuderesi, Zağge, Marçık, Halbori Gözeleri, Munzur gözeleri önemli çekim merkezleridir (Tunceli İl Yıllığı, 2012: 341)

Tunceli-Ovacık arasında uzanan Munzur Vadisinde, 42. 000 Hektarlık bir alan 1971 yılında Milli Park olarak ilan edilmiştir. Türkiye'nin en büyük milli parklarından biri olan "Munzur Vadisi Milli Parkı", Tunceli kent merkezine 8 km. uzaklıktan başlayıp, vadi boyunca Ovacık'a kadar uzanmaktadır. Kuzeyde 3300 metreye kadar yükselen Munzur Dağları, Mercan ve Munzur Suyu vadileri tarafından parçalanmıştır. Bu bölgenin milli park olarak ilan edilmesinde etken olan veriler, başta akarsu kaynakları ve gözeler olmak üzere zengin doğal veriler, endemik bitki türleri ve yöreye özgü hayvan türleri ile zenginleşen bitki örtüsü ve yaban hayvan varlığıdır. Bu özellikleriyle Munzur Vadisi, gerek rekreasyonel etkinlikler, gerekse doğa araştırmaları için turizme yönelik çok önemli potansiyeller taşımaktadır. Dünya'da sadece Munzur Dağları'nda tek diş sarımsak ile ölmez çiçek, ayıgülü, şakayık, çadır mantarı, solucan otu, alı gelin, top karanfil, yabani haşhaş, siyah ferk üzümü, havacıva kökü, sater, kadranardıcı, sarıkokulu, çatalı salep,

çayır salabi, kar sümbülü, çiğdem, mor nevroz, karaçiğdem, öksürükotu, yabancı glayör, navroz, tataricum, kar sümbülü, ölmez çiçek, yayla çiçeği, ışkın, soluncan otu, gulik, ışkın ile nergiz çiçeği gibi endemik bitkiler yetişmektedir (Tunceli Ekonomik Değeri Olan Bitki Raporu, 2011: 8) . Doğaseverler için çekici bir unsurdur.

Tunceli İlinin nitelikli toplam yatak kapasitesi 2011 yılı itibariyle 373 olup, Türkiye'nin yatak kapasitesinin % 0, 03'ünü oluşturmaktadır (Tablo 67 ve Tablo 68) .

Tablo 67: Turizm Bakanlığında İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri(2011).

Konaklama Tesisinin					
	Adı	Adresi	Oda	Yatak	Telefon Numaraları
1	****Grand Şaroğlu Otel	Moğultay Mah. Behice Boran Caddesi No: 20 TUNCELİ	67	134	0(428)212 14 48 0(428)212 14 24
2	***Pertek Termal Otel	Kaledibi Mah. 75. Yıl Sokak No: 60 PERTEK	18	36	0(428)651 33 34 0(428)651 24 94
3	Dersim Pansiyon	Pulur Mah. Şehiriçi Mevkii Yeşilyazı Caddesi OVACIK	18	36	0(428) 511 28 88
		TOPLAM	103	206	

Kaynak: 2013 Tunceli İl Yıllığı

Tablo 68: Belediyeden İşletme Belgeli Konaklama Tesisleri(2011)

Konaklama Tesisinin					
	Adı	Adresi	Oda	Yatak	Telefon Numaraları
1	Has Otel	Boysan Caddesi No: 10 TUNCELİ	17	32	0(428) 212 11 15 212 15 05
2	Yüksel Otel	Okullar Caddesi No: 5 TUNCELİ	21	42	0(428) 212 27 84
3	Divan Otel	Banka Sokak No: 3 HOZAT	8	24	0(428) 561 23 18
4	Kent Otel	Cumhuriyet Meydanı No: 24 NAZİMİYE	8	25	---
5	Beyazgül Otel	Şehriçi Mevkii OVACIK	22	44	---
		TOPLAM	76	167	

Kaynak: 2013 Tunceli İl Yıllığı

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TUNCELİ İLİNDE EKONOMİK COĞRAFYA- KÜLTÜR COĞRAFYASI ETKİLEŞİMİ

Kültür coğrafyasının ekonomik faaliyetlere etkisini deerlendirebilmek için Tunceli ilinin coğrafi koşullarının, Kültür coğrafyasının içeriğinin ve Tunceli ilinde yapılan Güncel ekonomik faaliyetlerin iyi işlenmesi gerektiği düşüncesi ile ilk üç bölümde bahsi geçen durumlar irdelenmiştir.

Beşeri (sosyal) coğrafyanın bir alt dalı olan kültür coğrafyası, sahip oldukları kültürel değerlere (dil, din, eğitim, etnolojik yapı) göre farklılık gösteren insan topluluklarının yeryüzündeki coğrafi dağılımını ve bu dağılımda ortaya çıkan kültürel farklılıkların ve benzerliklerin nedenlerini coğrafi ortamla ilişkilendirerek ele almaktadır. (Özçağlar, 2001: 114)

Harlon Barrows Geograpy as Human Ecology (İnsan ekolojisi olarak coğrafya, çeviri: Erol Tümertekin) adlı makalede: Bölgesel iktisadi coğrafyanın birbirine bağlı olsa da iki temel sorunu olduğunu ifade eder. a-İnsan doğayı ve onun kaynaklarını nasıl kullanır ve bunları neden bu biçimde kullanır. b-Söz konusu bölgenin insan tarafından kullanımı açısından sunduğu elverişliliği ve elverişsiz yanları, olanaklar ve eksiklikler nelerdir? Bunlardan ilki sorunun incelenmesi kültürel peyzajın özelliklerinin incelenmesi ile başlar şeklinden ifade etmiştir. Bu nedenledir ki her bölgenin farklı kültürel dokusu, farklı imajları vardır. Yerleşmelerin imajları veya coğrafi görünümleri farklı farklı nedenlerle oluşabilmektedir. Kısaca belirtmek gerekirse: Çevresel faktörler olan iklim, toprak, bitki örtüsü, denize göre konum, eğim, yükselti, jeolojik yapı, yer şekilleri, arazi özellikleri, ovalar ve depresyon sahaları vb. faktörler yerleşmelerin kurulmasında ve şekillenmesinde olumlu ve olumsuz etkiye sahiplerdir. Sütgibi'ye göre: insanlar yerleşme yerini seçerken iklimin elverişliliği, verimli topraklar, suyun varlığı, jeomorfolojinin imkan verdiği ulaşım ve savunma kolaylıkları gibi çevre unsurlarına dikkat etmişler ve bu özelliklerin tamamına ya da bir kaçına sahip alanların yerleşmek için tercih etmişlerdir (Sütgibi, 2008: 70). Çevre şartlarının değişmesi beraberinde yerleşme sahalarının önemini yitirmesini de sağlamaktadır ya da insanın etkisi ile farklı durumlarda oluşmaktadır.

1990'lar da küreselleşmeyle birlikte yerelliklerin ve yerel ekonomilerin küresele eklemlenme sorunu önem kazandıkça birbirinden farklı olan bu yerelliklerin ya da mekânsallıkların önemi daha da arttı. Ekonomik değişkenlerin olduğu kadar ekonomik yaşamın kendisi, tarzı, onu yaratan sosyal ilişkileri yani kültürü de inceleme zorunlu bir hal aldı. Nitekim günümüzde ekonomik coğrafya başta olmak üzere sanayiye ve diğer ekonomik faaliyetlere ilişkin global-yerel eksenli değerlendirmeler bu kültürel eklemlenme ve etkileşim perspektifinden sorgulanmaktadır. Sanayi kümeleri, sanayi bölgeleri, öğrenen bölgeler, öğrenen toplumlar ve daha birçok yeni kavram sanayinin kültürel farklılığa bağlı olarak değişen mekânsal boyutunu ifade eden yeni kavramlar olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde ekonomik faaliyetlerin mekânsal boyutu sadece fiziksel mesafenin neden olduğu taşıma ve ulaştırma maliyetleri ya da mekânsal işgücü bölünmesi üzerinden sorgulanmamaktadır. Aksine, yeni ekonomik yapıya ve esnek birikim rejimine dayalı gelişmeyi öngören; ulusal, bölgesel, kentsel, yerel gibi çoklu ölçeklerdeki (multi scalar) kültürel, kurumsal ve sosyal yapılar ile bunların başka coğrafyalarla olan bağlantılarının şekli ve düzeyi üzerinden sorgulanmaktadır. (Kaygalak, 2011: 7) .

4.1. Kültürel Yayılma Açısından Ekonomik Faaliyetler

Kültürel yayılma tarımsal gelişmelerle değişen yaşam şekli, gelenekler, ekonomik faaliyet çeşitliliği, dini ritüeller vb alanlarda kültürlerin biri birini etkilemesi durumudur. Her hangi bir kültürün kültür ocağından çıkarken izlediği yol, aldığı şekil, etkileşimleri ve uğradığı değişimler ile yayılma kalıpları kültür coğrafyacılarının üzerinde durduğu temalardır. Kültürel yayılmalar çoğu zaman doğrudan yayılma dediğimiz ticaret, savaş, evlilik vb. şekilde yayılır. Yine bir diğer yayılma zorlama ile olan savaşlarda yenilgiler sonucu, fetihler vb. sonrası oluşan zorunlu kabullenmelerdir. Bir de dolaylı yayılma vardır ki çoğu zaman farklı kültürel araçlar üzerinde yayılma sağlanır; teknoloji, medya, internet vb. Kültürel yayılma – bir alanda fikirlerin ve yeniliklerin ortaya çıkması ve yayılması- kültür coğrafyasında çok önemli bir konudur (Özgüç- Tümertekin,1997: 85) . Coğrafyacı Trosten Hagerstrand yeniliklerin yayılması konusunda istatistik teknik ve modellere dayanan çalışmalar yapmıştır. Çeşitli yayılma türleri olduğunu kabul etmekte ve en yaygın olan yayılma çeşitleri genişleme yayılması ve yeniden yerleşim şeklinde yayılma yada sıçrama şeklinde yayılma olarak belirtmektedir (Özgüç- Tümertekin, 1997: 86).

Özgüç-Tümertekin 'in yayılma konusundaki aktarımlarına göre: Genişleme Yayılması; Bir yerden doğrudan komşu alana yayılma söz konusudur. Kartopu gibi gittikçe büyüyen bir yayılma çeşidi olup kendi içinde alt guruplara ayrılır.

a-Uyarıcı yayılma: Fikirler, davranışlar, yenilikler vb. kültürel olgular herkese aynı oranda çekici gelmeyebilir bu yüzden yayılma olurken arada bazı mekanlar yerleşme sahaları ya da insanları atlayarak ilerler.

b-Kesintisiz Yayılma: Bu yayılma çeşidinden en yakın yerden başlayarak dalgalar halinde yayılmaya başlayan fikirler, davranış kalıpları, yaşam tarzları kesintisiz çevreye doğru yayılırlar.

c-Hiyerarşik Yayılma: Herhangi bir fikrin, yeniliğin, modanın ya da teknolojik gelişmenin dünyanın fonksiyonel kentlerinden daha gelişmemiş mekanlarına doğru yayılması olayıdır.

Sıçrama Şeklinde Yayılma (Yeniden yerleşim şeklinde yayılma) : Düşüncelerin, davranış kalıplarının, inançların ya da doğayı işleme, faydalanma kalıplarının insanların bir yerden başka yere taşınmaları yolu ile yayılmasıdır. Ancak bu yayılma çeşidinde zamanın ve mekanın bozucu etkisi vardır. Kültür Ocağından uzaklaştıkça mekanın, üzerinden zaman geçtikçe de zamanın bozucu etkisi vardır. Kültürel yayılmayı yavaşlatıcı çevresel bariyer özelliği gören çevresel engeller vardır. Bunlar okyanuslar, denizle r, dağlar, gür ormanlar, iklim tipleri vs. Örneğin çalışma sahamızda Munzur Dağları'nın kolay ulaşılamaz özellikleri nedeni ile kültürel değişimlere kapalı ya da yarı açık olan bir kültür alanı oluşmuştur. Kültürel yayılmayı yavaşlatan sosyal bariyer özelliği gören unsurlar vardır. Dil, din, ırk, etnisite, tarihsel çatışma vb. Örneğin hükümetlerin yasakları, dinlerin tutuculukları, etnik farklılıklar vb. Kısacası fiziki, kültürel, toplumsal, yönetsel gibi çevresel engeller yayılmayı durdurabilmektedir (Tümertekin- Özgüç 1997: 88- 89). Emici engeller ise tamamen kültürün yayılmasını engelleyen faktörlerdir. Çalışma sahamızdaki coğrafi koşullarının bu sahayı izole ettiğini: önemli ticaret yollarının güzergahında olmaması ve gelişmiş tarımsal üretim, sanayi, ticaret faaliyetlerinin olmaması nedeni ile kendi kendine yetebileme çabası ile izole bir yapı oluşmuştur. Ancak ihtiyaçlarını karşılamak açısından Pertek, Mazgirt, Çemişgezek ilçelerinin Elazığ ili ile,

Ovacık ve Pülümür ilçelerinin ise daha çok Erzincan ili ile ilişki kurdukları görülmektedir.

Tarihsel süreç içinde farklı kültürler ile etkileşim kurulmuş, dilden mimariye her alanda farklı kültürel görünümeler oluşmasına neden olmuştur. Bugün Tunceli ilinin her yerinde karşımıza çıkan koç başlı ve at başlı mezar taşlarının, yapılan araştırmalarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu da bir çok yerde rastlanmıştır. Yapılan araştırmalarda başta Tunceli olmak üzere Erzincan, Erzurum, Bingöl, Muş, Malatya, Iğdır, Kars, Ağrı vb illerde koçbaşı mezar taşları tespit edilmiştir. Bölgede bulunan bu heykellerin Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen Devletlerinden Kaldığına dair genel bir kanı bulunmaktadır (<http://tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/2015/01/anadoluda-koc-heykelli-mezar-taslar.html>). Bu etnoğrafik eserlerin varlığı ne zaman hangi koşullarda oluştuğu, yarım yüzyıla kadarda var olageldiği tam açıklanamazsa, önceki inanış ve yaşam koşullarının eseri olduğu açıktır. Ancak sanayileşme ve modernizm yaygınlaşması ile 1970'li yıllar ve sonrasında taş ustalarına yaptırılan koçbaşı ya da sanduka şeklindeki mezar taşları yerini modern görünümlü fabrikasyon mermer mezar işlerine bırakmıştır. Kültürel yayılmanın zamanla şekil değiştirmesi çeşitli örneklerle görülmektedir. Eski koçbaşı mezar taşı ile ve yeni mermerden yapılan mezar taşları yan yanadır (Foto 7). Demirkapı mezarlığında çok yaygın olmasında taş işçilerinin ve kullanılan anakayanın köy sınırlarında mevcut olması etkili olmuştur. Koçbaşı mezar taşlarının burdan yapıp gönderildiği ve yine köy sınırlarında çıkan taşların başka köylere mesken yapmaları için satıldığı taş ustası Kali Dağbaşı tarafından ifade edilmiştir.

Foto 7: Tunceli-Demirkapı Mezar Taşları (Songül Oğan,2015)

İlin geneline bakıldığında da kültürel yayılmanın tarihi mekanları da şekillendirdiği görülmektedir. Tarihi mekanların fiziki koşullarla paralel şekillendiği görülmektedir. Örneğin Munzur ve Peri çaylarının Murat nehrine dökülen yeri tarihte Sophene ülkesi olarak bilinen yerin çekirdek kısmını oluşturuyor (Erdoğan, 2010: 301) Urartulardan kalma tarihi kaya mezarlıkları ve kalelerin daha çok Urartuların batı sınırlarında Murat suyu kıyısında kurulmuş olması tesadüfi değildir. Mazgirt – Kaleköyü ayakta kalmış (kaya mezarlığı ve şekillendirilmiş kaya platformları) mimari kalıntılarında dönemi yansıtan inanç ve mimari yapılar Urartulara dair fikir vermektedir (Erdoğan, 2010: 301).

Çemişgezek Sancağı 1518 salnamesinde Çemişgezek sancağında toplam 6424 hane içinde 1743 hane cemaat hanesidir. Cemaat toplulukları bölgenin güney kısımlarını kışlık olarak kullanmakta, iklim koşullarının etkisi ile yazlık olarak Munzur, Yılan ve Karasakal Dağları kullanılmaktadır. Pertek, Gündüz, Mazgird ve Vosgird nahiyelerinde cemaat toplulukları yoğun iken, Ovacık, Kızıuşan, Kernik, Sebtoros, Şirzu ve Gürzelik nahiyelerinde cemaat topluluklarına nerede ise rastlanılmamaktadır (Sağlam, 2010: 288). Mardin, Amid ve Ruha gibi güney şehirlerden hareketle kuzeye Munzur ve Bingöl dağlarına kadar Murat ve Fırat nehrinin açmış olduğu koridorları bir güzergah olarak kullanan cemaatler uzun mesafeler boyunca yaylak ve kışlakları arasında hareketleri esnasında sadece ikdisadi faaliyetlerde sınırlı bir ilişki ağı içine girmemişlerdir. İzoli aşiretinin sözlü anlatımında atalarının Urfa'dan 400 yıl kadar önce geldiğini söylemeleri

ve hala göç edilen yerde yaşayan aşiret mensuplarının varlığı yerleşmenin devamına ayna tutmaktadır. Yine bu hareketlere bağlı etkileşim neticesinde Aşiretin bölgede hakim Aleviliği tercih etmesi önemli bir noktadır (Sağlam, 2010: 289). Bu hat boyunca meydana gelen kültürel etkileşim sonucu değişen dinsel yapı gibi dilsel yapıda değişimlere neden olmuştur. Bir aşirete ve benzeri diğer aşiretlerin buldukları yerlerde ve sonrasında yayıldıkları yerde ki hakim inanaçlarla etkileşime girdiklerine dair çalışmalar vardır.

Kışlak olarak kullanılan ilin güney kısımlarında sosyal yaşamın parçası olan dini ibadet yerlerinin çoğunlukta olduğuda görülmektedir. Çemişgezek ilçesinde Yelmaniye Camii (1406- 1407), Süleymaniye Camii (XV y.y), Uzun hasan Türbesi (1572) , Eski Hamam (XV.y.y.) , Hamidiye Medresesi (1861- 1862), Ulukale (1793), Mazgirt ilçesinde Elti Hatun camii (1252) , Gölbağı Ermeni Kilisesi (XVIII. y.y.) , Hozat ilçesi- Geçimli köyünde Kilise, Pertek ilçesinde Sungur Bey cammi (1569), Çelebi Ağa camii (1569) , Sağman Camii (1555) vb dini yapılar mevcutken ilin kuzey ilçelerinde bu yapılara çokca rastlanmamaktadır. Osmanlı kaynaklarında Dersim toplumu Müslüman ve Gayrimüslim olarak tarif edilsede iki büyük gurupla sınırlandırılmayacak ölçüde çeşitlidir. Aleviler (Kızılbaşlar) olarak adlandırılan gurubun siyasal, sosyal ve dinsel yapı üzerinde ki etkisi kurumsal düzeyde yansımıştır. Bunun en belirgin hali dinsel kurumlardır. 12 Seyid aşiretinin Alevi inanç felsefesi içinde organik olarak kurmuş olduğu mürşitlik, taliplik ve pirlük temelli bu yapılanma toplumun işleyişinde asıl faktörlerdendir (Sağlam, 2010: 291) . Bu yüzden ilin genelinde de cemevleri ve ziyaretler önemli ibadet mekanları olarak gözümüze çarpmaktadır.

Kültürel yayılma sadece din, dil, mimari noktasında değil giyim, yemek alışkanlıkları, gelenekler, ekonomik uğraşlar vb alanlarda da değişimlere sebep olmuştur. Geleneksel halk giysileri kadınlarda fistan (entari), onun altına beyaz bezden iç gömlek ve topuklara kadar uzanan ucu büzgülü diz donudur. Peşli de denilen bu entarilerin kol ağzlarına *zilek* denir. *Zilekler* geniştir. Kadınlar bellerine kuşak bağlarlar. Kuşağın üstüne de kejik adı verilen ucu püsküllü ve renkli dokumadan oluşan şerit sarılır. Genç kızlar oyalı tülbent örterken, yaşlı kadınlar fes, fesin üzerine renkli ipek, beyaz tülbent örterler. İş kıyafeti olarak da şalvar kullanılmaktadır. Erkeklerde ise şalvar, gömlek ve yelek kullanılmaktadır (Işık, 2012: 45). Günümüzde kırsal kesimlerde ve yaşlılarda görülen bu geleneksel giyim modern kıyafetlerle yer değiştirmiş durumdadır (Foto :8) .1950’li yıllara kadar ev dokumalarında yapılan giysiler yaygın iken, büyük merkezler ile ilişkiler,

moda, geleneksel giysiler yerine çağdaş giyim- kuşam özelliklerinin benimsenmesini kolaylaştırmıştır. Günümüzde geleneksel giyim yok olma noktasına gelmiştir. Beraberinde giysiler için yapılan zorunlu pamuk ekimi yerini daha farklı ürün desenine bırakmıştır.

Foto 8: Geleneksel Tunceli İli Giyimi (Songül Oğan, 2016,Tunceli)

4.2. Kültürel Ekoloji Açısından Ekonomik Faaliyetler

İnsanların yaşam biçimleri ve oluşturdukları kültür gurupları fiziksel dünyanın bir bölümünü işgal etmelerinden mekan ile kültür arasındaki ilişkiyi coğrafyacılara incelerler ki böyle bir inceleme Kültürel Ekoloji adını alır. Kültürel Ekoloji, kültür ile fiziki çevre arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Çevrenin kültür üzerine ve insanın kültür yolu ile ekosistem üzerindeki etkisi olarak da tanımlayabiliriz (Özgüç-Tümertekin 1997: 91). Coğrafi koşullar, yer şekilleri, iklim, toprak, bitki örtüsü vb. etmenler ekolojik çevre unsurlarıdır ve bu unsurlar kimi noktalarda insanları yönlendirirken kimi noktalarda kültür sahibi insan tarafından değiştirilmekte hızlı bir ekolojik değişim yaşanmaktadır.

Beşeri coğrafyacılara uzun yıllar boyunca insanla yer arasındaki mekânsal etkileşim üzerine çeşitli bakış açıları geliştirmişlerdir. Bu konuda çeşitli fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu akımlar kültür ile ilgili olarak, şu başlıklar altında ele alınmıştır. Çevreci determinizm, posibilizm, çevresel algı ve dünyayı değiştiren unsur insan başlıklarından oluşmaktadır (Tümertekin, Özgüç,1998: 115)

Çevreci deterministler fiziki çevrenin – özellikle iklim ve yerşekillerinin-kültürlerin biçimlenmesinde faal bir güç olduğuna inanıyorlardı. Determinist mantığa göre insanlar doğanın yağurduğu çamurdu. Bu görüşe göre benzer fiziki çevreler büyük

olasılıkla birbirine benzer kültürler üretirlerdi. Possibilizm 1930’larda Vidal de la Blache ile yayılmıştır. Fiziki çevrenin etkisini ihmal etmez, doğanın damgasını birçok kültüre vurduğu gerçeğini kabul ederler ancak kültürel mirasın insan davranışını etkilemede en az fiziki çevre kadar önemli olduğunu vurgularlar. Possibilistlere göre çevreden çok insan kültürün mimarıdır. İnsanların bir alana nasıl yerleşeceği ve onu nasıl kullanacağı çevreni kendisine sunduğu olanaklar arasında yapacağı tercihe bağlıdır. Bu tercihde kültürel miras yol gösterir. Kısacası kültür ve ekonominin yerel özellikleri çevreni sunduğu olanaklar çerçevesinde verilen kültürel kararların bir ürünüdür. Kültürün teknolojik düzeyi ne kadar yüksekse fiziki çevreni olanakları o kadar çok, sınırlamaları ise o kadar zayıf kalacaktır. Bu possibilist görüş en güzel kültürel uyarlanma kavramı ile açıklanmaktadır. İnsanın kendi kültürleri yoluyla fiziki çevreye ve çevredeki değişimlere uzun dönemde uyum sağlamalarına kültürel uyarlanma denilmektedir (Tümertekin, Özgüç, 1998: 117). Çevresel algı akımına göre insanların yapacakları tercihlerin çevrenin gerçek karakterinden çok, algılanma şekline dayanacağı iddiasındadırlar. Bir kültür grubunun kendi fiziki ortamında neden o şekilde geliştiğini anlamak için coğrafyacılar yalnızca çevreni nasıl olduğunu değil aynı zamanda o kültürün üyelerinin çevreyi neden öyle düşündüğünü de bilmek zorundadır (Tümertekin, Özgüç, 1998: 118) . Yeryüzünü değiştirici unsur olarak insan akımına göre: insanın yer üstündeki etkisini inceleyen beşeri coğrafyacılar insanın doğayı yoğurduğu iddiasındalar (Tümertekin, Özgüç, 1998: 120) .

Ekolojik unsurların değişimi ya da değiştirilmesi o alanda oluşan maddi, manevi kültürel unsurların değişmesini de sağlamaktadır. Kültürel manevi unsurlardan olan yerleşmeler ve ekonomik faaliyetlerde etkili olan ekolojik unsurlar olumlu veya olumsuz etkileyebiliyor hatta işlev kaybına neden olabiliyorlar. Çevreci determinizm açısından bakıldığında: Yüksek rakım, kısa vejetasyon süresi, düşük verimlilik, bitkisel üretimdeki sınırlılık, hayvancılığı en önemli ekonomik faaliyet haline getirmiştir. Bu doğrultuda yaylacılık yüzyıllardır bu alanda yapılagelen bir faaliyet olmuştur. Tunceli ili sınırları içinde özellikle Çemişgezek, Pertek ilçelerinde göçebe yaşayan, geçimlerini hayvancılık ile sağlayan Şavaklılar, mevsimlere göre kışın köyde, ilkbaharda köyün dışında kom dediğimiz köyaltı yerleşmelerinde, havaların ısınması ile beraber yüksek yaylalarda konaklamaktadırlar. Köylerin dışında komların varlığı, hareket kolaylığı sağlaması açısından kıl çadırların kullanılması, beslenme alışkanlıklarını süt ürünleri ve doğada

toplanan yabani otların oluşturması, halı- kilim dokumacılığının yaygın olması (keçi kılı ve koyun yünü) coğrafi koşulları etkisi ile şekillenmiştir(Foto 9).

Foto 9: Tunceli- Ovacık –Kılçadırları (Kaynak: Düşünsel Kurgu Atölyesi)

Yerleşmelerde meskenler iklimin derin izlerini taşır. Pertek, Çemişgezek, Mazgirt ilçelerinde bitki örtüsünü tahribi ve iklimin daha ılıman olması nedeni ile geniş pencereleli kerpiç evler yaygın iken, diğer ilçelerde küçük pencereleli taş evler yaygındır. Evler genelde iki katlı olup alt katı hayvan barınağı olarak kullanılır (Foto 10 ve 11).

Foto 10: Tunceli de Taş Meskenler-Demirkapı (Songül Oğan,2014)

Foto11: Tunceli İlinde Tek ve İki Katlı Kerpiç Meskenler (Akın Gedik Arşivi)

Posibilizm açısından bakıldığında bir zamanların önemli geçim kaynağının kömürcülük olmasından dolayı özellikle Pertek, Mazgirt ve Merkez ilçenin meşe ormanlarının yok olmasına, bitki örtüsünden yoksun alanların oluşmasına sebep olmuştur. Karar verilen ekonomik uğraşlar uzun vadede doğal çevrenin görünümünü etkilemiştir. İlin mevcut hidroğrafya zenginliği gözönüne alınarak enerji elde etmek amacı ile barajların yapılması da beşeri karardır ve doğa üzerinde etkileleri çok olan bir durumdur. Örneğin Tunceli ilinin güney, güneydoğu ve güney batı sınırını oluşturan ; Pertek, Çemişgezek, Mazgirt ilçelerine sınır oluşturan Keban barajı. 1970’li yıllarda Fırat Nehri üzerinde enerji üretimi amacıyla Keban Barajı inşa edilmiştir. 675 km² bir alan kaplayan Keban Baraj Gölünün çevresine, gerek doğal gerekse beşeri bakımdan pek çok etkisi olmuştur. (Şengül, 2007;1). Doğal ortamlar arasına mesafe girmesi, bir dönem yaygın olan *kelekçilik* mesleğinin yok olması, birçok tarihi sahanın ve yerleşme alanlarının sular altında kalması vb olumsuz yanları ile insanın doğal çevreyi değiştirmesine sebep olmuştur.

Çalışma sahamızda kutsal mekan kültü islam öncesi inanç sistemlerinin bileşiminde oluşan kavramları ve pratikleri içermektedir. Bunlar arasında en çok öne çıkan güneş, ay, su, dağ ağaç vb. gibi doğal cisimler, dağ keçisi, alabalık, geyik gibi kutsallık atfedilen hayvanlar olmaktadır (Gültekin, 2004: 95) . Çevresel algı ilkesi ile yaşam sahasını nasıl algıladığınız pratiği, kültürün maddi ve manevi unsurlarının oluşmasında ve günümüze ulaşmasında önemlidir. Doğal özellikleri hangi algı ile algıladıklarına göre de şekillenen, insan - mekan ilişkisinde ilimizde, kırmızı benekli

Alabalığın (*Salmo trutta macrostigma*) korunması örnek teşkil etmektedir. Salmoidae familyasına ait olan *Salmo trutta macrostigma*, 50-2300 m yükseltilerde, sıcaklığı 20°C'yi geçmeyen çağlayanlı akarsular da yaşar. Özellikle akarsuların "alabalık bölgesi" olarak tanımlanan, eğimi yüksek ve su kalitesi bozulmamış olan üst havzalarında yayılış gösterirler. Ekonomik öneme sahip doğal balık türlerinden en önemlisidir. Siyahımsı gri renkli, vücudu mekik şeklindedir ve yan tarafları yassıdır. Sırt yüzgeci siyah lekeli ve kuyruk yüzgeci çatallıdır. Yan çizgisinin üzerinde küçük noktaların kümeleşmesinden meydana gelen bir sıra 10-12 adet iri kırmızı benekleri bulunur (Foto12) . Munzur Çayında bulunan yöreye özgü alabalık türü (Duman, Dartay, Yüksel, 2011:41- 44) . Çalışma sahasındaki mekan kültürüne göre: Munzur suyuna atfedilen kutsallık onun suyunda yaşayan balıklarında kutsal kıldığı algısı ile aşırı avlanılmayan, sadece hastalıkların tedavisinde kullanmak amacı ile avlanmasına onay verilmiştir ve bu şekilde uygulamada yerini almıştır. Ancak günümüzde aşırı avcılık, barajlar ve modernizmle beraber değer algısındaki değişim neslinin tükenmesine neden oluşturmaktadır.

Foto 12: Munzur Dağ Alabalığı (*Salmo Turutta Macrostigma*)

Kaynak: <http://www.tunceli.edu.tr/akademik/rektorulugebaglibolumler/suunurastirmemerkezi>

Munzur Dağlarında yaşayan Çengel Boynuzlu Dağ Keçileride kutsallık atfedilen bu nedenle etinin yiyilmesinin doğru olmadığı çalışma sahasında herkesçe bilinen bir kanıdır (Foto 13). İnsan – doğa algısında kültürün (dinsel unsur) bir parçası olarak yaban keçileri ve geyikler özellikle kutsaldılar ve avlanmalarına izin verilmemiştir (Deniz,2012:341) . Tunceli İlinde inanışın maddi kültür unsurlarından kutsal Mekan Kültü doğanın talan edilmesini engelleyen bir faktöre dönüşmüştür.

Foto 13: Munzurlarada Çengel Boynuzlu Dağ Keçileri (Malik Kaya Arşivi)

Yeryüzünü değiştirici unsur olarak insanın dünya üzerinde ki ekosisteme müdahalesi sadece çalışma sahamız ile sınırlı olmadığı bilinmektedir. Ormansızlaştırma, aşırı avcılık, barajlar, inşaat sahaları, tarım ilaçları vb. İlkel toplayıcılığında bir geçim kaynağı olduğu Tunceli ilinde zengin bitki örtüsü yaban bitkilerin toplanıp satılarak gelir elde edilmesine neden olmuştur. Tunceli sarımsağı (*Allium Tuncelianum*) Dünya'da sadece Tunceli ilinde ve özellikle Munzur dağları eteklerinde yer alan Ovacık ve Pülümür ilçelerinde yaygın olarak bulunan endemik bir bitki türüdür. Tunceli tek diş sarımsağı (*Allium Tuncelianum*) diğer sarımsak türlerinden ayıran en önemli özellikleri, tek dişli ve az kokulu olması. Ayrıca besin değeri oldukça yüksek ve antioksidan özelliği diğer sarımsaklara göre daha fazla. Birkaç sene öncesine kadar yalnızca doğadan toplanabilen bu sarımsak bugün bölge insanının en önemli geçim kaynaklarından birine dönüşmüş durumdadır(Foto 14). Aşırı toplanması nedeniyle korunması gereken bitkiler içinde değerlendirilmektedir (Yoğunlu, 2011;39). Sarımsağın ticari bir metaya dönüşmesi sonucunda doğada yok olması kaçınılmazdır.

Foto 14: Tunceli Tekdiş Dağsarımsağı (<http://www.tarlasera.com>)

4.3. Kültürel Bütünleşme Açısından Ekonomik Faaliyetler

Kültürel bütünleşme ortaya çıkan bir durumun aslında birçok faktörün etkisi ile oluşması durumudur. Coğrafyacının kültür içi güçlerin mekansal çeşitlilikleri belirlemeye nasıl yardımcı olduklarını görmesini sağlar. Bir olayı incelerken ve çevre üzerindeki etkisini incelerken aslında birçok faktörün etkileşimi ile oluşturduğunu ortaya koyarlar. Kültürün bir yönünün dağılışını, diğer yönlerdeki mekansal çeşitlilikleri incelemeyi anlamak olanaksızdır. Örneğin dinsel inancın bir grubun seçim davranışını, yeme içmesini, alışveriş kalıplarını, işini ve toplumsal durumunu etkileme potansiyeli vardır (Özgüç-Tümer, 1998: 121). Kültürel etkileşim de dediğimiz kültürel bütünleşme de coğrafyacıların bazı kültürel olayların diğer bazı kültürel olayların nedeni olduğunu farkında olduğunu gösterir. Bir kültür elemanında meydana gelen değişim, diğerlerinde de buna uygun bir değişim başlatır. Kültürün bir yönünün dağılışını, diğer yönlerindeki çeşitlilikleri araştırmadan, nedensel olarak nasıl bağlantılı ve bütünleşmiş olduklarını kavramadan anlayamayız (Arı, 2010: 7) Kültürel Bütünleşme: Maddî ve manevî unsurların bütün olarak değerlendirilmesi olarak da düşünüldüğünde Tunceli ilindeki doğal koşullar sanayileşme öncesi yaygın olan mesleklerin de belirleyicisi olmuştur. Dağlık yapısı, hayvancılığın yaygın olması, verimli tarım sahalarının az olması beraberinde halk kültürüne has belli meslek kollarının oluşmasına neden olmuştur. Yirmi yıl öncesine kadar bile makineleşmenin girmediği, hayvan ve insan gücü ile ekim yapılan alanlarda makinacılar denilen harmanda makina kullanan kişiler, *hecatçı* denilen tarım aletleri yapan kişiler var iken günümüzde bu uğraşlara gerek kalmamış makineleşme

devreye girmiştir. Dağlık yapısı ve arızalı topoğrafyası ulaşımda binek hayvanlarının kullanılmasını zorunlu kıldığında semercilik ve nalbantçılık geçim kaynağı olmuştur. Murat suyunun, üç yüzyıl ötesinden 1960'lı yıllara kadar iller arasında ve yük taşınmasında ulaşım güzergahı olarak kullanılması, kömürcülüğü ve kelekçiliği geçim kaynağına dönüştürmüştür.

Jeolojik oluşumu nedeni ile kolay işlenebilen kayaçların varlığı taş işçiliğine, toprak yapısı çanak-çömlekçiliğin yapılmasına, tuzlu kayaçların yaygın olduğu sahalarda tuzculuğun yapılmasına, tam olarak ispatlanamaması değerli madenlerin varlığı kuyumculuğun meslek ve geçim kaynağı olmasını sağlamıştır.

Bitki örtüsünün çeşitliliği beraberinde kökboyacıların, halk hekimlerinin ortaya çıkmasını sağlamış, meyve ağaçlarından dutun yaygın yetişmesi ipekböcekçiliğinin (Pertek) yapılmasına, meşe -ceviz ormanlarının varlığı marangozluğun, bağlamacılığın gelişmesine zemin hazırlamıştır. Yetiştirilen ve yaban olarak var olan tarımsal ürün deseni değirmenciliğin, dibekçiliğin, şarapçılığın, sakızcılığın ve havancılığın yaygın uğraş olmasını sağlamıştır.

Hayvancılık faaliyetlerinden kaynaklı dokumacılık, çarıkçılık, kavafçılık ve dericilik bir geçim kaynağı ve uğraş olarak ortaya çıkmıştır. Halk kültürü içerisinde gelişen bu ekonomik uğraşlar ayrı bir bölüm halinde ele alınacaktır.

4.4. Kültürel Coğrafi Görünüm (Landscape-Peyzaj) Açısından Ekonomik Faaliyetler

Kültürel Coğrafi Görünüm: Kültürel grupların yeryüzüne yerleşirken yaratıkları yapay görünümdür. Kültürler kendi coğrafi görünümünü dünyanın kendilerine sağladıkları hammaddelerle biçimlendirirler. Kültürel coğrafi görünümde denilen yapay görünüme Kültürel Peyzaj denir. Carl Ortwin Sauer 'The Morphology of Landscape adlı makalesinde kültürel coğrafi görünümü şu şekilde tanımlar: 'Kültürel coğrafi görünüm, nihai anlamdaki coğrafi alandır. Üzerindeki şekillerin hepsi, coğrafi görünümü karakterize eder, insanın çalışmalarıdır. Kültürel coğrafi görünüm, doğal coğrafi görünümün bir kültür gurubu tarafından şekillendirilmesidir (Özgüç-Tümertekin 1998: 123). Yerleşilen her alan o kültürden izler taşır. Vidal de la Blanche'ın Geographie Humaine'inde kültürel peyzajı toplumlarla belirli ortamlarda bölgelerin karakterlerini şekillendiren çevreler arasındaki simbiyotik ilişki olarak açıklamaktadır (Özgüç-Tümertekin 1997: 102). Mimari, yollar, yerleşme kalıpları, arazi bölünüm kalıpları,

giyim-kuşam, elle tutulmaz nitelikler, tatlar, kokular, müzik, tiyatro, dans, edebiyat, gıda alışkanlıkları, yasal ve hukuki sistemler, dil, din vb. özellikler Kültürel Peyzajı oluşturan maddi ve manevi unsurlardır. Örneğin mimari toplumda çeşitli yollarla kültürel dokuyu temsil eder. Kültürel coğrafi görünümün belki hiçbir yönü mekan üzerinde, kültürün yarattığı mimari tarzı kadar kolaylıkla görülmez. Mimari, bir kültür sistemini çeşitli yollarla temsil eder. İnsanların evlerinin mimarisi olan yerel mimarinin de herhengi bir bölgenin kültürel coğrafi görünümünde bir anahtar eleman oluşturduğunu vurgulamak gerekir. Sıradan insanların evleri bir mimar tarafından yaratıcı biçimde tasarlanamaz fakat yerleşik kalıplar, mimari ve mühendislik deneyimleri sonucunda oluşurlar (Tümertekin, Özgüç, 1998: 128-129) . Giyim –Kuşam oldukça önemli kültürel peyzaj göstergeleridir.

Peyzaj kültürün aynasıdır ve peyzajı dikkatli bir şekilde gözleyen kültürel coğrafyacı, bir insan topluluğu hakkında çok şey öğrenebilir. Bu gibi görünür tanıklar günümüz insanların uzun zamandır unutmuş olduğu geçmiş hakkında ve insanların verdikleri kararlar ve geçirdikleri değişimler hakkında çok fazla şeyi açığa çıkarabildiği için, bu yorumsal analiz potansiyeli bir çok coğrafyacıyı kültürel peyzajları incelemeye yöneltir. (Arı. 2010: 8) Kültürel coğrafi görünüm zamana ve mekana göre değişir. İnsanların doğayı nasıl değiştirdiğini gösterdiği gibi kültürlerin kökeni tarihçesi, yayılma yolları ve gelişimi hakkında da bilgi verir. Sonuç olarak, kültürel peyzaj belirli bir alanın tarihi durumu ile güncel trendlerini anlamak ve yorumlamak için bir araç olabilir.

Geleneksel mimari, insanın doğa ve evrene bakış açısını ve hayatı yorumlayış biçimini yansıtan somut ve soyut kültür mirası olarak tanımlanabilecek birçok kültür sembolünün yaşadığı bir bağlam olarak dikkat çekicidir. Ev kültürün peyzajdaki yansımasıdır. İnsanın yaşama alanının odağı durumundaki ev, bu özelliğinden dolayı onu yapan ve kullanan insanın dünya görüşü ve algılamasını, mit ve inançlarını, ideallerini, geleneklerini, sosyal düzen ve organizasyonlarını, hayatlarını kazanma biçimlerini, yani bütün olarak kültürünü özenle işlediği ve maddi olarak görülebilir hale getirdiği mekandır. Özellikle kırsal ve/veya geleneksel ev, geçmişten günümüze yaşanan kültürel yayılmaların ve kültürel adaptasyonların tarihi belgesi olması, yeryüzünün “yer”ler zenginliğini arttırması nedeniyle ayrı bir önem taşır. Günümüzün hızla yayılan ve önüne çıkan her şeyi tamamen değiştirerek kendine benzeten ve aynılaştıran popüler kültür karşısında korunması ve belgelenmesi gereken kültürel unsurlardan biridir (Köse, 2007: 9).

Çalışma sahamız olan Tunceli ilinde kültürel coğrafi görünümde belirgin mimari kalıplar olmasada halk mimarisi ile oluşmuş ev yapıları, tarihi dönemlerde kalmış kaya mezarları, kaleler, mezar taşları, taraçalama yöntemi ile dağlık yerlerde oluşturulan tarım bölgeleri ve hayvancılık faaliyetleri için oluşturulmuş yerleşim kalıpları göze çarpmaktadır. Mazgirt, Ambar, Pertek, Rabat kalelerinin Urartular zamanında kalması geçmişten günümüze köprü oluşturmaktadır. Dini mimari açısından bakıldığında: Pertek, Çemişgezek ve Mazgirt ilçelerinde tarihi camilerin ağırlıkta olduğu, (Baysungur cami, Çelebi Ağa Cami, Sağman Cami, Ulukale Cami, Yelmaniye Cami, Süleymaniye Cami, Mazgirt Akpazar Cami) ve tarihi kiliselerin Merkez (Karşılar-Halvori Kilisesi) , Hozat (Geçimli Köyü Kilisesi) ve Mazgirt (Gölbağı Kilisesi) ilçelerinde yaygın olduğu, kutsal mekan olarak belirtilen ziyaret ve türbelerin hemen hemen her ilçede yaygın olduğu görülmektedir. Tunceli ilinde kültürel coğrafi görünümün oluşmasında rol alan mimari biçimleri doğal- fiziki çevreye, iklime ve yapılan ekonomik uğraşlara göre şekillenmiştir. Genel hatları ile Tunceli ilinde kırsal alanlardaki meskenlerin, bölgede yaygın malzeme olan taş ve kerpiçten yapıldığını görmekteyiz. Evler imkanlar ölçüsünde tek ya da iki katlı olup, genellikle önünde avlusu vardır. Tek katlı evlerin iç mimarisi genelde Türk geleneksel ev yapıları ile uyumludur.

Geleneksel Türk mesken mimarisinin önemli unsurlarından birisi de sofa adı verilen bölümlerdir. Sofa, odalar arası ilişkiyi sağlayan ve bireylerin toplanmasına olanak veren ortak alandır. Odalar, genellikle doğrudan sofaya açılırlar. Sofa bir ya da iki yandan kapalı olabildiği gibi ortada da olabilir (Gök, Kayserili,2015:200).

Ortakda salonda sert iklim koşullarında içeride ekmek, yemek, su ısıtmak vb ihtiyaçları karşılamak için ocak vardır. Salonda temizlik, yıkama, yıkanma vb ihtiyaçları karşılamak için betondan yapılmış, suyun dışarıya akıtıldığı *çark* denilen yapılar vardır. Odalarda duvar içlerine gömülü niş denilen dolaplar, kullanılan mutfak gereçlerinin koyulduğu telekler vardır. Pencerele yaşanan iklim koşulları ile uyumlu olup, kışın sıcak yazın serin tutması açısından küçük ve dardır. Pencere alt ve üstleri ile kapı alt ve üst kısımların da ve tavanda ahşap hatıllar vardır. Ekonomik duruma göre hatılların üstüne tahta, meşe, kamış onunda üzerine toprak koyulur. Evlerin üstü düz ve toprak damlıdır ve suyun akar yönüne göre tahtadan çörtlenler mevcuttur. Kiler ve helalar evlerin dışında, evlere yakın inşa edilmiştir. İki katlı yapılarda üst katı uzun salon ve salona açılan dört odadan oluşur. Alt katı ise hayvan barınağı, samanlık (merek) ve kiler olarak kullanılan, toprak damlı ya da çatılı meskenler yaygındır (Foto 15).

Foto 15: Tunceli Ovacık Geleneksel Ev Mimarisi (Ercan Gürsönmez Arşivi)

Ancak bu mimari ile yapılan binaların kullanılışı, yapımı ve yapı malzemesi zamanla değişime uğramış, rastlanılmayacak kadar az kalmıştır. Kentsel alanlarda ise ekonomik durumlarda bağlantılı olarak betonarme meskenler yaygındır. Kırsal kesimlerde yapılan hayvancılık faaliyetlerine bağlı olarak yayla mimarisi gelişmiştir. Kıl ya da kara çadır, konik biçimli beyaz çadırlar, tek oda kare yada dikdörtgen taş yapılar, hayvanlar için kuru taş örgüsü ile örülmüş üstü açık ağıllar yaylacılığın yapıldığı yada köy dışındaki hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı yerlerde görülmektedir. Yine tarçalama yöntemi ile tarım sahalarının oluşturulması çoğu köyde göze çarpan mimari kalıplardır. Ancak günümüzde kırsal kesimden kente doğru mimari kalıplarında, işlevsel bölmelerinde değiştiği görülmektedir.

Tunceli ilinde kendine has dokusu ile kültürel coğrafi görünümüne verilebilecek en güzel mimari yapı Çemişgezek ilçesi Ulukale köyündeki tarihi dut bahçeleridir. Bu bahçelerin içinde sadece oraya özgü evler vardır. Genel de iki katlı ve her katı tek odalı bahçe damları dedikleri bu evler, taş ve ahşap karışımı toprak damlıdır (Foto 16 ve 17)..

Foto 16: Çemişgezek-Ulukale Sekilendirilmiş Tarihi Dut Bahçeleri (Songül Oğan,2014)

Foto 17: Çemişgezek -Ulukale, Bahçe Damı (Songül Oğan,2014)

Haziran ayı gibi gelip bahçe için kullanılacak malzemelerin ve ürünlerin koyulduğu, sonbaharda işler bitince damının üzerine brandalar çekilen ve başkada bir amaç için kullanılmayan yapılardır. Sekizbin kökden fazla dut ağacı, yüzlerce dut bahçesi olan Ulukale köyü kendine has kültürel peyzaj sahasıdır. Bu bahçelerin içinde ki bahçe damları sadece bu köye mahsustur. Ulukale köyü Çemişgezek ilçesine bağlı 300 hanelik bir köydür. Bu köyü diğer köylerden ayıran en önemli özelliği markalaşmış ulukale dut

ve dut ürünleri ticareti yapmalarıdır. Yaklaşık 6000-8000 kök ulukale dudu mevcut olup yıllık en az 300 ton dut, kesin olmamakla beraber her yıl en az 5 ton pekmez ve 1 tona yakın orçik üretip satmaktadırlar. En az sekizyüz yıllık bir yerleşim sahası olan Ulukale de iklim ve topoğrafya özellikleri dut yetişmesine elverişli koşullar oluşturmuştur ve temel geçim kaynağı meyvecilik olmuştur. (Ayrıca Köy muhtarı Bayram Aydın'nın ifadesine göre günümüzde antep fıstığı ve fındık da yetiştirilip satılmaktadır.

4.5. Kültürel Coğrafi Geçmiş Açısından Ekonomik Faaliyetler

Kültürel Coğrafi Geçmiş: İnsanlar tarafında verilen ekolojik kararların çevre ile olan geçmişteki etkileşimleridir. Son iki yüzyıla bakıldığında resmi kayıtlarda bölgenin geçim kaynaklarının kömürcülük olması, kömürü elde etmek için özellikle Pertek, Hozat, Mazgirt bölgesindeki meşe ormanlarını tahrip edilmesi günümüzde bu sahalarda ormanların diğer yerlere göre daha az olmasına sebep olmuştur.

Çalışma sahamızda coğrafi koşulların hayvancılığı elverişli kılması nedeni ile köyün dışında hayvanları barındırmak için ağıllar, daha dağlık ve yüksek yerlerde hayvanları beslemek için komların olması köy altı yerleşim birimlerinin ilde çokça görülmesini sağlamıştır (Foto:18) . Kom, ağıl, mezra vb yerleşmeler çokça yaygındır. Meclis araştırma komisyonunun 14 ocak 1998 tarihli raporuna göre 823 mezra boşaltılmıştı. Günümüzde çoğu mezzalar yıkık viran olmasına rağmen 1200 üzerinde hala mezra ve hayvancılık yapan köylerin çoğunun çevresinde ağıllar ve yaylara gidiş güzergahlarında da komlar vardır.

Foto 18: Ovacık – Karagöl Yayla Mimarisi (Songül Oğan Arşivi,2013)

4.6. Halk Kültürü ve Popüler Kültür Açısından Ekonomik Faaliyetler

Kültürel özellikler ister maddi kültür (binalar, anıtlar, giysiler, mobilyalar, mezar taşları, taşıma araçları, tapınaklar, kozmetik, giyim, yerleşme kalıpları, yemek yeme ve pişirme araçları, dekoratif eşyalar vb.) gibi dokunulabilir şekilde olsun, isterse yalnızca ifade şekli olsun (manevi kültür unsurları: folklor, halk şarkıları, masalllar, inanç ve batıl inanaçlar, alışkanlıklar, dil ile ilgili özellikler, paylaşılan değer yargıları vb) iki büyük kültür gurubu içinde ele alınmaktadır. Sürekli bir değişim içinde bulunan, normlara uyum sağlamaya ve onları uygulamaya çalışan büyük halk kitlelerinin oluşturduğu popüler kültür, geleneklerini sürdüren halkların oluşturduğu halk kültürüdür. Halk kültürü sanayi devrimi, modern teknoloji ve şehre göçten az etkilenmiş, daha basit, eski moda hayat tarzı içinde yaşayan kırsal insanları ifade etmektedir. Şehir kültürü de denilebilecek olan popüler kültür ise geleneklere bağlı değildir (Tümertekin, Özgüç, 1998: 136)

Halk kültürü fiziki koşulların etkisi ile şekillenmiş üretim ve tüketim ilişkilerinin belirlendiği kültürel durumlardır. Ayrı bir bölüm olarak ele aldığımız Tunceli ilinde kırk meslek, halk kültürünün etkisi ile şekillenmiş toplumsal yapı içinde bir döneme damgasını vuran, işbölümü, üretim- tüketim ilişkilerinde köşe taşı olan mesleklerdir. Bu

mesleklerin ortaya çıkmasında etkili olan faktörler, dağılımları ve günümüzdeki durumlarına dair bilgiler beşinci bölümde detaylı işlenmiştir. Çalışma sahamızda gündelik hayatta kullanılan, ihtiyaç duyulan eşyalar halk kültürü ürünü iken son otuz yılda popüler kültürün etkisi ile şekillenmiş, değişmiş hatta tamamen ortada kalmıştır. Örneğin dokumacılık önemli bir uğraş iken ve ihtiyaca yönelik olarak yaygın iken her evde kullanılan kilimler, popüler kültür ile beraber yerini fabrikasyon dokumalara bırakmıştır. Ancak yine de geleneksel dokuma başka bir açıdan popüler kültürün bir metası haline gelerek özellikle dekoratif ve takı ürünleri olarak da kendisine yer bulmuş durumdadır. Halk kültürü ile çevre arasındaki sıkı ilişkiye yok olmak üzere olan halk hekimliğini örnek verebiliriz.

İnsanlar yaşadıkları mekânları adlandırırken bazı özelliklerden etkilendikleri dikkati çeker. Bu etkilenme doğal çevrenin bir niteliğinden olabileceği gibi sosyal bir sebepten de kaynaklanabilir. Bunun yanı sıra insanlar buldukları, yaşadıkları mekândaki yer adlarını zaman içerisinde değişikliklere de uğratmışlardır. Bu değiştirme doğal ve kendiliğinden bir süreç şeklinde olduğu için genellikle eskiye ait bir takım izleri de bünyesinde barındırır. Bu özelliği sayesinde de bulunduğu mekânın tarih ve coğrafyası ile ilgili önemli ip uçları durumundadırlar. Her yer adının bir anlamı bulunmaktadır. Bu bir bakıma gizli olan nitelikler ve özellikler, etimoloji çalışmaları ile yeniden belirlenebilmektedir. Türkiye’de ismi değiştirilen köylerin sayısı 12 binden fazladır. Bir başka ifade ile ülkemizdeki köylerin kaba bir değerle % 35 kadarının ismi değiştirilmiş durumdadır. İsim değiştirme işlemleri yapılırken en çok dikkat edilen özellik Türkçe olmayan yahut olmadığı düşünülenler ile karışıklığa sebep olan isimlerin öncelikle ele alınması ve değiştirilmesidir. Bu bağlamda Tunceli ilinde 273 köyün adı değiştirilmiştir (Tunçel, 2000: 26- 28) . Halk kültürünün etkisi ile gelişen kültürel faaliyetler, çalışma sahamızda birçok yerleşim biriminin yapılan iş ile anılmasına sebep olmuştur. Tunceli ilindeki kültürel birikim, yaşanan fiziki koşullar ve üretim ilişkileri ekseninde mekan adlarını değerlendirecek olursak:

Merkez ilçede: Altınyüzük, Demirkapı, Ambar,

Nazımiye ilçesinde: Kıl köyü, Sarıayla, Demirce, Beytaşı, Ballica köyleri,

Çemişgezek ilçesinde: Yünbük, Yemişdere, Arpaderen, Aşağıdemirbük,

Hozat İlçesinde: Balkaynar, Karabakır, Altınçevre köyleri

Mazgirt İlçesinde: Akyünlü, Bulgurcular, Demirkazık (Kocaohanis), Gümüşgün, Kalaycı, Demirci, Kayacı, Danaburan,

Pertek ilçesinde: Bakırlı, Mercimek, Arpalı,

Pülümür İlçesinde: Nohutlu, Kuzulca, Bardakçı köyü gibi yapılan iş, hakim faaliyet yada hakim coğrafi imkana göre isimler almışlardır.

Son 35- 40 yılda her yerde olduğu gibi çalışma sahamızda da ekonomik faaliyetlerin şekillenmesinde, yaşam kalıplarının, alışkanlıkların, giyim kalıplarının değişmesinde halk kültüründen popüler kültüre geçiş etkili olmuştur. Şehirleşme, gelişen teknoloji, ulaşabilirlik, moda maddi - manevi kültür unsurlarının kültürel coğrafi görünümünde ve ekonomik uğraşlarda değişimlere neden olmuştur.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. TUNCELİ İLİNDE KÜLTÜREL COĞRAFİ GEÇMİŞE BAĞLI OLARAK YÜRÜTÜLEN EKONOMİK FAALİYETLER

Halk kültürü, Sanayi Devrimi, modern teknoloji ve şehre göçten çok az etkilenmiş, daha basit, eski moda hayat tarzı içinde yaşayan kırsal insanları ifade eder (Tümertekin, Özgüç,1998:136) . Topluların ekonomik ilişkilerinin çağlara göre değişmesi, yeni yeni mesleklerin doğmasına sebep olurken, eski mesleklerin bir kısmı tarih sahnesinden silinmiş, bir kısmı da dönüşerek yeni biçimlerde varlığını sürdürmüştür. İnsanların ihtiyaçları ölçüsünde ortaya çıkan bu mesleklerin öğrenme süreçleri halk kültürünün yarattığı bilgilerle inşa edilir. Bu bilgilerden yola çıkılarak yapılan bir ürün de ister istemez halkın ortak beğeni anlayışını ve halk kültürü öğelerini yansıtacaktır. Söz konusu mesleklerdeki geleneksel nitelik işte bu amillerle ortaya çıkmıştır (Yolcu,2014: 1719) .

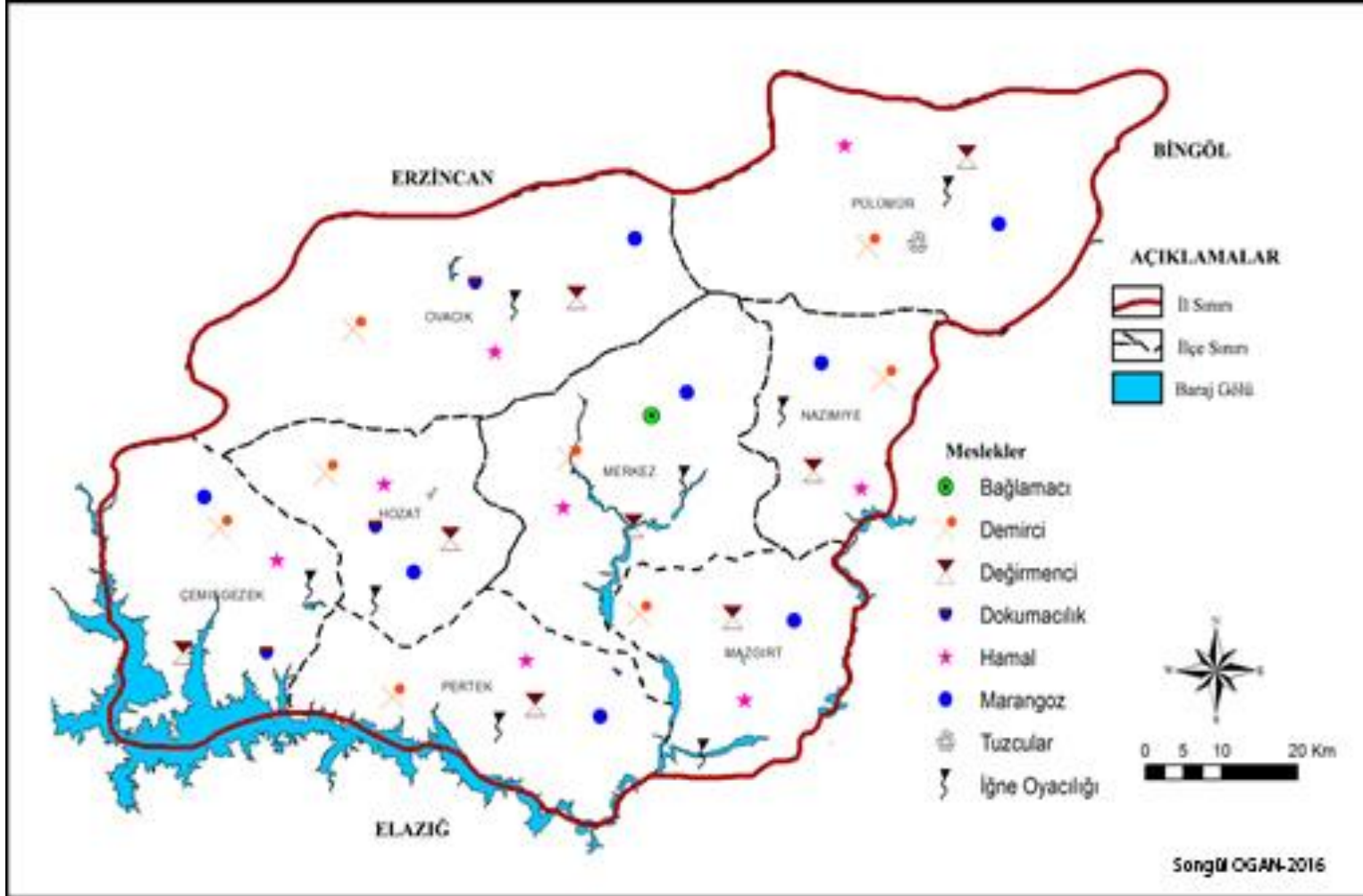
Sosyo-ekonomik gelişme sürecinde toplular ilkel toplumdan tarım toplumuna, tarım toplumundan sanayi toplumuna, günümüzde ise sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş şeklinde farklı gelişme aşamaları geçirmişlerdir. Bu gelişme aşamalarından insanlık tarihinde iz bırakanlarından birincisi insanları ilkel yaşamdan toprağa ve yerleşik düzene bağlayan tarım toplumuna geçiş, ikincisi tarım toplumundan kitlesel üretimin, tüketimin ve eğitimin önemli olduğu sanayi toplumuna geçiş, üçüncüsü ise kitlesel refahın, bilginin ve nitelikli insan sermayesinin önem kazandığı bilgi toplumu aşamasıdır (Yolcu, 2014: 1722) .

Tunceli ilinde Halk kültürünün etkisi ile özellikle kırsal alanda yaşayanlar, kendi içinde yetebilirlik üzerinden üretim- tüketim ilişkileri geliştirerek, uzunca bir dönem fiziki koşulların ve var olan kültürel bilincin etkisi ile meslek gruplarını oluşturarak, kendi içinde kendi ihtiyaçlarını karşılayan bir ekonomik döngünün oluşmasına neden olmuşlardır (Harita 27,28 ve 29).

5.1. Günümüzde Yapılan Kültürel Ekonomik Faaliyetler

İnsan – mekan ilişkisinde, ihtiyaçlardan dolayı yerini koruyan kültürel uğraşlar mevcuttur. Bu kültürel uğraşları geleneksel meslekler olarak tanımlayabiliriz. Meslek belli bir eğitim ile kazanılan sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş demektir (<http://www.tdk.gov.tr/>, 10.10.2015). Geleneksel meslekler, genel olarak kırsal alanda bulunur. Yerel ekonomi ve yaşam kalitesinin geliştirilmesinde, kültürel sermaye olarak önem taşır. Geleneksel mesleklerin başlıca özelliği düşük yoğunlukta bir ekonomik faaliyet olmalarıdır. Bu nedenle kültürel doğal kaynaklar ve geleneksel yaşam biçimi korunur (Yurtseven,Kaya, 2010:4).

Harita 27: Tunceli ilinde Günümüzde Yapılan Kültürel Ekonomik Faaliyetlerin Dağılışı

5.1.1. Dokumacılık

Dokumalar geçmişten günümüze el emeğine dayalı üretimlerin gelişimini, birbirileri ile olan ilişkilerini, hangi koşulların sonucu ortaya çıktıkları ve dağılış alanlarını göstermesi açısından önemlidir. İnsan- mekan- kültür bağlamında ortaya çıkan dokuma ürünleri eski maddi halk kültürüne ayrıntılı bir şekilde bakmayı gerektirmektedir. Kültürün bir parçası olan bu ürünler, onları oluşturan koşullar ve kültürel algıya dair ipuçları vermektedir. Çalışma sahamız olan Tunceli İlinde coğrafi koşulların dağlık olması, hayvancılığın temel geçim kaynağı olması, kışların uzun ve soğuk geçmesi beraberinde dokumacılığın gelişmesine sebep olmuştur. Koyun yününden halı, kilim, çanta, heybe, çorap yapılmaktadır. Keçi kılından ise çuval, palaz, harar, örken, yastık vb ürünler yapılmaktadır. Yaylaya çıkanlar kendileri ile kolayca taşınan *Mazman* denilen dokuma tezgahları aracılığı ile dokumalar yapmaktadır. Dokumacılık yaygın bir uğraş iken günümüzde göç- değişen yaşam alışkanlıkları- üretim ilişkileri- beceriyi aktaracak bireylerin olmaması- ham maddenin yokluğu gibi sebeplerle yaygınlığını yitirmiştir. Hala Hozat Dervişcemal Köyü ve Türktaner Köylerinde dokuma usta öğreticileri mevcuttur. Ovacık Yeşilyazı'da Eğin Türü ince halılar dokunmaktadır. Genel anlamda köylerde cacım, yastık, çuval, palas dokuyan yaşlılar mevcuttur fakat aktarımı yapılmadığı için unutulmaya yüz tutmuştur. (Işık, 2012: 15) .

16 y. y. Çemişgezek Sancağında: 1518 tarihli salnamede: 39 Köyde pamuk ekim yapılarak 1878 batman (10841 kğ) , 1541 tarihli salnamede: 163 Köyde pamuk ekim yapılarak 4008 batman (23138 kğ) , 1566 tarihli salnamede: 58 Köyde pamuk ekim yapılarak 1891 batman (10824, 3 kğ) pamuk üretildiği belirtilmiştir. 1518 salnamesinde 10 tane, 1541 salnamesinde 11 tane, 1566 salnamesinde ise 5 tane boyahane (İplik ve kumaş boyama) olduğu belirtilmiştir. (Ünal, 1999: 106)

19 y. y. da 1310 (1892-1893) tarihli salnamede Mazgirt, Pertek, Peri ve Şavak nahiyelerinden oluşan Çarsancak'da kayıtlara göre 3 pamuk fabrikası ve 3 boyahane vardır. Bu bölgede halı kilim dokunmakta olup pamuk yetiştirilmekteydi. Mazgirt kazasında çorap ve dizlik yapıldığı, Çemişgezek kazasında yünden şalvarlık, pamuktan yerli bez yapan tezgahlar bulunduğu, Hozat kazasında kilim ve palas dokunduğu kaydedilmiştir. (Yılmazçelik, 2011: 198-199)

1941 yılına ait Necmeddin Sahir Silan'nın Meclise sunmak üzere hazırladığı raporda Çemişgezek ilçesinde 15 tane yeni tip dokuma tezgahı(9 tanesi merkezde, 6 tanesi Başvartanik nahiyesinde), 350 tane kuyu tezgahı bulunmakta olduğunu, bunlardan

9 tane tezgahın ticaret maksatlı, diğerlerinin ise halkın kendi ihtiyaçlarını karşılaması için kullanıldığını belirtmiştir. Pertek ilçesinde Murat suyu kıyılarında 1939 da 43 ton ve 1941 yılında ise 34 ton saf pamuk elde edilmiştir. Bu pamuklar daha çok yerel halk tarafında el ve dokuma tezgahlarında ham madde olarak kullanılmıştır. Dokunan pamuk bezinden daha çok şalvar yapılmaktadır. Malatya da bulunan Pamuk fabrikasının da Tunceli ilindeki pamuk ekim oranını artırdığını belirtilmiştir. (Sılan, 2010: 284)

Tunceli ilinde akarsu ve baraj kenarlarında düzlük sahalarda pamuk ekimi yapılmaktadır. 1991 TÜİK verilerine göre Merkez ilçede 400 dekarlık alanda 60 ton pamuk ve 36 ton pamuk tohumu üretilmiştir. 1992 yılında Merkez ilçede 400 dekarlık alanda 72 ton pamuk (Kütlü), 26 ton pamuk lifi ve 43 ton pamuk tohumu elde edilmiştir. 1981 ve 1997 Tunceli Köy Envanter Etütlerin de pamuk ekimine dair bilgi yoktur. 1997 Tunceli Köy Envanter Etüdüne göre; hallaçlık ile uğraşan Merkez ilçede 2 kişi, Pertek İlçesinde 9 kişi mevcuttur. Halı-kilim dokuma ile uğraşan 40 kişi Hozat ilçesinde, 2 kişi Mazgirt ilçesinde mevcuttur ve Pülümür de halı- kilim imalatı yapan bir atölye ve 5 çalışmanı vardır (Harita 27).

Ancak günümüzde pamuk ekim yapılmadığı gibi, kendi kumaşını yapan kimselerde kalmamıştır. Popüler kültür, şehirleşme ve makineleşmenin etkisi ile yaygınlığını yitiren dokumacılık, bereberinde kökboyacılık mesleğininde yok olmasına zemin hazırlamıştır. Dokumacılığın yaygınlığını yitirmesi, sadece dokumacılık ile ilgili olan *Kirkit* (Halı dokumada çözümler arasında enine geçirilen atkı ipliklerini sıkıştırmaya yarayan demir yada tahtadan yapılmış dişli tarak), yün tarağı (Foto 21) , mazman, *teşi* (iğ) gibi dokuma aletlerinin yok olmasına sebep olacaktır.

Halı - kilim – cacım dokumacılığının günümüz temsilcileri Hozat Türktaner köyünden iki usta öğreticidir. 2013 yılında Tunceli Halk Eğitim Merkezi aracılığı ile kurs açıp bu zanaatın yaygınlaşmasına ve ekonomik gelir sağlayacak bir uğraş olmasına çabalamaktadırlar. Her türlü dokumacılığı 12 kişiye öğretmektedirler. Merkez ilçe Çiçekli köyü Doğancık mezrasına kayıtlı Meneş Akçalı ile yapılan görüşmelerde 1994 yılına kadar köylerinde yaşadıklarını , tewn (Çulfa) denilen dokuma düzenekleri üzerinde palas, cacım yaptıklarını belirtmiştir (Foto 19 ve 20) .

Foto 19: Dokuma Usta Öğreticileri ve Yapılan Ürünler (Heybe, çuval, cacım)(Songül Oğan,2013)

Foto 20: Usta Öğretici Perihan Hanım (Songül Oğan,2013)

Foto 21: Yün Eğirme Tarağı (Songül Oğan,2014)

5.1.2. Hamallar

XIX y. y. ikinci yarısında Dersim Sancağında halkın uğraşlarından birinin de hamallık olduğu kaynaklarda belirtilmiştir (Yılmazçelik, 2011, s: 197) . Çalışma sahasında ulaşım ağının yaygın olmadığı kesimlerde ve dağlık, eğimli alanlara kurulan yerleşme sahalarında taşımacılık işlerinde çalışacak hamallar hala mevcuttur

5.1.3. Tuzcular

Sofra tuzu insan ve hayvanların hayati bir maddesidir. Roma'da askerlere para karşılığı tuz verilmiş(Atalay, 1999: 163) . Bir zamanlar Tunceli ilindedeki takas malzemesi olarak belli ürünler karşılığında tuz alınmış. Tuz üretilen yerlere tuzla denir. Bunlar kayatuzu tuzlaları, göl tuzlaları ve deniz tuzu tuzlaları olarak üçe ayrılır (Şahin, Doğanay,2000: 280) . Türkiye tuz yatakları yönünden çok zengin bir ülkedir. Tuz göl, deniz suyu, tuzlusu kaynakları ve tuzlu kayalardan elde edilir. Ülkemizde yaklaşık 70 kadar tuzlusu kaynağı çıkmakta olup bu kaynaklar Çorum, Sivas, Erzincan, Erzurum, Muş ve Siirt dolaylarındadır (Atalay, 1999: 165) . Tunceli İli Pülümür ilçesinde de tuzlusu kaynakları mevcuttur ve tuz elde edilmektedir.

Erzincan- Tunceli- Elazığ karayolu üzerinde bulunan Pülümür belediye sınırları içinde yer alan Balpayam- Göneli- Ağa- Hiver tuzlalarında tuz elde edilmektedir. Bu alandaki jeolojik yapıya bakıldığında Üst Kratese Paleosen Dönemine ait (Kırıntılı karbonat) arazilerin yaygın olduğu bir saha olduğu görülmektedir. Kaya tuzu yatakları,

jeolojik devirlerde buharlaşma sonucu denizlerin ya da kapalı iç havzaların kuruması ile oluşmuştur. Yeraltı sularının akıntıları bir kaya tuzu tabakasından geçerken, tuzların bir kısmını eriterek kendi bünyesine almakta, kuyu ve derecikler halinde yeryüzüne çıkarmakta ve çıkan su havuzlarda biriktirilip buharlaştırılarak bu sahalarda tuz elde edilmektedir. Bu tuzlar ilin diğer yerlerine Pülümür'deki tuz satıcıları aracılığı ile iletilmiştir (Foto:22) .

Foto 22: Pülümür Ağa Hiver Tuzlası (Songül Oğan,2013)

Günümüzde tuzcular aracılığı ile değil tamamen paketlemiş ve raflara konulmuş şekli ile kaya tuzlarına ulaşılmaktadır. İşletmeyi kiralayarak çalıştıran sahibi Mehmet Zeki Tosun ile yapılan görüşmede: Tuzun kilosunu 60 kuruşa sattıklarını yıllık gelirlerinin 150 bin liradan fazla olduğunu belirtmiştir. Tuz işleme tesisinde 3 işçinin çalıştığını belirtmiştir. Ağa- Hiver tuzlarında 2004 yılından itibaren tuz satışı yapılmaya başlanmıştır. Yılda ortalama 150 ton tuz başta İstanbul olmak üzere büyük kentlere satılmaktadır. Türkiye tuz üretiminin % 1, 5 karşılamaktadır. Ağa tuzlasında dakikada 16 litre su akıyor, bu sular kuyularda biriktikçe yaklaşık 3-5 km lik bir uzaklıkta borularla tuz havuzlarının olduğu yerlere getirilip kuyularda biriktirildiği ve havuzlarda 3 gün bekletildikten sonra içindeki suyun buharlaşması ile geride kalan tuzlar toplanıp paketlenmektedir (Foto23). Bu işletmenin 400 yıldan fazla bir zamandır var olduğu, yerel kaynaklarda tuz ticareti ile uğraşan yerel aşiretlerinin olduğu belirtilmektedir. Buradaki rakım yaklaşık 1900 metrelerde olduğu için iklim koşulları ancak en sıcak 3- 4 ayda tuz üretimi yapılmasını mümkün kılmaktadır şeklinde belirtilmektedir (Harita 27).

Foto 23: Pülümür Ağa Hiver Tuzlası (Songül Oğan,2013)

5.1.4. Bağlamacılar

Bağlama müzik aleti Tunceli ve yöresinde inanç kültürünün bir parçası olarak cem törenlerinde kullanılması, atfedilen önem nedeni ile önemsenmektedir. İlde yaygın olan dut ve ceviz ağacının oyulması sonucu yapılmaktadır. Tunceli de hala bağlamacılık mesleğini devam ettiren iki usta bulunmaktadır. Ustalardan Kaya Yıldız ile yapılan görüşmede bağlama yapılacak dut ağacının kalın gövde kısmının en az bir yıl önce kesilmiş, nemsiz bir ortada kendiliğinde kurumaya bırakılması gerektiğini ifade etmiştir. Hatta en güzel bağlamaların en az beş yıl kuru toprakta gömülerek kendiliğinde kurumaya bırakılan dut ağacı gövdesinden yapıldığını belirtmiştir. Sipariş üzerine divan bağlama, keman, ud, cura, kopuz, meydan sazı, üçgen tip curalar vb yapıp satışa sunduğunu belirtmiştir. Yine en güçlü keman sesinin kaysı ağacında yapıldığını belirtmiştir. Yaklaşık 40 yıldır bağlamacılık yapmaktadır. Fabrikasyon bağlamaların kaliteli olmadığını, fırınlarda kurutulan bağlama teknelerinin çok erken çatladığını bu yüzden uzun zamana yayarak yapılan bağlamaların daha kaliteli olduğunu belirtmiştir. Kültürel hayatın ve inanç sisteminin de etkisi ile oluşan bağlamacılık kültürel mesleklerden biri haline gelmiştir. Ayrıca yapılan ürünler maddi kültür unsurlarını oluştururken, bağlamanın kullanıldığı alanlarda söylenen kamlar (türküler), deyişler çalışma sahasının manevi kültür öğelerini oluşturmaktadır.

5.1.5. Değirmenciler

Dağlık ve arızalı topoğrafyası, zengin su kaynaklarını varlığı çok rahatlıkla su değirmenlerinin yaygın olmasını sağlamıştır. Ancak şimdilerde su değirmenleri kalmamış, elektrikle çalışan değirmenler eskilerinin yerini almıştır. Eski kaynaklarda Tunceli ili ve çevresinde 1518 tarihli tahrir defterinde 113 tane değirmen olduğu, 1541 tarihli tahrirde toplamda 178 değirmen olduğu, 1566 tarihli tahriri defterinde ise toplam 91 değirmen olduğu kaydedilmiştir. (Ünal, XVI y. y. da Çemişgezek Sancağı: 123).

1997 Tunceli ili Köy Envanter Etüdlerine göre ise toplam 16 kişi değirmencilik yapmaktadır. Bu tabloya göre en fazla değirmenciler Pertek ilçesinde mevcuttur (Tablo 69 ve Harita 27). Gümüzde çoğu değirmen harabe durumundadır (Foto 24).

Tablo 69: 1997 Tunceli İli K. E. E. Göre Değirmencilerin İlçeler Bazında Sayısı

Meslek	Toplam K. Sayısı	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımıye	Ovacık	Pertek	Pülümür
Değirmenci	16	3	1		2		4	5	1

Foto 24: Rabat Kalesi Yakında Eski Bir Su değirmeni (Songül Oğan, 2014)

Merkez Kocakoç Köyünde (Teşnik) var olan değirmen su gücü ile çalışmaktadır. Musa Sarıtaş ile yapılan görüşmede yaklaşık 450 yıldır değirmenin ailesi tarafından işletildiğini, 1/12 oranında bedel alarak hizmet ürettiklerini belirtmiştir(Foto 25).

Foto 25: Tunceli- Kocakoç, Aktif Su Değirmeni (Songül Oğan,2016)

5.1.6. Demirciler

Kitlesel üretim ve hızlı tüketim alışkanlıklarının hakim olduğu popüler kültür, emeğe dayalı mesleklerin ve üretim biçimlerinin etkisini yitirmesine sebep olmaktadır. Tarıma ve hayvancılığa bağlı olarak gelişen demircilik mesleğinde de bir dönüşüm yaşandığını söylemek mümkündür. Büyük firmaların fabrikalarda ürettiği kazma, zincir, çekiç, tırmık, tırpan, balta vb. aletler, aynı şekilde büyük marketlerde bahçe ve ev aletleri reyonlarının ortaya çıkması, geleneksel demirciliğe darbe vurmuştur. Demircilerin bir kısmı ferforje adı verilen ve oksijen kaynakları gibi kısmen makinelerin kullanıldığı daha ince işlere yönelmişler. Böylelikle bahçe çitleri, aynalık, kapı tokmakları, pencere ve balkon korkulukları gibi mekân süsleme ürünleri yapmaya başlamışlardır (Yolcu, 2014: 1730) . Tarımsal araç gereçler, savunma aletleri, mutfak gereçleri, inşaat gereçleri vb ürünler demirciler tarafından yapılan kültürün maddi unsurlarını oluşturmaktadır. Rabat kalesine yapılan gezi sırasında kalenin alt tarafında işlenmiş demir curuflarının varlığı orada demirciliğinde yapıldığının göstergesidir. Çalışma sahamızda demir madenin dağılışı ile ilgili Tüllük köyünden Bor köyüne oradan Kutuderesine doğru geçen bir zon boyunca bazı küçük sedimanter demir zuhurlarının varlığından söz etmektedir (Aslan,

2010, s: 557) Tüllük köyü Rabat kalesine çok yakın olması açısından önemlidir. Böylece çıkan maddenin yine aynı yerde işlenmesi söz konusudur (Foto 26) .

Foto 26: Tunceli- Rabat Kalesi Altında Bulduğumuz Demir Curufları (Songül Oğan,2014)

1997 köy etüt envanterine göre ilde demircilik ile uğraşan toplam 11 kişi mevcut olup, en fazla Pertek ilçesinde demirciler mevcuttur (Harita 27 ve Tablo 70).

Tablo 70: 1997 Tunceli ili K.E.E. Göre Demircilerin İlçeler Bazında Sayısı

Meslekler	Toplam K. Sayısı	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımıye	Ovacık	Pertek	Pülümür
Demirci	11	4	-	-	-	-	-	7	-

5.1.7. Marangozlar

Marangozluk, ağaç işleme zanaatıdır. Ağacın doğal hâliyle ya da makinelerce işlenmiş haliyle alınıp, kesme, biçme, zımparalama gibi işlemlerden geçirilerek nesnelerin ortaya çıkartılması işidir. Bu işi yapanlara marangoz denir. İlin orman potansiyelinin varlığı düşünülünce gündelik hayat kullanılan aletlerden, inşaat sektörüne kadar bir çok alanda ağaçtan yapılan malzemeler kullanılmıştır. Örneğin çeyiz sandığı, Üzüm ezme tekneleri, tahıl ambarları, kürsü, kapı, pencere çerçevesi, yün tarağı, tarım aletleri(dirgen, tırmık, döven. kalbur, elek,), hamur teknesi vb bir çok malzeme marangozlar tarafında yapılmaktaymış.

Doğu Sorunu Raporlarında Nazimiye' ye bağlı Hakis civarında ceviz ağaçlarının kerestesinden mobilyacılık alanında faydalanılarak gelir kaynağı olduğu belirtilmektedir (Sılan, 2010, s: 266) . Günümüzde marangoz atölyeleri yerini daha gelişmiş seri üretim yapan, özellikle inşaat sektöründe kullanılacak kapı doğrama, dolap sistemlerinin yapılışı atölyelere bırakmıştır.

1997 köy etüt envanterine göre ilde toplam 19 marangoz vardır. En çok Merkez ve Mazgirt ilçelerinde mevcuttur (Harita 27 ve Tablo 71).

Tablo 71: 1997 Tunceli İli K.E.E. Göre Marangozların İlçeler Bazında Sayısı

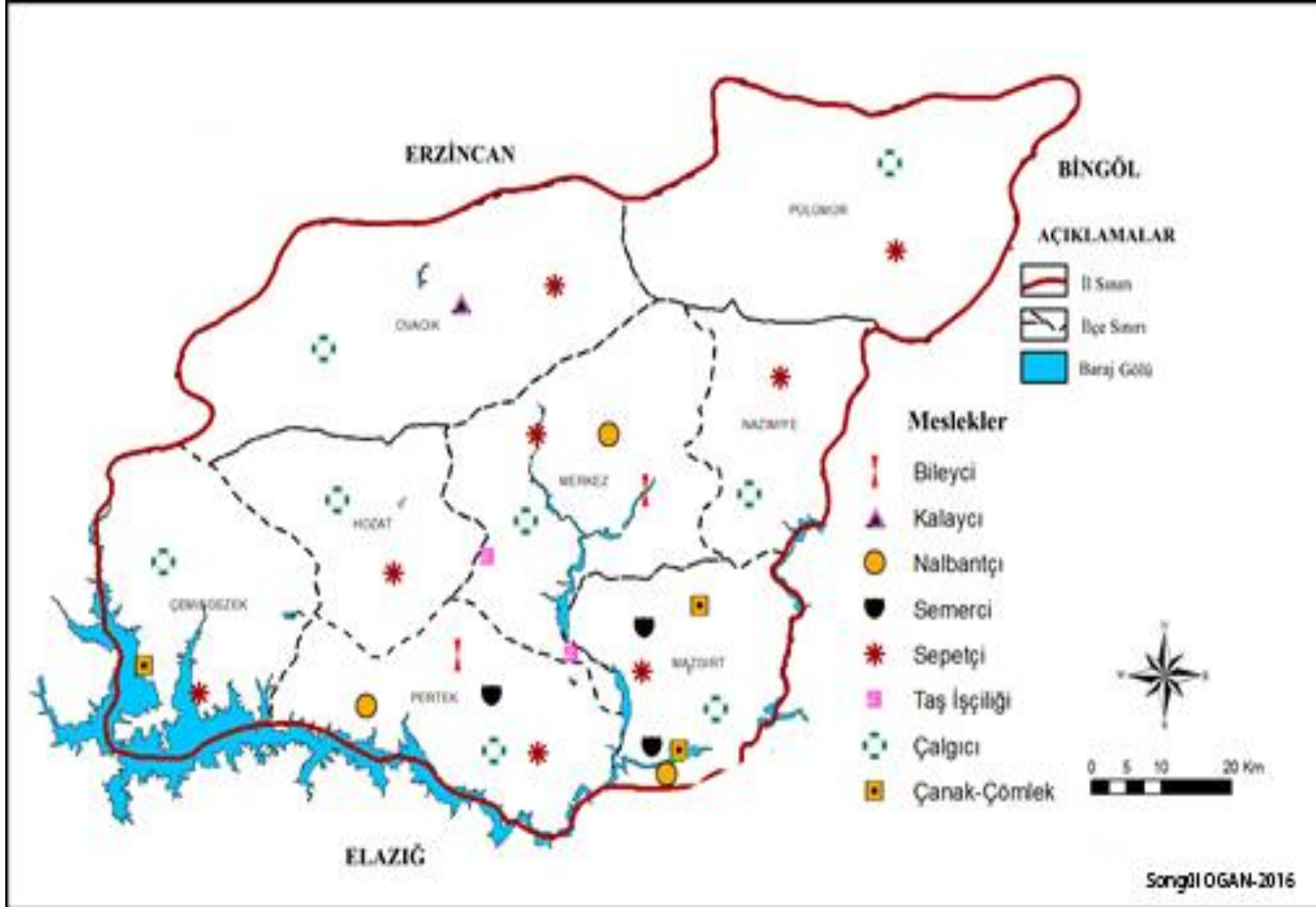
Meslekler	Toplam K. Sayısı	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazimiye	Ovacık	Pertek	Pülümür
Marangoz	19	7		2	5		4	1	

5.1.8. Elişiciler (İğne Oyacılığı –Dantelcilik)

Oya giysilerin, tülbentlerin, yatak-yastık örtülerinin kenarlarına iğne ile yapılan süse denilmektedir. Oyacılığın çeşitleri vardır: İğne, boncuk, tığ, firkete, iplik ve kumaş oyası gibi. Süslemek amacı ile iğne ile yapılan el sanatlarına iğne oyası denilmektedir. Çeyizlerin ayrılmaz bir parçası konumunda olan iğne oyaları, tülbent ve yazma gibi örtüler ile süs eşyası örtülerinde kullanılmaktadır. İnce ip ile tıgla yapılan çalışmalara dantel denilmektedir (Işık, 2012: 86). Çalışma sahamızda özellikle kırsal kesimlerde ve belli bir yaş üstü kadın giyiminde oyalı yazma (*çit*) baş örtüsü kültürün bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ev bütçesine katkı sağlayan elişiciliği çok yaygın olmasa da devam etmektedir. Bu durum üzerinde kent kültürü, genç nesillerin giyim algısı ve kültürü yansıtan turistik bir eşya öğesi olarak görülmesi etkili olmuştur (Harita 27).

5.2. Günümüzde Yok Olmaya Yüz Tutan Kültürel Ekonomik Faaliyetler

Bu bölümdeki Tunceli ilinde doğal işleyiş içinde, gündelik hayatta meslek olarak uğraşılan ancak birkaç kuşak sonra yok olabilecek ekonomik faaliyetler incelenecektir (Harita 28) Bu uğraşların yok olmaya yüz tutmasında değişen ekonomik yapı, gelişen teknoloji, kentleşme, popüler kültür değerleri doğrultusunda kullanılan metanın değişimi vb faktörler etkilidir.

Harita 28: Tunceli ilinde Günümüzde Yok Olmaya Yüz Tutan Kültürel Ekonomik Faaliyetlerin Dağılışı

5.2.1. Semercilik

Doğası gereği tekerlekli araçların çok kullanılmadığı Tunceli ilinde, ulaşım için binek hayvanlarına ihtiyaç vardır. Ulaşım ve yük taşımacılığında kullanılan hayvanların sırtındaki yükü dengelemek ve hayvanlara kolaylık sağlaması açısından sırtlarına koyulan aletlere semer ve eyer denilmektedir. Katır ve eşek için üretilene semer, at için üretilene eyer adı verilmektedir.

XIX yüzyılın ikinci yarısında halkın en çok uğraştıkları mesleklerden biri de semerciliktir (Yılmazçelik, 2011: 197).

Çalışma sahasında yaptığımız alan taramasında Mazgirt ilçesinin Akpazar beldesi ve Göktepe köyü ile Pertek ilçesinde semercilik yapan üç usta mevcuttur (Harita 28).

5.2.2. Çanak-Çömlek

Çalışma sahamızda, çanak ve çömlek özel bir toprak kullanılarak yapılan ve tandır gibi kızgın ateşe sahip yerlerde pişirilerek sağlamlaştırılan kilden yapılmış malzemelerin genel adıdır. Çömlek yapımı için gerekli olan kil Tunceli Akpazar beldesinde ve Çemişgezek Karasar köyü civarlarında mevcut olduğu için hala bu iki yerde yapımı devam etmektedir ve kilin bulunduğu bu alana *Gavlık* denilmektedir. Akpazar beldesinde ana materyalin var olması beraberinde kiremit fabrikasının kurulmasına sebep olmuştur.

Çanak-çömlek sanatının Tunceli il sınırları içinde günümüzdeki iki temsilcisinden biri olan Halil Bozkurt ile mülakat yapılmış ve verilen bilgiler derlenmiştir. Tunceli ili Akpazar (Peri) beldesinde en az 200 yıllık bir atölyede çömlek yapmaya devam etmektedir. Yaklaşık 10-11 yaşından mesleği öğrendiği, günümüze kadar (67 yaşında) çömlekçilik yapmaya devam ettiğini belirtmiştir. Çömlek için gereken iki çeşit kili ve demir içerikli kumu köy sınırları içinde elde etmektedir ve karışıma koyulan kaya tuzu da Tunceli ilinde üretilmektedir.

İlk zamanlarda Peri Kasabasında yaklaşık 16 çömlek dükkanının bardakçılık da dediği çömlekçilik yaptığını, haftada iki kamyon ürün çıkışının olduğunu belirtmiştir. Yapılan testi ve çömlekleri Kovancılar, Bingöl, Erzincan, Elazığ, Tunceli ve ilçelerine sattıklarını belirtmiştir. Kendi atölyesinde eskiden ayda üç fırın ürün çıkardıklarını, yaklaşık bir fırınlamada değişik ebatlarda güveç, testi, yayık, saksı vb yaklaşık 1200-1300 parçanın pişirildiğini belirtmektedir (Foto 27) .

Foto 27: Tunceli- Akpazar: Yapılan Ama Fırınlanmamış Su Testileri (Songül Oğan,2014)

Sipariş üzerine büyük boyutlarda şarap, turşu, pekmez koymak için testiler, süt ürünleri koymak için yayıklar, su testileri, güveçler vb ürünler ürettiğini, bu ürünlerin en yakın Elazığ kapalı çarşıda alıcı bulduğunu, geri kalan ürünlerin ise İstanbul, İzmir vb kentlerde alıcı bulduğunu belirtmektedir. Toprak kaplara genel olarak *gubul* (ebatları 20-30 cm) , ağzı daha dar olan saklama kaplarına *gudi*, turşu ve pekmez gibi yiyeceklerin koyulduğu boyları bir metreyi bulan kaplara küp denilmektedir (Foto 28).

Foto 28: Atölyede Yapılan Ürünler (Songül Oğan,2014)

Foto 29: Çömlek Tezgahının Başında Halil Bozkurt (Songül Oğan,2016)

Testi kilinin farklı, güveç kilinin farklı olduğunu, killi toprağın fırında pişmesi içinse içine 1/20 oranında demir bileşikleri olan kumlu toprak ve bir miktarda tuz koymak gerektiğini belirterek, tuz koyulan testilerin suyu soğuk tuttuğu, demir içerikli kumlu toprağa koyulunca ise güveçlerin daha kaliteli olduğunu belirtmektedir (Foto 30) . Örneğin kumu az olduğunda kilin pişmediğini, çatladığını; çok koyduğunda kilin tezgahta yeterince açılmadığını, çekilmediğini, az ürün çıktığını ifade etmektedir. Seri üretimde daha fazla ürün elde etmek için kum miktarını 1/20 oranında tutunca kilin daha elastiki olacağını belirtmiştir. Tuz çok koyulduğu zaman fırınlama sırasında çevresindeki testileri de çatlatıp zarar verebileceğini de belirtmektedir (Harita 28).

Foto 30: Çömlek Yapımında Kullanılan Kil ve Kum (Songül Oğan,2014)

Bir dönemler Perinin nüfusunun kalabalık olduğunu, 16 çömlek dükkanı, 7 tane demirci atölyesi olduğunu, 8 kalaycı, 8 ayakkabı derisi üreticisi, çok sayıda ip boyama atölyesi, evlere kurulan dokuma tezgahları, şarapçılar ve kuru üzümçülerin olduğunu belirtmektedir. Çömlekçiliği öğretmeye çalıştığı 5 tane öğrencisinin olduğunu belirtmiştir.

Akpazar Beldesinin 2013 adrese dayalı nüfus verileri 2193 kişi olup hala yok olmaya yüz tutan mesleklerden bir demirci atölyesi, bir semer ve eğer yapan atölye ve ağaç oyma (masa, sandalye, Kürsü, Kilerlik vb yapılan) atölyesi vardır. Yine kullanılan hammaddenin belde de karşılanması avantajı ile en az 300 işçinin çalıştığı kiremit fabrikası vardır (Foto 31).

Foto 31: Tunceli Akpazar Beldesinde Kiremit Fabrikası (Songül Oğan,2014)

5.2.3. Taş işçiliği

Bölgenin dağlık yapısı ve sert iklim koşulları mesken yapımında ana malzemenin taş olmasını beraberinde getirmiştir. Taş işçiliğini Tunceli ilinin birçok yerinde görmek mümkündür. Pülümür çayı üzerine Tercan taşı kullanılarak yapılan Gelin Köprüsü, kaleler, camiler, türbeler, taş konaklar, mezar taşları taşın kullanıldığı mimari yapılarıdır. Çalışma sahamızdaki geleneksel üretim biçimlerine ait kültürel maddi sembollerden olan malzemeler de taş işçiliği kullanılarak yapılmaktadır. Örneğin bulgur dibek taşları (*dıstar*), değirmen taşları, *loğlar* vb taş işçiliğine örnek oluşturmaktadır.

1997 Tunceli Köy Etütleri Envanterine göre diğer mesleklerden çalışanlar içinde taş ustası toplam 87 kişi olduğu en çok taş ustaların Hozat ve Ovacık ilçelerinde olduğu görülmektedir (Harita 28).

Tablo 72: 1997 Tunceli İli K.E.E. Göre Taş Ustalarının İlçeler Bazında Sayısı

Meslekler	Toplam K. Sayısı	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımiye	Ovacık	Pertek	Pülümür
Taş Ustası	87	4	10	24	14		18	14	3

Günümüzde taş ustalığının devam ettiği yerlerden biri Merkeze bağlı Demirkapı köyüdür. Taş ustalarından ikisi bu köyde yaşamaktadır. Taş ustalarından Kali Dağbaşı ile mülakat yapılmış ve verildiği bilgiler derlenmiştir. Demirkapı köyünde yaşayan taş ustamız, köy arazisi ve komşu köylerin arazileri içinde kolayca işlenebilen iki türlü taş olduğunu, köyün üst tarafında bulunan taşların daha yumuşak olduğu için kolayca işlendiğini, bir kısım taşların ise kolay işlenmediğini belirtmektedir. Demirkapı civarı jeolojisine bakıldığında paleozoyik- mesozoyik dönemli mermer yataklarının bulunduğu bir sahadır. Ana malzeme olarak mermer ve kireçtaşı yataklarının her ilçede dağılışı göstermesi taş işçilik örneklerinin dağılışı da belirlemiştir (Harita: 7). Köy ortamında çok kişinin taş işçiliğini bildiğini, bildiği kadarı ile il genelinde sadece 3 ustanın bu işi yaptığını belirtmektedir. İki taş ustasının Demirkapı köyünden, bir ustanın ise Burmageçit köyünde yaşadığını belirtmiştir.

Taşın çıktığı yerin köyün ortak merası olması nedeni ile köylü kendi meskenlerinde bu malzemeden faydalanmaktadırlar (Foto 32).

Foto 32: Demirkapı Köyü Taş (Mermer) Ocağı. (Songül Oğan,2015)

Başka yerleşim sahalarında bu taşlardan ev yapmak isteyenlere, traktörünü 280 liradan sattıklarını, ancak taşın artık az kaldığı düşüncesi ile satış yapmama kararı aldıklarını belirtmektedir. Burdan satın alınan mermer taşlar ile Merkeze bağlı Batman köyü civarında Taş Konaklar yerleşim sahası oluşturulmaktadır (Foto 33)

Foto 33: Tunceli – Merkez, Taş Konaklar (Songül Oğan, 2015)

Yaz ayında taş ustalığı yaparak geçimini sağladığını belirtmektedir. Köyün genel görünümüne bakıldığında beyaz mermer taşların hakim ana malzeme olduğu görülmektedir. Köyde bulunan tarihi bilinmemekle beraber eski çeşme ve mezar taşları, taş işçiliğinin geçmişten günümüze devam ettiğini göstermektedir. Taşın oldukça yaygın kullanılması Demirkapı köyünde kendine has bir kültürel peyzaj oluşturmuştur. Evlerde,

cadde duvarlarında, sekilendirilmiş tarla duvarlarında, çeşme ve mezarlıklarda mermer taşların yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu yaygın kullanım bu köye has bir durumdur. Geçmişte bu köydeki taş ustalarına koçbaşı mezar taşları yaptırılmış. Çalışma sahamızdaki yerleşmelerde koçbaşı mezar taşları çok yaygın olup kültürel coğrafi görünüm unsurudurlar.

Tunceli'nin hemen hemen tüm köy mezarlıklarında mezar taşlarının işlenmiş taşlardan yapıldığı ancak günümüzde ise inşaat teknolojisinin gelişmesine bağlı mermer yapılar mezar taşı olarak kullanıldığı görülmektedir.

5.2.4. Kalaycılık

Kalaycılık bakır gereç üretiminin zorunlu kıldığı, onun ayrılmaz bir parçası olan başka bir zanaattır. Bakır araç ve gereçlerin korunması için, onların belirli aralıklarla kalaylanması gerekir. Kalay, sürekli kullanım ve ısıtma nedeniyle ortaya çıkan bakır korozyonu ya da bakırın saklanan yiyeceklerle etkileşime geçmesi sonucunda meydana gelebilecek zehirlenmelere karşı, açığa çıkacak bakır oksiti ve bakır sülfatı gibi bakır tuzlarını bloke ederek korunma sağlayan madenî bir malzemedir. O nedenle nerede bakırcılık gelişmişse, aynı zamanda orada kalaycılık da gelişmiştir. Kalay işi, bakırdan yapılmış bir gerecin yüzeyine, ak kurşun olarak adlandırılan, parlak kül rengindeki gümüşe benzeyen bir maden olan kalayın eritilerek dökülmesi biçiminde uygulanan bir tür kaplamacılıktır (<http://www.unutulmussanatlar.com>. 27. 01. 2015)

Eski mesleklerden olan ancak günümüzde yapılmayan, unutulmaya yüz tutan mesleklerden biride kalaycılıktır. 1879 yılında Padişah Sultan Abdülhamit'in emri ile Ermeni Azınlıkların yaşadığı yerler ile ilgili rapor hazırlamak üzere oluşturulan raporda Tunceli Peri halkının zanaatkar oldukları özellikle kalaycıların ve silah yapımcıların kolayca dolaşabildikleri belirtilmiştir (Yarman, Palu-Harput 1878, II. Cilt: 471).

1997 Tunceli Köy Envanter Etüdüne göre kalaycılık ile uğraşan Ovacık ilçesinden bir kişi mevcuttur. Tunceli merkezde bir esnafın bu işi sezonluk yaptığı da bilinmektedir. Günümüzde kalaycılık başka illerden geçici süreliğine gelen kişiler tarafında yapılmaktadır. Günümüzde mutfak araç gereçlerinde bakır yerine porselen, plastik, emaye, alüminyum, paslanmaz çelik ve cam kapların yaygın olarak kullanılması bu mesleğe olan ihtiyacı ortadan kaldırmıştır (Harita 28).

5.2.5. Nalbantçılar

At ve eşek gibi yük hayvanlarının tırnaklarını korumak için demirden takılan bir tür koruma aletine nal, nalin çivi ile tırnağa çakılma işine nalbantçılık denir. Nal tırnağın alt kenarını şekilline uygun demirden çember şeklinde olup tırnağın aşınmasını engeller. Binek hayvanlarına bağlı olarak ortaya çıkmış bir sanat olan nalbantlık, demircilikle birlikte gelişmiştir

Geçmişte ulaşım, taşımacılık ve çeşitli hizmetlerde hayvanların yaygın olarak kullanılması nedeniyle, nalbantlık motorlu araçların yaygınlaştığı 20. yüzyılın ilk yarısına değin önemini korudu. Askerlikte at ve katırın taşıdığı önemden dolayı hemen bütün ordularda uzun yıllar nalbantlıkla ilgili birimlere yer verildi. Örneğin Osmanlı ordusunun nalbant gereksinimini karşılamak için 1888'de Askeri Baytar Mektebi'nde modern nalbantlık dersleri verilmeye başladı. Kurtuluş Savaşı'nda da Konya'da nalbant yetiştiren bir okul açıldı. Türkiye'de 1960'lı yıllara değin kırsal kesimdeki en itibarlı mesleklerden biri olan nalbantlık, teknolojinin gelişmesiyle birlikte eski önemini kaybetmiştir (<http://www.unutulmussanatlari.com/2012/07/nalbantlik.html> 26. 01. 2015)

İnsanın doğa üzerinde kontrolünün artmasına bağlı olarak toprak işlemede makineleşmenin yaygın olması, ulaşım ağının gelişmişliği ve vasıtaların çeşitliliği, kırdan kente göç vb sebeplerden binek hayvanları daha az yetiştirilmekte ve doğal olarak nallanmaları önemsenmemektedir.

Tunceli ilinin dağlık sarp yapısı nedeni ile ulaşımında tekerlekli araçlardan çok binek hayvanlarından faydalanılmıştır. Buna bağlı olarak bir zamanlar özellikle nalbantçılık yaygın olarak yapılan bir uğraş olmuştur. 1997 yılı köy envanter etüdüne göre ilde toplam beş kişi nalbantçılık yapmaktadır (Tablo 73) . Günümüzde ise sadece Mazgirt Akpazar beldesinde bu uğraşı devam ettiren bir kişi yaşamaktadır (Harita 28) . Binek hayvanları yaylacılığın en önemli ulaşım aracıdır. Ulaşım ağının gelişmediği, dağlık , engebeli alanlarda ulaşım ve yük taşımacılığında binek hayvanları tercih edilir.

Tablo73: 1997 Tunceli İli K.E.E. Göre Nalbantların İlçeler Bazında Sayısı

Meslekler	Toplam Kişi Sayısı	Merkez	Çemişgezek	Hozat	Mazgirt	Nazımıye	Ovacık	Pertek	Pülümür
Nalbantçı	5	2	-	-	2	-	-	1	-

5.2.6. Çalgıcılar

Yöre düğünlerinde en çok halay oynandığı için kullanılan çalgılar davul ve zurnadır. Hala varlıklarını devam ettiren, eğlencelerin olmazsa olmazı davulcu ve

zurnacılar istek üzerine sanatlarını icra etmektedirler. Eskiden kullandıkları müzik aletlerini de kendileri yapan bu çalgıcılar artık satın aldıkları müzik aletlerini kullanmaktadırlar (Harita 28).

5.2.7. Sepetçiler

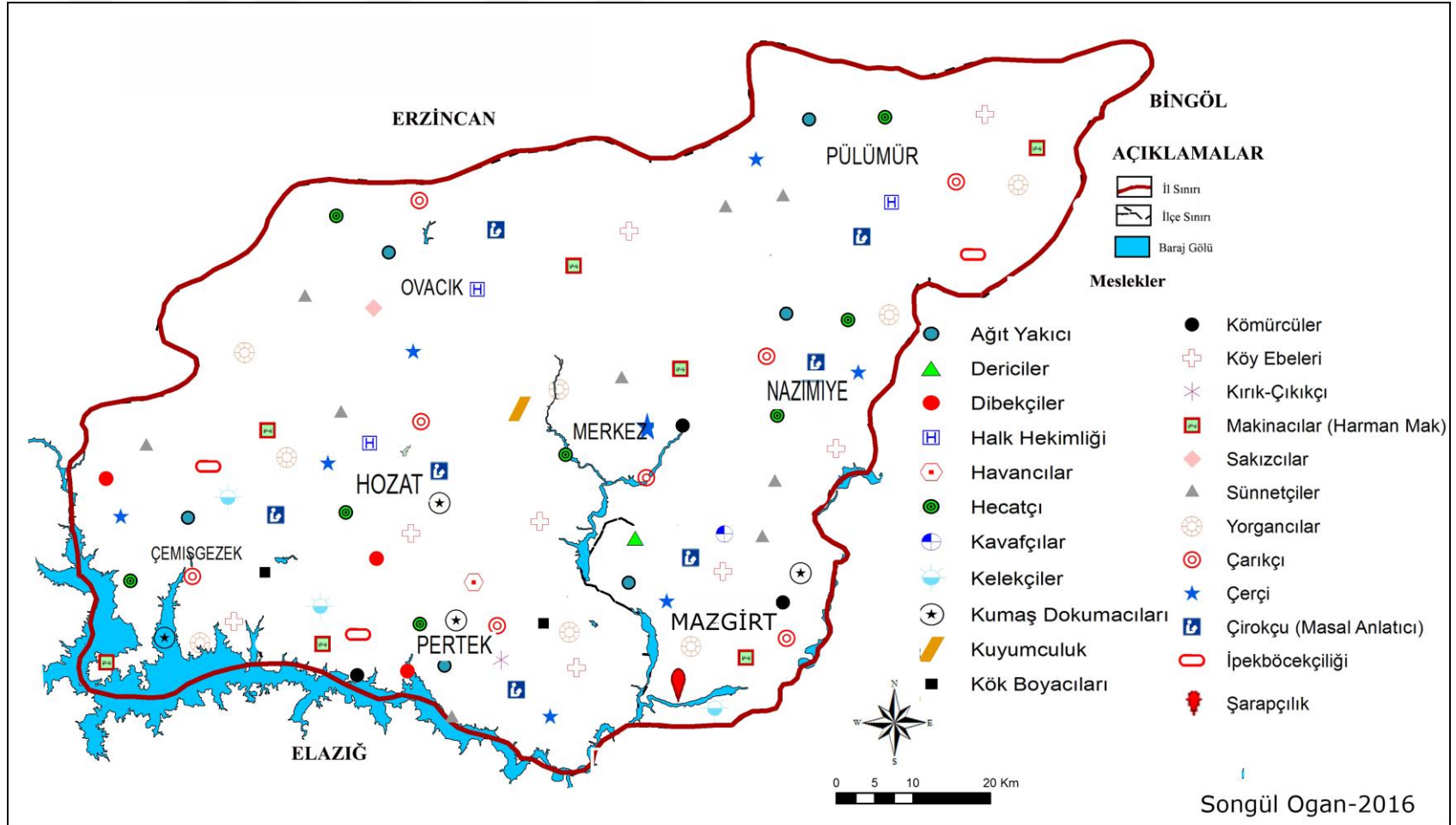
Tunceli de arazi yapısının dağlık ve engebeli oluşu, taşımacılığın büyük oranda insan gücü ile yapılmasını neden olmuştur. Sepetler kullanımına göre şekillendirilerek yapılmaktadır. En çok kullanılan ve yapılan sepetler iki ayaklı, ağız kısmına doğru gövdesi genişliyor ve ayaklarından bağlanan iplerle sırta asılarak taşınıyor. Sepetçilikte genelde ilde yaygın olan söğüt (Salix) ağacı dalları, saman sapları, kargı kamışı(Arundo donax) , ılgın (Tamarix) gibi ot ve ağaç filizleri kullanılır. En çok engebeli sahalarda küçük tarlalara hayvan gübresi taşımak için sepet kullanılır. Yine eğimli sahalarda binek hayvanlarının semerlerine monte edilerek meyve ve sebzelerin taşınmasında kullanılır. Hala sepetçilik yaygındır ve çoğu halk kendi ihtiyacını kendisi sepet yaparak karşılamaktadır (Harita 28).

5.2.8. Bileyici veya Çarkçı:

Bileyici ustası sadece bir ayağını kullanarak çarkın ve taşın dönmesini sağlarken iki eliyle de körelmiş olan aletleri zımpara taşına tutarak taşlama işini yapar. Zımparalanan aletler daha sonra bileği taşında ya da diğer adıyla yağ taşında keskinleştirilir. Hala her ilçe merkezinde bir çarkçı diğer adı ile bileyici vardır. Tarım aletlerinin orak, tırpan ağzı, balta, dere, bıçak, makas, *hevring* (Koyunun yününü kırma makası) vb aletler yılda bir kez keskinleştirilmeleri için götürülürler. Son yıllarda göç, şehirleşme, farklı ekonomik uğraşlara yönelme vb sebeplerden tarımsal faaliyetler azalmıştır. Teknolojik gelişmelerle beraber hasadın tarım makineleri tarafından yapılması bileyicilerin öneminin kaybolmasına neden olmuştur (Harita 28).

5.3. Günümüzde Yok Olan Kültürel Ekonomik Faaliyetler

Kültür –doğa ilişkisi sonucu ortaya çıkmış ekonomik uğraşların büyük bir kısmı günümüzde yok olmuş ya da yapılmamaktadır. Değişen yaşam koşulları, yaşam alışkanlıkları, sanayileşme, kentleşme ve göç olgusu beraberinde bazı ekonomik faaliyetlerin yok olmasına neden olmuştur (Harita 29)

Harita 29: Tunceli ilinde Günümüzde Yok Olan Kültürel Ekonomik Faaliyetlerin Dağılışı

5.3.1. Şarapçılık

Bir zamanlar farklı ırk, din, inanışlarda olan insanlara da ev sahipliği yaptığı için şarapçılık bölgede dini törenlerde hem bir ihtiyaç, hem bir ekonomik uğraş durumundaymış. 1878' li yıllarda Peri kasabasında üretilen şarapların Erzurum'a satıldığı kayıtlarda mevcuttur (Yarman, Palu-Harput, II. Cilt: 475) Su almayan yamaç arazilere üzüm ekilmiş. Mazgirt Akpazar da 200 yıllık olduğu söylenen bağlar hala mevcuttur ve bir zamanlar köyün önemli geçim kaynağı kuru üzüm satışıymış. Mazgirt Demirkazık, eski adı Kocaohanis (Tunceli il Yıllığı: 2012) köyüne kayıtlı aynı zamanda bağlama ustası Kaya Yıldız ile yapılan görüşmede; dedelerinin dedelerinden kalma toprağı işlerken temel kural suyun ulaştığı her yere tütün, şekerpancarı, pamuk, suyun ulaşmadığı her yere üzüm ekilmesi imiş. Hatta köyden su kaynağından verimli tarlaya döşenmiş pişmiş kilden yapılan büyük birbirine geçme boruların kalıntılarının hala mevcut olduğunu belirtmiştir. Sulama amaçlı kullanılan bu pişmiş kilden boruların yapılan saha çalışmasında Merkez Karşılar (Halvori) köyü ve Merkez Çiçekli'ye bağlı Rabat Mezrasında da kalıntıları gözlemlenmiştir.

1991-2013 yılları arasındaki üzüm üretimine bakıldığında günümüzde şarapçılık yapılmamakla beraber daha çok üzüm bağlarından üzüm suyu(Kurra: üzümün suyunun içecek kıvamına getirilmesi ve kışın yemeklerin yanında içecek olarak kullanılması) yapılarak faydalanılmaktadır. 1991 Yılı TÜİK verilerine göre toplam üzüm ağacı sayısı Çemişgezek ilçesinde 1530 kök, Mazgirt ilçesinde 3510 kök, Pertek ilçesinde 1410 kök iken 2013 yılı TÜİK verilerine göre üzüm ağacı toplam sayısı Merkez de 242 kök, Çemişgezek ilçesinde 418 kök, Mazgirt ilçesinde 1150 kök, Pertek ilçesinde 385 kök ve Pülümür ilçesinde 360 kök üzüm ağacı oldu görülmektedir. Geçen süre zarfında üzüm yetiştiriciliğinin 2/3 oranında azaldığı görülmüştür.

Kalkerli topraklar şaraplık kırmızı üzüm çeşitlerinin sevdiği topraklardır. Tınlı kumlu topraklarda kökler çok derine gider. Sert yapı gösteren topraklarda köklerin derine gitmesi sınırlıdır (<http://www.sifalibitkileriniz.com/bagbahce/uzum-yetistirciligi.html>) . Asma -40 derece soğu dayanabilen, kökleri derine gidebilen bir fidandır bu yüzden yumuşak dokulu arazilerden hoşlanır. En iyi asmaların yazın kurak veya az yağışlı yerlerde en iyi geliştiğinden, bağ toprağının derin ve su tutma kapasitesinin yüksek olması gerekir. Bu temelde Tunceli de üzümün dağılışına bakıldığında Ovacık, Nazımiye ve Hozat ilçelerinde iklimin sertliği, dağlık olması nedeni ile yetiştirilmediği, daha çok baraj kenarında olan Çemişgezek, Pertek, Mazgirt ilçelerinde toprağın killi ve kalkerli olması,

yazın kurak geçmesi nedeni ile daha fazla yetiştiği görülmektedir (Tablo: 74). Mazgirt ilçesinde var olan üzümler şaraplık üzüm olarak tabir edilirken, diğer ilçelerden yetişen üzümler sofralık çekirdekli üzüm olarak tabir edilmektedir. Günümüzde ev yapımı şarapçılık ticari bir faaliyet olarak yapılmamaktadır (Harita 29).

Tablo 74: Tunceli İli Üzüm Varlığı (ton)

YILLAR	MERKEZ	ÇEMİŞGEZEK	HOZAT	MAZGİRT	NAZİMİYE	OVACIK	PERTEK	PÜLÜMÜR	TOPLAM
1991	97	585		268	8		312	197	1467
1992	100	582		275	6		321	202	1486
1993	98	569		240			314	198	1419
1994	100	580	2	180			320	180	1362
1995	80	637		525			480	28	1750
1996	80	592		420			420	28	1540
1997	80	480		525			480	35	1600
1998	80	400		420			460	35	1395
1999	80	400		420			460	95	1455
2000	70	500		420			460	35	1485
2001	70	500		420			460	35	1485
2002	100	200	12	420			480	48	1260
2003	100	200	12	420			480	48	1260
2004	100	200	14	420			480	13	1227
2005	80	200	14	420			480	13	1207
2006	80	261	14	420			480	15	1270
2007		373		800			480	1260	2913
2008		416		888			149	1740	3193
2009	182	536		800			331	1078	2927
2010	242	546		1150			351	550	2839
2011	242	436		875			349	540	2442
2012	266	436		1150			349	540	2741
2013	256	421		1105			337	522	2641

Kaynak: TÜİK(1991-2013)

5.3.2. İpekböcekçiliği

İpekböcekçiliği dut ağacının olduğu her yerde yapılabilir. Sıcaklığın 20-30 C° olması ve bir kutu ipekböceği tohumu için yaklaşık 40 dut ağacına ihtiyaç vardır (<http://www.tarimsal.com/ipekbocegi.htm-07701/2015>)

Eskilerde Tunceli çevresinde ılıman iklimi ve zengin dut ağacı varlığı ile Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde yapıldığı bilinmektedir. 1939 da ipekböcekçiliği ile uğraşan üç ailenin olduğu 25 kutu ile 1736 kilo kadar yaş koza elde edildiği, 1940 yılında

12 ailenin 12 kutu ile 500 kilo koza elde ettikleri kaynaklarda belirtilmiş olmakla beraber, çok tercih edilmeyen uğraşı durumunda kalmıştır (Sılan, 2010: 271).

1991 ve 1992 yılları TÜİK verilerine göre Tunceli ili Pertek ve Pülümür ilçelerinde ipekböcekçiliği yapılmış daha sonra yapılmamıştır (Tablo: 63 ve Harita 29).

Tablo 75: Tunceli İli İpekböcekçiliği Varlığı

Yıllar	İlçeler	Köy sayısı	Hane sayısı	Açılan kutu sayısı
1991	Pertek	1	9	7
1992	Pertek	1	10	6
	Pülümür	1	1	1

Kaynak: TÜİK(1991-1992)

5.3.3. Halk Hekimliği

Anadoluda bitkilerin halk ilacı olarak kullanılmaları ile ilgili ilk yazılı kaynağın Sümer, Akkad ve Asur uygarlıklarının hüküm sürdüğü İ. Ö. 3000 yıllarından kaldığı tahmin edilen Ninova kitaplığında saklanmış olan tabletler olduğu düşünülmektedir. Bu tabletlerin okunması sonucunda ilaçların büyük bir kısmının bitkisel kaynaklı olduğu ve zamanının hekim din adamları tarafından kullanıldığı tespit edilmiştir. İ. Ö. 1500 yıllarında Anadolu'da Hititlerin bitkisel tedavi bilgilerinin Ninova tabletlerindekiyle çok yakın benzerlik içinde olduğu tespit edilmiştir Geleneksel tıbbın Türkiye'de zengin bir birikim oluşturmasında tarihte birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış ve zengin bitki örtüsüne sahip olması çok önemli yer tutar. Özellikle sağlık merkezlerine uzak ve ulaşımın çok zor olduğu yörelerde hastalıkların tedavisinde veya sağlığın korunması amacıyla bitkilerin kullanışı oldukça fazladır. On dokuzuncu yüzyıla kadar hastalıkların tedavisinde ve sağlığın korunmasında sadece bitkilerden veya onların preparatlarından yararlanılmıştır. İlaç sanayisinin oldukça geliştiği günümüzde, teknolojik gelişmişliğe bağlı olmaksızın birçok ülkede bitkisel ilaçların kullanımı azımsanmayacak kadar çoktur. Dünya sağlık örgütü [World Health Organization (WHO)] tarafından dünya popülasyonunu %80'ninin büyük ölçüde geleneksel halk ilaçlarından yararlandığı belirtilmiştir (Doğan, 2008:3) . Halk kültürü ile çevre arasındaki ilişkiye verilebilecek güzel örneklerden biri bitkisel ilaçlar (Kocakarı İlaçları) ve tedavi olma şekilleridir.

Tunceli 1985'li yıllara kadar kapalı ekonomi ilişkileri olan, üretim ve tüketim ilişkilerini il sınırları içinde karşılamaya çalışan, komşu illerle ilişkileri yok denecek

kadar az olan bir ildir. Sert iklimi, dağlık arazisi, gelişmeyen ulaşım ağı, yoksulluk, yetersiz sağlık hizmetleri vb nedenlerden dolayı halk, sağlık sorunlarını il sınırları içinde otları kullanarak tedavi etme yetisi gelişmiş kişilere başvurarak karşılamaktaydılar. P.H. Davis ve I. Hedge 1957 yılında Tunceli – Ovacık güzergahını izleyerek Munzur Vadisinde bitki örnekleri toplayan ilk araştırmacılar olmuşlardır. Munzur dağları ve vadisinde en kapsamlı bitki araştırması 1979-1981 yılları arasında Şinasi Yıldırım tarafından “*Munzur Dağları Florası Üzerinde Bir Araştırma*” isimli doktora tezi olarak yapılmıştır. Bu araştırmaya göre önemli bitki alanı kabul edilen Munzur Dağlarında 1283 bitki türü bulunmaktadır. Bu türlerin 216 tanesi Türkiye için, 21 tanesi ise yöreye özgü endemiktir (Koyuncu, Arslan, 2009: 3) . Son çalışmalar ile beraber Munzur dağlarında bilinen Türkiye’ye özgü endemik türlerin sayısı 277 olup toplam doğal floraya oranı %20’dir. Bunlardan 43 tür yalnızca Munzur dağlarına özgü olması halk hekimliğinin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Tunceli Ekonomik Değeri Olan Bitki Raporu: 38, 2011).

Fethi Ülkü, kitabında 1930’lu yılların sonunda Pülümür’de askerlik yapan hekim Mutemid Yazıcı’nın bir anısına da yer vermektedir. Yazıcı şöyle demektedir: “1938 yılında Pülümür’de bulunan bir askeri birlikte yedek subay doktor olarak bulunuyordum. İlçede başka doktor olmadığı için hükümet tabipliğine de vekalet ediyordum. Günün birinde ilçeye bağlı Aşkirik (Kocatepe) köyünde Sayıcan (Şahıcıhan) adında bir köylü, hiçbir resmi izin belgesi olmadan “ıcrayı tababet” ettiğine dair bir ihbar aldım. Araştırma sonunda iddia sabit görüldüğünden savcılığa başvurarak adı geçen kişinin bu yasa dışı fiilinden dolayı tutuklanarak cezalandırılmasını istedim. İsteğim yerine getirildi. Ne var ki her sabah, evimin cezaevine bakan penceresinden gördüğüm manzara beni şaşırtmıştı. Cezaevi çevresinde kolu bacağı sarılı bir çok insan dolaşp duruyordu. Bunlardan birini çağırarak bu durumun nedenini sordum. Yıllar boyunca bu tür yaraların Sayıcan tarafından tedavi edildiğini söylediler. Merakımı gidermek için cezaevine giderek Sayıcan’la görüştim. Ne tür ilaç kullandığını sordum. Süt üzerinde oluşan kaymağı ya da peyniri bir süre küflenmeye bıraktıktan sonra meydana gelen maddeyi yaralara sürmek suretiyle iyileşmeyi sağlıyormuş. Bu yöntem, dedesi ve babası tarafından da uygulanıyormuş. Kendisi de onlardan öğrenmiş. Kendisine bu işin suç olduğunu, bu nedenle bırakması gerektiğini aksi halde büyük ceza göreceğini söyledim. İtaat edeceğini vaat etti. Bunun üzerine salıverilmesini sağladım. Ama hastalarını, onu rahat bırakacaklarına inanmadım. Gün gelip de İngiltere’de peynir küfünden penisilin yapıldığını öğrenince bu olayı hatırladım ve tıp alanında büyük bir fırsatı nasıl kaçırmış

olduğumuza çok üzüldüm. Aynı zamanda bu ilacı uzun süreden beri kullanarak pek çok acıyı dindirmiş olan Sayıcan adlı yurttaş küçümsediğime, hatta cezalandırdığıma esef ettim.” (Ulku, 2001: 150-151). Bir zamanların en tanınmış cerrahlarından biri de Siliçli Mustafa olarak kaynaklarda geçmektedir. Merkeze bağlı Dilek Köyünde (Siliç) oturan cerrah Mustafa Dersim’in mesleğinde en tanınmış simasıdır. Farklı ilçelerden hasta gelir, evi adeta hususi bir hastanedir. Ağır hastalar Mustafa’nın evinde kalarak tedavi edilir. Hasta biraz iyileşince evine gönderilir ve tedaviye ordan devam edilir. Cerrahlığı babasından ve Hozatın Tanır köyünden Salih oğlu Hasan’dan öğrenmiştir. Mustafa ustası ile beraber Kırmızıdağ, Pekerdağı ve Dojıkbaba dağı gibi yüksek ve el değmemiş yerleri dolaşarak hastalıklarda kullanılacak, nebati ilaçları taharri ve tespit etmişlerdir. Mustafa’nın dışında Tanır’lı Hasan oğlu Ali Baba, Mustafa’nın amcası Hıdır, kardeşi Hasan, Demananlı Cibokez, Demananlı Hüseyin oğlu Mehmet, haydaranlı kısa Seyit Ali, Dersim cerrahlarının başlıcalarıdır (Sevgen, 2003:125- 126) (Harita 29).

Tunceli ilinde halkın çoğu doğadaki bazı bitkileri ve hangi hastalıklara iyi geldiğini bilir, ilaç yerine otlarla tedavi olma yöntemini seçerlermiş. Örneğin halk arasında Kızvan (*Pistacia atlantica*) adı verilen yedi metreye kadar boyu olan ağacın sıvısı her tür yaranın tedavisi, mide kanseri, ağız-diş eti yaralarının tedavisinde kullanılır (Foto 34)

Foto 34: Kızvan Ağacı (*Pistacia Atlantica*)

5.3.4. Çirokçu (Masal Anlatıcı)

Tunceli de masal anlatıcılığı teknolojinin gelişmediği, kır kültürünün baskın olduğu, elektriksiz, televizyonsuz ve kalabalık aile ortamlarının var olduğu zamanlarda bir güzel uğraştır. Masal anlatıcıları (Çirokçular) ki köy öykücüleride diyebileceğimiz bu kişiler sözlü edebiyatın temsilcileri olarak köyden köye seyahat ederek bütün halkın toplandığı akşamlarda, halka mal olmuş masalları, hikayeleri anlatarak kültür elçiliği yapmışlardır. Ancak günümüzde kitap, internet, televizyon, kent kültürü, vb nedenler beraberinde çirokçuların yok olmasına sebep olmuştur. Hemen hemen her köyde yaygın iken günümüzde temsilcileri yoktur.

5.3.5. Ağıt Yakıcı

Ağıtlar, genellikle doğal olmayan “ölüm” olayları üzerine söylene gelmiştir. Günümüzde de ölümle ilgili tören ve geleneklerde Şamanlığın etkilerinin sürdüğü açık olarak görülebilir. Tunceli’de eski zamanlarda ölen insanlar için ağıt törenleri yapılmaktaymış. Ölen insanların üzerine ağıt yakan, bu işi meslek edinen kişilere “ağıt yakıcı” denmektedir. Ağıtçılar, söz sanatının ustaları oldukları kadar birer aktördürler. Ölenin iyiliklerini, yiğitliklerini, ana babasına ve öteki yakınlarına karşı sevgisini dile getiren mısraları, yakınmaları yanık birer ezgiyle söylerler ve bunun karşılığında ücret alırlarmış. Kemal Tulga ile yapılan görüşmede ölümcül hastalıkları olanlar, öncesinde ağıt yakıcılara kendi hayatlarını anlatarak, bilgilendirme yaparlarmış. Sonrasında cenazede okunsun diye. Karşılığında sadece nakit para değil, hayvan, tahıl ve kıymetli eşyalar verilerek razı edilirmiş.

Geçmişte yaygın olan halk kültürü içinde yerini alan bu ağıt yakıcılık ve ağıt törenleri günümüzde mevcut değildir.

5.3.6. Kuyumcular

Bölgenin maden haritası bilinse de değişik dönemlerde altın, gümüş, kalay vb madenler çıkarıldığı ve bölge insanı tarafından işlendiği bilinmektedir. 1572 tarihli bir kayıttta Havikpah dolayında altın ve gümüş madeninin olduğu ve sağman Sancakbeyi Keyhüsrev’in bu madeni işletmeye talip olduğu kayedilmiştir (Ünal,1999: 30). Osmanlı kayıtlarında Dersimli (Desimli) aşireti için verilen bilgilerde’ekseri çift ve dam sahibi olup altın ve gümüş işleri ile uğraşırlar’ şeklinde bilgiler mevcuttur (Yılmazçelik, Dersim Sancağı: 117). Antranik Dersim Seyahatnamesinde Halvori (karşılar) köyü yakınında

Havlor Surp Garabed manastırının güneyinde çok ünlü ve büyük bir altın madenin olduğu, toprağında 1/10 oranında temiz ve has altın elde edildiği söylenir. Bu maden için ayrıca Romalılar döneminde işletildiği söylenmekte, o zamanda kalan altın kafları (toprak curufları) hala madenin yakınındadır. Kimileri de bu madeni, Romalılardan sonra Mirakyanların işlediğini ve oradan elde etikleri altınlarla kendi adlarına para bastırdıklarını iddia ederler diye belirtir Antranik Dersim Seyahatnamesinde (Antranik, 2012: 93). Yine başka bir yerel kaynakta bu bölgede altın kuyularının olduğu, bazı kalaycılarının ilkel tarzda maden cevherini eriterek, altın külçeleri yapmakta ve Elazığ'a götürüp kuyumculara sattıklarını belirtmektedir. Yine kaynaklar da aynı saha için kalay bulunduğu belirtilmiştir (Saraçoğlu, 1989: 299) .

Tunceli merkeze ilçeye bağlı, milli park sınırları içine giren Venk (Darıca) mezarası, Karşılar (Halvoriye) köyüne bağlı bir mezradır. Venk köyünde eski iki maden ocağı ve işlenmiş curf yığınları bulunmaktadır. Osmanlı kaynaklarında işlenen bu madenlere dair kayıtlar olmadığı bilinmektedir (Foto 35) (Harita 29).

Foto 35: Tunceli- Venk (Darıca) Eski Maden Sahası ve Curufları (Songül Oğan,2014)

5.3.7. Çerçiler

Çerçiler: Geçimini tüm yıl mobil halde köy köy dolaşarak seyyar satıcılık yaparak sağlayan kişilere denilir. Naşit Uluğ ildeki ticareti" Dersimin ticareti tek kelime ile çerçi ticareti idi" şeklinde ifade ediyor (Uluğ, 2007, s: 245). Dağlık yapısı ve ulaşım ağının gelişmemişliği ihtiyaç olarak çerçilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Çerçiler ilde 2000'li yıllara kadar da varlığını devam ettiren, köylünün endüstriyel ürünlere (deterjan, plastik ürünler, tekstil vb satılırdı) ulaşmasını sağlayan mobil bakkallardır. Hayvancılık ve tarım ürünleri dışında köylünün ihtiyaç duyduğu ürünleri ulaştıran, bunu yaparken de köyler arası iletişimi, haberleşmeyi sağlama rolleri vardır (Harita 29).

5.3.8. Kırık- Çıkıkçılar

Ulaşım koşullarını yetersizliği, sağlık hizmetlerinin yoksunluğu, yoksulluk vb sebepler yüzünden kırık-çıkık problemleri yaşayan insanlar bu konuda bilgisini artırmış, ustasından süre gelen bilgilerle bu işi yapan halk hekimi diyebileceğimiz kişilere giderek tedavi olmaya çalışırlarmış. Geçmiş dönemlerde bu işi az sayıda kişiler yapıyorken günümüzde ilimizde bu işi yapan kimse yoktur (Harita 29).

5.3.9. Dericiler

Hayvancılığın temel geçim kaynağı olması ve hayvan derisine kolayca ulaşılması açısından eskiden yaygın olan ancak günümüzde kaybolmaya yüz tutan uğraşlardan biridir.

Koyun- keçi derisinden namazlık, yoğurdu yaymak için yapılan *tuluk* ve çökelekleri saklamak için yapılan tulumlar yapılmaktaymış. Meneş Akçalı ile yapılan görüşmede yoğurdu yağ ve ayrana dönüştürme işinde *tuluk* (yayık) kullanılmaktaymış. Keçi derisi tuzlanır, kil ile üzerindeki kıllar alınır. Hodar adı verilen ağacın kıymıkları ile kırmızıya boyandıktan sonra kullanılırmış.

Öküz ve inek derisinden çarık, at palan kayışı, eğer, üzengi ve dizginler yapılmaktaymış. 1566 tarihli salnamede vergi gelirleri arasında tabakhane gelirleri yok ancak küçük bir kırıhanenin var olduğu belirlenmiştir. Kırıshaneler hayvanların sinir ve bağırsaklarının işlenerek ok için yay yapılan atölyelerdir (Ünal, 1999: 126). 1932 yılı Jandarma Umum Komutanlığı raporunda Tunceli ilinin Erzincan ve Harput'a satılan önemli ihraç ürünlerinden biri olarak deriyi belirtilmektedir (Jandarma Umum

Komutanlığı, s: 81). Akpazar ilçesinden mülakat yaptığımız Halil Bozkurt 1950 yıllarda en iyi derilerin burada işlendiğini, yapılan kunduraların Halep'e gönderildiğini belirtmiştir (Harita 29).

5.3.10. Çarıkçılar

Tunceli ilinde çarıklar iyice tuzlanıp kurutulmuş öküz ve manda dersinde yapılmaktadır. En güzel çarıklar mandanın sırt bölgesinde çıkan deriden yapılandır. Çarıklar ayakaltından başlayıp yanlara açılan deliklerden geçirilen iplerin bacağı dolanması şeklinde kullanılarak ayağın ağırlıkta alt yüzeyini kaplamaktadır. Kış aylarında yün çorapla beraber giyildiğinde en soğuk zamanlarda bile ayağı sıcak tutması ile bilinmektedir (Tunceli Valiliği, Tunceli El Sanatları, s: 65). İnek ve boğa derisinden yapılan çarıkların 1975'li yıllara kadar da kullanıldığı Meneş Akçalı tarafından belirtilmiştir.

Günümüzde sembol olarak halk oyunları ekipleri tarafından gösterilerde çarık giymek dışında çarık kullanılmamaktadır. Ayrıca geçmişte oldukça yaygın olan bu uğraş, lastik-plastik gibi teknolojik petrol türevli ürünlerin de çıkmasıyla zamanla unutulmuş mesleklerden olmuştur. Giyim- kuşamın bir parçası olarak çarıklar, maddi kültürün önemli yanlarından biridir. Çarıklar insan – mekan ilişkisinde büyük ölçüde teknoloji ve sanayileşmenin etkisi ile oluşan popüler kültür, göç, şehirleşmenin etkisi ile çarıkçılık ve çarık kullanımını sonlandırmıştır. Zamanla değişen kültürel kimliğinin bir parçasıdır (Harita 29).

5.3.11. Kumaş dokumacıları

Tunceli de kumaş dokumacılığı için ana malzeme koyun yünü, keçi kılı, pamuk, kendir gibi ürünlerden temin edilmektedir. Her evde ev tipi dokuma tezgahlarında kendi kumaşını yapan halk, kumaş üretimini gelişen kapitalist üretim tarzlarının yaygınlaşması ile 1960'lı yıllardan sonra terk etmiş, 1970'lerde de tamamen ortada kaybolmuştur. 19. y. da 1310 (1892-1893) tarihli salnamede Mazgirt, Pertek, Peri ve Şavak Nahiyelerinden oluşan Çarsancak da Kayıtlara göre 3 pamuk fabrikası ve 3 boyahane vardır. Bu bölgede halı kilim dokunmakta olup pamuk yetiştirilmekteydi. Mazgirt kazasında Çorap ve dizlik yapıldığı, Çemişgezek kazasında yünden şalvarlık, pamuktan yerli bez yapan tezgahlar bulunduğu, Hozat kazasında kilim ve palas dokunduğu kaydedilmiştir (Yılmazçelik, 1998: 198-199)

1941 yılına ait Necmeddin Sahir Sılan'nın meclise sunmak üzere hazırladığı raporda Çemişgezek ilçesinde 15 tane yeni tip dokuma tezgahı(9 tanesi merkezde, 6 tanesi Başvartanik nahiyesinde), 350 tane kuyu tezgahı bulunmakta olduğunu, bunlardan 9 tane tezgahın ticaret maksat ile, diğerlerinin ise halkın kendi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanıldığını belirtmiştir. Pertek ilçesinde Murat suyu kıyılarında 1939 da 43 ton saf pamuk ve çekirdek elde edildiği, 1941 de ise 34 ton saf pamuk, 20 ton pamuk çekirdeği elde edilmiş ve daha çok halk el ve dokuma tezgahlarında ham madde olarak kullanıldığı, pamuk bezinden daha çok şalvar yapıldığı, Malatya da bulunan pamuk fabrikasının da pamuk ekim oranını artırdığını belirtmiştir (Sılan, Doğu Sorunu: 284).

TÜİK verilerinde en son 1992 yılında merkez ilçede 72 ton pamuk ekimi yapıldığı belirtilmiştir. Hemen hemen her köyde günlük giyim ihtiyaçlarını karşılamak adına tezgahlardan kumaş dokunduğu ancak 1970 sonrası kumaş dokumacılığının ortada kaktığı belirtilmiştir. Sözlü kaynaklar çalışma sahamızda dokunan kumaşların aşiretlere ve ekonomik duruma göre değiştiğini belirtmişlerdir. Dokumalardan elde edilen kıyafetler kültürel hatta siyasal ifade halini almıştır. Kültürel coğrafi görünümün oluşmasında önemli bir maddi kültür unsuru olmuştur (Harita 29).

5.3.12. Kök Boyacıları

Hayvancılığın yaygın olması, akarsu kenarlarında ve düzlük sahalarda pamuk ekiminin yapılması yörede halı-kilim dokuma ve kumaş dokuma faaliyetinin yaygınlaşmasına neden olmuştur. İpliklerin ve kumaşların boyanması için yöresel bitkilerin kullanılması ile boyalar elde edilmiştir. Yöreye dair eski kaynaklarda boyahane denilen iplik ve kumaş boyanan bu sanayi atölyelerinin varlığı aynı zamanda dokumanın gelişmişliğine dairde bilgi vermektedir. 1518 Salnamesinde 10 tane, 1541 salnamesinde 11 tane, 1566 salnamesinde ise 5 tane boyahane olduğu (Ünal,1999: 106) defterlerde yazılmıştır.

Merkez Batman köyünden Medine Gündüz ile yapılan görüşmede yünleri boyarken, ceviz yaprağından yeşil rengi, kuşburnu dalarından bordo rengi elde ettiklerini dile getirmiştir. Soğan kabuğu, saman, ayva yaprağı, ceviz yaprağı, ıhlamur çiçeği, çam kabuğu gibi doğal malzemelerle bu tür kumaş boyamacılığı devam etse de uygulamanın güçlüğünden, malzemelerin zor elde edilmesinden kaynaklanan sebeplerle 1950'li yıllar sonrası kök boyacılığı yok olmaya başlamıştır. Daha çok fabrikasyon boyalar yörede kullanılmıştır (Harita 29).

5.3.13. Hecatçı (Tarım Malzemeleri Yapan Ustalar)

Geleneksel yöntemlerle tarım yapan yöre insanı için en önemli malzemeleri hecatçı dediğimiz ustalar yapmaktaymış. Hecatçıların yaptıkları aletlerin başında toprağın hayvanlarla sürülmesinde kullanılan, iki hayvanın aynı hizada gitmesini sağlayan ve boyunlarına üstüne takılan *boyunduruklar* gelir. Hayvanların her iki boyun tarafına takılıp boyunduruğu başlarında sabitlemeye yarayan *sami* denilen çubuklar, toprağı sürmede kullanılan karasaban, ekinlerin harmanda sap - saman ayrılması için kullanılan *gem* (döven), sürülen arazinin toprağını düzleştirmeye yarayan ağaç *tapanlar*, yaba, tırpan sapı vb yapılan aletlerdir (Foto 36) . Bu malzemeler yörede yaygın olan kavak (*Populus nigra*) ve söğüt (*Salix alba*) ağacından yapılmaktaymış. Şehirleşme, ekonomik faaliyetlerin değişimi, makineleşme geleneksel yöntemlerle tarım yapılmamasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak hecatçılar ve kullanılan gem, tapan, sami, boyunduruk, harman makinası vb ekonomik yapının kültürel sembolleri olan aletler yok olmuş ve kullanılmamaktadır (Harita 29).

Foto 36: Geleneksel Tarım Aletleri(Döven ve Karasaban), Tunceli-Sinan Köyü (Songül Oğan Arşivi, 2015)

5.3.14. Kaçakçılar

Köyleri atları aracılığı ile dolaşan, el dokuması ürünler ve hayvan derilerini para karşılığı alan kimselerdir. Köylülerin kıl ve yünden dokudukları malzemelerin karşılığında, paranın yanı sıra kibrit, gaz, pil vb köylülerin ihtiyaç duydukları malzemeler ile takas yapılarak ticaret yapılmaktadır. Hayvancılığın öncelikli uğraş olmaktan çıkması, kırdan kente zorunlu ve istekli göçlerle kırsal alanların boşalması, dokumacılık faaliyetlerinin azalması vb sebeplerle kaçakçılık yapılmamaktadır (Harita 29).

5.3.15. Ebe Nineler

Nüfus artış hızının yüksek olduğu kırsal kesimlerde, eğitim almamış ancak kendi kendini yetiştiren, kendi geleneksel yöntemleri ile doğumları yaptıran kişilere ebe nine (*kamil* – bilge kadınlar) denilmekteydi. Dersim'in merkezinden uzaklaştıkça kırsal kesimde ebe tipinin canlandığını görmekteyiz. Hozat ilçesinde ebeler vardır. Hatta bazen yakın köylere bile götürülürler (Sevgen,2003:126) . Günümüzde sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, gelişen eğitim düzeyi, teknolojik gelişmeler, ulaşım vb etkenlerden ebe ninelere gerek kalmamış ve bu meslek yok olmuştur (Harita 29).

5.3.16. Sünnetçiler

Nüfus artış hızının yüksek olduğu kırsal kesimlerde, eğitim almamış ancak kendi kendini sünnet konusunda yetiştiren, geleneksel yöntemleri ile sünnet yapan kişilere sünnetçi denilmekteydi. Günümüzde sağlık hizmetlerinin yaygınlaşması, gelişen eğitim düzeyi, teknoloji ve ulaşılabilirlik nedeni ile tıpkı ebe nineler, halk hekimleri gibi sünnetçilere de gerek kalmamıştır.

5.3.17. Makinacılar(Harmancılar)

Harmanda gem ile (döven) ekinlerin ufalanıp samanlaştırıldıktan sonra devreye harman makineleri dediğimiz kol gücü ile çalışan, samanı ve taneyi ayıran taşınabilir makineler girmektedir. Bu makineleri çalıştıran ve bunun karşılığında harmanlardan tahıl alan kişilere makineci denilmektedir. Pülümür ilçesi, Çukur köyünden Haydar Evcin dedesinin hasat dönemi harmanlarda makinacılık yaptığını belirtiyor. Yapılan işin 1/20'i oranında tahıl ya da karşılığı olan para makinacılara verilmiştir. Teknolojinin gelişimi ile beraber ekinlerin hasat edilme şekilleride değişmiştir. Ancak bu değişim alım gücü ve

teknolojik gelişmeler ile paraleldir. Hala köylerimizde kullanılmayan eski harman makineleri mevcuttur (Foto 37).

Foto 37: Geleneksel Harman Makinesi, Tunceli- Kacarlar Köyü (Songül Oğan, 2012)

5.3.18. Dibeğeçiler (Bulgur Öğüten Kişiler)

Tunceli ili ve çevresinin son derece dağlık olması, tarım ve hayvancılık dışında ekonomik faaliyetlerin yoğun olmaması beraberinde beslenme alışkanlıklarını da belirlemiştir. En fazla tüketilen yiyecek malzemelerinden biri bulgurdur. Köy köy gezen ve seyyar makineleri ile haşlanmış buğdayı öğüten kimselere dibeğeçi denilmektedir. Dibeğeçiler öğüttükleri tahılın karşılığında tahıl ya da ücret alırlarmış. Yöreyle ait eski kaynaklarda Bezirhane (Bulgur Değirmeni) değirmenlerinin varlığından 1518 tarihli tahriri defterlerinden rastlanmazken, 1541 tahriri defterinde tam yıl çalışan 17, yarım yıl çalışan 14 toplamda 31 bezirhane olduğu, 1566 tahririnde ise 26 tane bezirhane olduğu ve bunlardan beş tanesinin günümüzdeki Hozat Ergen köyünde olduğu kayıtlarda mevcuttur (Ünal, 1999: 124). Ancak günümüzde özellikle seyyar makineleri ile dolaşan dibeğeçiler kalmamış, bu işlem un değirmenlerinde yapılır olmuştur (Harita 29).

5.3.19. Havancılar (Tütün Doğramacıları)

Tütün doğramacılarına havancı denilmektedir. 1940 yıllarda Doğu sorunu raporlarında tütün ekiminin Pertek kazasının bazı yerlerinde, Dereköy ve Burmageçit köyleri civarında tütün ziraatının oldukça iyi olduğunu belirtmiştir. Ancak Murat nehri ile diğer dere kenarlarında yetiştirilen tütünlerin ziraati, sulanarak temin edildiği için yapraklarının iri ve içimlerinin sert olduğu söylenilmektedir (Sılan, 2010: 271) TÜİK verilerine göre 1940 yılından 1994 yılına kadar tütün ekimi yapılmıştır. Ancak 1960'lı yıllarda 40 ton mahsül elde edilirken son zamanlarda 1 ton kadar tütün ancak elde edilmiş ve 1994 yılından itibaren ekimi yapılmamıştır. Ekimi yapılmadığı için havancılık da yok olmuştur. Pertek ilçesi Kacarlar köyünde Müslüm Oğan 1993 yılına kadar tütün ekimi yaptıklarını ifade etmiştir. Tütünün yapraklarını ipe geçirip özel ağaç seralarda kurumaya bıraktıklarını, sonrasında kışın ip de dizili kuruyan bu yaprakları desteleyip Havancıların özel makinelerinden doğradıklarını belirtmiştir. Civarda 3 havancı olduğunu ancak köylülerin Merkeze bağlı Çimenli köyündeki havancıyı tercih ettiklerini belirtmiştir. Devletin bilgisi dahilinde ekim yaptıklarını ve tespit edilen miktarda tütünü eksperlerinin bilgisi dahilinde kooperatiflere sattıklarını belirtmiştir. Her yıl ortalama 100 kilo doğranmış tütün sattıklarını ancak tütün kotası geldikten sonra ekimini yapmadıklarını belirtmiştir. Çalışma sahamızda günümüzde havancılık mesleği yok olmuştur (Harita 29).

5.2.20. Yorgancılar

İlde sert iklim koşulları yorgan kullanımını zorunlu kılmıştır. Küçükbaş hayvancılığın yaygın olmasına bağlı olarak ana maddesi olan yün kolaylıkla temin edilmektedir. Günümüzde eskisi kadar yorgancılık yapılmamaktadır. Bunun sebebi değişen ana maddesi (elyaf) ile beraber fabrikasyon üretim yorganların tercih edilmesi ve yorgan yapımının uzun zaman alması, zahmetli oluşu etkili olmuştur.

5.3.21. Kelekçiler

Kelek; keçi, koyun, sığır gibi hayvanların tulumları nefesle şişirilip yan yana bağlandıktan sonra, üzerine sıriklardan sağlı sollu kirişler konularak, onun da üstüne ince çubuklar dizilerek oluşturulan dört köşe sala verilen isimdir. Kelekleri kullanan insanlara kelekçi denilmektedir. Keleklerin ebatları nehirlerin su kapasitesi ve büyüklüğüne göre değişir. Bir zamanlar (1940 yıllara kadar) Pertek ile Elazığ arasındaki Murat nehri

üzerinde ulaşımı sağlayan kelekçilerdir. Yolcu ve yük taşımacılığında ve Murat nehri üzerinde balıkçılıkta kelekler kullanılmıştır. Pertek yöresinin en önemli uğraşlarından olduğu için dönemin türkülerinde keleklerden bas edilmiştir. "Pertek'in altı kelek, Harput'a gidek gelek" mısralarında olduğu gibi.

Kömürlerin madenlere ulaştırılmasın da Fırat nehrinde istifade edilerek, kelekler vasıtası ile yapılmıştır. Dersim bölgesinde Fırat ve buna bağlı nehirlerin etrafında bulunan halkın kelekçilik ve kömürcülükle meşgul oldukları ve bölge halkının bu iş karşılığında örfi vergilerden muaf oldukları anlaşılmaktadır (Yılmazçelik, 2011: 196) Kelekçiliğin yok olmasında köprüler ve ulaşım ağının gelişkinliği önemli bir yer almaktadır (Harita 29).

5.3.22. Kömürcüler

Osmanlı devletinde madenlerin işletilmesinde başlıca yakıt maddesi ağaçlardan elde edilen kömürdür. Ayrıca maden içlerinde kullanılmak üzere kalhane ve mağara ağacı kütüklere ihtiyaç vardı. Maden işletmesine gerekli olan kömür ve kütükler dersim sancağına bağlı Çarsacak, Pertek ve Mazgirt kazalarından temin edilmekteydi. Kömürlerin madenlere ulaştırılmasın da Fırat nehrinde istifade edilerek, kelekler vasıtası ile yapılmıştır. Dersim bölgesinde Fırat ve buna bağlı nehirlerin etrafında bulunan halkın kelekçilik ve kömürcülükle meşgul oldukları ve bölge halkının bu iş karşılığında örfi vergilerden muaf oldukları anlaşılmaktadır (Yılmazçelik, 2011, s: 196) Pertek ve Mazgirt bölgesinde kütük kömürcülüğü var olan orman örtüsünün yok olmasına sebep olmuştur. Merkez ilçeye bağlı çemçeli köyü Rabat mezrasında yaşayan Gülsüm Eren kocasının kömürcülük yaptığını belirtmiştir. Anlatımına göre yerin içine kazılan devasa çukurların içine büyük meşe kütükler dizilir, üzerleri hava almayacak şekilde büyük sal taşlarla kapatılır, alttan inceden inceye yanması sağlanır. Bu şekilde hava ile çok temasının olmaması kütüklerin kül olmadan kömürleşmesine neden olduğunu, soğuyan kömürleri hayvan sırtında Harput'a götürüp karşılığında ihtiyaçları olan giyim, gıda vb ürünler aldıklarını belirtmiştir. Bu devasa çukurların hala bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak günümüzde kömürcülük yapılmamaktadır (Harita 29).

5.3.23. Sakızcılar

Ovacık ilçesinde Yeşilyazı düzlüğünde yetişen kenger bitkisi (*Gundelia Tournefortii*) Nisan-Mayıs aylarında çiçek açan, 40-50 cm yüksekliğinde, tüylü çok yıllık, sütlü, dikenli ve otsu bir bitki olup, ülkemizde Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu'da geniş bir yayılış gösteren İran-Turan florasının bir elamanıdır. Soğuk kışlar, kurak yazlar dolayısı ile kısalan vejetasyon devresine uyum sağlayan bir bitkidir (Foto 38). Tunceli ili Ovacık ilçesinde Kenger sakızı toplanıp satılması uzun bir süre önemli bir geçim kaynağı olmuştur. Sakız 1940'lı yıllarda batıdan gelen tücarlara tanesi bir kuruştan satılmaktaymış ve bazı kauçuk fabrikaları tarafından kauçuk yapılmasında kullanılmaktaymış (Sılan, 2010: 272) Günümüzde sakızcılık yapılmamaktadır (Harita 29).

Foto 38: Kenger (*Gundelia Tournefortii*), Tunceli- Ovacık (Songül Oğan, 2013)

5.3.24. Kavafçılar (Yemenici)

Ucuz yollu özenilmemiş terlik, ayakkabı, kundura vb üretilen esnafa kavaf, bu çeşit mallara kavaf işi denir. Mazgirt Peri de yemenici (ayakkabıcı) esnafının iyi bir şöhreti bulunmaktaymış (Yılmazçelik, 2011, s: 197) Günümüzde sadece ayakkabı tamircileri mevcut olup el yapımı ayakkabı yapılmamaktadır (Harita 29).

ALTINCI BÖLÜM

6. TUNCELİ İLİNDE GELECEĞE YÖNELİK EKONOMİK FAALİYETLERİN PLANLANMASI

Bu bölümde Tunceli ilinin var olan fiziki ve beşeri koşulların yarattığı potansiyele göre yapılabilecek en uygun ekonomik faaliyetler belirlenmiştir. Amaç kalkınmayı sağlayacak, istihdam alanı oluşturacak, doğasına zarar vermeyecek, böylece göçün, üretimsizliğin, işsizliğin azalmasını sağlayacak faaliyetlerin tespit etmektir. Tunceli ili ile ilgili yapılacak istihdam planlamalarında dikkate alınmasını sağlamaktır.

6.1. Turizm

Tunceli ili önemli bir turizm potansiyeline sahip olmasına rağmen değerlendirilememektedir. Bölge insanının geçmişten günümüze kültürel ekolojide çevresel algı ilkesi ile uyumlu (doğanın kutsanması kültürü) planlamalar yapılarak turizm faaliyetleri geliştirilebilir. Çalışma sahamızda en fazla değerlendirilecek, potansiyeli olan turizm faaliyetlerini sıralayacak olursak ve Prof. Dr. Hayati Doğanay'ın yapmış olduğu " Başlıca Turizm Tipleri ve Bunları Belirleyen Kriterler " tablosunda yola çıkarak:

Sağlık Turizmi: Bu başlıkta yer alan Termalizm ve Alpinizm Tunceli ilinde yaygın olabilecek, potansiyeli yüksek olan turistik aktivite tiplerindedir (Harita 30).

Termalizm: Sağlık turizmi faaliyetlerinden biri olan termalizm, soğuk ve sıcak mineralli suların sağlık amacıyla içme ve dış tatbiklerde kullanımı için turistlerin ulaşım, konaklama ve ağırlama gereksinimlerinin karşılanmasını sağlayan çok yönlü bir turizm çeşidi olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle termalizm, doğaya dayalı suların ısı, mineral ve radyoaktiflik gibi özelliklerinden yararlanılarak sağlık etkinliklerinde kullanılması ve bu etkinliklerin bilimsel esaslarla ele alınması temelinde yapılmaktadır. Altyapı tesisleri, bozulmamış doğal çevre, tedavi merkezleri, tıbbi bakım, trafikten arındırılmış, tedaviye uygun yer temini ve kontrollü diyetle önemli sağlık merkezleri haline dönüşen kaplıcalar, alternatif turizmin vazgeçilmez seçeneklerinden biri haline gelmiştir. Ülkemizde 1990 'ların başında yapılan envanter çalışmalarına göre sıcaklıkları 20-102 C arasında değişen 900'den fazla termal ve minarelli kaynak bulunmaktadır. Tahmin edilen toplam termal sayısı 1300 ve şifalı su kaynaklarının sayısı 2000'in üzerindedir (Doğanay, Soylu, 1999: 2, Akbulut, 2010: 38). Bu özellikleri ile Türkiye şifalı

su aynaları bakımından dünya jeotermal kaynaklarının % 63. 5'ini oluşturan Çin, İzlanda, A. B. D. , Japonya'dan sonra dünyanın ilk beş ülkesi arasında yer almaktadır. Nitekim kaplıca turizmi amaçlı olarak senede Almanya ve Macaristan'a 10 milyon kişi, Rusya'ya 8 milyon kişi, Fransa'ya yaklaşık 1 milyon ve İsviçre'ye 800 bin kişi gitmektedir (Akbulut, 2010;36).

Tunceli ilinde Merkez, Pertek, Mazgirt, Nazimiye ve Pülümür ilçelerinde bilinen 5 kaplıca vardır. Ancak, kaplıcalarda konaklamaya yönelik birkaç tesis dışında sağlık turizmüne hizmet verecek tesis yoktur. Tu termal merkezler arasında en çok tursit çeken ve imkanlar sunan Pertek termal tesisleri ve Bağın Kaplıcaları tesisleridir. Tunceli ilindeki termal potansiyel ciddi turizm gelirleri oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Öncelikle tüm mevsimlerde tercih edilebilen bir etkinlik olması, diğer alternatif turizm türleri ilede kolayca bütünleşmesi bölgesel dengeli turizmin gelişmesini sağlayacak ve ilde önemli bir istihdam alanı oluşturacaktır.

Pertek Termal Tesisleri: Tunceli'nin Pertek İlçesine bağlı, Elazığ feribot iskelesi civarında Keban Baraj Gölü'nün kenarında, Termal Tesisin Giriş katında resepsiyon, bay ve bayan termal havuz ile 5 adet aile banyosu; İkinci katta 2 adet yarı olimpik yüzme havuzu, akuapark, termal havuz, jakuzi, Türk Hamamı, fin hamamı, sauna, buhar banyosu, çamur banyosu, masaj salonu, vitamin bar, dinlenme salonları, soyunma odaları bulunmaktadır. Üçüncü kat lokanta ve ofis bölümlerinden oluşmaktadır. Teras bölümü ise güneşlenme terası olarak kullanılmaktadır. Tesislerde 26 adet apart bungalov tipi konaklama ünitesi de mevcuttur. Tesis iki kişilik 44 odadan oluşmaktadır. Yaz aylarında doluluk oranı %80 altına düşmezken, kış aylarında doluluk oranı % 20 civarındadır. Tesis yönetiminden aldığım bilgiye göre yazın gelen turistler tesislerden günübirlik yada konaklayarak faydalanmaktadırlar. Yaz aylarında günlük 200 ile 500 kişi arasında günübirlik turist geldiği ve ortalama bir kişinin 20 tl gelir bıraktığını belirtmişlerdir. Yaz aylarında konaklayanların ise aylık 200 - 300 kişi arasında olduğu, iki kişilik odaların günlük 180 tl ücretli olduğunu belirtmişlerdir. Doluluğun yoğun zamanlarında yaklaşık yüz personel hizmet vermektedir.

Pertek Termal Tesislerinde bulunan termominerali su, tesise yaklaşık 9 km uzaklıkta bulunan Singeç Köprüsü civarında, doğal bir kaynağa sondaj yapılarak çıkarılmıştır. Pertek ilçesinin kalkınmasına yardımcı olan bir turistik tesisidir. İlden ve çevre illerden çokça turist çekim gücüne sahiptir. 10 milyon dolarlık yatırımla yapılan kaplıca ve içmece suları şifalı olması nedeniyle civar illerden gönderilen hastaların

akınına uğramaktadır. Tesislerde romatizmal hastalıklar, kireçlenme, cilt hastalıkları, MS hastalığı, felç, boyun tutulması, kas spazmı, Parkinson gibi hastalıklar tedavi edilmekte ve tesis yönetimince hastalardaki iyileşme kaydedilmektedir.

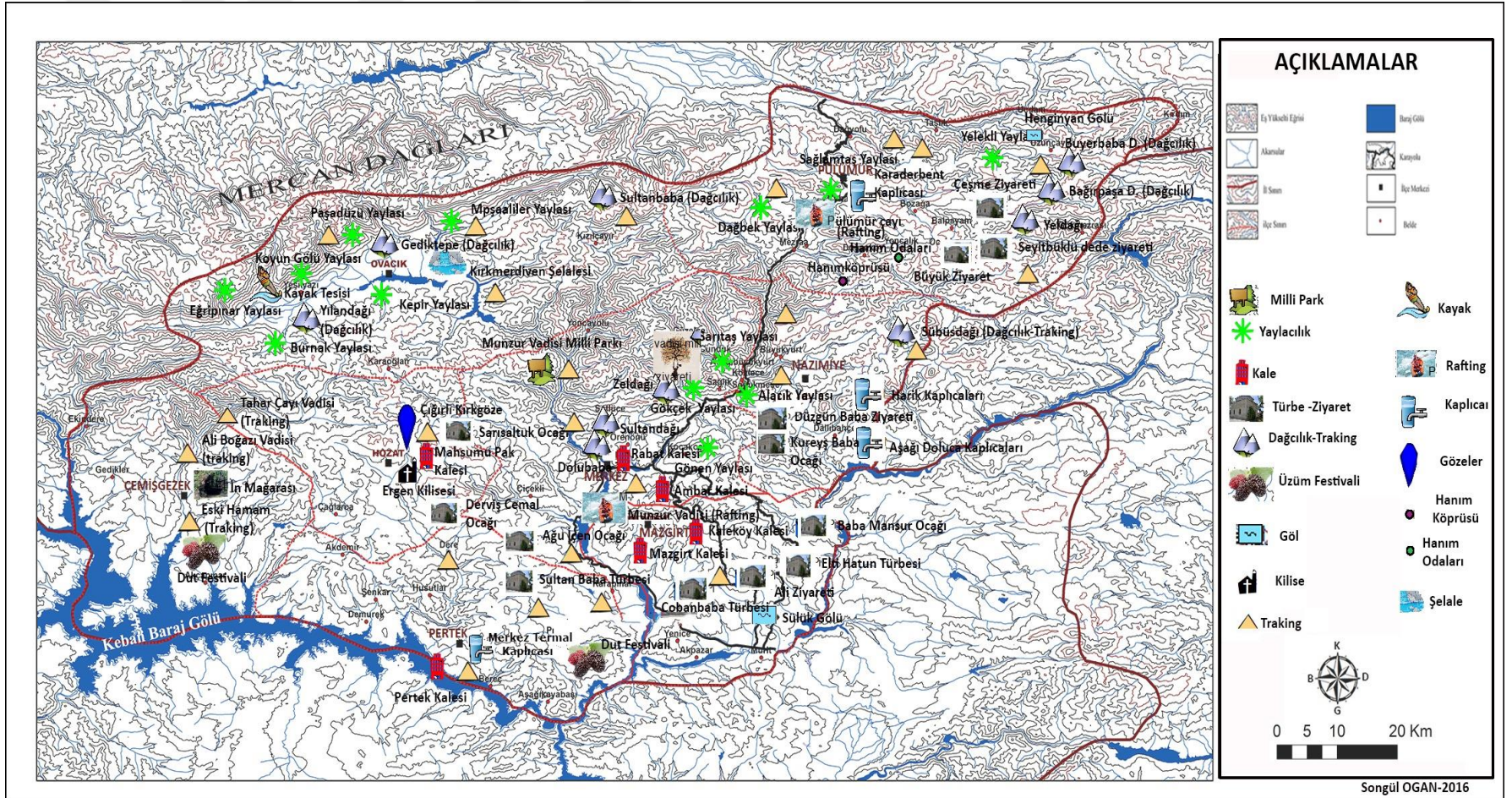
Dedebağ (Bağın) Kaplıcası: Mazgirt İlçesi, Dedebağ Köyündeki kaplıca, ilçe merkezine 65 km. uzaklıkta, Peri Suyu kenarındadır. Peri Suyu kenarında dik bir yamaç üzerinde yer alan kaplıca alanının çevresi bitki örtüsü bakımından çok zayıf olmakla birlikte, tesisin karşı yamacındaki travertenler doğal peyzaj açısından çok etkileyicidir. Bağın kalesinin hemen yakınında olması, Seyrantepe barajından Seyitli köprüsüne kadar raftig etkinlikleri, kırlangıç yuvaları ve dağ keçilerinin varlığı çekici özelliklerdir. Bağın kaplıcasında restoran, cafe, otopark, büfe, 2 kapalı havuz, bir tane yarım olimpik havuz, termal havuz ve çay bahçesi mevcuttur. Şimdilik günübirlik hizmet veriyor ancak 250 yataklı otel projesi taslak halindedir. Otel işletmecisi ile yapılan görüşmelerde yaz aylarında yaklaşık kayıtlara göre 10 bin civarında ziyaretçi gelmiştir. Kişi başına maliyetin yaklaşık 40 lira civarında olduğu, yaz aylarında 20 personel ile hizmet verildiği, kış aylarında ise hafta sonları çalışmak üzere 3 personel ile hizmet verildiği belirtilmiştir. Bağın kaplıcalarının alt yapı, ulaşım, konaklama ve güvenlik problemleri çözüldüğü takdirde ciddi bir ziyaretçi akınına uğrayacağı, istihdam ve gelir kaynağı olacağı muakaktır.

Bunların dışında potansiyelin yüksek olduğu ancak ulaşım ağının gelişmediği, üzerinde tesisi olmayan değerlendirilmeye uygun kaplıcalar vardır. Nazımiye İlçesi Aşağı Doluca köyündeki kaplıca, Pülümür ilçesinde Karaderbent köyü kaplıcası bunlardan bazılarıdır.

Genel olarak düşünülürse: Kentin termal potansiyeli ciddi bir gelir ve istihdam kaynağı olabilmektedir.

Alpinizm (Yayla Turizmi): Dağlık, arızalı kırsal kesimlerdeki halkın önemli geçim kaynağı yaz dönemi yaylalarda beslenen hayvancılığa dayanmaktadır. Aynı zamanda ikinci bir hayat, geçim kuşağı ve yaz döneminde geçici bir yerleşme sahası olan yayla, “yılın belli bir süresi içinde hayvan otlatmak, ziraat yapmak, hatta dinlenmek için çıkılan, köyün hayat sahası dışında kalan, çok defa köyün ortak mülkü olan, köyden ayrı ve çoğu zaman pek az olmakla beraber sosyo-ekonomik bağlarla tamamen köye bağlı bir mahal veya köyün esas geçim sahasına ekli ikinci bir bölüm olarakda tarif edilmektedir (Atalay, 1994: 368).

Tunceli topraklarının % 25'ini oluşturan platolar, ilin orta ve kuzey kesimlerinde yayla turizmine yönelik potansiyel yaratmaktadır. İlde çok sayıda yayaların varlığı doğa severleri kendine çekmektedir. Özellikle Pülümür -Buyerbaba yaylaları ve Karagöl-Kırkmerdiven- Ovacık yaylaları kamping alanı olarak tercih edilmekte yada günü birlik ziyaretler yapılmaktadır. Bitki örtüsü, doğal çevre değerleri, manzara olanakları, ulaşım durumu ve diğer turizm kaynaklarına yakın olma unsurları bir arada değerlendirildiğinde yayla turizmi potansiyeli açısından merkez ilçede Gözen Köyü, Sarıtaş, Gökçek, Karagöl ve Alacık Yaylaları; Pülümür ilçesinde Sağlamtaş, Karagöl, Yelekli, Dereboyu, Dağbek ve Çakırkaya Yaylaları; Ovacık ilçesinde Koyungözü, Burnak, Eğripınar, Paşadüzü, Gözeler ve Mollaaliler Yaylaları öne çıkmaktadır (Harita: 30). Konaklama, güvenlik, ulaşım ve personel koşullarının oluşturulması, planlanması sonrası düzenlenecek turlarla çok sayıda insanı kapsayacak ekonomik getirisi olan bir aktiviteye dönüşebilir.

Harita 30: Tunceli İlinde Turizm Faaliyetlerinin Dağılışı

Kültürel Turizm: Bir toplumun özelliklerine dair oluşan maddi kültür unsurlarının ve manevi kültür unsurlarının tanıtılmasına yönelik turistik faaliyetlerdir.

Prehistorik Yerleşme Yerleri ve Tarihi Yerleşme Yerleri Ziyareti: Özellikle Çemişgezek Pulur höyüğü ve Mazgirt İlçesinde bulunana Urartu tarihi kalıntı sahaları ve diğer ilçelerde buluna tarihi yerleşme alanları en çok ziyaret edilen yerlerdir. Rabat kalesi, Mazgirt Kalesi, Ambar Kalesi, Uratulardan kalma kale ve kalıntılar, İn Mağaraları, Pülümür Gelin Odaları, Hanım Köprüsü, Pertek Kalesi vb en çok geziler düzenlenen tarihi sahalarıdır. Planlanmış turlar ile ciddi bir turizm faaliyeti oluşturacak yüksek potansiyel alanıdır (Foto 39). Bu mekanların dağılışı Turizm haritasında (Harita 30) gösterilmiştir.

Foto 39: Tunceli- Pertek Kalesi (Songül Oğan,2015)

Festivaller: Tunceli ilinin kültür ve doğasını tanıtmaya yönelik yapılan bu festivaller Tunceli ilinedeki en önemli turistik faaliyetlerden biridir. Yaklaşık 100 bin civarı insanın Tunceli iline geldiği etkinliklerdir. Başlıcalarına bakacak olursak: **Munzur Kültür ve Doğa Festivali:** Tunceli Belediyesi tarafından ilk kez 28-30 Temmuz 2000 tarihinde düzenlenen ve sonrasında düzenlenmeye devam edilen ‘Munzur Kültür ve Doğa Festivali’, geniş kapsamlı ve geniş katılımlı bir festival olarak her yıl gerçekleşmektedir.

Fotoğraf sergisi, halk oyunları gösterisi, halk müziği konserleri, film gösterisi, kent gezisi, panel, söyleşi ve edebiyatçıların imza günleri ile çok geniş bir kesimin ilgisini çeken festival programına Tunceli dışından da önemli oranda katılım gerçekleşmektedir. Sadece merkez ilçede değil tüm ilçelere de programlar koyularak ilin tanıtılması amaçlanmıştır. Böylece kentin sosyal ve kültürel yaşamına çok olumlu bir katkı sağlayan festival, il turizmini de canlandırmıştır. Yine bir yada birkaç gün süren Pülümür Bal Festivali, Çemişgezek Dut ve Peynir Festivali, Pertek Dut festivali vb festivallerde Tunceli ilinde önemli turistik faaliyetlerdir. Bu festivaller boyunca yüzbinlerce kişinin il ve ilçelere ziyareti beraberinde yerel dokunun tanınmasına ve yereldeki üreticilerin ürünlerinin alıcı bulmasına, ekonomik hareketliliğe sebep olmaktadır.

Dini Turizm: Dini yerleri ziyaret etmek Tunceli ili turizm faaliyetleri açısından önemlidir. İlde bulunan kutsal mekan olarak kabul gören ziyaretler en çok ziyaretçi akınına uğramaktadır. Fırat kalkınma ajansının "Dersim İnanç merkezleri Projesi" kapsamında Pülümür ilçesinden: Seyyid Büklü Dede ve Büyük Çeşme(Heniyo Pil) Türbesi, Mazgirt ilçesinden Baba Mansur Ocağı ve Pir Ali Ziyareti, Pertek ilçesinde Sultan Baba Türbesi, Nazımiye ilçesinde Kureyş Baba Ocağı ve Düzgün Baba Ziyareti, Hozat ilçesinde Derviş Cemal Ocağı ve Sarı Saltuk Ocağının ulaşım ve alt yapı problemleri çözümlenip, konaklama olanaklarının sağlanması ile önemli turistik potansiyel olabilmektedir. Yüzbinlerce insanın geliş sebebi inançları ve kültürel değerleri gerçi bu mekanları ziyaret etmektir. Heniyo Pil Ziyareti dernek yöneticilerinden aldığım bilgiye göre yaz aylarında (Haziran-Temmuz- Ağustos-Eylül) yaklaşık günde 40-50 kurban kesildiğini ve günde ortalama 250-500 kişinin bu ziyarete geldiklerini ve çoğunlukla, Sivas, Erzincan, Erzurum ve Tunceli'den gelen kişilerce ziyaret edildiğini belirtmişlerdir. Yine Düzgün baba Ziyaretinde cem evi yetkilileri ile yaptığım anket görüşmelerine göre yaz aylarında günde ortalama 350-500 arasında kişinin ziyaret ettiği yine yaklaşık değerlerle günde 30-40 hayvanın kurban edildiği ve çoğu kurbanlık hayvanların çevre köylülerden alındığını belirtmişlerdir. Yine Ovacık Munzur Gözeleri çok fazla ziyaretçi akınına uğrayan kutsal mekanlardan biridir. Gerek il içinde gerekse il dışında çokça insanın uğrak alanlarıdır. Kutsal mekanların ziyaret edilmesi dışında sosyal ve ekonomik canlılık da meydana gelmektedir. Yine yerel üreticilerin hayvanları ve hayvansal ürünleride alıcı ile buluşmaktadır. En çok ziyaret edilen inanç merkezlerinin dağılışı Turizm haritasında (Harita 30) görülmektedir.

Sportif Turizm

Su sporları (rafting): Özellikle Munzur nehri üzerinde yaklaşık 10 km'lik bir sahada yapılmaktadır. Son iki yıldır belli bir ücret karşılığında rafting turları düzenlenmektedir. Munzur vadisi boyunca farklı sürelerden oluşan parkurları ile çok sayıda katılım olmaktadır. Yaklaşık 3-3.5 saatlik bir parkurun katılımcı sayısı 6-8 kişi arasında ve kişi başına 50 tl maliyeti olan bu faaliyete hava koşullarını uygun olduğu yaz aylarında ortalama 500- 600 kişi katılmaktadır. 2015 yılından itibaren ulusal rafting ve doğa sporları festivali yapılması düşünülmektedir. Ayrıca Pülümür Çayı ve Peri suyu da debi ve akış hızı olarak rafting sporları için uygundur(Foto 40).

Foto 40: Munzur- Halvori Gözelerinde Rafting (Kaynak: İsmail Ateş,2015)

Kış Sporları Turizmi: Tunceli ilinin bir diğer önemli potansiyeli kış sporları için uygun koşulların olmasıdır. Ovacık ilçesi merkezden 2 km uzaklıkta yapımı devam eden kayak tesisi önemli turist çekim merkezi olmaya adaydır. Yaklaşık 3 km'lik uzunlukta, kayak alanında telesiyej tesisatlı kayak tesisidir. Bu tesislerde 5 katlı, 34 odalı, 75 yatak kapasiteli turistik otel, kar basma makinası, kurtarma hizmetlerinde kullanılmak üzere kar motoru mevcuttur. Yaklaşık 4.5 milyon maliyetli, bakanlık tarafından görevlendirilmiş profesyonel eğitmenler tarafından kayak derslerinin verileceği, kayak severlerin kayak

yapacağı ve sportif yarışmalara ev sahipliği yapacak bir merkez amaçlanmaktadır. Yapımı 2015 kasım ayında tamamlanması düşünülmektedir (Foto 41).

Foto 41: Yapımı Devam Eden Ovacık Kayak Tesisi(<http://tunceli.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/55047/kayak-tesisimiz-hizmete-gecmistir.aspx.27.01.2016>)

Dağcılık: Tunceli ili farklı yüksekliklerde, zengin jeo morfolojik ve tektonik yapıya sahip, flora ve faunası olan ormanlara ve peyzaja sahip, zengin av ve yaban hayatı olan dağlarıyla hem kış turizmi hem de dağ yürüyüşü ve tırmanışları için dağcılık sporunu sevenlere olağanüstü çekici ve ilginç olanaklar sunar. Munzur dağlarında, ciddi dağcılık organizasyonları yapılmamış olsa da, günübirlik doğa severler ve dağcılık eğitimi almış kişiler tarafından tercih edilmektedir (Foto 42).

Foto 42: Munzurlarda Dağcılar (Kaynak: İsmail Ateş,2015)

Zirvelerde yaklaşık 3500 metreye kadar ulaşan Munzur Dağları kayak turizmi ve dağ turizminin geliştirilmesi için elverişli olanaklara sahiptir. Tunceli ilindeki önemli dağcılık rotaları:

Ovacık İlçesinde: Karagöl- Gediktepe zirvesi, Mercan Vadisi- Akbaba Tepesi, Yılandağı Zirvesi, Karagöl- Gediktepe- Kemah trans geçidi (Bir günlük kampli tırmanış halinde yapılır.), Ovacık- Mercan Vadisi- Zini Gediği- Erzincan trans geçidi, Ovacık- Gözeler- Sadak- Erzincan geçidi profesyonel dağcıların tercih etikleri rotalardır.

Pülümür İlçesinde: Bağırpaşa Zirvesi, Yel Dağı, Buyerbaba Zirvesi profesyonel dağcıların tercih etikleri rotalardır.

Merkez ilçede: Sultan Baba- Dolubaba- Aziz Abdal Dağları zirveleri profesyonel dağcıların tercih etikleri rotalardır.

Nazimiye İlçesinde: Yayladere sınırında Sülbüs Dağı profesyonel dağcıların tercih etikleri rotalardır. Yukarıda bahsi geçen yerlerde iyi planlanmış dağcılık turları çok sayıda insana hitap edecek ciddi bir turistik etkinliğe dönüştürülebilir. En çok tercih edilen güzergahların dağılışı Turizm haritasında (Harita 30) gösterilmiştir (Foto43).

Foto 43: Silbus Dağı Tırmanışı (Kaynak: İsmail Ateş,2015)

Treking (Günübirlik veya Kampli Doğa Yürüşleri): Doğada, genelde guruplar halinde yapılan, bir noktadan diğer bir noktaya varmak amaçlı yapılan sportif yürüyüşlerdir. İlde başta akarsular, şelaleler ve gözeler olmak üzere kuzeydeki dağların zirvelerindeki çok sayıda küçük sirk gölleri ve Keban Baraj Gölünden oluşan su

kaynakları, çevresindeki doğal verilerle birlikte turizm ve rekreasyon açısından zengin potansiyel sunar. Ayrıca önemli mesire alanları vardır: Kutuderesi, Zağge, Marçık, Halbori Gözeleri, Munzur gözeleri önemli çekim merkezleridir.

Tunceli-Ovacık arasında uzanan Munzur Vadisinde, 42. 000 Hektarlık bir alan 1971 yılında Milli Park olarak ilan edilmiştir. Türkiye'nin en büyük milli parklarından biri olan "Munzur Vadisi Milli Parkı", Tunceli kent merkezine 8 km. uzaklıktan başlayıp, vadi boyunca Ovacık'a kadar uzanmaktadır. Kuzeyde 3300 metreye kadar yükselen Munzur Dağları, Mercan ve Munzur Suyu vadileri tarafından parçalanmıştır. Bu bölgenin milli park olarak ilan edilmesinde etken olan veriler, başta akarsu kaynakları ve gözeler olmak üzere zengin doğal veriler, endemik bitki türleri ve yöreye özgü hayvan türleri ile zenginleşen bitki örtüsü ve yaban hayvan varlığıdır. Bu özellikleriyle Munzur Vadisi, gerek rekreasyonel etkinlikler, gerekse doğa araştırmaları için turizme yönelik çok önemli potansiyeller taşımaktadır.

2010 yılı sonrası Tunceli ilinde en aktif turistik faaliyet gününbirlik yada kamplı yapılan treking yürüyüşleridir. Hafta sonları en az 4-5 ayrı doğa topluluğunun düzenlediği ve herbirine en az 150-200 arasında insanın katıldığı bu faaliyetler ciddi bir etkinliğe dönüşmektedir. Doğaya zarar vermeden dinlenmek, gezmek ve doğal - tarihi alanları görmek kısa sürede ve il dışına çıkmadan cazip gelen, hatta il dışında turlara katılmak için çok kişinin geldiği rekreasyon etkinliklerine dönüşmüştür.

Foto 44: Tunceli-Ovacık-Karagöl Doğa Gezisi(Songül Oğan,2014)

Belli başlı doğa yürüyüşleri güzergahları ve sahaları vardır. İlçeler bazında değerlendirecek olursak (Harita 30) :

Merkez ilçede yapılan gezi sahaları: Ambar kalesi, Rabat kalesi, Düzgün Baba Ziyareti, Anafatma İçmecesesi/Ziyareti, Pülümür Vadisi, İksor Vadisi, Zel Dağı ve Aziz Abdal Dağı, Kutudere- Sinan- Zağge vb en çok tercih edilen saha gezileridir.

Çemişgezek ilçesindeki günübirlik gezi sahaları: İn Mağaraları, Eski Hamam, Ali Boğazı Vadisi, Tahar Çayı Vadisi vb alanlardır.

Hozat ilçesindeki gezi sahaları: Sarısaltık Türbesi, Mahsumu Pak Kalesi, Derviş Cemal Ziyareti, Ergen Kilisesi ve Çığırılı-Kırk göze vb sahalarıdır.

Mazgirt ilçesinde gezi sahaları: Kırklar Dağı, Bağın kaplıcaları, Mazgirt kalesi, Çobanbaba Türbesi ve Elti Hatun Türbesi, Sülük gölü gezi sahalarıdır.

Nazımiye ilçesinde gezi sahaları: Sülbüs dağı, derova şelalesi, Kureyş Baba Ziyareti, Düzgün Baba Ziyareti, Harik Kaplıcalarıdır.

Ovacık İlçesinde gezi sahaları: Havaçor vadisi, Gözeler, Karagöl, Kırkmerdiven Şelalesi, Kepir Yaylası, Mercan Vadisi, Munzur Milli Parkı ve Sultan Baba Dağı bunlardan bazılarıdır (Foto 45).

Foto 45: Tunceli- Ovacık- Kırk Merdiven Doğa Yürüyüşü (Songül Oğan,2014)

Pertek İlçesinde gezi sahaları: Termal Kaplıca, Pertek kalesi, Süpürgeç Dağı vb. sahalardır.

Pülümür İlçesinde gezi sahaları: Hengirvan, Buyer Gölü, Nav Gölü, Bağır Dağı, Salördek, Tuz Gölleri, Büyük Çeşme Ziyareti, Dokuz Kayalar gezi sahalarından bazılarıdır.

Bahsi geçen bu geziler kişi başına maliyeti 25-30 tl civarı olup her hafta en az 500-750 kişi arasında katılımlarla gerçekleşmektedir. Hava koşullarının müsait olduğu ilkbahar, yaz ve sonbahar aylarında sürekli yapılmaktadır. Yaz aylarında ortalama 10. 000 kişinin katılımında bulunduğu düşünülmektedir.

Kitle turizmindeki plansız ve kontrolsüz gelişmelerin yol açtığı olumsuzluk, yarattığı çevresel etkiler ve destinasyonların sürdürülebilirliği açısından doğa merkezli işletmelere ve alternatif turizme olan ihtiyaç günden güne kendini hissettirmektedir. Tunceli ili doğal ve beşeri özellikleri dikkate alındığında potansiyeli var olanların yanı sıra alternatif turizm faaliyetlerine de ihtiyaç duyulmaktadır. Alternatif turizm, kitlesel klasik turizme alternatif olarak gelişen turizm türlerini ele alan bir kavramdır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından alternatif turizm; “sosyal ve ekolojik uyuma, yerel ve yabancı girişimcilerin işbirliğine ve gelişmede yerli malzeme kullanılmasına öncelik verme amacını güden bir turizm çeşididir” şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir araştırmada ise alternatif turizm; “geleneksel ve klasik kitle turizmi ve şehir turizminin olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla yeni turistik ürünlerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş bir turizm çeşidi” olarak tanımlanmaktadır (Kılınç, Kurnaz, 2010: 5).

Tunceli ili kitle turizmi yanında özel ilgi turizmi oluşturan alternatif turizm potansiyellerine sahiptir. Kırsal alanlar rekreasyon faaliyetlerinde bulunmak isteyen kişiler için en uygun yerlerdir. Kırsal turizm içinde birçok turizm alternatifini barındıran zengin bir turizm çeşididir. Çiftlik turizmi, eko turizm, pastoral vadi turizmi, termal turizm, yayla turizmi, kayak ve alışveriş, doğa gezileri, atlı doğa gezileri, tarih, spor, macera gibi etnik yapıya sahip birçok turizm imkanı sunmaktadır. Rekreasyon kişinin boş zamanlarında yenilenme, rahatlama, motive olma amacıyla gönüllü olarak katıldığı aktivitelerdir. Kırsal bölgelerde yapılan etkinlikler kişi için rekreatif bir aktivite seçeneği sunmaktadır. Alternatif turizm çeşidi olan kırsal turizme olan ilgi turizm tüketici talebi bakımından artış eğilimi göstermektedir. Rekreatif faaliyette bulunmak isteyen katılımcı, kırsal alanda gerçekleştirilen etkinliklere katılım sağlayarak farklı kültür yapılarını tanıma ve yörenin doğal güzelliklerini görme fırsatı bulmaktadır. Gerçekleştirilen etkinlikler farklı destinasyonlardan gelen katılımcılarla bölgenin tanıtımına, ekonomisine ve kalkınmasına katkı sağlamaktadır (Özer, Çavuşoğlu, 2014: 1) . Düzenlenen yerel etkinlikler arasında yöresel halk oyunları, geleneksel el sanatları, spor yarışları, müzik gösterileri, doğa yürüyüşleri, yerel tatlara yönelik gastronomik sunumlar oluşturulabilir.

Bozulmamış doğası ile eko turizm gelecek vaad eden bir turizm çeşidi olarak oluşturulabilir. Uluslararası Doğa Koruma Birliği'nin tanımına göre eko turizm, doğayı ve kültürel kaynakları anlayarak korumayı destekleyen, düşük ziyaretçi etkisi olan ve yerel halka sosyo-ekonomik fayda sağlayan, bozulmamış doğal alanlara çevresel açıdan sorumlu seyahat ve ziyarettir. Uluslararası Eko turizm Topluluğu TIES'e (The

International Ecotourism Society) göre ise; eko turizm, “çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını gözeten, doğal alanlara karşı duyarlı seyahat” olarak tanımlanmıştır (Kılınç, Kurnaz, 2010: 6) . Eko turizm aktivitelerinin bulunduğu destinasyonlarda çevre eğitimi imkanı sağlamakta ayrıca bunun yanında, doğallığın yaşatılmasına olanak sağlayan tutum ve davranışları da teşvik etmektedir. Yöreye özgü yiyecekler ve geleneklerle ilgili tecrübeler yerel flora ve fauna ile ilgili kazanımlar çevre ile iç içe gerçekleşmektedir.

Tunceli ilinde eko turizmin yaygınlaştığı il ile beraber il ekonomisinde üretim çeşitliliğinin artırılarak ekonomik istikrarın sağlanmasına, yerelde nitelikli- niteliksiz işgücüne önemli çalışma fırsatlarının oluşturulmasına, ilde tutunmaya çalışan küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişmesine, yerel düzeyde sanayi ve ticareti uyarıcı altyapı yatırımlarının geliştirilmesine, gençlerin ve toplumun eğitimi ile yerel düzeyde modernizasyon sürecinin sağlanmasına, sosyo-ekonomik gelişme konusunda başka seçeneği olmayan kırsal alanlarda yerel halk ve turistler tarafından kullanılabilir rekreatif ve turistik olanaklar oluşmasına, yerel düzeyde kişisel gelirlerin ve vergi vb. kamu gelirlerinin artmasına, yerel düzeyde imajın geliştirilmesi ve kırsal kalkınmaya imkân sağlayacaktır.

Tunceli İlinin nitelikli toplam yatak kapasitesi 2011 yılı itibariyle 373 olup, Türkiye'nin yatak kapasitesinin % 0, 03'ünü oluşturmaktadır. Turizm faaliyetlerinin gelişebilmesi için yeterli değildir ve ihtiyaçları karşılamamaktadır. Altyapı olanakları, ulaşım ağı, tanıtım, güvenlik ve yerel esnafın turizm konusunda bilgilendirilmesi gelecek turist sayısını artıracak etkenlerdir.

Turizm faaliyetlerinin artması ile beraber gelişebilecek ekonomik, politik ve sosyo-kültürel olumlu etkiler olacaktır. Sosyo-kültürel anlamda olumlu etkileri: Turistlerin kültürel bakış açılarının genişletilmesi, turistlere Tunceli ilinin geleneklerin tatnıtılması ve sürekliliği, kültürler arası etkileşim ve ortak deneyimler vb sıralıyabiliriz. Turizm faaliyetlerinin Tunceli iline ekonomik olumlu etkileri: Gelir artışı, istihdam artışı, göçün engellenmesi, üretimin artması, yerel etiketli ürün desenlerini oluşması ve coğrafi etiketli markalaşan ürünler çoğalması vb'dir. Politik olumlu etkileri İlin ulusal ve uluslar arası arenada prestij kazanması, gelişmiş profil vb olumlu etkileri vardır.

6.2. Organik Tarım

Ovacık ilçesinde Tarım il ve hayvancılık Müdürlüğü verilerine göre 2014 yılında 145 üretici Organik Kuru Fasulye ekimini 996 dekarlık alanda gerçekleştirmiş olup,

tahmini olarak 200 ton rekolte beklenildiği belirtilmiştir. Coğrafi işaret patentli bir ürün olan Ovacık Fasulyesi ciddi bir gelir kaynağı ve istihdam alanı oluşturabilecek potansiyele sahiptir.

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında 2014 yılında Tunceli merkezde 2 aile, Ovacık İlçemizde 10 aile, Pülümür İlçemizde 2 aile, Nazımiye İlçemizde 1 aile, Mazgirt İlçemizde 1 aile, Pertek İlçemizde 1 aile, Çemişgezek İlçemizde 2 aile ve Hozat İlçemizde 1 aile olmak üzere toplam 20 aileye üretim materyalleri verilerek eğitimden geçirilmiş ve 50 m2 alanda Munzur Sarımsağının ekimi gerçekleştirilmiştir (<http://tunceli.tarim.gov.tr/ovacik>). Bu proje ile çeşitli nedenler ile köyünü terk eden çiftçilerin tekrar köylerine dönerek, aile ekonomilerine katkı sağlayıcı bir üretim sürecine dahil edilmesi amaçlanmıştır. Tıpkı Ovacık fasulyesi gibi Munzur Sarımsağı da ulusal ve uluslar arası arenada coğrafi işaret patentli ürün olarak tanınmaktadır. Ovacık ilçesi Yeşilyazı bucağına ait çoğu köy başta olmak üzere toplam 156 üretici organik fasulye tarımı yapmaktadır. Ürünlerin paketlenmesi için Ovacık ilçesinde bir paketleme tesisi vardır ancak geleneksel yöntemler ile satışı yapıldığı için bu tesis faal değildir.

Tunceli ilinde coğrafi işaret patentli ürünlerden biride Çemişgezek İlçesi Ulukale köyü ve çevresinde yetişen Ulukale dutudur. 2013 yılı TÜİK verilerine göre Çemişgezek ilçesinde 404 ton dut, Pertek ilçesinde ise 519 ton dut İl genelinde ise 1273 ton (Türkiye geneli 74600 ton dut üretimi vardır) dut üretimi vardır. Ulukale dutu olarak bilinen ürün ve Ulukale pekmezi uzun zamandır ulusal pazarlarda alıcı bulmakta ve Ulukale ve çevre köyleri için iyi bir gelir kaynağı oluşturmaktadır. Yapılan alan çalışmasında köyde yaklaşık 6000-8000 arası dut ağacı olduğu, yıllık yaklaşık 300 ton dut satıklarını ve kilosunun 12 liradan alıcı bulunduğunu belirtmişlerdir. Çemişgezek ve Pertek ilçelerinde önemli bir ekonomik gelir oluşturan dut uygun iklim koşulları nedeni ile daha da geliştirilebilir, yaygınlaştırılabilir ve ekonomik kalkınmada çok önemli bir yer tutabilir. Çemişgeze ilçesinde 40 üretici tarım İl Müdürlüğüne kayıtlı organik dut üreticiliği yapmaktadır.

TÜİK verilerine göre 2013 organik bitkisel üretim Tunceli ilinde 2955 ton olup 1133 hektarlık bir alanda 139 kişi tarafında yapıldığı belirtilmiştir.

6.3. Arıcılık

İl tarım müdürlüğünden alınan bilgilere göre 2014 yılında Arılı kovan destekleme verilerine göre Çemişgezek ilçesinde 52 işletme 6419 kovan, Hozat ilçesinde 30 işletme

4017 kovan, Mazgirt ilçesinde 13 işletme 1426 kovan, Merkez ilçesinde 62 işletme 10684 kovan, Nazımiye ilçesinde 14 işletme 1718 kovan, Ovacık ilçesinde 70 işletme 8000 kovan, Pertek ilçesinde 28 işletme 4082 kovan ve Pülümür ilçesinde 121 işletme 23320 kovan toplamda 390 işletme ve 59666 kovan yaklaşık 60 000 tl destekleme ücreti almaktadır. Ayrıca organik bal üreticisi 4 işletme vardır. Bu işletmeler Merkez Geyiksuyu köyü, Pülümür ilçesinden merkez ve Kaymaztepe köyleri ile Ovacık ilçesinden üreticilerdir (Foto 46). Organik bal üreticileri bal, polen, arı sütü ve propolis satışı yapmaktadırlar.

Foto 46 : Tunceli- Ovacık Organik Bal Üreticisi (Songül Oğan, 2015)

1203 kovan organik arıcılık desteği almaktadır. Tunceli ili zengin florası, su kaynakları ve doğal yapısı ile arıcılık üretimi için uygun bir alandır. En fazla hangi ilçelerde arıcılık yapıldığı harita 22-23-24’de görülmektedir. TÜİK verilerine göre 2013 yılı il geneli bal üretimi 552 tondur. Pülümür balı ulusal ve uluslar arası üne sahip coğrafi işaret patentli bir ürün olma noktasında her geçen gün daha fazla tanınmaktadır. Daha fazla üreticinin profesyonel olarak arıcılıkla ilgilenmesi daha fazla gelir elde edilmesine, işsizliğin azalmasına ve gelir getiren alternatif bir uğraşa dönüşmesine neden olacaktır. Tunceli Merkez de 2008 yılında Munzur Polen A. Ş. hizmet vermemiştir. 2013 yılında Merkez ilçede kurulan Bal Dolum Tesisleri faaliyettedir.

6.4. Yaylacılık ve Mandıracılık

Dağlık, arızalı yapısı, zengin otlak ve su potansiyelinin olması, hayvancılık ve kısmen tarım dışında ekonomik uğraş ve gelirin olmaması, yaylacılığın geliştirilebilir ve daha fazla hayvancılık faaliyetleri ile gelir oluşturması sağlanabilir.

Tunceli İl Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Mera Komisyonunca belirlenen meralar yaklaşık beş aylık süre için hayvanlara otlatılmaya götürülür. Adı geçen yaylaların yaklaşık 300 bin hayvan otlatma kapasitesi vardır. Merkeze bağlı yaylalar halk arasında “kuzu çatlatan” tabiri ile bilinen, potansiyeli en yüksek olan yaylardır. Ancak ulaşım ağının gelişmemiş olması, tercih edilmesini engellemektedir (Foto 47).

Foto 47: Ovacık- Kırk Merdiven Yayalası (İsmail Ateş Arşivi,2014)

Sürü sahiplerince en çok tercih edilen yaylaları tablo halinde belirtmek gerekirse:

Tablo 76: Tunceli İli Yaylaları (2015)

Merkez İlçe Yaylaları	Gözen (Megriçeke, Memo, karata ş, Dolubaba) Alacık(Karagöl, Cint, Alikol, Ulus vb) Gökçek (Gulabiye, Top Taşı, Susuzdağ, Ortadağ) vb yaylalardır.
Çemişgezek Yaylaları	Anıl, Doğanalan, Gülbahçe vb. yaylalardır.
Ovacık Yaylaları	Eğripınar (Ganigastik), Yalmanlar (Merga Men, Körüm), Yenikonaklar (Havaçor), Eskigedik (Magaraönü, Kepir vb), Söğütlü (Haydarbaba), Koyungözü yaylası, Işıkvuran, Yakatarla (Ortadağ, Toptaşı, Arpaçukuru), Mercan (Deveçukuru, Hurhurik, Kırmızıçeşme, Afir, Zini Gediği, Göldere Yaylası vb), Yeşilyazı (Fikirik yaylası), Ziyaret (Çarçurluk yaylası), Gözeler, Köseler, Karagöl, Kırkmerdiven vb yaylalardır.
Pülümür Yaylaları	Karagöl, Şampaşakaraderbent (Bağır, Karagöl, Çengel yaylaları), Kırkmeşe, Başkalecik, Derboyu (Hel Dağı yaylası), Karagöz, Dağbek, Kocatepe, Sarıgül, Çağlayan, Çobanyıldızı (Raskan, Beyaztaş Yaylaları vb), Çekem yaylası, Kırdım yaylası, Elmalı yaylası, Yoncalık- Barav yaylası vb. yaylalardır.
Nazımiye Yaylaları	Dereova (Eğribelen, Buludere yaylaları), Büyükyurt (Cirin, Hatik, Kötr, Silifki, Polatsırtı Yaylaları), Sarıyayla (Yaylacık, Dolik vb)

Kaynak: Tunceli İl Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü

Platolar ve yaylacılık kısmında Munzur Dağları üzerinde var olan yaylalar detaylı şekilde işlenmiştir. Ovacık ve Pülümür ilçelerinde yaygın olan yaylalarda yapılan hayvancılık ve elde edilen ürünlerin kurulan mandıralar da işlenmesi ile daha modern, birim alanda daha yüksek verim, tercih edilebilir istihdam alanı oluşturan faaliyetlere dönüşebilir. Ulaşımın sağlanması, güvenlik sorunlarının çözülmesi, üretim materyallerinin varlığı, mekanizasyon, pazar, teşvik vb sorunların çözülmesi durumunda önemli bir ekonomik faaliyet olacaktır (Foto 48).

İsmail Ateş

Foto 48: Munzurlar- Keper Yaylası (İsmail Ateş Arşivi,2014)

Son yıllarda mandıracılık alanındada gelişmeler olmuştur ancak bu yetersizdir. Pertek ilçesi Çakırbahçe Köyünde kurulan Süt ve süt ürünleri işleme ve paketleme tesisi 2012 yılından beridir hayvansal üretim yapmaktadır. Merkez ilçede 2010 yılından itibaren hizmet veren Simge Süt Ürünleri İşleme ve Paketleme tesisi küçük çaplı mandıralar olup hayvansal üretim yapan iki tesisten biridir. İlde hayvancılık potansiyeli üzerine daha fazla mandıracılık tesisleri açılması, işsizliğin azalmasına, çalışma çağındaki nüfusun göçünün engellenmesine, kırsal kesimden tarımsal ve hayvancılık faaliyetlerinin devamı ile beraber toprağın işlenmesi, kırsal kesimlere ulaşım alt yapı hizmetlerinin ulaşmasına ve insansızlaşmasının önüne geçilmiş olacaktır.

SONUÇ

Doğa ile insan arasındaki ilişki Tunceli ilinde yaşamın kendisini belirlemektedir. Resmi kaynaklardan verilerle de desteklediğimiz ilin yaşadığı en önemli sorun köylerin güvenlik gerekçesi ile boşaltılması, göç ve yoksulluktur. Binlerce insanın yerinden edilmesi beraberinde kırsal ve şehirsal ortamlarda üretimin durmasına, insansızlaşmaya sebep olmaktadır.

Doğayı kutsayan: dağına, taşına, suyuna, saygı duyan bir kültürel ortamla var olagelen Tunceli ili son yıllarda insansızlaştırılarak ve barajlara boğularak insan- mekan ilişkisinin kurulamamasına neden olunmuştur.

Yıllardır var olan ekonomik kötü gidişi engellemek için, , kalkınma ve sürdürülebilir bir yaşam için doğal koşullar ile uyumlu ekonomik uğraşlar geliştirilmelidir. Coğrafi koşullar Tunceli ilinde insanların yaşam üretim- tüketim alışkanlıklarından, geçim kaynaklarına, mesken tiplerinden yetiştirilen ürünlere kadar etkili olmuştur. Bu nedenle doğal koşullar ile uyumlu ekonomik uğraşlar kalkınma ve sürdürülebilir bir yaşam için geliştirilmelidir. Hayvancılığın önündeki en önemli problem: Güvenlik nedeni ile meralara çıkılamaması, ilkel ahırlar, yem fiyatlarının yüksek olması, hayvansal ürünlerin işlenememesi, mandra ya da pazar alanlarının olmaması ve üretilen değer hak ettiği ücret üzerinden alıcıya ulaşmamasıdır. Bu problemlerin çözülmesi durumunda kırsal kesimlerden daha yoğun göç olması ve insansızlaşmanın önüne geçileceği kanaatindeyiz.

Tunceli ilinde üretim unsurlarının ve ekonomik ortamın özellikleri dikkate alınmalı, hangi önlemin hangi zaman dilimi içinde sonuç verebileceği ve bu sonuçların ne kadar kapsamlı olabileceği üzerinde düşünülmeli ve kalkınma planları hazırlanmalıdır.

Tarımdan yeni kopmuş temel eğitim almamış, insanların çokluğu nedeni ile öncelikle yatırım alanları belirlenmeden önce kalifiye eğitim verilmesi gereklidir. Küçük çaplı yerel odaların iş sahaları ilk planda büyük iş sahası yaratmasa da uzun vadede daha geniş bir sanayinin oluşmasına müsaide bir ortam ve girişimcilik kültürü yaratılmasına katkıda bulunacaktır.

Çevre koşullarını dikkate alan ürün desenleri yeniden planlanmalı, kırsal gelişme projelerine öncelik verilmelidir. Organik sebzeçilik, meyvecilik ve bal üretimine ağırlık verilmelidir.

Tunceli ilinin ticaret ve turizm sahaları daha fazla değerlendirilmelidir. Devletin örgütleyici iş karşılığı gelir aktarımı mekanizması üretim ile istihdam üzerinde kısa vadede etkili olacaktır.

Kültürel doku bozulmadan geçmişten günümüze yansıyan meslekler yaygınlaştırılmalı, halk kültürünün devamlılığı sağlanmalıdır. Tunceli ilinde geleneksel mesleklere bağlı olarak kültürel imge çalışmalarını yapılmalı; bu amaca yönelik turizmde algı yönetimi kavramını geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- ACAR, Ö. ,** 1999, Tunceli İli Tarım Coğrafyası, Elazığ.
- AFSHAR, F, A. ,** 1965, Tunceli-Bingöl Jeolojisi, Ankara.
- AKYÜREKLİ, M. ,** 2012, Dersim Kürt Tedibi 1937-1938, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- AKBULUT, G. ,** 2010, Türkiye’de kaplıca Turizmi Ve Sorunları, Gaziantep Üni. Sos. Bil. Dergisi, 9(1), 35-54.
- ANTRANİK. ,** 2012, Dersim Seyahatname, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- ARI, Y. ,** 2005, Mekan ve Yer: Hümanist Perspektif(Space and Place: Humanistic Perspective-Yi-Fu Tuan) Arı, Y. (Editör), 20. yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, 39-52, Çizgi Kitapevi, Konya.
- ARI, Y. ,** 2005, ‘Amerikan Kültürel Coğrafyasında Peyzaj Kavramı’, Doğu Coğrafya Dergisi, 13 (1): 311-340.
- ARI, Y. ,** 2005, Fiziki Çevrenin İnsana Etkileri(Influences of Geography Environment- Ellen Semple). Arı, Y. (Editör), 20. yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, 39-52, Çizgi Kitapevi, Konya
- ARI, Y. ,** 2005, Peyzajın Morfolojisi(Morphology of Landscape-Carl. O. Sauer). Arı, Y. (Editör), 20. yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, 39-52, Çizgi Kitapevi, Konya
- ARI, Y. ,** 2005, Coğrafyanın Dört Geleneği(The Four Traditions of Geography-William D. Pattison). ARI, Y. (Editör), 20. yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, 39-52, Çizgi Kitapevi, Konya.
- Arı, Y., Köse, A.,2005,** İnsan-Çevre Etkilesimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya. Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiriler Kitabı. 28-30 Eylül, Sayfa:51-59, İstanbul.
- ARINÇ, K. ,** 2005, Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri, II. Cilt. Coğrafya Serisi, Erzurum.
- ARINÇ, K. ,** 2011, Türkiye'nin İç Bölgeleri, B. A. M. , Erzurum
- ARSLAN, H. ,** 2002, Akçadağ İlçesinin(Malatya) Coğrafyası, Elazığ.
- ASLAN, Ş. ,** 2010, Herkesin Bildiği Sır: Dersim, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ATALAY, İ. ,** 1994, Türkiye Coğrafyası, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- ATALAY, İ. ,** 1994, Türkiye Vejetasyon Coğrafyası, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- ATALAY, İ. ,** 2005, Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Meta Basım, İzmir.

- ATALAY, İ. ,** 1999, Genel Beşeri ve Ekonomik Coğrafya, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- AYTAÇ, Ö. ,** 2006, Girişimcilik;Sosyo-kültürel Bir Perspektif, D. P. Ü. Sos. Bil. Drg. Sayı: 15
- BARDİZAKTSİ, V. ,NATANYAN, B. ,SIRVANTSDYANTS, K. ,** 2010, Palu-Harput 1878 II. Cilt Raporlar, Derlem Yayınları, İstanbul.
- BARROWS, H. ,** 1923, ‘İnsan Ekolojisi Olarak Coğrafya’ (Çeviri: Erol Tümertekin), İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi, Sayı 1, s. 153-172, 1985.
- BİLGİN, T. ,** 1972, Munzur Dağları Doğu Kısmının Glasial ve Periglasial Morfolojisi, i. Ü. Yay. No: 1757, Coğrafya Enst. Yay. No: 69, İstanbul.
- BİLMEZ, B. , KAYACAN, G. , ASLAN, Ş. ,** 2011, Dersim 38'i Hatırlamak, Tarih Vakfı, İstanbul.
- ÇELEBİ, E. ,** 2006, Seyahatname, Yeni Şafak Yayınları, İstanbul.
- ÇILGIN, Z. ,** 2013, Ovacık Ovası(Tunceli)ve Munzur Dağlarının Güneybatı Aklanının Jeomorfolojisinde Buzullaşmanın Etkisi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3-Sayı 6, s. 104-122.
- DARKOT, B. ,** 1943, Tunceli Üzerine Coğrafi Görüşler, Elazığ Üniversite Haftası. İst. Üniv. Yay. No. 196, s. 114-128, İstanbul.
- DARKOT, B. ,** 1943, Memleketimizin Bazı Ziraat Problemleri, T. C. D. , S. 3–4, sf. 277–287 Ankara.
- DARKOT, B. ,** 1955, Türkiye İktisadi Coğrafyası, İst. Üniv. , İkt. Fak. , Yay. No: 80 İst.
- DARKOT, B. ,** 1955, Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Hakkında, T. C. D. , S. 13 – 14, sf. 141–149 Ankara.
- DARKOT, B. ,** 1966, Türkiye'de Coğrafi Bölgelerin Teşkilinde Kriterlerin Araştırılması, İ. T. Ü. , Şehircilik Konferansları (1963–1964), sf. 31–47 İstanbul.
- DEMİR, C. ,** 2010, Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Dersim, Umud Yayıncılık, İstanbul.
- DENİZ, D. ,** 2012, Yol/Re: Dersim İnanç Sembolizmi, İletişim yayınları, İstanbul.
- DOĞAN A,** 2008, Ovacık (Tunceli) Yöresinin Geleneksel Halk İlacı Olarak kullanılan Bitkileri, İstanbul
- DOĞANAY, H. ,** 1995, Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Özeğitim Yay. Konya
- DOĞANAY, H. ,** 2000, Coğrafya'ya Giriş, Çizgi Yayınevi, Konya.

- DOĞANAY, H. ,** 1997, Türkiye Beşerî Coğrafyası, Millî Eğitim Bakanlığı Yay. No: 2982, Ankara.
- DÖNMEZ, Y. ,** 1985, Bitki Coğrafyası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- DUMAN, M., DARTAYI, M., YÜKSEL, F.,** 2011, Munzur Çayı (Tunceli) Dağ Alabalıkları *Salmo trutta macrostigma* (Dumeril, 1858)'nin Et Verimi ve Kimyasal Kompozisyonu, Fırat Üniv. Fen Bilimleri Dergisi, 23 (1), 41-45.
- DURMU, E. , YİĞİT, A. ,** 2014, Türkiye'nin Tarım Yörelere ve Bölgeleri, Nobel Yayınları, Ankara.
- EMEKLİ, G. ,** 'Coğrafya- Kültür- Turizm: Kültürel Turizm', Ege Coğrafya Dergisi, 15 (2006), 51-59, İzmir
- ERİNÇ, S. ,** 1973, Türkiye: İnsan ve Ortam, İst. Üniv. , Coğ. Ens. Derg. , S: 18–19, sf. 1–33 İst. nsları (1963–1964), sf. 31–47 İst.
- ERİNÇ, S. , ÖNGÖR, S. ,** 1978, Genel Coğrafya, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- ERİNÇ, S. ,** 1953, Doğu Anadolu Coğrafyası, İst. Üni. Yay. No: 572, Ed. Fak. Coğ. Ens. Yay. , No: 15, İstanbul.
- EROL, O. ,** 1993, Genel Klimatoloji, Gazi Büro Kitapevi, Ankara.
- EROL, O. ,** 1993, Türkiye'nin Doğal Yöre ve Çevreleri, Ege Ü. E. F. Ege Coğrafya Dergisi, S: 7, s: 13-47, İzmir.
- GLAZER, S. ,** 2005 “Social support across cultures”, International Journal of Intercultural Relations, V. 30 (5) : 605-622
- GÖK, Y., KAYSERİLİ, A.,** Geleneksel Erzurum Evlerinin Kültürel Coğrafya Perspektifinde İncelenmesi, Doğu Coğrafya Dergisi, 175- 216.
- GÜLTEKİN, A, K.,** 2004, Tunceli'de Kutsal Mekan Kültü, Kalan Yayınları, Ankara.
- GÜNDOĞDU, C. , GENÇ, V. ,** 2013, Dersimde Osmanlı Siyaseti (1880-1913), Kitap Yayınevi, İstanbul
- GÜVENÇ, B.** (1991) İnsan ve Kültür, Remzi Kitabevi, İstanbul
- HAMSİCİ, M. ,** 2010, Dereler ve İsyancılar, NotaBene Yayınları, Ankara.
- HEPKON, Z. , AYDIN, S. , ASLAN, Ş. ,** 2013, Dersimi Parantezden Çıkarmak, İletişim yayınları, İstanbul.
- İŞİK, Ş. ,** 2005. 'Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri' Ege Coğrafya Dergisi, Sayı: 14, 57-71, İzmir
- İZBIRAK, R. , ,** Düzenleyen: KURNAZ, C. , 1996, Türkiye II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

- İZBIRAK, R. ,** 1964, Coğrafya terimler Sözlüğü, Ankara.
- JORDAN-BYCKOV, T. , DOMOSH, M. ,** 2003, The Human Mosaic: A Thematic Introduction to Cultural Geography, (9th edition).
- KARABAĞ, S. , ŞAHİN, S. ,** 2009, Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Gazi Kitapevi, Ankara.
- KARADAĞ, A.,** 2009, Kentsel Ekoloji: Kentsel çevre Analizlerinde coğrafi Yaklaşım, Ege Coğrafya Dergisi, 18/(1-2), 31-47, İzmir
- KARAKUZULU Z. , ATNUR G.** ‘Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Tortum, Çıldır, Tödürge Gölleri’ A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 34, Erzurum 2
- KELEŞ, R. ,** 1997. Kentleşme Politikası. İmge Kitabevi Yayınları. Ankara. 007
- KILIÇ, B. , KURNAZ, B. ,** 2010, ‘ Alternatif Turizm ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Ekolojik Çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği’ sayı: 4.
- KÜÇÜKERMEN, Ö. ,** 1991, Kendi Mekanının Arayışı İçinde Türk Evi, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, İstanbul.
- KATES, R. W. ,** 1987, ‘The Human Environment: The Road Not Taken, The Road Still Beckoning’, Annals of the Association of American Geographers, 77 (4): 525-534)
- KAYA, İ. ,** 2005, Öznesiz Coğrafya: Hümanist Bir Eleştiri(Geography Without Human Agency: A Humanistic Critique- David Ley), Arı, Y. (Editör), 20. yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, 39-52, Çizgi Kitapevi, Konya
- KAYGALAK, İ. ,** 2011, Postmodern Eleştirilerin Coğrafi Düşünce ve yeni Mekan Kavrayışları üzerine Yansımaları, Coğrafi Bilimler Dergisi, s:9 (1), 1-10
- KAYSERİLİ, A.,** Carl Ortwin Sauer ve Kültürel Coğrafya, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:24, 177-190.
- KEVİNÇ, Ö. ,** 2006, Munzur Vadisi Milli Parkı, Kalan yayınları, Ankara.
- KOÇMAN, A. ,** 1993, Türkiye İklimi, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- KOYUNCU, M. , ARSLAN, N.,** 2009, Munzur Vadisi’nin Biyolojik Çeşitliliğin Korunması, Ankara.
- KÖSE, A.,** 2007, Balıkesir Çevresinde Geleneksel Kırsal Avlu Peyzajı ve Değişimi, Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:18,Çizgi Kitapevi, Konya.
- ÖZÇAĞLAR, A. ,** 1997, Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler, Ekol Yayınevi, Ankara.

- ÖZÇAĞLAR, A. ,** 2001, Coğrafyaya Giriş, Hilmi Usta Matbacılık, Ankara.
- ÖZER, E. , ÇAVUŞOĞLU, F. ,** 2014, ‘Rekrasyonel Bir Faaliyet Olarak yerel etkinliklerin Kırsal Turizme Etkisi’, International Journal of Science Culture and Sport, sayı: 2.
- ÖZGÜR, M. ,** 1998, Türkiye Nüfusu, GMC, Basın-Yay. , Ankara.
- ÖZGÜR, M. ,** 1996, İl ve İlçe Merkezlerinin, Faal Nüfusun Ekonomik Faaliyet Kollarına Dağılımı Bakımından Sınıflandırılması, Ankara Ü. , Türkiye Coğrafyası A. ve U. Merkezi dergisi, S: 5, 54-71, Ankara.
- PATTİSON, 1964, ‘Coğrafyanın Dört Geleneği’, (Çeviri: Yılmaz Arı). Ege Coğrafya Dergisi, 12 (2), 119-125, 2003.**
- PINARCIK, 2012, “Uratu Kralığının Tarihi Coğrafyası Hakkında Yeni Öneriler”, Tarih İncelemeleri Dergisi Cilt/Volume XXVII, Sayı/Number 2 Aralık/December ,459-482.**
- SANDAL, E. , K. ,** 2008, Sosyo-ekonomik Temelli Kültür Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Adana Örneği, Coğrafi Bilimler Dergisi, 6 (1), 53-67
- SARAÇOĞLU, H. ,** 1989, Doğu Anadolu Bölgesi, M. E. B. Yay. Öğretmen Kitapları Dizisi: 176, İstanbul.
- SEVGİN, N., 2003, Zazalar ve Kızılbaşlar, Kalan yayınları, Ankara.**
- SILAN, S, N, Derleyenler: AKEKMEKÇİ, T., PERVAN, M. ,** 2010, Doğu Sorunu- Necmeddin Sahir Silan Raporları, (1939-1953), Tarih Vakfı Yurt yayınları, İstanbul.
- SOYLU, K. ,** 1992, Osmanlı Belgelerinde Dersim ve Civarı(1726-1880), İstanbul Kültür Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- SÜTGİBİ, S, Türkiye’de Yerleşme Ekolojisi Üzerine Bazı Değerlendirmeler, Ege Coğrafya Dergisi, 17/1-2 (2008), 61-71, İzmir,**
- SÜR, Ö. ,** 1994, Strüktürel Jeomorfoloji, Ankara Üniversitesi D. T. C. Fakültesi Yayınları, Ankara.
- ŞAHİN,C., DOĞANAY,H.,** 2000, Türkiye Coğrafyası, Gündüz Eğitim Yayıncılık, Ankara.
- ŞAHİN, E, T. ,** 2014, Hayaşa Bölgesi Tarihi I ve II, Berikan Yayınevi, Ankara.
- ŞEN, B. , CANPOLAT, Ö. , SÖNMEZ, F.,** 2006, Elazığ ve Çevre İllerde Su Ürünlerinin Mevcut Durumu ve Geleceği, Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi, Cilt: 23, Sayı: 2, Sayfa: 239-244

- ŞIKOĞLU, E. ,** 2010, Pertek(Tunceli) İlçe Merkezinin Coğrafi Etüdü, Elazığ.
- TANOĞLU, A. ,** 1944, Ziraatimizin Coğrafi Karakterleri ve Başlıca Meseleleri, İkt. Fak. Derg. , S: 4 İst.
- TANOĞLU, A. ,** ‘Coğrafya Nedir?’ İstanbul Üniversitesi, Coğrafya Enstitüsü Dergisi, Cilt 7, Sayı 14, s. 3-14. İstanbul
- TUNA, G. Ş. , ORHAN, G. ,** 2013, Dört Dağa Sığmayan Kent-Dersim Üzerine Ekonomik, Politik Yazılar, Patika Kitap, İstanbul.
- TUNÇEL, H.,**2000, Türkiye’de İsmi Değiştirilen Köyler, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 2, 23-34.
- TÜMERTEKİN, E. , ÖZGÜÇ, N. ,** 1995, Ekonomik Coğrafya, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. , ÖZGÜÇ, N. ,** 1997, Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekan, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. ,** 2005, İnsan Ekolojisi Olarak Coğrafya(Geography As Human Ecology-Harlan H. Barrows) ARI, Y. , (Editör), 20. yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, 39-52, Çizgi Kitapevi, Konya
- TÜMERTEKİN, E. ,** 1973. Türkiye’de Şehirleşme Ve Şehirsal Fonksiyonlar. İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları sayı: 72, İstanbul
- ULUĞ, H, N. ,** 2007, Tunceli Medeniyete Açılıyor, Kaynak yayınları, İstanbul.
- ÜLKÜ, F. ,** 2001, Anılarla Tunceli, 4Renk Yayınları, Ankara
- ÜNAL, A, M. ,** 1999, XVI Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, Türk Tarih Kurumu. Ankara.
- ÜNLÜ, E. ,** 2008, Aşağı Murat-Tunceli Dağlık Yöresinin tarımsal Özellikleri(1995-2004), Elazığ.
- YAZICI, H. , AKPINAR, E. , ŞAHİN, F. ,** "Doğu Anadolu Bölgesinde Hızla Nüfus Kaybeden Tipik Bir İlçe Merkezi: Pülümür", Doğu Coğrafya Dergisi, sayı: 13, syf: 1-24. 2005.
- YILMAZ, B. ,** 2009, Türkiye’de Kültür politikası ve Kütüphane, ART Basın Yayın Kültür Hiz, Ankara
- YILMAZÇELİK, İ. ,** 1998, XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı, Elazığ.
- YILMAZÇELİK, İ. ,** 2011, Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı, Kripto Yayınları, Ankara.
- YURTSEVEN, H, R., KAYA, O.,**2010, Topluluk Girişimciliği ve Geleneksel Meslekler, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi ,5:2.

YÜCEL, T. , 1987, Türkiye Coğrafyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 68. Seri: VII, Sayı: A. 5.

YÜKSEL, F. KUZGUN, K. N. , ÖZER, İ. E. , Tunceli İli Balık Tüketim Alışkanlığının Belirlenmesi, Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi, Yıl: 13-Cilt: 2, Sayı: 5, Sayfa: 28-36.

WALF, B. , Eycyclopedia Of Human Geography, Florida State Unüversity, Sağe Publications, 2006

Seçilmiş Göstergeler İle Tunceli, 2013 TÜİK. , Ankara

HARİTA, RAPOR, BÜLTEN VE YILLIKLAR

Tunceli Ekonomik Değeri olan Bitki Raporu, Aralık 2011, Sektörel Araştırmalar Serisi, 5, Fırat Kalkınma Ajansı. (Hazırlayan: Abdulvahap YOĞUNLU)

1/25 000 Ölçekli Paftalar

2000 Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri (62-Tunceli), DİE Matbası, Ankara.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Sosyal ve Ekonomik Öncelikler, 2006, TESEV Araştırması, İstanbul.

1981 Tunceli Köy Envanter Etüdü, 1983, Başbakanlık DİE Matbası, Ankara.

1997 Tunceli Köy Envanteri, 2002, Başbakanlık DİE Matbaası, Ankara.

2012 Tunceli İl Yıllığı, 2012, Anıt Matba, Ankara.

65. Türkiye Jeoloji Kurultayı, Geleceğin Kentleri için Jeoloji Mühendisliği, Bildiri Özleri Kitabı, 2012, Afşaroğlu Matbası, Ankara.

Pınar Pınarcık, Urartu Krallığı'nın Batı ve Kuzeybatı Kesimleri Haritası.(Tarih İncelemeleri Dergisi Cilt/Volume XXVII, Sayı/Number 2 Aralık/December ,459-482.)

Mehmet Ali Ünal XVI. Yüzyılda Dersim Sancağı Haritası (Kaynak: Mehmet Ali Ünal,http://479507.forumromanum.com/member/forum/entry_ubb.user_479507.2.1111411616.1111411616.1.tarihi_doenemlerden_guenuemueze_gelinceye_kadar_dersim_tunceli_uezerine_prof-dersim_zaza_platformu.html,15.03.2016)

İNTERNET SAYFALARI

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1047 25.05.2014)

<http://tarihvearkeoloji.blogspot.com.tr/20.03.2016>

<http://tunceli.tarim.gov.tr/ovacik> 10.05.2016)

<http://tunceli.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/55047/kayak-tesisimiz-hizmete-gecmistir.aspx>.27.01.2016)

www.tarimsal.com/ipekbocegi.htm-07701/2015)

www.sifalibitkileriniz.com/bagbahce/uzum-yetistiriciligi.html. 10.03.2016

<http://www.unutulmussanatlar.com/2012/07/nalbantlk.html> 26. 01. 2015)

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5773ceaa3c21b3.41319593

www.tunceli.edu.tr/akademik/rektorlugebaglibolumler/suurunarastirmemerkezi.
10.05.2016

<http://www.mta.gov.tr/v2.0/bolgeler/malatya/index.php?id=tunceli-ili-maden-haritasi>.15.05.2015

http://www.mta.gov.tr/v2.0/bolgeler/malatya/index.php?id=tunceli_madenlerimiz
25.04.2016

http://www.mta.gov.tr/v2.0/bolgeler/malatya/index.php?id=tunceli_bolgesel_jeoloji.15.
05.2016)

www.cilagazete.com/meltem-karakas-dersimde-kutsal-mekanin-onemi-ve-munzur-baba/12.05.2016

<http://sedatbektas2011.tr.gg/Dunya-Dil-Haritasi.htm>-05.05.2015)

<http://aygunhoca.com/cografi-haritalar/76-dinsel-haritalar/511-din-dagilimi-dunya-haritasi.html>- 05.05.2015)

<http://cografyaharita.com/haritalarim/3ddunya-kultur-bolgeleri-haritasi.png>. 10.10.2015

EKLER

Ek 1. Orjinallik Raporu

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adi-Soyadı	Songül OĞAN
Öğrenci Numarası	091202119
Enstitü Anabilim Dalı	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Programı	Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Yrd. Doç Dr. Handan ARSLAN
Tez Başlığı (Türkçe)	Tunceli İli Ekonomik Faaliyetlerinin Kültür Coğrafyası Açısından İncelenmesi

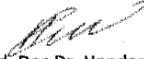
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

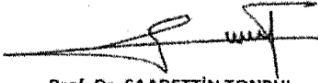
Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 225 sayfalık kısmına ilişkin, 10/05/2016 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 20 dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç.
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen öğrencinin doktora tezi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespiti edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim. Gereğini saygılarımla arz ederim.

Yrd. Doç Dr. Handan ARSLAN
Danışmanın Adı-Soyadı
(İmzası)

Prof. Dr. SAADETTİN TONBUL
Anabilim Dalı Başkanı
(İmzası)

F.Ü.LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ÖĞRETİM YÖNETMELİĞİ

Madde 41- Lisansüstü tezleri ile birlikte teslim edilmesi gereken belgeler şunlardır:

- a) Lisansüstü tezler, savunma öncesinde intihal program raporu ve ilgili makale şartını¹ sağladığına dair belgeleri ile birlikte enstitüye teslim edilir.
- b) İntihal raporu ile ilgili olarak etik kurallar dâhilindeki benzerlik oranları ilgili Enstitü Yönetim Kurulu tarafından belirlenir. (Enstitü Yönetim Kurulu tarafından tezin, intihal kapsamı dışında değerlendirilmesi için TURNITIN'den alınan raporda "benzerlik oranı"nın, "alıntılar hariç" en fazla %10, "alıntılar dâhil" % 30'u geçmemesi şeklinde kabul edilmiştir).

¹ Makale şartı doktora öğrencilerini kapsamaktadır.

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Tunceli'nin Pertek İlçesinde doğdum. İlk, orta ve lise eğitimimi Elazığ'da tamamladım. 2000 yılında Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği bölümünde mezun oldum ve aynı yıl Tunceli'ye öğretmen olarak atandım. 2009 yılında Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya

Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisansa başladım. Hala Tunceli Anadolu Lisesinde coğrafya öğretmeni olarak görev yapmaktayım

